

Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko

Slovenski jezik je narečno med vsemi slovanskimi jeziki najbolj razčlenjen. Ruščino govori okoli sto milijonov ljudi, a ima le okoli 25 narečij, ki se ne razlikujejo tako izrazito kot pri nas sedem narečnih skupin. Rusi so ostali stalno naseljeni, medtem ko so se naši predniki selili iz različnih naselitvenih jeder, saj so pripadali več plemenom in v sebi nosili klice posebnega jezika. V naše kraje sta se naselila dva tokova: zahodni se je usmeril proti Koroški, Gorenjski in Primorski, drugi pa krenil ob Savi in Dravi navzgor, to je na Dolenjsko, Štajersko in Panonsko. Razlog selitev so bile največkrat vojne, ne vemo pa, zakaj so se slovanska plemena selila v tolikšnem številu. Držala so se skupaj, se naselila in opredelila slovenski prostor. Plemena koroških Slovencev so bila zelo močna, kar sklepamo po tem, kako trdno so se oklepali svojega jezika.

Kar govorim iz sebe, je moja materinščina. Sama govorim koroško narečje. Nikoli nisem niti poskušala govoriti štajersko, zato sva se z možem pogovarjala vsak v svojem narečju. Jezikov se učimo s pomočjo učbenikov, jih gradimo od glasoslovja, oblikoslovja, skladnje do besedja. Zlasti glasoslovje je težko posnemati. Mož je, denimo, dejal *svejt* in *moust*, jaz pa po koroško *sviet* in *muost*. Otroka, ki sta odraščala tudi v Mariboru, sta sprejela mestno govornico, ki je blizu knjižnega jezika. Ne govorita ne štajersko in ne koroško. Včasih le skušam posnemati tukajšnji selniški govor in se tudi tako približati ljudem, a ti dobro vedo, da to ni moj jezik. Moja globinska materinščina je vzhodna podjunska koroščina, knjižnega jezika pa sem se naučila. Dobro je, da imamo Slovenci tako dobro razvit knjižni jezik, v katerem se lahko najdemo vsi.

ZORA
150

Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko

Uredil
Marko Jesenšek

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

Maribor
2023

ZORA
150

Mednarodna knjižna zbirka ZORA
International Book Series ZORA

Urednik zbirke/*Editor*

Marko Jesenšek

Mednarodni svetovalni odbor

Editorial Advisory Board

Jožica Čeh Steger (Maribor)

Marc L. Greenberg (Lawrence, Kansas)

István Lukács (Budapest)

Alenka Jensterle Doležal (Praha)

Bernard Rajh (Maribor)

Emil Tokarz (Katowice)

ZORA
150

Naslov/*Title*

Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko
Dialectology at the Days of Academician Zinka Zorko

Uredil/*Edited by*

Marko Jesenšek

Recenzentki/*Reviewers*

Prof. dr. Nada Šabec

Prof. dr. Melita Zemljak Jontes

Jezikovni pregled/*Language Editor*

Marko Jesenšek

Slika na naslovnici/*Photo on Cover*

Janez Repnik, *Molitev*, olje na platno, 70 × 50 cm, 2022 (izrez)

Oblikovanje in prelom/*Design and typesetting*

Katarina Visočnik

Založnik/*Published by*

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba,
Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija
<https://press.um.si>
zalozba@um.si

Izdajatelj/*Issued by*

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,
Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
<http://www.ff.um.si/zalozba-in-knjigarna/zora/>
ff@um.si

Vrsta publikacije/*Pulication type*

E-knjiga

Dostopno na/*Available at*

<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/750>

Izdano/*Published*

Maribor, februar 2023

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
University of Maribor, University Press

Besedilo / *Text* © avtorji v Jesenšek (ur.), 2023

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. /
This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Uporabnikom je dovoljeno nekomercialno in komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. / *This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.*

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.163.6'28:929Zorko Z.(082)(0.034.2)

DIALEKTOLOGIJA na Dnevih akademikinje Zinke Zorko [Elektronski vir] / uredil Marko Jesenšek. – E-zbornik. – Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2023. – (Mednarodna knjižna zbirka Zora = International book series Zora ; 150)

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/750>

ISBN 978-961-286-694-5

doi: 10.18690/um.ff.3.2023

COBISS.SI-ID 139750659

ISBN

978-961-286-694-5 (pdf)

978-961-286-695-2 (mehka vezava)

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023>

Cena/Price

Brezplačni izvod

Odgovorna oseba založnika/*For publisher*

prof. dr. Zdravko Kačič, rektor Univerze v Mariboru

Citiranje/*Attribution*

Marko Jesenšek (ur.), 2023: *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko.*

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023>

Vsebina

MARKO JESENŠEK

- 7 Zinka Zorko in raziskovanje slovenskih narečij

JOŽICA ŠKOFIC

- 39 Dialektološke poti Zinke Zorko – kraji, metode, spoznanja

ANJA BENKO

- 53 Nadgradnja strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja s frazeološkim razdelkom

MIHAELA KOLETNIK

- 120 Človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih

NATALIJA ULČNIK

- 151 Konzonantne značilnosti koroškega, štajerskega in panonskega narečnega prostora (na primeru gradiva Zinke Zorko)

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

- 181 Glagoli v govoru Malečnika

ALENKA VALH LOPERT

- 203 Aktualni germanizmi v govoru Ruš

NINA ZVER

- 223 Poenotenje slovenskega knjižnega jezika v prekmurskih katoliških pridigah prve polovice 20. stoletja

OTO VOGRIN

247 Likovna podoba v narečju

BARBARA VOLMAJER

261 Mladi in narečje

269 Povzetek

272 Abstract

275 Zora 1998–2023

Zinka Zorko in raziskovanje slovenskih narečij

Marko Jesenšek

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana; Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, marko@jesensek.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.1>

ISBN 978-961-286-694-5

Akademikinja Zinka Zorko je svoje življenje posvetila znanstvenemu, raziskovalnemu in pedagoškemu delu. Študentom je posredovala znanje z izrazito osebno noto, ki jo je uveljavila za najbolj priljubljeno predavateljico na mariborski slovenistiki. Raziskovala je koroške, štajerske in prekmurske govore, njeno znanstveno delo pa je spodbudilo nastanek mariborske dialektološke šole. V članku je predstavljena njena »jezikovna oporoka«, ki zavezuje in zahteva odgovorno nadaljevanje dela na področju dialektologije.

Ključne besede: Zinka Zorko, dialektologija, slovenski jezik, slovenska narečja

Academician Zinka Zorko has dedicated her life to science, research, and teaching. She imparted her knowledge to her students with a distinctly personal touch, which made her the most popular professor at the Department of Slavic Languages and Literatures at the University of Maribor. She researched the Carinthian, Styrian and Prekmurje dialects and founded the Maribor School of Dialectology. This article presents her “linguistic testament” that requires us to continue her work in the field of dialectology responsibly.

Key words: Zinka Zorko, dialectology, Slovene language, Slovene dialects

Uvod¹

Zinka (Terezija) Zorko, rojena Lep, se je rodila 24. februarja leta 1936 na Spodnji Kapli na Kozjaku, na meji med Slovenijo in Avstrijo, kot peta od enajstih otrok. Maturirala je na II. gimnaziji v Mariboru leta 1956,

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

diplomirala pa je leta 1961 iz slovenščine in ruščine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Za diplomsko delo *Govor Kaple na Kozjaku* je prejela Prešernovo nagrado za študente. Na ljubljanski univerzi je leta 1977 zagovarjala magistrsko nalogo *Koroški govori na severnem Pohorju zahodno od Ruš do Vuzenice* pri akademiku Tinetu Logarju, leta 1986 pa je pod njegovim mentorstvom zaključila še doktorski študij z disertacijo *Koroški govori Dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu* in pridobila naslov doktorice jezikoslovnih znanosti.

Od 1961 do 1971 je poučeval slovenščino in ruščino na Ravnah na Koroškem, leta 1971 pa se je zaposlila kot asistentka za slovenski jezik na Univerzi v Mariboru. Na Pedagoški akademiji je kot višja predavateljica predavala na Oddelku za slovanske jezike in književnosti ter na Oddelku za razredni pouk. Na Pedagoški fakulteti je bila leta 1986 izvoljena v naziv docentke, leta 1991 v naziv izredne profesorice, leta 1996 pa je postala redna profesorica za zgodovino slovenskega jezika in dialektologijo. Od leta 1981 je ciklično predavala slovenski jezik na Visoki pedagoški šoli Daniela Berzsenyija v Sombotelu (Szombathely) na Madžarskem, kot gostujoča profesorica tudi na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu (Avstrija). Med letoma 1986 in 1996 je predavala slovensko dialektologijo tudi na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 2003 se je upokojila, nato pa je kot zaslužna profesorica mariborske univerze do leta 2013 pogodbeno predavala na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru predmet Slovenske narečne skupine.

Bila je predstojnica Oddelka za slovanske jezike in književnosti na Pedagoški fakulteti v Mariboru, med letoma 1995 in 1999 prodekanka za znanstvenoraziskovalno delo Pedagoške fakultete, od leta 1999 do 2003 pa prorektorica za knjižnični sistem in habilitacije na Univerzi v Mariboru. Zinka Zorko je bila predsednica stanovskega Slavističnega društva Maribor (1994–1998). Aktivno je bila vključena v slovensko jezikovno politiko in načrtovanje kot članica Sveta za visoko šolstvo, predsednica Komisije za volitve pri Svetu za visoko šolstvo, predsednica Stokovnega sveta pri Uradu Republike Slovenije za slovenski jezik, članica Komisije za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko pri Državnem zboru Republike Slovenije itd. Na Univerzi v Mariboru je sodelovala pri preraščanju Pedagoške akademije v Pedagoško fakulteto kot članica republiške komisije za ocenjevanje kvalitete študijskih programov, veliko zaslug pa ima tudi za ustanovitev Filozofske fakultete – nenehno je poudarjala, da prihaja s Filozofsko fakulteto v Maribor skozi glavna vrata humanistični duh, ki ga univerza nujno potrebuje.

Leta 2003 je bila sprejeta v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti.

Za svoje pedagoško, znanstveno in raziskovalno delo je prejela številne nagrade in priznanja, med drugim srebrno (1990) in zlato plaketo (1999) Univerze v Mariboru, nagrado Ministrstva za šolstvo, znanost in šport za življenjsko delo na področju visokega šolstva (1997), svečano listino Univerze v Mariboru (2003) in Zoisovo nagrado za življenjsko delo² (2013), tj. najvišjo nagrado Republike Slovenije na področju znanosti in raziskovanja. Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor ji je leta 2016 podelil medaljo za zasluge za izjemen prispevek k slovenski dialektologiji in utrjevanje mednarodnega ugleda slovenske znanosti na področju slavistike. V predlogu za nagrado sem med drugim poudaril njene zasluge za razvoj slovenske dialektologije in na kratko predstavil njene tri znanstvene monografije:

Znanstvenoraziskovalno delo Zinke Zorko je bilo usmerjeno v slovensko dialektologijo, predvsem v raziskovanje »belih lis« na dialektološkem zemljevidu Slovenije – postala je najboljša poznavalka in raziskovalka koroških, štajerskih in panonskih narečij ter govorov. V monografiji *Narečna podoba Dravske doline* (1995) je predstavila izsledke obsežnih dialektoloških raziskav koroškega vokalizma, konzonantizma in morfologije

² Na slavnostni podelitvi Zoisovih nagrad in priznanj v mariborski Unionski dvorani se je v imenu nagrajencev takole zahvalila: »Izrekam veliko hvaležnost v svojem imenu in imenu vseh nas, ki smo tu, v Mariboru, ta pomembna priznanja prijeli za svoje predano delo na znanstvenem področju. Vsi si seveda želimo, da bi znanost zmogla biti tudi vnaprej v službi odkrivanja resnice in pravice, lepega in dobrega, da bi nam torej na vseh ravneh pomagala živeti! Znanost napreduje s hitrimi koraki, količina informacij se množi iz dneva v dan. To v nas prebuja sposobnost za čudenje, za resnično radost v iskanju in odkrivanju novega. Ljudje smo spoznavno zavezani znanosti in umetnosti. Vsak pravi znanstvenik je na nek način umetnik Življenja in vsak pravi umetnik je znanstvenik duše, srca in duha. Znanost se danes nahaja pred večjo moralno odgovornostjo kot kdaj koli prej; neverjetno veliko zmore in resnično vprašanje je, če vse to tudi sme! Vse znanosti, naravoslovne še zlasti, govorijo neki univerzalni jezik sveta, a vendar vsak znanstvenik kot posameznik in kot oseba nosi v sebi neko njemu lastno govorico prostora, iz katerega izhaja; to je prostor njegove ožje domovine, prostorje njegovega srca in jezika, mesto njegovih sanj in zjedrenega spomina na prednike. Kot slavistki mi zdajle ob tem svečanem trenutku misel beži v našo tisočletno usojenost maternega jezika – od Brižinskih spomenikov do danes. Majhni smo in smo obstali med velikimi. Od malih in od velikih se razlikujemo zopet zaradi našega jezika. Zato bodimo ponosni na svojo materinščino, na svoj slovenski jezik. Branimo njegovo dostojanstvo in suverenost tako, da pri nas slovensko govorimo in pišemo na vseh ravneh obstajanja, in radostno sanjajmo tudi svoje narečje. In bodimo v vsem pošteni, odkriti, sočutni in solidarni. Bodimo torej hvaležni in veselo vznemirjeni raziskovalci Življenja. Na naš slovenski in univerzalni način. Delajmo dobro, varujmo se hudega in radi se imejmo! Hvala lepa!«

na severnem Pohorju od Ruš do Vuzenice in v Dravskem obmejnem hribovju od Ojstrice nad Dravogradom do Duha na Ostrem vrhu. Z natančno monografsko obdelavo vseh raziskanih govorov na glasoslovni, oblikoslovni, skladenjski in leksikalni ravni je dokazala, da sega temeljni vzhodnokoroški podjanski samoglasniški sestav, ki se ohranja v severnopohorsko-remšniškem narečju, na vzhodu v Dravsko dolino do Fale in Ruš. Monografijo odlikujejo natančni znanstveni zapisi govorov v Dravski dolini, nova dialektološka spoznanja prostora, v katerem se stikata koroška in štajerska narečna skupina, ter poglobljena analiza in sinteza zbranega gradiva (Jesenšek, Koletnik 2009: 9–10).

Svojo drugo monografijo, *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (1998), je posvetila haloškemu narečju in drugim narečnim prvinam v knjižnem jeziku 19. in 20. stoletja. Šlo je za prvo celostno predstavitev haloškega narečja v zgodovini slovenske dialektologije. Primerjava posameznih ravnin narečnega jezikovnega sestava v stiku s slovensko knjižno normo ali s tujimi jeziki je pomenila novost pri raziskovanju slovenskega narečnega prostora v stiku z nemščino, madžarščino in hrvaško kajkavščino. Zinka Zorko je na podlagi raziskav glasoslovja, oblikoslovja in skladnje vzhodnih, srednjih in zahodnih haloških govorov potrdila Logar-Riglerjevo uvrstitev haloškega narečja v panonsko narečno skupino (Orožen 1998). V monografiji je predstavila tudi vzhodne in zahodne prleške govore Radomerščaka, Gomile pri Kogu in Biša ter mednarečna prepletanja v govoru vasi Žetinci/Sicheldorf v avstrijskem Radgonskem kotu. Temu je dodala še raziskave narečnih prvin v vzhodnoštajerskem pokrajinskem (knjižnem) jeziku knjižnem jeziku 19. stoletja v besedilih Leopolda Volkmerja in Petra Dajnka, prekmurski različici knjižne slovenščine v 20. stoletju pri Francu Ivanocyju in dialektizmih v delih Prežihovega Voranca. Monografija je v slovensko dialektologijo uvedla primerjavo posameznih ravnin narečnega jezikovnega sestava v stiku s slovensko knjižno normo ali s tujimi jeziki, tako da se je raziskovalna metodologija primerjalnega jezikoslovja v dialektologiji uveljavila na področju glasoslovja, oblikoslovja in besedja. (Orožen 1998)

Natančni analizi posameznih govorov v koroški, štajerski in panonski narečni skupini na vseh jezikovnih ravneh je posvečena tudi njena tretja znanstvena monografija *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (2009), ki je vrhunski prispevek v teoretično zakladnico analiz slovenskih narečij. Gre za 387 strani obsežno in doslej najbolj poglobljeno razpravljanje o razširjenosti posameznih narečij in narečnih prepletanj ter o nastajanju mednarečij oz. vmesnih govorov zaradi geografskih in socialnih vzrokov (Jesenšek 2009: platnice). Z raziskavo mislinjskega govora je dokazala, da ta spada k južnopohorskemu štajerskemu narečju in ne h koroškemu mežiškemu, kot je to označeno na karti slovenskih narečij, z raziskavo govora Strojne na Koroškem pa je potrdila pravilnost Logar-Riglerjeve uvrstitve tega govora v koroško podjansko narečje; dokazala je, da je glasoslovna podoba strojnjskega govora enaka kot v podjanskem narečju na avstrijski strani, le da so se pod vplivom štajerske narečne skupine izgubila tonemska nasprotja. Upoštevajoč medjezikovne vplive v slovenskih obmejnih narečjih je prva odkrila in razložila močnejše slovenske vplive na obmejne nemške štajerske govore, tovrstna raziskovanja pa je usmerila še ne na obmejna slovensko-hrvaški prostor (Bizeljsko, Rogatec, Hum na Sutli), za katerega ugotavlja štajersko-panonsko zahodnohaloško-hrvaško kajkavska narečna prepletanja, ter slovensko-madžarski prostor (Porabje). Njene več kot dvajsetletne obsežne, sistematične in poglobljene terenske raziskave arhaičnega prekmurskega goriškega

podnarečja v Porabju na Madžarskem, ki je bilo v preteklosti premalo raziskano, zapostavljeno in izpostavljeno močni madžarizaciji, kažejo, da je slovensko narečje danes ohranjeno v sedmih vaseh med slovensko državno mejo in Monošтром; osvetljuje zgodovinske, politične, kulturne, jezikovne in literarne razmere v slovenskem Porabju od naselitve do danes, še posebej pa se posveča izvirnem soočanju knjižne norme in narečja v prvem porabskem narečnem romanu *Garaboncijaš – Črnošolec* avtorja Franceka Mukiča.

Razširjevalka ugleda slovenske dialektologije v javnosti

Zinka Zorko se je zavedala, da mora kot dialektologinja dobro poznati tudi normo in predpis slovenskega knjižnega jezika ter slovensko jezikovno politiko in načrtovanje, kljub temu pa je bila dialektologija njena prva ter največja raziskovalna ljubezen. Po njej je prepoznavna, zato bodo nadaljnje dialektološke raziskave slovenskih narečij morale upoštevati spoznanja, ki so predstavljena v njeni osebni bibliografiji, ki obsega 643 enot.³ Najpomembnejše so tri znanstvene monografije *Narečna podoba Dravske doline* (1995), *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (1998) in *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (2009). Med njenimi dialektološkimi deli vsebinsko in številčno izstopa še 42 samostojnih znanstvenih sestavkov ali poglavij v monografskih publikacijah, 34 izvirnih znanstvenih člankov, 52 objavljenih znanstvenih prispevkov na domačih in mednarodnih konferencah in 9 objavljenih vabljnih predavanj na znanstvenih konferencah. Objavljala je v uglednih domačih in mednarodnih znanstvenih revijah, npr. *Slavistična revija*, *Jezik in slovstvo*, *Slavia Centralis*, *Jezikoslovni zapiski*, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, *Studia Historica Slovenica*, *Muratáj*, *Studia Slavica Savariensia*, *Intralinea online translation journal* *Wiener slawistischer Almanach*, v *Razpravah SAZU* in številnih domačih in mednarodnih zbornikih ter znanstvenih monografijah. O slovenskih narečjih je predavala po en semester na univerzah v Trstu, Celovcu in v Gradcu, večkrat pa v Sombotelu in Budimpešti na Madžarskem, na Poljskem v Katowicah in Łodzi, na Dunaju, v Passauu, v Helsinkih, v Bologni, v Zagrebu, v Zadru, na Ohridu, v Skopju in v Sarajevu. Organizirala je več znanstvenih sestankov, med njimi *1. mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru*

³ COBISS Kooperativni online bibliografski sistem in servis COBISS, dr. Terezija Zorko (04822), osebna bibliografija za obdobje 1936--2023. Dostopno na https://bib.cobiss.net/bibliographies/si/webBiblio/bib201_20230121_113127_04822.html (pridobljeno 21. 1. 2023).

(1996), 2. *mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru* (1999), 3. *mednarodni dialektološki simpozij v Mariboru* (2002). Bila je članica 14 uredniških odborov revij, zbornikov in monografij. Napisala je 42 spremnih besed, predgovorov, uvodnikov in dodatnih besedil k izdanim knjigam, 18 recenzij znanstvenih del, lektorirala pa je veliko strokovnih besedil in revij. Ves čas se je borila proti nestrokovnemu ali površno opravljanemu pedagoškemu ter znanstvenemu delu. V njenem času v univerzitetnem okolju ni bilo prostora za ljudi, ki veliko govorijo in ničesar ne naredijo, ki svoje nesposobnosti prikrivajo z nastopaštvom, ki ne raziskujejo in ne objavljajo. V univerzitetnem okolju, to je nenehno poudarjala, ni prostora za politikanstvo, znanstveno-raziskovalno podpovprečnost in slabo opravljanje pedagoškega dela. S takim odnosom do dela, do sebe in do okolja, v katerem je delala, je bila prepoznavna na fakulteti in univerzi.

Bogato znanje in modrost izkušene učiteljice sta odlikovali tudi njeno pedagoško delo. Mnogim generacijam slavistov je znala s svojim predavateljskim darom in žarom vlti ljubezen do slovenščine, ki ji je, kot je nekoč sama zapisala, darovala svoje življenje. Več kot tri desetletja je študentom posredovala temeljna vedenja iz slovenskega knjižnega jezika, zgodovine slovenskega glasoslovja in oblikoslovja ter slovenske dialektologije. Študente je znala pritegniti z živahnimi in zanimivimi predavanji, dopolnjenimi z zvočnimi zapisi slovenskih govorov, zadnja leta tudi z dialektološkimi filmi, ki so pomembna novost na področju dialektologije, ter delom na terenu, s čimer je dialektologijo prenesla iz »suhoparnih akademskih okvirov« med študente (Jesenšek Koletnik 2017). Posebno odmevne so bile strokovne ekskurzije, ki jih je organizirala za študente, npr. *Strokovna ekskurzija v Potrno na avstrijsko Štajersko in v Monošter na Madžarsko* (2000), *Ekskurzija na Koroško (Djekše – Celovec – Gosposvetsko polje – Wolfsberg)* (2001), *Strokovna ekskurzija na Skomarje* (2003) itd. Njihova predhodnika sta bila raziskovalna tabora *Porabje 1* (1995) in *Porabje 2* (1996), na katerih je s študenti in učitelji prvo leto raziskovala porabska govora v Slovenski vesi in Sakalovcih ter zapisovala tamkajšnjo zemljepisno lastnoimenskost, naslednje leto pa so zbirali besedje v porabskem naselju Verica-Ritkarovci in se seznanili z njihovim narečjem. Pozornost in občudovanje vzbuja tudi njeno mentorsko delo na mariborski slovenistiki – pod njenim strokovnim in pedagoškim vodstvom je napisalo diplomske naloge 138 študentov, bila pa je tudi mentorica pri 7 znanstvenih magistrskih delih in 5 doktorskih disertacijah. Študentom je vedno dajala vse svoje bogato znanje. Učila jih je vsega, kar je znala, pri tem pa je dodajala še humanistični kanček več: spoznanje in zavedanje, da znanje brez duha in smisla ni nič – misel, način

dela, obnašanja in raziskovanja, ki tako odločilno loči ene znanstvenike od drugih, ene raziskovalce od drugih, izbrance od povprečnežev.

Ves čas si je prizadevala, da je dialektologija postajala znana in priljubljena tudi izven ozko znanstvenih krogov, tako da jo je predstavljala v medijih (zelo odmevne so bile njene tedenske oddaje o slovenskih narečjih na Radiu Maribor med letoma 1991 in 1992) in razširjala med veliko ljudi (več kot 60 strokovnih člankov in številni intervjuji o narečjih in narečni podobi slovenskega jezika). Z zavzetostjo do slovenskega jezika in z ustvarjalnim ter izvirnim pristopom do slovenskih narečij je veliko prispevala k uza-veščanju dialektološke stroke. Dialektologijo je popularizirala v številnih občinskih zbornikih, npr. *Zbornik Občine Videm*, *Zbornik Občine Miklavž na Dravskem polju*, *Zbornik Občine Mislinja*, *Zbornik Občine Slovenska Bistrica*, *Zbornik Občine Markovci pri Ptujju*, *Zbornik Občine Selnica ob Dravi*, *Limbuška govorica*, *Zbornik Občine Podvelka* itd. Jezikovne drobtinice, ki jih je več let pisala za domače *Selniške novice* (glasilo občine Selnica ob Dravi), so mali narečni biseri, nastavki za narečne slovarčke stavbarskega izrazja v koroškem in štajerskem narečju, za razumevanje prevzetih besed in tujk v narečju in kar je za njene Selničane bilo najbolj zanimivo, predstavila, popisala in razložila je severni štajerski govor v Občini Selnica ob Dravi. V glasbenih krogih je bila znana kot predsednica komisije za jezik na mariborskem festivalu *Slovenska narečna popevka*, kjer je sodelovala več kot 30 let. Na strokovnih seminarjih za učitelje v zamejstvu na dvojezičnih šolah je imela vsako leto predavanja za učitelje iz Porabja (1972–2012), večkrat pa tudi za učitelje iz avstrijske Koroške in iz Italije. Dvorane širom po Sloveniji so polnile njene predstavitve slovenskih narečij, na katerih je predvajala tudi zvočne posnetke in videofilme, v katerih so nastopali naravni govorci. S filmskim snemalcem Dušanom Ivanišinom je posnela številne videokasete z narečnimi govorci v koroški, štajerski in panonski narečni skupini. V koroški narečni skupini v krajih Mlake (Laaken) nad Pernicami v Avstriji, Radvanje (Rothwein) v Avstriji, Kapla (Žage, mlini, stavbarstvo) in Strojna. V štajerski narečni skupini v krajih Veliki Boč (Großwalz) v Avstriji, Kopivnik, Tinje, Ponikva in Orešje na Bizeljskem. V panonski narečni skupini v krajih Brezovci v Prekmurju, Nuskova, Rogašovci, Cankova, Bakovci, Šafarsko, Vodranci. Sodelovala je s TV Slovenija v filmu *Kratka zgodovina slovenskega jezika* in v dokumentarnem filmu *Toporišič: samotni hodec skozi neprijazni čas*. Od leta 1993 do 1999 je sodelovala pri pregledu in zagovoru raziskovalnih nalog iz slovenskega jezika pri gibanju Mladi raziskovalci za napredek Maribora (Jesenšek 2020: 20).

Raziskovanje Dravske, Mežiške in Mislinjske doline – koroška in štajerska narečja

Zinka Zorko je naša največja poznavalka koroških, štajerskih in panonskih narečij. Nadaljevala je Ramovševo, Riglerjevo in Logarjevo delo, utrdila slovensko dialektologijo kot moderno jezikoslovno vedo in jo uveljavila v mednarodnem prostoru. Na Slovenskem je bila prva, ki je začela natančneje raziskovati t. i. mednarečja, prehodne in vmesne govore v severovzhodni Sloveniji (Jesenšek 2022: 19–20) in nato še v stičnem slovensko-madžarsko-nemškem jezikovnem prostoru (Jesenšek 2022: 15–16). Gre za raziskave, ki so jo postavile v središče sodobne dialektološke znanosti – z njimi je odprla vprašanje jezikovne ter nacionalne zavesti, tako da je pri tem razlagala vodilno vlogo slovenskih narečij in knjižnega jezika.

Rodila se je v koroško podjunsko narečje na Kozjaku. Njena materinščina je bil kapelski govor, v katerem se je ves čas sporazumevala v domačem okolju: »Mi govorimo narečje, kakršnega smo se naučili od svojih staršev in kakor so govorili v našem okolju. [...] Do narečja sem imela vedno čustven odnos, to je bila moja materinščina.« (Zorko 2016). Na jezikovne korenine je bila vedno ponosna in svojega maternega jezika se nikoli ni sramovala. Z Raven na Koroškem se je z družino za krajši čas preselila v Maribor, nato pa se je ustalila v Selnici ob Dravi, ki je štajersko govoreče naselje. Od otroštva je živela na jezikovni meji koroške in štajerske narečne skupine, medjezikovni vplivi teh govorov pa so jo spremljali v zasebnem, poklicnem in raziskovalnem življenju. V nižji gimnaziji, ki jo je obiskovala v Rušah, se je prvič zavedla, da nekateri sošolci govorijo 'svejt' in 'moust', drugi pa 'sviet', 'muost' (Jesenšek 2020: 13). Takrat še ni vedela veliko o narečni raznolikosti Dravske doline, vendar pa je nekaj let kasneje v diplomski nalogi že zapisala govor rojstne Kaple in ugotovila, da je v gimnazijskih razlikovanjih pri narečni izgovorjavi dvoglasnikov šlo za štajerski in koroški odraz jata, dolgega etimološkega *e* in dolgega etimološkega *o*.

Narečna meja je bila v stičnem koroško-štajerskem govornem območju v Dravski dolini pred Mariborom težko določljiva. Ramovš je govor Kaple uvrstil v štajersko narečno skupino, Zinka Zorko pa je dokazala, da je to zadnji govor koroške narečne skupine v stiku s štajerskimi govori. Ugotovila je, da je meja na Kozjaku. Remšniški govor in govor Kaple sta še podjunska koroščina, govora vasi Sveti Duh na Ostrem vrhu v dolini pa naselja Selnica ob Dravi pa sta že štajerska – od potoka Črmenica proti vzhodu se govori štajersko, proti zahodu pa koroško (Zorko 2009: 73, 81). Jezikovne razlike v govoru teh mejnih govorov je utemeljila zgodovinsko

s pomočjo naselitvenih razlogov. Štajerska plemena so se naseljevala po levi strani Drave navzgor do potoka Črmenice, na desni pa do pragozda na Smolniku nad Rušami, koroška pa so se na Pohorju ustavila na Činžatu, na Kozjaku pa pred Črmenico. Gre za potok, ki bi ga danes lahko imenovali Rdeči potok, saj je 'črmljen' ali 'črljen' star v pomenu 'rdeč' (Jesenšek 2022: 17). V 16. stoletju so izraz poznali slovenski protestantski pisci Trubar, Dalmatin in Megiser, v 18. stoletju tudi koroški slovničar in slovaropisec Gutsman ('zhermenjak'). Bezljaj (1976: 89) razlaga, da je pridevnik etimološko izpeljan iz *čьrmь (deloma vplivano po 'črn') v pomenu 'črv', »ker so iz določenih črvov pridobivali rdeče barvilo«. Zemlja ob potoku Črmenica je še danes rdeča, verjetno je bila v preteklosti polna železa (prim. Jesenšek 2020: 37).

V dialektološki analizah koroških govorov od Dravograda do Kaple na Kozjaku je določila natančno mejo med koroškimi in štajerskimi govori v Dravski dolini. Raziskala je tudi koroške govore v obmejnem slovensko-avstrijskem prostoru. Na Koroškem so jo zanimali govori do Pliberka (Bleiburg). Natančneje je raziskala govor vasi Strojna, ki meji na pliberško podjunsko narečje, naprej proti zahodu pa sama ni raziskovala, saj so tista področja dobro pokrivali raziskovalci dialektologi s celovške univerze. Na avstrijski strani je opravila veliko terenskih raziskav vzhodno od Dravograda na kozjaški jezikovni in državni meji. Zapisala je govor Pernic (naselje ob avstrijski meji med Gortino, Kozjim vrhom in Bistriškim jarkom) in bližnjih krajev Mlake in Sv. Jernej (Dravsko obmejno hribovje nad Muto med Dravsko dolino in državno mejo), ki se nahajata na slovenski (Mlake, Sv. Jernej nad Muto; ena tretjina) in avstrijski (Mlake/Laaken, Sv. Andrej/Sankt Bartima; dve tretjini) strani, Radvanje (Rothwein) in Arvež (Arnfels). Zahodne koroške govore naselj Mlake (Laaken) in Radvanje (Rothwein) ob južni meji Avstrije je uvrstila v koroško podjunsko narečje, govora Arveža (Arnfels) in Gradišča (Schloßberg) v koroško severnopohorsko-remšniško narečje, govora Lučan (Leutschach) in Velikega Boča (Großwalz) pa v severnoštajerski kozjaški govor (Zorko 2009: 212). V Radvanju (Rothwein) je spoznala, da imajo ljudje na avstrijski strani Kozjaka velik občutek za slovenščino, za slovensko podjunsko narečje, v katerem je Zinka Zorko odkrila več značilnosti, ki do takrat niso bile znane. Tudi na Kozjaku v okolici svoje rojstne vasi je odkrila zanimive prehodne in vmesne govore ter mednarečja v slovensko-nemškem stičnem prostoru – natančno je raziskala geografski prostor ob reki Dravi od Ožbalta, Selnice ob Dravi do Maribora, na Kozjaku od Kaple, Duha na Ostrem vrhu, Velikega Boča do doline reke Pesnice in Svečinskega potoka, kjer se v Zgornji Kungoti, Svečini in

na Plaču nad Mariborom stikajo kozjaški in slovenskogoriški govori; na avstrijski strani pa od (Gornjega) Oseka (Oberhaag – nemško poimenovanje po naselju Hrast (Krast), ki je prevod slovenske besede ‘hrast’), Arveža (Arnfels), ki je na severni meji slovenske poselitve (ohranjena so še /germanizirana/ slovenska ledinska in krajevna imena), Lučan (Leutschach), Velikega Boča (Großwalz), Gradišča (Schloßberg) do Gomilice (Gamlitz). Gre za »izredno zanimiv in zapleten jezikovni razvoj ob stičišču koroške in štajerske narečne skupine« (Zorko 1995: 182).

Tabela 1: Raziskovalne točke Zinke Zorko na levi strani Dravske doline

Koroško narečje		Štajersko narečje	
Podjunsko narečje	Severnopohorsko-remšniško narečje	Severnoštajerski kozjaški govor	Slovenjegoriško narečje
	Arvež (Arnfels)	Lučane (Leutschach)	
Radvanje (Rothwein)	Gradišče (Schloßberg) Remšnik (Remschnigg)		Gomilica (Gamlitz)
Sv. Jernej/Sankt Bartima Mlake/Laaken	Gornji Oseg (Oberhaag)	Veliki Boč (Großwalz)	
Sv. Jernej nad Muto Mlake	Remšnik, Kapla	Duh na Ostrem vrhu	Zgornja Kungota, Plač, Svečina
Muta	Podvelka Ožbalt	Selnica ob Dravi	Kamnica pri Mariboru

V tem prostoru se neglede na državno mejo stikajo vzhodnokoroški podjunski in severnoštajerski kozjaški govori. Vzhodnokoroško narečje govorijo v Ožbaltu in na Kapli v Sloveniji ter v Gradišču (Schloßberg) in na Remšniku (Remschnigg) v Avstriji, severnoštajersko pa ob Dravi med Selnico ob Dravi in Kamnico pri Mariboru, na slovenskem Kozjaku na Duhu na Ostrem vrhu in Slemenu na Kozjaku, na avstrijski strani pa proti severu do Lučan (Leutschach). Na Velikem Boču (Großwalz) se je Zinka Zorko v devetdesetih letih 20. stoletja še pogovarjala v slovenskem štajerskem narečju na desetih kmetijah (Zorko 1998: 181). Govor je popisala po vprašalnici za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA). Ugotovila je, da se je na Velikem Boču (Großwalz) ohranilo arhaično štajersko narečje, ki se govori vse do Lučan

(Leutschach). Primerjalno besedje, ki ga je prav tako po vprašalnici SLA zbrala v Gradišču (Schloßberg), pa je pokazalo, da je govor v tem sosednjem naselju še koroški, čeprav učenci hodijo v šolo v Lučane, ki so štajersko govoreče. Pred prvo svetovno vojno je bilo Gradišče naselje s slovensko etnično večino (po popisu iz leta 1910 je bilo 50,2 % prebivalcev slovensko govorečih, 49,8 % pa nemško govorečih). Zinka Zorko je ugotovila, da se slovenski narečni pogovorni jezik vedno bolj izgublja, saj ga izrinja državni nemški jezik. Ohranjenih je veliko slovenskih besed, prevzete iz nemščine pa so enake kot na slovenski strani. Slovensko ime kraja označuje prostor, kjer stoji ali je nekoč stal grad (Snoj 2009: 150), naselje pa ima lahko tudi predslovenske korenine, in sicer kot poimenovanje za antične razvaline ali zapuščeno naselje (Bezljaj 1976: 168). Zinka Zorko je primerjala kozjaško glasoslovno podobo z nemškim narečnim glasoslovnim sestavom v stičnem avstrijsko-slovenskem prostoru. Ugotovila je, da so obmejna nemška zahodnoštajerska narečja prevzela nekatere slovenske glasovne pojave, predvsem zaokroženost dolgega *a* v *o* ali *ǎ*, diftongizacijo dolgih etimoloških *e* in *o* (*eĭ* in *ou*), tudi dvogalsnika *ǣ* in *ǫa* ter zlogotvorna *r* in *l*. Na Velikem Boču je še zapisala končni *l*, npr. *'rǣ:kĭ (tĭ)* (Zorko 1998: 181–182). Najpomembnejše odkritje pa je, da je samoglasniški sestav, ki je značilen za jugovzhodno polovico slovenskih govorov na Kozjaku v celoti ohranjen v govoru Velikega Boča (Großwalz), prevzet pa je tudi v večino obmejnih nemških zahodnoštajerskih narečij (Zorko 1993: 277):

<i>i:i</i>		<i>u:u</i>		<i>i</i>		<i>u</i>
<i>e:</i>		<i>o:</i>		<i>e</i>		<i>ǎ</i>
<i>e:</i>		<i>o:</i>		<i>e</i>		
<i>ǣe:</i>		<i>ǫo:</i>				<i>o</i>
<i>e:i</i>	<i>o:u</i>		<i>+ ar</i>			
<i>a:</i>				<i>a</i>		<i>+ ar</i>

Mednarečno prepletanje v tem stičnem slovensko-nemškem jezikovnem prostoru je obojestransko – na obeh straneh državne meje je narečno besedje germanizirano, narečno glasoslovje pa je slovenizirano. Zinka Zorko je bila prva, ki je na take stike opozorila in ob že znanih medjezikovnih prepletanjih v besedju ugotovila, da je slovensko glasoslovje (v manjši meri pa tudi oblikoslovje) ohranilo »nepretrgan samosvoj razvoj«, ki so ga prevzela tudi nemška zahodnoštajerska obmejna narečja.

Na desni strani Drave koroško narečje na Pohorju sega do Činžata, ob Dravi (na levi in desni strani) pa do Vurmata (naselje vzhodno od Ožbolta) in Fale (kraj na koncu Brezniške soteske, ki se nato odpira v Selniško

polje; med letoma 1913 in 1918 so tam zgradili prvo elektrarno na Dravi v Sloveniji). Koroško narečje se je ohranilo zaradi vpliva gradu iz 13. stoletja, v katerem je bil sedež uprave pohorskih posesti samostana iz Šentpavla v Labotski dolini. Sosednji vzhodni govor Ruš je že štajerski (Zorko 1998: 179). Na terenu je zapisovala na Logah pri Puščavi in dokazala, da je govor Činžata še koroško podjunki. Na severnem Pohorju je zapisala še govore v Lovrencu na Pohorju, v Ribnici in Svetem Primožu. Zinka Zorko je v slovenski dialektološki stroki uzavestila spoznanje, da je oblikoslovje v Dravski dolini zelo podobno kot v slovenskem knjižnem jeziku. Posebnost narečnih pregibalnih vzorcev je npr. ohranjanje končnic starih trdih in mehkih osnov, v množini pa posplošujejo končnice za vse spole. Od knjižnega jezika se razlikujejo, ker poznajo le jakostni naglas (tonemska nasprotja so izgubili), z njim pa so prepoznavno povezani z dvojino, ki je »v severnih govorih [...] dobro ohranjena pri samostalniku, pri osebnih, svojilnih in kazalnih zaimkih ter pri glagolu« (Zorko 1998: 227). Narečna različica dvojine ima namesto nosnega ustničnika *m* zobnoustničnik *v* (*sva, ljubiva* : *sma, ljubima*) iz množinskih oblik. Zinka Zorko je potrdila, da je dvojina kljub temu dobro ohranjena pri govorcih obmejnih narečjih, kar kaže, da so jo nekoč imeli tudi drugi slovanski jeziki.

Skladenjska analiza narečnega gradiva (besedni in stavčni red) je pokazala, da tudi »narečni stavčni vzorec je praviloma tak, kot knjižni, sledijo si izhodišče, prehod in jedro« (Zorko 1998: 227), še največ odstopanj je pri sopojavljanju naslonk v slovenskem knjižnem in narečnem naslonskem nizu, narečnih vrivkih, povezovanju besedila z narečno štajersko zvezo *te pa* in zapostavljanju levega prilastka na desno stran odnosnice (Zorko 1998: 233).

Dobro je raziskala tudi štajerske pohorske govore v Rušah, Limbušu, Hočah, Framu, v Slovenski Bistrici in v Oplotnici. Veliko časa je raziskovala mislinjski govor, ki ga je uvrstila v štajersko narečno skupino (ugotovila je, da gre za južnoštajerski pohorski govor), imenovala pa ga je za štajerski vmesni govor (Jesenšek 2022: 16 in 19) med štajerskim in koroškim narečjem na južni strani Pohorja, saj je odkrila več štajerskih kot koroških jezikovnih značilnosti (Zorko 2009: 21, 30; Zorko, Benko 2015: 148, 162). Mežiško narečje (govori v Mežici, Črni in na Javorju) sodi v koroško narečno skupino, mežiški javorski govor pa je imenovala za koroški vmesni govor med koroško in štajersko narečno skupino, ker pri njem kljub nekaterim štajerskim narečnim vplivom »ostaja koroški naglasni sistem z vsemi drugotnimi in terciarnimi umiki in koroškim premikom v tipu *babica* ter koroška padajoča besedna melodija« (Zorko 2009: 15).

Raziskovanje štajerske in panonske narečne skupine

Dialektološke raziskave severovzhodnega slovenskega narečnega prostora so zbrane v dveh znanstvenih monografijah (Zorko 1998 in 2009). Štajerska narečna skupina je predstavljena z analizo mariborske mestne govornice, natančnimi raziskavami štajerskih govorov v Koprivniku, Miklavžu in Šentrupretu nad Laškim (tu je odkrila več dolenskih narečnih vplivov), vzhodnimi govori srednještajerskega narečja, s kozjansko-bizeljskim narečjem (analiza govora Pleteršnikovih Pišec ter bližnjih naselij Lesično in Kaple) ter mednarečnim prepletanjem v srednještajerskih govorih Štatenberga, Zgornje Sveče pri Stopercah, Strmca pri Rogatcu, Žahenberca pod Donačko goro in Slomškovega ponkovskega govora.

V Sloveniji je znamenito njeno raziskovanje mariborskega mestnega govora, ki ga je razložila kot mednarečno, neenotno tvorbo slovenskogoriškega narečja (Maribora se dotika v Melju in na Košakah), severnoštajerskega narečnega kozjaškega govora (stikanje v Kamnici), severnopohorskega govora (meja na Studencih in v Radvanju) in vzhodnopohorskega govora (Pobrežje, Tezo, Radvanje). Tako natančno v Sloveniji ni bila raziskana še nobena druga mestna govornica. Mariborski pogovorni jezik na stičišču treh narečnih baz je obdelan v posebni študiji, v kateri so analizirani tudi primestni govori, ki so poleg zgodovinskih razlogov (Nemci v Mariboru) vplivali na današnji mestni pogovorni jezik na vseh jezikovnih ravninah.

V panonski narečni skupini je temeljito raziskala haloško narečje od Borla in Leskovca do Žetal ter jezikovna prepletanja v Rogatcu in Humu na Sotli. Po obsežnem terenske delu in temeljiti analizi zbranega jezikovnega gradiva je haloško narečje ponovno uvrstila v panonski narečni prostor: »Če že moramo narečje omejevati in zamejevati, potem je haloško narečje razvojno bližje panonski kot štajerski narečni skupini.« (Zorko 1998: 49). Ugotovila je, da se je haloško narečje razvijalo »samostojno iz skupnih severovzhodnih osnov«, v stičnem štajerskem prostoru pa so prisotni tudi mlajši medjezikovni vplivi severnega prleškega in zahodnega štajerskega južnopohorskega narečja. Govorke haloškega narečja na vzhodu Haloz zase še uporabljajo moške slovnične oblike. Zinka Zorko tega ni znala razložiti. Ni jasno, zakaj v nekaterih govorih ženska v 1. osebi uporablja moško obliko: »Nima se za moškega. Beseda *človek* tudi nima ženske oblike, zato mogoče taka raba.« (Zorko 2014).

Panonsko slovenskogoriško narečje, ki je razdeljeno na vzhodne in zahodne govore, je natančneje raziskala le v mednarečnih stikih, in sicer na zahodni geografski meji s štajerskimi kozjaškimi govori (narečna meja

poteka po črti Zgornja Kungota – Svečina – Plač), na vzhodni geografski meji so jo zanimala jezikovna prepletanja štajerskih in prekmurskih govorov (od Radencev do Gornje Radgone, tudi v avstrijskem Radgonskem kotu), na južni geografski meji pa stiki s prleškim narečjem. Slovenskogoriško narečje je podrobneje raziskal njena učenka Mihaela Koletnik (prim. Koletnik 2001).

Zinka Zorko je bolj izčrpno predstavila prleški narečni prostor, ki se uvršča v panonsko narečno skupino in se deli na spodnje- (vzhodno od črte Ormož–Ljutomer), srednje- (mursko-ščavniško-spodnjepesniško) in zgornjoprleško (nad Ptujem med Dravo in Muro) narečje ter kujleško narečje (med Dravinjo in Dravo) – raziskala je govore Miklošičevega Radomerščaka, Borkove Gomile pri Kogu (spodnjoprleško narečje) in Murščevega Biša (zgornjoprleško narečje). Morala je na novo preveriti jezikovno mejo prleščine, Haloz in štajerščine s hrvaškim narečjem, kjer so mednarečna prepletanja zelo močna. V slovenskih obmejnih govorih jo je presenetilo, da ni odkrila veliko hrvaškega kajkavskega besedja, čeprav so starejše hrvaške dialektološke raziskave to poudarjale: »V resnici je tu slovenska leksika zelo trdna.« (Zorko 2004a: 62) Raziskovala je govor Razkrižja, Šafarskega in Stročje vasi, kjer je »zelo odprto in prepisno«, vendar pa je dokazala, da gre za značilno slovensko prleško narečje ki ni veliko prevzemalo od sosednjih kajkavcev, saj »leksika izvira še iz najstarejših časov« (Zorko 2004a: 62).

V Radgonskem kotu je opravila pionirsko dialektološko delo, raziskala je govor vasi Žetinci (Sicheldorf) in krajev v okolici avstrijske Radgone, kjer se še govori slovensko (Dedonci/Dedenitz, Gorica/Gorizz bei Ratkensburg, Potrna/Laafeld, Zenkovci/Zelting). Njena informatorka Jožefa Pepika Prelog ji je posredovala dragocene podatke o tamkajšnjem narečju, ki ga je zapisala po vprašalnici za SLA. Posnela je veliko narečnih besedil in dobila »veliko znanja o mejnem narečju med štajerščino in prekmurščino« (Zorko 2016a). Govor vasi Žetinci je označila za prekmursko-štajersko mednarečje. Dokazala je, da v tem delu avstrijske Štajerske živijo avtohtoni Slovenci, ki govorijo slovensko panonsko narečje. Danes ima slovenščina v Radgonskem kotu dober položaj. Uvedli so jo v obmejne osnovne šole kot sosedski jezik in slovenščino se uči okoli štiristo otrok. Zinka Zorko se je zavedala, da sta prleško in prekmursko narečje slabo raziskani, zato se je načrtno lotila dela. Srečala se je z jezikovnim vprašanjem zamejskih Slovencev v Avstriji in v Porabju na Madžarskem. Ko je predavala na univerzi v Sombotelu, je začela raziskovati porabsko narečje, ga zapisovati in snemati. Verjetno je bila zadnja dialektologinja, ki je še pridobivala jezikovne podatke od informatorjev različnih starosti. Danes se v porabskih vaseh ne sliši več veliko slovenskega narečja. Slovenščina je ob državnem madžarskem, globalnem

angleškem in nemškem jeziku delodajalcev četrti jezik v vrsti. Izgublja vlogo maternega jezika, saj se otroci v domačem okolju pogovarjajo madžarsko, v vrtcu ali šoli pa se začnejo učiti tujega slovenskega knjižnega jezika. Porabsko narečje peša, Zinka Zorko pa kljub temu upa, da »asimilacija ne bo prekrila vseh slovenskih korenin« (Zorko 2004: 12). Porabski Slovenci so jo sprejeli za svojo in prepričala jih je, da je njihovo narečje arhaično, da ga naj uporabljajo v pisnem in govornem sporazumevanju in postanejo samozavestni slovenski govorniki v vseh govornih položajih:

Moje srce gori za Porabje. Od leta 1972 so imeli učitelji dvojezičnih šol teden dni strokovnega izpopolnjevanja v slovenščini. Vedno sem sodelovala na teh srečanjih, vem, kaj Porabski Slovenci potrebujejo, s katerimi problemi se ukvarjajo. Vpeljati bi bilo treba stari prekmurski knjižni jezik. V časopisu Porabje ga še gojijo. V Beneški Sloveniji ima časopis *Novi Matajur* že tri četrtine vsebin v angleščini in italijanščini, v časopisu *Porabju* pa večinoma še pišejo v nadnarečju. (Zorko 2014)

Prekmurščina ima v primerjavi z drugimi narečji starinsko osnovo in veliko besedja, ki je navezano na panonsko starocerkvenoslovansko tradicijo. Danes to potrjuje tudi bogato razvita kakovostna narečna literatura (Ftičar, Ružič, Lainšček, Mukič, Car, Krajczar, Holec, Šarotar, Kardoš, Vincetič itd.), mnogi med prekmurskimi pesniki in pisatelji pa ustvarjajo v knjižni slovenščini in v (nad)narečju. Zinka Zorko je analizirala porabsčino kot umetnostni jezik v Mukičevem romanu *Garaboncijaš*, ki ga je pisatelj nato objavil še v knjižni različici z naslovom *Črnošolec*. Prekmurščina je bila nekoč knjižni jezik (Jesenšek 2013: 51), zato je skladenjsko še vedno dobro razvita, bolj kot druga slovenska narečja. Stari prekmurski knjižni jezik Števana in Mikloša Kuzmiča, Košiča, Kardoša, Borovnjaka ter številnih drugih prekmurskih protestantskih in katoliških piscev 18. in 19. stoletja je jezikovnokulturna dediščina, za katero sodobni prekmurski literarni ustvarjalci odgovorno skrbijo in nanjo navajajo slovenske bralce kakovostne literature v narečju. Zinka Zorko so v prekmurskem narečnem prostoru raziskovalno pritegnili tudi slovensko-madžarski medjezikovni vplivi v lendavskem kotu (Genterovci, Kobilje in Mostje), analizirala je narečno podobo dolinskega, ravskega in goriškega podnarečja ter zelo natančno raziskala slovenske govore v sedmih porabskih vaseh, kjer se govorita dva govora, ki se osredinjata na Gornji Senik in Števanovce z Andovci. Zapisala je narečno besedje, glasoslovne in oblikoslovne posebnosti je zabeležila na več kot 300 točkah (manj se je ukvarjala s skladnjo) ter sestavila slovnico teh govorov, ki jih je pritegnila v goriško podnarečje. Gre za obsežno delo, ki ga predstavljam po mojem zapisu v *Zinkinem zborniku*:

Razprave o haloškem narečju prvič v zgodovini slovenske dialektologije predstavljajo vzdolžne, srednje in zahodne haloške govore na fonološki, morfološki in skladenjski ravni.

Haloze obsegajo okrog 25.000 ha površine. V vzhodnih haloških govorih (Zavrč, Veliki Vrh) se v dolgem in kratkem enoglasniškem vokalnem sistemu (*i, ū, u, e, o, e, a, r*) še sliši tonemska intonacija. Nizka akutirana intonacija se sliši le na kratko naglašenem zlogu. Med soglasniškimi premenami so opazne: raznosnjenje *nj*, depalatalizacija *lj*, razvoj sklopov: *dl > l, šč > š, sc > fc, vv > hv, vm > hm*; končni *-m* se izgovarja kot *-n*.

V srednjih Halozah (Leskovec, Sveti Andraž, Velika Varnica, Gradišče) je prevladal jakostni naglas na dolgih in kratkih vokalih, ki so nastali tudi iz umično naglašanih; visoki vokali se lahko diftongirajo; dolgi *jat* se je razvil v dvoglasnik *ej*, dolgi *o* in nosni *o* pa v *ou*. V oblikospreminjevalnih vzorcih so za vse tri spole prevladale končnice *-ah, -ama, -ami*. V glagolski spregatvi se v 3. osebi množine v sedanjiku pojavlja končnica *-do* poleg *-jo* (*delado : delajo*). Ženske v 1. in 2. osebi ednine v pretekliku uporabljajo moško obliko glagolskega deležnika.

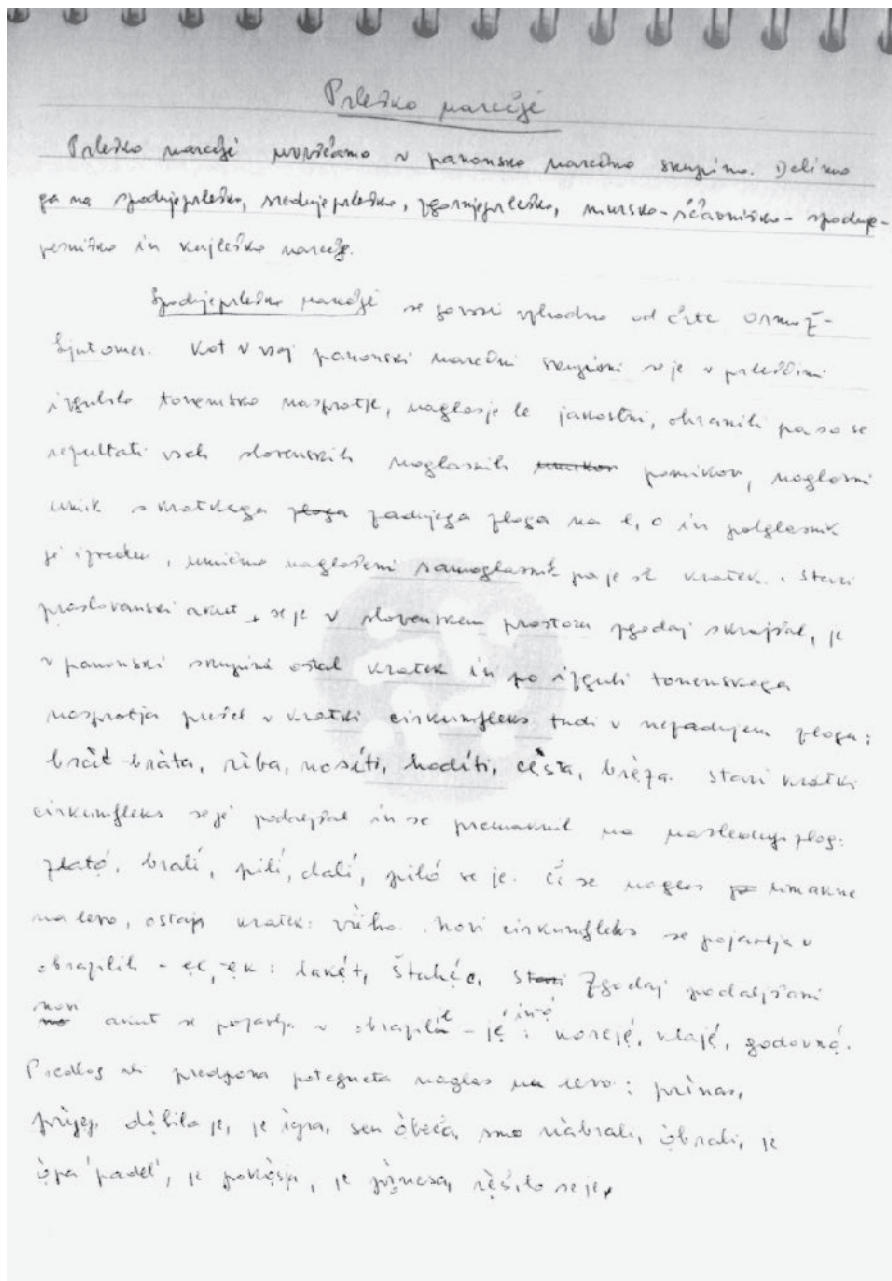
V zahodnem haloškem govoru v Žetalah se je dvoglasnik iz *jata* poenoglasil v široki *e*, medtem ko je diftong *ou* za dolgi *o* ohranjen. Ohranjen je tudi *ū* tako kot v vseh haloških govorih.

Zinka Zorko je zelo natančno in na novo raziskala prleško narečje, ki je bilo pred tem predstavljeno le delno in z ne dovolj verodostojnim gradivom.

Razprave o prleškem narečju obravnavajo oblikoslovje v panonski narečni skupini, prleško narečje v Radomerščaku, rojstnem kraju Frana Miklošiča, govor Gomile pri Kogu, rojstnega kraja Božidarja Borka, govor Vodrancev, Biša, leksiko v Volkmerjevih pesmih, oblikoslovno in skladenjsko analizo Dajnkovega dela Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmi, spodnjeprleško narečje, narečno členjenost v Občini Videm pri Ptujju, mednarečje v Markovcih pri Ptujju, prleško narečje v Biserjanah, govor Šafarskega, dialektizme v poeziji Štefana Modrinjaka iz Središča ob Dravi, dialektizme v delih Jakoba Gomilšaka.

Prleško narečje ima značilen enoglasniški sestav dolgih in kratkih samoglasnikov. Ker imata odraza za dolgi *jat* in dolgi *o* ter za nosni *o* zelo ozek izgovor, dialektologi menijo, da sta nastala iz dvoglasnikov *ej* in *ou*, tipičnih za štajersko in panonsko narečno skupino, in sicer po mlajšem enoglašanju, zato se razlikujeta od srednje ozkih *e* in *o*, nastalih iz dolgega polglasnika, dolgega nosnega *e* in dolgega etimološkega *a* po labializaciji. Značilnost prleščine je tudi zaokroženi *ū* za izhodiščni *u* in *u* za samoglasniški *l*. Govor Šafarskega in Vodrancev je raziskovalka posnela tudi na videokaseto. Med oblikoslovnimi značilnostmi je opazna končnica *-a* za *-l* v preteklem deležniku: *je ša*. V spregatvi glagola se ponekod še ohranja končnica *-va* v dvojini: *delava*. Brezpriponski glagoli se spregajo po vzorcu za priponske. V moški sklanjatvi se v dajalniku in mestniku ednine govori končnica *-i*, v ženski sklanjatvi pa v orodniku ednine končnica *-oj*. V besedju prevladujejo slovenske, desetina pa je tudi prevzetih besed, največ iz nemščine, nekaj tudi iz kajkavščine. V rokopisnih spominih je prleško narečje še dodatno razloženo; zapisano je še neobjavljeno jezikovno gradivo, ki ga je Zinka Zorko zbrala na svojih terenskih raziskavah (slika 1–4).

Posebno pozornost je namenila raziskavam jezika v časopisu *Porabje*, na slovenskem *Radio Monošter*, jezikovni analizi prekmurskega knjižnega jezika (npr. Jožef Košič: *Zobrizzani Szloven i Szlovenka med Murov i Rabov* ali Ivanocyjev jezik v *Kalendarju*

Slika 1: Iz jezikovne delavnice Zinke Zorko (Prleško narečje).

Grafično: f'hč, 'mīš, ~~'mīš~~, 'mit, 'xīšā, 'līpa, 'rība, 'fīla; 'kūix, 'plūg,
'južina, 'mūix, 'južlan; 'guē, 'gūma; 'bēzja, 'cesta, 'leto; 'xodīn,
'mesin; 'gōba, 'kōča; 'kotel, 'okno; 'pēle, 'čreča; 'pes, 'stebel, 'baba,
'bata; 'kōst, 'pōst.

Samoglasniški upad je vedno. kenglasna veličina ℓ in η se
govorita v pomastelni bes: 'vīšča, 'spōstlēt, 'kōpēšča, 'str:čyca.
V nelehkih lahko omenam ℓ : vjemti, 'pečte, 'pičte.

V boglavniškem sestavi so značne premene: $\overset{ny}{\ell} \rightarrow \overset{ny}{j}$:
'jiva, 'me:ja 'mōj 'mōjaf, 'kō:dji, 'pōstlēt ^{šulop} ~~šulop~~ ℓ se izgovarja kot
 ℓ : 'kōšēl, 'līčje; 'vōla, 'šulop ℓ ℓ se premenjujeta v ℓ :
'jeļa, 'pēli sva, 'kōčni ℓ ℓ 'pēlja v - n: 'xodīn, + 'bōstōn
'kōčni - v izgov. pren: 'pōlat, 'pōča 'pōča, η η se izgo-
varja št: f'hč; ~~šē~~ η se premenjuje v šē: 'me:šē,
'mīšē; šulop η se najprej v št: št: 'lōd' v šulop
'šōp' ohranja: 'gōšōs, 'l:šōs, 'ognišē. Pojavlja se
sekundarni η pred d, c, s: 'gūjdek, 'mūjcek, 'čjštē.

V besedišču sledijo preostanaka množice je ohranjena
veliko pravoizpov.

Grafično: 'bojja rīvanica' 'pikapolonica, 'caslata 'stapcljati,
'cū:gec' 'keličōn, 'cēx 'fame, 'dospōmīnati se' 'pōpōvājiti se.
'adiok' 'mekē, 'gvesdōn 'dandōn, 'gū:čati 'govoriti,
'x'maj 'lān, 'južina 'mahica, 'kēb'lačn' 'glavica, 'mū:kēfan' 'kōrēnje,
'mē:ika' 'kumara, 'mō:xīš' 'podstacēje, 'mō:vil' 'kōpča, 'od'rečēna
'pōpōdne, 'pōmētra' 'tjēpica, 'južnica' 'kilel, 'pōlō'gaje' 'kōma,

Slika 2: Iz jezikovne delavnice Zinke Zorko (Prleško narečje, nadaljevanje).

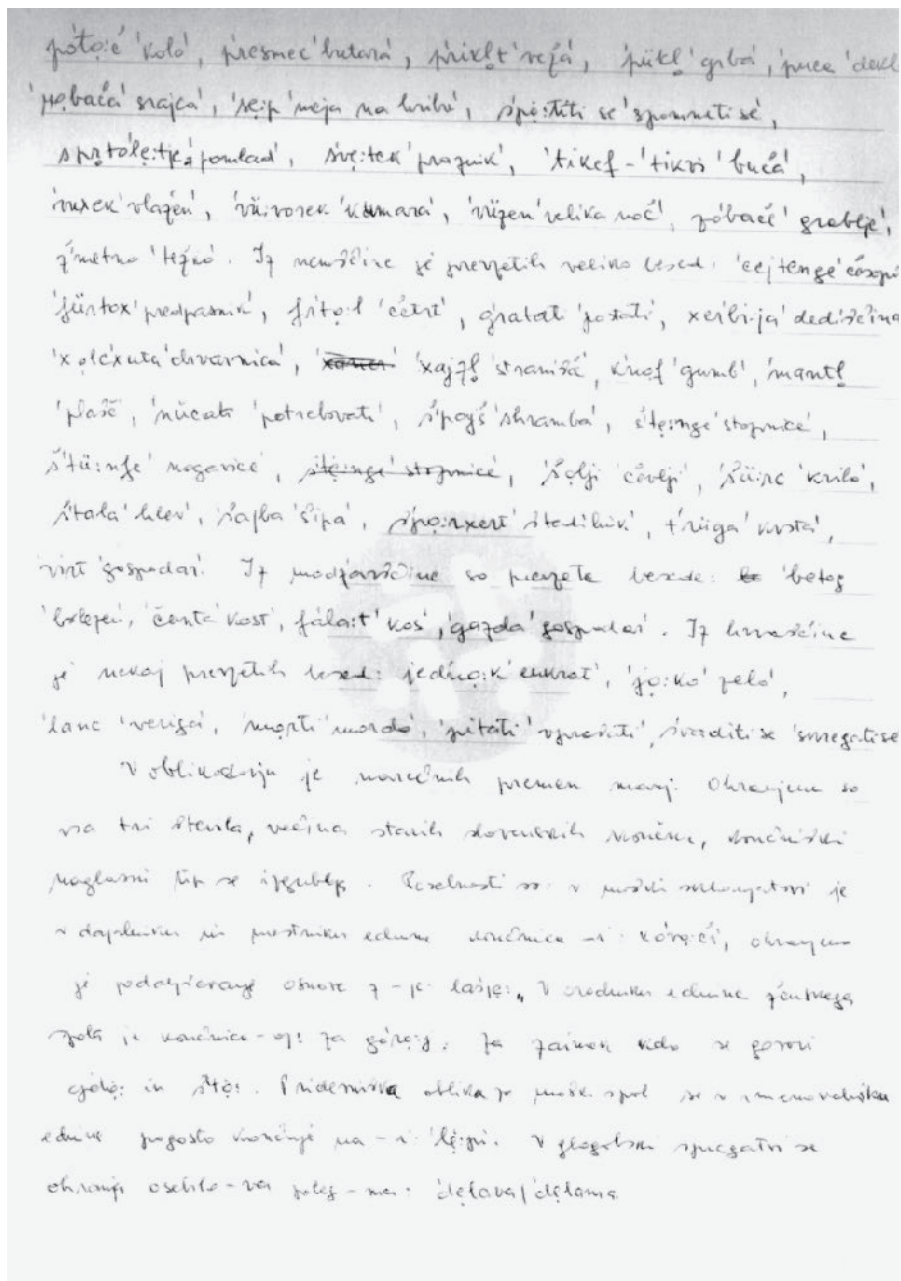
Cyfasodnje

V proučevanem narečju je samoglasniški sest sistem sestavljen iz dolgih in kratkih enoglasnikov ter nerazloženih samoglasnikov.

Dolgi samoglasniški sistem: $\overset{1}{i}$, $\overset{2}{i}$, $\overset{3}{i}$, $\overset{4}{e}$, $\overset{5}{e}$, $\overset{6}{e}$, $\overset{7}{e}$, $\overset{8}{a}$, $\overset{9}{a}$.

Dolgi $\overset{1}{i}$ je posledica dolgega ciklifikativnega $\overset{2}{i}$ v $\overset{3}{i}$ mlča, $\overset{4}{i}$ mlča, $\overset{5}{i}$ mlča. $\overset{6}{i}$ je odlog za dolgi ciklifikativni $\overset{7}{i}$: $\overset{8}{i}$ mlča, $\overset{9}{i}$ mlča, $\overset{10}{i}$ mlča; ob n, m, r se lahko $\overset{11}{i}$ zadržuje v $\overset{12}{i}$: $\overset{13}{i}$ mlča, $\overset{14}{i}$ mlča, $\overset{15}{i}$ mlča. Dolgi $\overset{16}{e}$ je odlog za samoglasniški $\overset{17}{e}$: $\overset{18}{e}$ mlča, $\overset{19}{e}$ mlča, $\overset{20}{e}$ mlča, $\overset{21}{e}$ mlča, $\overset{22}{e}$ mlča. Pred m in n se $\overset{23}{e}$ lahko zadržuje v $\overset{24}{e}$ mlča, $\overset{25}{e}$ mlča. V slovenski je po spremeni moči je: $\overset{26}{i}$ mlča, $\overset{27}{i}$ mlča, $\overset{28}{i}$ mlča, $\overset{29}{i}$ mlča, $\overset{30}{i}$ mlča. Za dolgi ciklifikativni jat je refleks jelo opni $\overset{31}{e}$: $\overset{32}{e}$ mlča, $\overset{33}{e}$ mlča, $\overset{34}{e}$ mlča, $\overset{35}{e}$ mlča, $\overset{36}{e}$ mlča, $\overset{37}{e}$ mlča. Za dolgi ciklifikativni o in jo dolgi nosni e je odlog dolgi, jelo opni $\overset{38}{e}$: $\overset{39}{e}$ mlča, $\overset{40}{e}$ mlča, $\overset{41}{e}$ mlča, $\overset{42}{e}$ mlča, $\overset{43}{e}$ mlča, $\overset{44}{e}$ mlča, $\overset{45}{e}$ mlča, $\overset{46}{e}$ mlča, $\overset{47}{e}$ mlča. Za dolgi ciklifikativni e, dolgi nosni e in dolgi polglasnik je odlog dolgi opni $\overset{48}{e}$: $\overset{49}{e}$ mlča, $\overset{50}{e}$ mlča, $\overset{51}{e}$ mlča, $\overset{52}{e}$ mlča, $\overset{53}{e}$ mlča, $\overset{54}{e}$ mlča, $\overset{55}{e}$ mlča, $\overset{56}{e}$ mlča, $\overset{57}{e}$ mlča. Za izpono dolgi a je refleks dolgi opni $\overset{58}{e}$: $\overset{59}{e}$ mlča, $\overset{60}{e}$ mlča, $\overset{61}{e}$ mlča. Dolgi e se govori le v vtipnih besedah in v plozi pred-j: $\overset{62}{e}$ mlča. Samoglasniški $\overset{63}{e}$ se govori kot polglasnik pred vročim: $\overset{64}{e}$ mlča, $\overset{65}{e}$ mlča, $\overset{66}{e}$ mlča. Kratki naglašeni $\overset{67}{e}$, $\overset{68}{e}$, $\overset{69}{e}$, $\overset{70}{e}$, $\overset{71}{e}$, $\overset{72}{e}$ so refleksi za stare učitane in pilitno naglašene samoglasnike

Slika 3: Iz jezikovne delavnice Zinke Zorko (Prleško narečje, nadaljevanje).

Slika 4: Iz jezikovne delavnice Zinke Zorko (Prleško narečje, nadaljevanje).

Nájszvetejšega srca Jezusovoga) in porabske narečne literarne ustvarjalnosti (npr. roman Franceka Mukiča *Garaboncijaš*, *Porabska legenda*). V posebni razpravi je predstavila analizo prekmurskega goriškega podnarečja v Porabju in opozorila na fonološke razlike med gornjeseniškim in števanovskim govorom. Po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas je zapisala besedje v andovskem govoru in opisala značilnosti andovskega glasoslovja in oblikoslovja. V študiji *Porabski Slovenci danes* podaja zgodovinske, politične, kulturne, jezikovne in literarne razmere v slovenskem Porabju od naselitve do danes.

Razprava *Govor Cankove*, posvečena Avgustu Pavlu, osvetljuje ravensko podnarečje na glasoslovni, oblikoslovni in besedijski ravnini. Analiza Abecednika M. Küzmiča poudarja predvsem pedagoške in vzgojne smotre pouka, pisanja in branja.

V Zborniku Soboškega muzeja je leta 2011 izšla razprava Zinke Zorko in Anje Benko: *Prekmurski knjižni jezik v Küzmičevem Evangeliju po Ivanu in prekmursko narečje v Strukovcih*. Analiza narečja kaže, da je v Evangeliju ohranjeno goričko glasoslovje in oblikoslovje, v skladnji pa so deležniški in deležijski polstavki verjetno prevzeti iz grškega originala in so tipično knjižni pojav. Didaktična študija *Od slovenskega prekmurskega narečja h knjižnemu jeziku v osnovni šoli* osvetljuje značilnosti prekmurskih podnarečij, v jedru pa prinaša rezultate desetletnega spremljanja govornega in pisnega izražanja osnovnošolskih otrok v Šalovcih v Prekmurju. Analizirani so posnetki otroških pripovedi in pisnih sporočil. Do konca osnovne šole se učenci naučijo zakonitosti slovenskega knjižnega jezika. Posebna razprava je posvečena zakonitostim oblikoslovja v panonski narečni skupini, v Jezikoslovnih zapiskih ZRC SAZU pa je izšla na simpoziju že predstavljena razprava *Skladnja v panonski narečni skupini*. (Jesenšek 2020: 24–26)

Mariborska dialektološka šola

Predstavljeni znanstveno-raziskovalnimi dosežki Zinke Zorko na področju dialektologije po vrednosti močno izstopajo v domačem in tudi mednarodnem jezikoslovju. Samoumevno je, da so spodbudili skupino mariborskih jezikoslovcev, učencev Zinke Zorko, da so jo začeli raziskovalno posnemati. Zinka Zorko je bila ena izmed redkih znanstvenic v svetu in edina v Sloveniji, ki je ustanovila dialektološko šolo, v kateri je s svojimi učenci odločilno vpliva na razvoj sodobne evropske dialektologije. V tujini je veliko dialektoloških simpozijev, na katerih jezikoslovci izmenjavajo svoja spoznanja, v Sloveniji pa ni bilo ničesar. Zinka Zorko se je zato odločila, da za Logarjev 80. rojstni dan organizira dialektološki simpozij na mariborski univerzi. Leta 1996 se ga je udeležilo 34 dialektologov iz Slovenije, Italije, Avstrije, Madžarske, Hrvaške, Nizozemske in ZDA, ki so predstavili svoje najnovejše raziskave narečnega glasoslovja, oblikoslovja, besedotvorja, leksikologija ter mednarečne vplive, narečno poezijo in didaktiko pouka. Središčni referat je imela Martina Orožen, ki je obravnavala raziskovalne

metode in dosežke slovenskega narečnega oblikoslovja od Oblaka do Logarja, Zinka Zorko pa je skupaj s svojo učenko Mihaelo Koletnik te referate zbrala in uredila ter jih objavila v *Logarjevem zborniku*, ki je izšel leta 1998 v zbirki Zora. To je bil tudi uradni nastop mariborske dialektološke šole, ki se je nato uveljavila še s simpoziji o narečjeslovcu Jakobu Riglerju (19 referatov s simpozija je izšlo v monografiji *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*, 2003), Martini Orožen (36 referatov je izšlo v monografiji *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*, 2002) in Zinki Zorko (63 referatov je izšlo v monografiji *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, 2006). V mednarodni knjižni zbirki Zora je svojo drugo in tretjo znanstveno monografijo objavila Zinka Zorko, v Zori pa objavljajo tudi drugi člani njene mariborske dialektološke šole, npr. Mihaela Koletnik, Bernard Rajh, Marko Jesenšek, Melita Zemljak Jontes, Alenka Valh Lopert, Natalija Ulčnik, Anja Benko idr.

Zinka Zorko si je zamislila mariborsko dialektološko šolo kot jezikoslovno delavnico, v kateri bodo nastajale slovnice posameznih govorov, ki razlagajo narečno mnogovrstnost slovenskega jezika. Raziskovati je začela bele lise na karti narečnih značilnosti slovenskega jezika in z natančnimi analizami terenskega dela zarisovati nove natančnejše narečne meje. Pri tem je vedno opozarjala na vlogo in pomen informatorjev, ki morajo biti premišljeno izbrani. Za njeno dialektološko šolo sta značilna skrbno načrtovano terensko delo in spoštljiv odnos do informatorjev in njihovega jezika. Pomembno je, da informator sprejme dialektologa, ker mu le-ta zna pokazati, da spoštuje jezik, ki ga znanstveno preučuje:

Jezika ne moreš preučevati, če se ljudem ne znaš približati, če jih ne pritegneš, če ne vzbudiš zaupanja. In seveda: če ne poznaš njihovega življenja, njihovih opravil, ne moreš raziskovati izrazja. Moderno bi se reklo, da je dialektologija zelo interdisciplinarna veda, stika se z zgodovino, etnologijo in drugimi vedami. (Zorko 2004a: 62)

Na terenskem delu je potrebno vzpostaviti odnose, ki združujejo v sebi vse, kar je v človeku pozitivnega. Če tega ni, potem zapisi ne bodo zanesljivi, pripovedovanje na zvočnih posnetkih ne bo naravno in informatorjev nastop pred kamero ne bo spontan. Zapisovanja, snemanja na magnetofon in na videofilm se je potrebno naučiti. Zinka Zorko je s strokovnim snemalcem Dušanom Ivanišinom posnela okoli 25 narečnih videofilmov, v njih pa vsi posneti govorci sproščeno pripovedujejo in nastopajo, kar je za dialektologa najbolj pomembno.

Svojim učencem je ponudila zanesljivo znanje, s predanim delom in človeško toplino pa zapušča najlepšo dediščino za pot skozi jezik in

njegovo spreminjanje – odgovorno je poskrbela, da bodo dialektološke raziskave na Slovenskem po njej nadaljevali zanesljivi strokovnjaki, člani njene mariborske dialektološke šole. V njeni zapuščini najbolj obvezuje narečni slovar Dravske doline, ki ga je začela pripravljati, a ga sama ni dokončala.

Skrb za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika

Zinka Zorko je skrb za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika na vseh področjih javnega sporazumevanja razumela v Slomškovem duhu. V razpravi o dialektizmi je v njegovih Treh pridigah za najbolj znano Slomškovo misel izbrala (Zorko 2010: 619):

Vrli Slovenci! Ne pozabite, da ste sinovi matere Slave; naj vam bo drago materinsko blago: sveta vera in pa materina beseda! Prava vera vam bodi luč, materin jezik vam bodi ključ do zveličavne omike.

Spoštovanje jezika in vera sta najvišji vrednoti vsakega posameznika. Slomšek je prenesel sedež lavantinske škofije v Maribor zato, da je utrdil severno slovensko jezikovno mejo. Slovenci smo se obdržali zaradi svojega jezika, zato je pomembno, da so se takrat novi mariborski škofiji priključile vse slovenske štajerske fare. Slomšek je dolgoročno začrtal slovensko severno jezikovno in narodnostno mejo, ki jo je ob koncu prve svetovne vojne udejanjil general Maister z odločno vojaško akcijo.

Slovenski knjižni jezik in narečja so naš zelo pomemben razpoznavni simbol. Latinščina, nemščina, madžarščina, italijanščina in srbohrvaščina so imele na Slovenskem skoraj tisoč let (od Brižinskih spomenikov do osamosvojitve) v razmerju do slovenščine posebne pravice in ugodnosti v javni rabi. Danes je za polnofunkcijsko rabo slovenščine najhujša grožnja jezikovna globalizacija. Zinka Zorko je med raziskovanjem slovenskih narečij v Avstriji videla, da na avstrijskem Koroškem od Labotske doline do Radgonskega kota v cerkvah ni več slovenskih maš, zato obiskujejo jezikovno zavedni avstrijski Slovenci z Arveža in Lučan mašo na Kapli ali pri Svetem Duhu na Ostrem vrhu, iz Radgonskega kota pa prihajajo v Gornjo Radgono. Slovenščina danes še bolj izgublja prestižnost v stiku z imperialistično angleščino, ki (nezakonito) postaja učni jezik v našem izobraževalnem sistemu. Zinka Zorko je zelo skrbelo, ker se pozabljajo slovenske besede, zamirajo npr. stari slovenski pozdravi, v pogovorni jezik mladih nekritično vdirajo anglicizmi. Nasprotovala je poskusom Rektorske

konference Slovenije, da bi pri nas uzakonili predavanja v angleščini: »Bojim se, da se bodo na slovenski univerzi začelo predavati v angleščini.« (Zorko 2014). Slovenščina je v Republiki Sloveniji uradni in državni jezik. Jezik v znanostih zadeva kulturne probleme slovenstva. V Evropski zvezi ni univerzalne kulture, ene vere ali enega, univerzalnega jezika. Je res danes slovenščina preveč moteča, ker je bila pač ves čas svoje zgodovine narodotvorna in državotvorna, ker je kot taka tudi v temelju prve slovenske univerze? Skrb za slovenščino je Zinko Zorko zbližala s francoskimi pogledi na jezik in postala je zagovornica francoskega zakona o jeziku, ki je odločno zaščitil javno rabo državnega jezika. Predlagala je podobno primerno skrb za slovenščino z učinkovito jezikovno zakonodajo, ki bo zagotavljala polnofunkcijskost knjižnega jezika, dosledno rabo slovenskega učnega jezika ter razvoj strokovnega in znanstvenega jezika: »Znanstvene razprave je potrebno pisati in objavljati tudi v slovenščini, kar bi bilo za jezik zelo pozitivno.« (Zorko 2014) V slovenščino smo rojeni, v njej se pogovarjamo, odraščamo, živimo, z njo izražamo svoja najgloblja čustva, spoznanja in vedenja, v njej sanjamo in se ljubimo ..., ali je res mogoče, da v njej ne bi znali ali smeli pisati znanstvenih razprav ali strokovnih člankov in da ni več primerna za univerzitetna predavanja? Jezikovno odpadništvo zgodovina vedno obsoja in zavrača, zato se bo ponovno pokazalo za zablodo. Znanost na Slovenskem, pa naj je še tako »svetovna«, se ne more razvijati brez slovenskega jezika in s strokovnimi izrazi samo v tujem, globalnem jeziku. Odmik od svojih jezikovnih korenin je usodna napaka. Slovenski jezik je naša najmočnejša narodnostna vrednost, odličnost in posebnost, ki določa slovenski način mišljenja, ravnanja in doživljanja. Jezik je sestavni del naših moralnih vrednot, s katerimi se predstavljamo v globalni skupnosti – gre za naš odnos do drugih in do sebe, za zavedanje o večstoletni kulturni in jezikovni dediščini, ki jo je potrebno razumeti in prenašati na nove generacije slovenskih govorcev. Jezik je mnogo več kot le vsebinsko prazno sporazumevanje – je naš začetek in konec, hkrati pa nam omogoča spoznanje o obstoju zavednega in tega, kar je zunaj zavesti. Slovenski jezik je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati, v tem pomenu ostaja jezikovno vprašanje najtesneje povezano z narodnostnim. Ali se Slovenci zavedamo, kaj izgubimo, če slovenski jezik v znanosti in izobraževanju zamenjamo za poenostavljeno angleščino? Po kulturi in znanosti naroda se meri ustvarjalna moč družbe. Poglavitna opora tega je ustvarjanje v nacionalnem jeziku, zato moramo uporabljati slovenski jezik pri ustnem in pisnem sporazumevanju v vseh govornih položajih in funkcijskih zvrsteh jezika. Če se bomo spoštovali sami, nas bodo spoštovali tudi

drugi. Slovenščina se danes sliši v Bruslju in odnos tujcev do našega jezika se popravlja. Zinka Zorko je bila prepričana, da smo Slovenci v Evropski zvezi spoštovani, ker imamo svoj knjižni jezik in hkrati ohranjamo več kot petdeset narečij in govorov (Zorko 12):

Na svetu je okoli sedem tisoč jezikov. Če Zemlja ne bo doživela katastrofe, jih bo preživelo le kakih dvesto. Slovenščina bo med njimi. Ne le zato, ker imamo svojo državo, ampak tudi zaradi tega, ker je narečno tako globoko ukoreninjena. Kjer so korenine, je tudi drevo. Ni jih mogoče zlahka izrjavati. (Zorko 2016: 33)

Če ne bi imeli enotne knjižne norme, bi se Rezijan in Prekmurec težko sporazumevala. Slovenski knjižni jezik je združevalen. Zinka Zorko je v javni rabi zagovarjala enotni slovenski knjižni jezik, ki ga imamo na najvišji ravni, narečja pa Slovenci uporabljamo v zasebnem govoru, lahko tudi v umetnostnem jeziku:

Za zamejce se priporoča, naj otroci prinesejo narečje v šolo, naj učitelji prisluhnejo temu bogastvu narečja in naj ga peljejo v knjižni jezik. Pisnega jezika se lažje naučimo, govornega (samoglasniki, oblikoslovje itd.) težje, a če gremo po poti od narečja do knjižnega jezika, bomo uspešni. Naglas, dolžina, kračina na nepravem mestu in melodija pa ostanejo narečni.

Rodimo se materi v narečje, mati pa je lahko narečno ali nenarečno govoreča. Tej materinščini in tej materi moramo biti zvesti, v šoli pa se vsi učimo knjižne slovensčine, ki smo jo v 19. stoletju oblikovali pod vplivom narečij. Naš knjižni jezik ima izraze za vsa temeljna področja življenja, prevzeli pa smo tudi veliko mednarodnih strokovnih izrazov. Tako je tudi prav. (Zorko 2012)

V strokovnem jeziku si izrazov ne sposojamo, ampak jih prevzemamo in jih glasoslovno ter oblikoslovno prilagodimo zakonitostim in potrebam slovenskega jezika. Tako tvorjeno besedje postane sčasoma del našega besedišča, če pa bi si jih le izposodili iz drugega jezika, ne bi bile naše in »bi jih morali vrniti«. Prevzemanje iz drugih jezikov slovensčine ne bo uničilo ali pokvarilo. Pozitivni odnos do slovenskega jezika najbolje izraža misel Zinke Zorko: »Bodimo ponosni, da smo Slovenci, bodimo srečni, da smo se rodili v najmanjši slovanski skupnosti, a dragoceni in nezamenljivi, ki ima veliko literature, bogat jezik, bogato besedje – biti Slovenec nam mora biti ponos.« (Zorko 2012)

Zinka Zorko je pričakovala, da politiki, gospodarstveniki, novinarji in duhovniki obvladajo knjižni jezik. V javnosti in v cerkvi narečje ni primerno. Zadovoljna je bila z odnosom nacionalne televizije in radija do slovenskega knjižnega jezika, spodbujala je delo lektorjev in pohvalila jezikovno izobraževanje novinarjev na RTV SLO. RTV Slovenija je namenjena

vsem Slovencem, zato »jezikovno sproščeni pogovori v ljubljansčini niso primerni« (Zorko 2014). Nekoliko več jezikovne svobode je dopuščala regionalnim radijskim postajam, ki so namenjene narečno bolj enotnim skupinam poslušalcev, vendar je tudi tem priporočala, da novinarji upoštevajo zadostna merila jezikovnega sporočanja v javnosti.

Narečje je pogovorni jezik med narečno govorečimi. Zinka Zorko je sporazumevanje v narečju zagovarjala in spodbujala v domačem okolju in zaključenih družbah. Njena materinščina je bila narečna kapelska govorica in nikoli se ji ni odpovedala. Iz lastnih izkušenj, ki jih je potrdila na terenu med raziskovanjem in odkrivanjem narečnih zakonitosti slovenskega jezika, je vedela, da na narečni govor najbolj vpliva družina. Otroke je potrebno spodbujati, da se pogovarjajo »po domače«, jim uza-vestiti spoznanje, da narečno sporazumevanje ni grdo v primerjavi z lepo knjižno izreko in da se narečja ne delijo na manjvredna in večvredna: »Žalostno je, kadar se dvigne eno izmed narečij in poslušalce zavede.« (Zorko 2004: 9) V narečje smo rojeni, knjižnega jezika pa se naučimo v šoli po naravni poti »od domačega govora do zborne izreke« (Zorko 2014). Poučevanje knjižnega jezika izhaja iz poznavanja narečja, ki v osnovno- in srednješolskem razredu ter univerzitetni predavalnici povezuje narečno različne govorce, »ki s tem ohranjajo zavest pripadnosti svoji identiteti« (Zorko 2016b: 39). Zinka Zorko je zagovarjala enakovreden odnos med narečjem in knjižnim jezikom ter jezikovno preklapljanje glede na govorni dogodek in okoliščine: »Ko se pojavi drugače govoreči, se je potrebno dvigniti iz svojega narečja v knjižni jezik. Veliko ima pri tem jezikovna vzgoja, hkrati pa je to tudi zaščita samega sebe, ker tako dokažeš, da obvladaš knjižni jezik.« (Zorko 2014). Narečja se bodo ohranila v kmečkem okolju, pešajo pa v večjih slovenskih mestih, ker se zaradi priseljevanja in dnevnih jezikovnih migrantov oblikujejo nadnarečni mestni govori. V njih se sopostavljajo različni govori in narečja, taka mednarečna prepletanja pa pogovorni mestni jezik nenačrtno usmerjajo v manj predvidljiv (nad)narečni razvoj, ki ni značilen za slovenske narečne skupine in ga dialektologija ne more vnaprej predviditi. Razlike med narečji pa se bodo kljub temu obdržale:

Jezikovne meje bodo ostale; vse druge meje se bodo v Evropi tako ali drugače izbrisale. Da, jezikovna meja bo ostala in se bo prenašala iz roda v rod. Dvomim, da se bodo spremenili glasovi, besede, melodija besede in sklanjatve, spreminjanje oblik. (Zorko 2004: 8)

Zaključek

Zinka Zorko je v svojih dialektoloških raziskavah severovzhodnih slovenskih narečij (1) pomaknila mejo med štajerskimi in koroškimi govori na vzhodu globoko po Dravski dolini do Fale in Ruš, do koder sega temeljni vzhodnokoroški podjanski samoglasniški sestav; (2) razmejila kozjaški in slovenskogoriški jezikovni prostor; (3) odkrila in razložila močnejše slovenske vplive na obmejne nemške štajerske govore, upoštevajoč medjezikovne vplive v slovenskih obmejnih narečjih – odkrila je nove, prehodne in vmesne govore na slovenski in avstrijski strani državne meje; (4) opravila pionirsko dialektološko delo v Radgonskem kotu; (5) raziskala jezikovno arhaične porabske govore in (6) preverila smeri razvoja jezikovnega prepletanja v stičnem slovensko-hrvaškem jezikovnem prostoru (Haloze, Rogatec, Bizeljsko).

Dialektološke raziskave Zinke Zorko so najboljši prikaz vitalnosti slovenske znanosti, njeno delo pa dokazuje, da je slovenski jezik enakovreden jezik svetovne znanosti, ki sprejema vrhunske znanstvene rezultate v slovenskem jeziku. Zinka Zorko tako ni bila le uveljavljena raziskovalka, ampak tudi ena izmed najboljših ambasadork slovenskega jezika, Slovenije in slovenstva v svetu – dokazala je, da smo tudi v znanosti lahko sprejeti, prepoznavni in upoštevani po slovenskem jeziku. Zinka Zorko je bila humanistka v najzlahtnejšem pomenu te besede in je sledila Cankarjevi misli *Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi*. Za najvišje vrednote je prepoznavala spoštovanje človekovega dostojanstva, skrb za človeka in akademsko odličnost ter poštenost. Bila je znanstvenica, raziskovalka in humanistka, ki je z (1) znanstveno-raziskovalnim in pedagoškim delom, (2) mednarodno uveljavljeno mariborsko dialektološko šolo, (3) skrbjo za razvoj in uveljavljanje slovenskega jezika v znanosti, (4) promocijo slovenske znanosti doma in v mednarodnem prostoru ter (5) ugledom, ki ga uživa slovensko jezikoslovje z njenim delom na znanstvenem področju, za seboj pustila mnogo več kot le dober spomin.

V mariborski dialektološki šoli in v programski skupini, ki jo je nekoč vodila Zinka Zorko, smo se oblikovali, šolali in strokovno razvijali njeni nasledniki na Oddelku za slovanske jezike in književnosti. Mariborska slovenistika je danes rezultat kadrovanja in znanja Zinke Zorko. Naučila nas je odgovorno raziskovati in delati, s tem pa je odločno preseгла zgolj raziskovalno poslanstvo slovenske znanstvenice jezikoslovke. Njeno znanstveno-raziskovalno in pedagoško delo se nadaljuje v mariborski dialektološki šoli in na mariborski slovenistiki.

Literatura

Anja BENKO, Zinka ZORKO, 2011: Madžarizmi v Mukičevem romanu Garaboncijaš in nekateri ustrezniki zanje v Pleteršnikovem slovarju. *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. (Zora, 75). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 237–252.

France BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. A–J. Ljubljana_ Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Marko JESENŠEK, 1995/96: Ob življenjskem jubileju dr. Zinke Zorko, *Jezik in slovstvo* 41/6, 327–329.

– –, 2006: 70 let dr. Zinke Zorko. Ob jubileju zaslužne profesorice Univerze v Mariboru in izredne članice SAZU, *Večer* 62/47, 9 (27. 2. 2006).

– –, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2016: 80 let akademikinje in zaslužne profesorice Univerze v Mariboru prof. dr. Zinke Zorko, *UMniverzum. Interna revija Univerze v Mariboru* 1, 6–7.

2016a: Osemdeseti rojstni dan akademikinje prof. dr. Zinke Zorko. *Selniške novice. Glasilo občine Selnica ob Dravi* 27. Selnica ob Dravi: Občina. 10–12.

– –, 2016b: 80 let akademikinje Zinke Zorko. Že dolgo časa je sinonim za slovenska narečja, dobra vila žive slovenske besede, angel varuh naše materinščine, *Večer* 45/72, 9 (24. 2. 2016).

– –, 2019: In memoriam Zinka Zorko (24. februar 1936 – 22. marec 2019). *Slovenski jezik in njegovi sosedje*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 29). Ur. Matej Šekli. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 536–539.

– –, 2019a: Zinka Zorko (1936–2019). *Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti* 70. 325–333.

– –, 2020: Življenje in delo častne občanke občine Selnica ob Dravi akademikinje Zinke Zorko. *Zinkin zbornik*. Ur. Marko Jesenšek. Selnica ob Dravi: Občina. 7–41.

– –, 2022: Zinka Zorko in Pleteršnikovi dnevi. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 7–29.

Marko JESENŠEK (ur.), 2016: *Rojena v narečje. Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*. (Zora, 114). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2020: *Zinkin zbornik*. Ur. Marko Jesenšek. Selnica ob Dravi: Občina.

– –, 2022: *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Marko JESENŠEK, Mihaela KOLETNIK 2009: Zaslužna red. prof. dr. Zinka Zorko – redna članica SAZU, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 80 = 45/1, 5–11.

– –, 2009a: Prva akademikinja mariborske univerze. Zapis ob imenovanju dialektologinje red. prof. dr. Zinke Zorko za redno članico SAZU, *Večer* 65/212, 13 (14. 9. 2009).

– –, 2016: Akad. red. prof. dr. Zinka Zorko. *Mohorjev koledar*. Celje: Mohorjeva družba. 141–144.

– –, 2017: Zinka Zorko – osemdesetletnica. Ob življenjskem jubileju akademikinje redne profesorice doktorice Zinke Zorko. *Glasnik Slovenske matice* 34, 95–98.

Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje* (Zora, 12). Maribor: Slavistično društvo.

Martina OROŽEN, 1998: Recenzija monografije Zinka Zorko: Haloško narečje in druge dialektološke študije. Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora 6). Maribor: Slavistično društvo. Besedilo na zavihku knjige.

Marko Snoj, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan.

Zinka ZORKO, 1993: Koroška, štajerska in panonska narečja ob severni meji, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 64=29/2, 274–283.

– –, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. (Zbirka Piramida, 3). Maribor: Kulturni forum.

– –, 1995a: Narečna podoba Dravske doline (Zinka Zorko). *Strokovno posvetovanje slavistov*. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 6). Ur. France Novak in Zoltan Jan. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 179–182.

– –, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora, 6). Maribor: Slavistično društvo.

– –, 2001: Zunanji in notranji vzroki za nastanek slovenskih narečij. *Slowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku: język – tradycja – kultura*. Red. Emil Tokarz. Katowice: Śląsk. 260–270.

– –, 2004: Slovenec se bo angleščine naučil za sporazumevanj, sanjal, mislil in ustvarjal pa bo po slovensko, *Dialogi* 40/1–2, 5–17.

– –, 2004a: Iz bogastva narečij raste slovenski knjižni jezik. Pogovor z Zinko Zorko (Štefan Kutoš), *Ampak* 5/6–7, 60–64.

– –, 2009: Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih. (Zora 64). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

– –, 2010: Dialektizmi v delu Antona Martina Slomška (Tri pridige o jeziku), *Studia Historica Slovenica* 10/2–3, 609–622.

– –, 2010a: Mislinjski govor. Občina Mislinja: zbornik. Ur. Jože Potočnik idr. Mislinja: Občina. 206–211.

– –, 2012: *Dober dan, dobri ljudje! – Zinka Zorko*. Televizijska oddaja. Exodus TV Slovenija. Dostopno na <https://www.youtube.com/watch?v=tE2-9h91Uuw> (pridobljeno 12. 11. 2022).

– –, 2014: Dr. Zinka Zorko. *Oddaja Intervju*. TV SLO 1, RTV SLO (9. 2. 2014). Dostopno na <https://365.rtv slo.si/arhiv/intervju/174260434> (pridobljeno 7. 10. 2022).

– –, 2015: Odličen jezikoslovec, predan profesor in iskren prijatelj akademik prof. dr. Jože Toporišič. *Toporišičevo leto*. (Zora, 115). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 47–51.

– –, 2016: Prof. dr. Zinka Zorko, jezikoslovka. *Oddaja Storž – Starejši v tretjem obdobju renesanse življenja*. Radio Prvi, RTV SLO, (9. 3. 2016). Dostopno na <https://365.rtv slo.si/arhiv/storz/174392948> (pridobljeno 5. 10. 2022).

– –, 2016a: Portret – Zinka Zorko. *CBA Podcast AGORA Divan*. Dostopno na <http://cba.fro.at/400208> (pridobljeno 14. 11. 2022).

– –, 2016b: Slovenščina je narečno globoko ukoreninjena – to jo bo ohranilo. Dr. Zinka Zorko, *Zvon* 19/1, 31–39. Dostopno na https://www.mohorjeva.org/wp-content/uploads/2020/07/16613_ZVON_1_2016.pdf (pridobljeno 6. 10. 2022).

Zinka ZORKO idr., 2005/2006: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: TV Slovenija. 2 el. optična diska (DVD-ROM).

Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narčju, *Slavia Centralis* 8/1, 147–164

Zinka ZORKO, Marko JESENŠEK, Anja BENKO, Tone PETELINŠEK, 2016: *Akademikinja prof. dr. Zinka Zorko. Pogovor v oddaji Radijska delavnica znancev*. Radio Maribor, 22. 2. 2016. Dostopno na <http://4d.rtv slo.si/arhiv/radijska-delavnica-znancev/174389656> (pridobljeno 6. 10. 2022)..

ZINKA ZORKO UND DIE ERFORSCHUNG SLOWENISCHER DIALEKTE

Zinka Zorko war Mitglied der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und anerkannte Dialektologin, ihre Verdienste als Erforscherin der stairischen, pannonischen und Kärntnerdialekte wurden mit höchstem Respekt gewürdigt. Geboren wurde sie am 24. Februar 1936 in Spodnja Kapla (Kozjak), einem Dorf an der slowenisch-österreichischen Grenze und in einer großen Familie – sie war das fünfte unter elf Kindern. An der Universität Ljubljana absolvierte sie das Studium der slowenischen und russischen Sprache (1961), an derselben Universität erwarb sie 1986 den Doktorgrad in Slowenistik (Dialektologie) mit einer Dissertation über die Kärntner Dialekte in Slowenien (*Koroški govori dravskega obmejnega hribovja od Ojstrice do Duha na Ostrem vrhu*).

Zwischen 1961 und 1971 unterrichtete sie Slowenisch und Russisch in Ravne na Koroškem, ab 1971 war sie an der Universität Maribor tätig und zur Professorin für Dialektologie und Geschichte der slowenischen Sprache ernannt. An der ehemaligen Pädagogischen Fakultät war sie lange Jahre Vorständin der Slawistik und Forschungsprodekanin, am Rektorat der Universität hatte sie das Prorektorat für Habilitationen inne, als Ehrenprofessorin der Universität Maribor unterrichtete sie seit 2006 auch an der neugegründeten Philosophischen Fakultät. Zwischen 1986 und 1996 hielt sie Vorlesungen zu Dialektologie und Vokalismus auch an der Philosophischen Fakultät der Universität Ljubljana, ab 1981 dozierte sie in zyklischen Kursen an der Pädagogischen Hochschule im ungarischen Szombathely und als Gastprofessorin am Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz. Im Jahre 2003 wurde sie zum Mitglied der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste.

Ihre exzellenten Forschungsergebnisse und universitäre Tätigkeit wurden mit höchsten Auszeichnungen gewürdigt, u. a. mit der goldenen Plakette der Universität Maribor, mit der höchsten Auszeichnung des Ministeriums für Bildung, Forschung und Sport (1996), mit dem Zois-Preis der Republik Slowenien für Wissenschaft und Forschung (2013). Vom Präsidenten der Republik Slowenien wurde ihr 2016 die Medaille für besondere Verdienste in der Erforschung slowenischer Dialekte und in Stärkung des internationalen Ansehens der slowenischen Slawistik verliehen.

Zinka Zorko gehört zur Nachfolgegeneration berühmter slowenischer Slawisten Fan Ramovš, Tine Logar und Jakob Rigler, denen gelungen ist, die slowenische Dialektologieforschung fest zu begründen und international zu etablieren. Noch insbesondere galt ihr Interesse der Entstehung sogenannter Zwischendialekte, vorübergehender Interdialekte im slowenisch-ungarisch-deutschen Kontaktraum. Durch umfangreiche Studien und wertvolle Forschungsergebnisse wurde sie zur Hauptperson der modernen slowenischen Dialektforschung, durchgesetzt in der Mariborer dialektologischen Schule.

Im ungarischen Raab-Gebiet durchführte sie viele Untersuchungen slowenischer Mundarten. Beschrieben wurden die Phonologie und Morphologie, gesammelt wurde der Wortschatz, hingewiesen wurde auf Unterschiede zwischen den Mundarten um Števanovci (Števanovci/Apátistvánfalva/Stephansdorf, Verica/Kétyölgy/Perbisch, Otkovci/Újbalázsfalva/Wergelin, Slovenska ves/Rábatótfalu/Windischdorf, Andovci/Orfalu/Andelsdorf, Sakalovci/Szakonyfalva/Eckersdorf) und denen um Gornji Senik (Gornji Senik/Felsőszölnök/Oberzemming, Dolnji Senik/Alsószölnök/Unterzemming, Ritkarovci/Kétyölgy/Riegersdorf). Besondere Aufmerksamkeit schenkte sie dem Sprachgebrauch in der Zeitschrift *Porabje* und im slowenischen *Radio Monošter*, mit großem Interesse widmete sie sich den Analysen der Schriftsprache in Prekmurje, u. a. untersuchte sie den Sprachgebrauch bei Jožef Košič (*Zobriszani Szloven i Szlovenka med Murov i Rabov*) und Ivanocy (*Kalendar Nájszvetejsega szrca Jezusovoga*) sowie die Sprache der mundartlichen schönen Literatur, z. B. im Roman *Garaboncijaš, Porabska legenda* von Francek Mukič.

Ihre Dialektforschung im österreichischen Grenzgebiet betraf Mundarten in Podjuna (Jauntal), Mlake (Laaken), Radvanje (Rothwein), Gradišče (Schlossberg), Lučane (Leutschach) und Žetinci (Sicheldorf im Radkersburger Winkel). Im Radkersburger Winkel konnte sie beweisen, dass da Slowenen autochthone Bevölkerung darstellen und eine pannonische Mundart sprechen. Die Mundart von Radvanje (Rothwein) ordnete sie dem östlichen Jauntal-Dialekt zu, anhand der Mundart von Lučane (Leutschach) und Lonč (Deutschlandsberg) konnte sie eine archaische nordstairische dialektale Ausprägung und starkes Gefühl der slowenischen Zugehörigkeit ihrer Sprecher nachweisen, in Žetinci (Sicheldorf) konnte sie eine interdialektal geprägte Sprache von Prekmurje (Übermurgbiet) und Slovenske gorice (Windische Bühel) festlegen.

Ihre dialektale Forschung in Slowenien ist bedeutend geprägt durch zahlreiche Studien zur Umgangssprache der Stadt Maribor. Auch diese zeigt nach Zinka Zorko eine interdialektale, uneinheitliche Prägung mit Merkmalen der Mundart von Slovenske gorice, der nordstairischen Mundart von Kozjak, der Nordbachernmundart der Stadtteile Studenci und Radvanje sowie der Ostbachernmundart der Stadtteile Pobrežje, Tezno und Razvanje. Keine weitere Umgangssprache in Slowenien wurde bisher so genau und ausführlich untersucht und beschrieben wie die Umgangssprache in Maribor.

Zinka Zorko leistete Pionierarbeit bei der Eruierung der dialektalen Situation in Dravska dolina (Drautal). Anhand ihrer Studien konnte eine klare Trennungslinie zwischen den stairischen und Kärntner Mundarten gesetzt werden – sie liegt sozusagen vor der Tür der Stadt Maribor. Darüber hinaus schenkte Prof. Zorko ihr Forschungsinteresse der Vielfältigkeit stairischer und panonischer Mundarten in Prlekija, Haloze, Slovenske gorice und Prekmurje. Durch ihre dialektologischen Studien konnten störende Lücken bei der Erforschung der slowenischen Dialekte geschlossen werden und einer ganzheitlichen Synthese der dialektalen Entwicklung und Ausprägung slowenischer Dialekte stand dadurch nichts mehr im Wege.

Zinka Zorko war es bewusst, dass eine moderne Dialektologieforschung gleichermaßen Detailkenntnisse des normierten sprachlichen Standards benötigt – aus diesem Grund schenkte sie ihr Interesse auch ausgewählten sprachpolitischen Themen. Ihre Forschungsliebe blieb allerdings der Dialektologie gewidmet. Danach kann man sie als Forscherin erkennen, dadurch wurde sie anerkannt und dafür wurde sie gewürdigt und geehrt. Durch ihre drei wissenschaftlichen Monographien hat sie Meilensteine für die künftige Erforschung slowenischer Dialekte gesetzt: *Narečna podoba Dravske doline* (Maribor, 1995), *Haloško narečje in druge dialektološke študije* (Maribor, 1998), *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih* (Maribor, 2009). Ihre Gesamtbibliographie umfasst 641 Publikationen.

Zinka Zorko hat somit ihre linguistische Forschungsmission entscheidend übertroffen – sie erkannte und verdeutlichte die Problematik des Sprach- und Nationalbewusstseins, indem sie slowenische Dialekte zur geistigen Grundlage der slowenischen Schriftsprache erhob.

Dialektološke poti Zinke Zorko – kraji, metode, spoznanja

Jožica Škofic

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana; ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 4, SI 1000 Ljubljana; Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, SI 6000 Koper, jozica.skofic@zrc-sazu.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.2>

ISBN 978-961-286-694-5

Akademikinja Zinka Zorko je četrta dialektologinja v vrsti članov SAZU. Njene dialektološke raziskovalne poti so večinoma potekale po krajih na območju koroških, štajerskih in panonskih narečij, raziskave govornega narečnega jezika pa je ob različnih priložnostih dopolnjevala s preučevanjem narečnih elementov v zgodovinskih dokumentih in leposlovju. V prispevku je posebna pozornost namenjena t. i. mariborski dialektološki šoli in načinu predstavitve narečij in krajevnih govorov v njenih delih.

Ključne besede: Zinka Zorko, mariborska dialektološka šola, koroška narečja, štajerska narečja, panonska narečja

Academician Zinka Zorko is the fourth dialectologist in the line of SAZU members. Her dialectological research journeys mostly took place in the areas of the Carinthian, Styrian and Pannonian dialects. On various occasions, she supplemented her research of the spoken dialect by studying dialect elements in historical documents and literary texts. This paper pays special attention to the so-called Maribor dialectological school and how the dialects are represented in her works.

Key words: Zinka Zorko, Maribor dialectological school, Carinthian dialect group, Styrian dialect group, Pannonian dialect group

Uvod¹

Akademikinja Zinka Zorko je četrta dialektologinja v vrsti članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), kjer je nadaljevala delo

¹ Prispevek je nastal v okviru programa Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju (P6-0038, 1. 1. 2004–31. 12. 2021) in projekta i-SLA – Interaktivni atlas slovenskih narečij (L6-2628, 1. 9. 2020–31. 8. 2023), ki ju sofinancira ARRS.

Frana Ramovša, Tineta Logarja in Jakoba Riglerja.² Dialektologija – veda o narečjih je (bila) vse od ustanovitve ljubljanske univerze in SAZU ena temeljnih ved slovenskega jezikoslovja. Fran Ramovš (1890–1952)³ je s svojimi raziskavami zgodovinskemu jezikoslovju in dialektologiji postavil trdne metodološke temelje, njegov učenec in naslednik Tine Logar (1916–2002)⁴ je bil prvi in najširši raziskovalec slovenskih narečij in krajevnih govorov iz mreže *Slovenskega lingvističnega atlasa* (SLA), ki ga je leta 1934 zasnoval Ramovš, in s sodelavcem Jakobom Riglerjem (1929–1985)⁵ prav na osnovi raziskav za SLA posodobil Ramovševo karto slovenskih narečij.

Tudi raziskovalne poti akademikinja Zinke Zorko so bile ves čas dialektološko obarvane – temeljitim raziskavam koroških narečij so sledile še raziskave štajerskih in panonskih narečij, s čimer je obogatila naše poznavanje severovzhodnih narečij slovenskega jezikovnega prostora, z njihovim opisom pa v marsikateri podrobnosti pripomogla k natančnejši klasifikaciji slovenskih narečij in njihovemu prikazu na narečni karti.

Raziskave koroških narečij v domači Dravski dolini

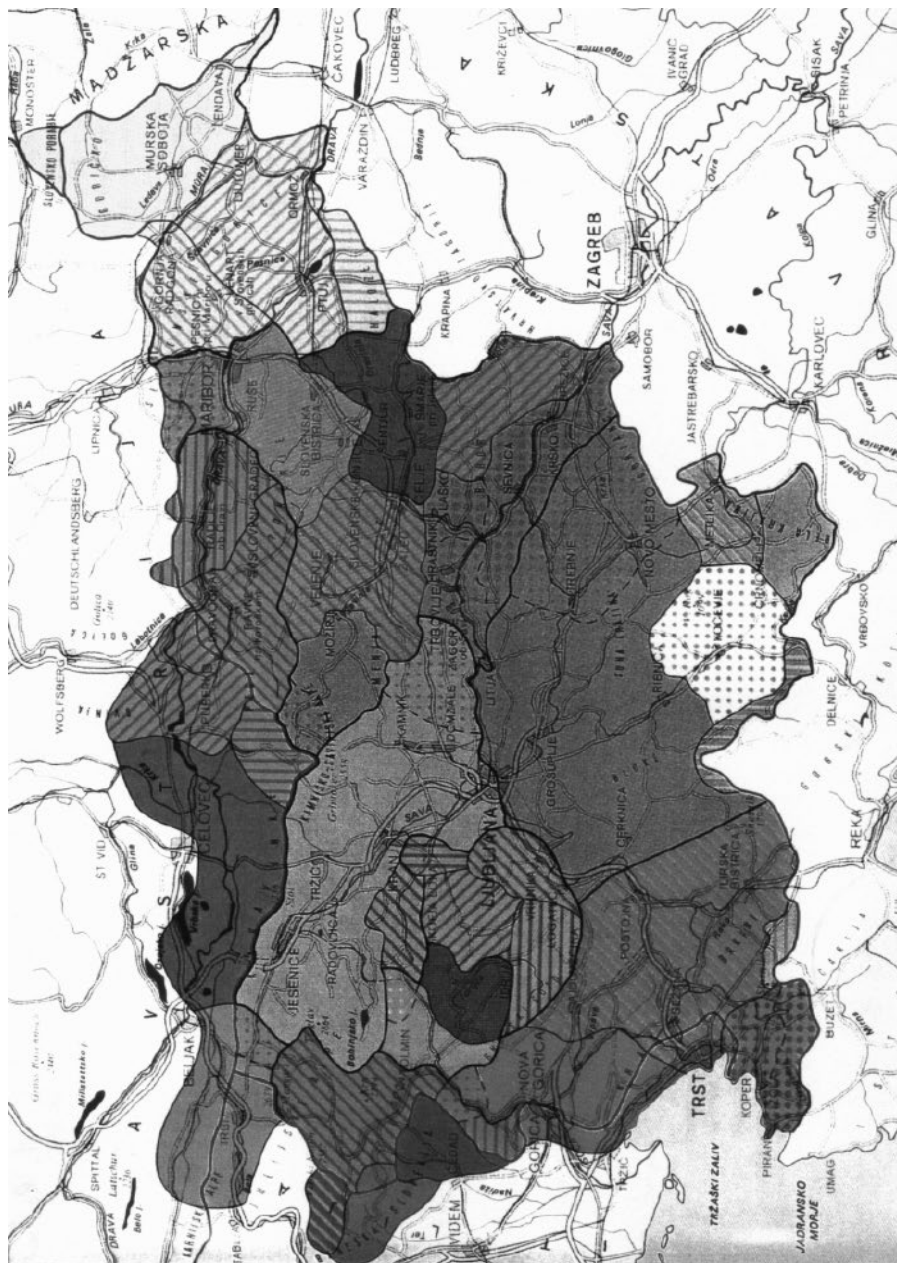
V diplomskem delu je raziskala govor svojega rojstnega kraja Spodnje Kaple na Kozjaku, v magistrskem delu se je posvetila domačemu severnopohorsko-remšniškemu narečju zahodno od Ruš do Vuzenice na stiku s (štajerskim) kozjaškim podnarečjem. Sledilo je še bolj poglobljeno raziskovanje koroškega podjunskega in severnopohorsko-remšniškega narečja

² Tudi več sedanjih dopisnih članov II. razreda za filološke in literarne vede SAZU je svoje raziskovalno delo posvetilo slovenskim narečjem, med njimi: Ludvik Karničar z univerze v Gradcu (slovenska koroška narečja v Avstriji), Liliana Spinozzi Monai z Univerze v Vidmu (slovenska narečja v Furlaniji) in Johannes Steenwijk z Univerze v Padovi (rezijansko narečje).

³ »Dr. fil., redni profesor za fonetiko in zgodovino slovenskega jezika na Univerzi v Ljubljani. Redni član od 7. oktobra 1938; načelnik filozofsko-filološko-historičnega razreda od 28. januarja 1939 do 31. januarja 1940; glavni tajnik AZU oz. SAZU od 11. julija 1942 do 19. maja 1950; upravnik Inštituta za slovenski jezik; predsednik SAZU od 19. maja 1950 do smrti.« (<https://www.sazu.si/clani/fran-ramovs>, dostop 5. 1. 2022.)

⁴ »Dr. filozofije, redni profesor za dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika Filozofske fakultete UL in njen zaslužni profesor. Izredni član od 13. marca 1972, redni član od 24. aprila 1981. Tajnik II. razreda SAZU od 5. marca 1975 do 31. oktobra 1979.« (<https://www.sazu.si/clani/valentin-logar>, dostop 6. 1. 2023)

⁵ »Dr. filoloških znanosti, znanstveni svetnik v Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU. Izredni član od 23. maja 1985.« (<https://www.sazu.si/clani/jakob-rigler>, dostop 6. 1. 2023)

Slika 1: Tine Logar, Jakob Rigler: *Karta slovenskih narečij*, 1983

v dravskem obmejnem hribovju od Ojstrice nad Dravogradom do Duha na Ostrem vrhu v okviru doktorske disertacije. Razprave o koroških narečnih govorih v Dravski dolini je (skupaj z obravnavo štajerskih govorov Dravske doline vse do Maribora) strnila v monografiji *Narečna podoba Dravske doline* in z njo postavila temelje t. i. mariborske dialektološke šole,⁶ v kateri so se izoblikovali številni jezikoslovci, ki danes nadaljujejo dialektološke in jezikovnozgodovinske raziskave Zinke Zorko: Marko Jesenšek, Bernard Rajh, Mihaela Koletnik, Melita Zemljak Jontes, Drago Unuk, Alenka Valh Lopert.

Kakšen je (bil) torej način predstavitve narečij in krajevnih govorov v delih Zinke Zorko? Njene dialektološke razprave, pa najsi gre za monografije ali članke, izkazujejo avtoričin pedagoški čut, s katerim naslovnikom predaja svoja spoznanja – geografskemu in zgodovinskemu orisu sledi jezikoslovna obravnava posameznih krajevnih govorov, tej pa sinteza z izpostavljenimi temeljnimi novimi spoznanji, ki jih je prinesla v delu predstavljena raziskava. Pregled njenih jezikoslovnih del in dialektoloških raziskav njenih učencev (ne le doktorantov in magistrantov, ampak tudi

⁶ »Natančno in dobro pripravljeno pedagoško delo je napovedovalo tudi prepoved slovenske dialektologije. Akademikinja Zinka Zorko ga je v zrelem raziskovalnem obdobju suvereno izpeljala v svoji, t. i. mariborski dialektološki šoli, ki ima središčno mesto v njenem življenju in znanstvenoraziskovalnem delu. Kdo med slovenskimi univerzitetnimi profesorji se danes lahko predstavlja s svojo "šolo"? Le malo jih je takih med slovenskimi znanstveniki in slovenskimi akademiki – mariborska dialektološka šola Zinke Zorko je ena izmed takih. Uči nas, da jezika ne smemo in ne moremo deliti na "lepo" in "pravilno" knjižno normo in "grda" in "napačna" narečja; [...] Mariborska dialektološka šola Zinke Zorko tako pred nami riše nov dialektološki zemljevid Slovenije, ki nastaja ob upoštevanju vsega pozitivnega v dosedanjih raziskavah, ponuja pa nova, na terenu odkrita in z najsodobnejšim znanstvenim aparatom raziskana jeziško(slo)vna dejstva.« (Jesenšek, Koletnik 2009: 7)

»V monografiji (*Večno mladi Htinj*, op. Škofic) so predstavljena tista področja iz slovenskega jezika, po katerih je mariborska slovenistika danes prepoznavna v slovenskem in prisotna tudi v mednarodnem prostoru. Na prvem mestu sta vsekakor zgodovina slovenskega jezika in dialektologija (znana mariborska dialektološka šola), področji, na katerih je mariborska slovenistika vodilna v državi in, ker gre za nacionalno vedo, tudi v svetu.« (Jesenšek 2012: besedilo na zavihku); <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/106>, dostop 8. 1. 2023).

»Bila je edina znanstvenica v Sloveniji, ki je ustanovila svojo šolo, t. i. mariborsko dialektološko šolo, v kateri je skupaj s svojimi učenci odločilno vplivala na razvoj evropske dialektologije.« (Jurič 2019: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/106>, dostop 8. 1. 2023). »V njeni mariborski dialektološki šoli nastajajo slovnice posameznih govorov, ki razlagajo narečno mnogovrstnost slovenskega jezika, dialektološke raziskave belih lis na karti narečnih značilnosti slovenskega jezika pa zarisujejo nove natančnejše narečne meje.« (Jesenšek 2016: 7)

številnih diplomantov, ki so raziskovali svoje domače govore), kaže, da gre za sistematične, sistemske opise krajevnih govorov na vseh jezikovnih ravneh: glasoslovne značilnosti so navadno predstavljene z metodo fonološkega opisa; na oblikoslovni ravni so najpogosteje izpostavljene posebnosti pregibnih besednih vrst, zlasti v primerjavi s knjižnim jezikom; običajno so prikazane tudi izrazitejše skladenjske značilnosti govorjenega narečja. Dragocena so v fonetični transkripciji zapisana ponazarjalna besedila, ki jih je na različnih strokovnih srečanjih obogatila še v video-predstavitvijo narečnega govora. V mnogih prispevkih je pomemben delež namenila še predstavitvi lokalnega narečnega besedja, kar predstavlja bogat vir za uvrstitev te leksike v vseslovenski narečni slovar.

Raziskava krajevnih govorov med Rušami in Vuzenico predstavlja prvo temeljito raziskavo severnopohorsko-remšniškega narečja koroške narečne skupine. V njej so predstavljeni naglas, dolgi in kratki naglašeni ter nenaglašeni vokalizem ter konzontanizem (z zvočniki in nezvočniki) na Činžatu, pri Lovrencu na Pohorju (SLA T054), na Ribnici na Pohorju (SLA T053) in pri Svetem Primožu na Pohorju (SLA T050).⁷ Fonemski sistem je pojasnjen s prikazom distribucije fonemov in njihovih alofonov ter s predstavitvijo izvora posameznih fonemov v praslovanščini.

Oblikoslovje je prikazano po vzorcu iz slovnice slovenskega knjižnega jezika, tj. samostalniki 1. in 2. ženske sklanjatve, 1. moške sklanjatve in 1. srednje sklanjatve (vse tudi z opombami o premenah osnove ob pregibanju), pridevniki z osnovno sklanjativjo, predstavitvijo določne in nedoločne oblike ter stopnjevanja, osebni, svojilni, kazalni in vprašalni zaimki z njihovim pregibanjem, prav tako glavni števniki, podrobneje je predstavljen še glagol s spreganjem vzorčnega glagola *delati* v povednem in velelnem naklonu ter opozorilom na značilne končnice (npr. *-ma* v 1. osebi dvojine, *-ta* v 2. in 3. osebi dvojine ter *-te* v 2. osebi množine); ostali glagoli so predstavljeni s pregibanjem po posameznih vrstah in razredih, izpostavljena je še raba nedoločnika, namenilnika in deležnikov. Predstavljene so tudi nepregibne besedne vrste, tj. prislov, predlog, veznik in medmet, ponekod še členek.

Narečna skladnja je predstavljena z značilnostmi govorjenega (oz. »pogovornega«) jezika, v katerem prevladujejo »prosti stavki« in priredja, razen vzročnega, pogoste ponovitve, zaznamovan besedni red, neizpolnjenost skladenjskih vzorcev ipd. (Zorko 1995: 79). S ponazarjalnimi primeri so

⁷ Krajevni govor SLA T051 Vuzenica v tej monografiji ni posebej predstavljen, po vprašalnici za SLA ga je leta 1959 zapisal Drago Vobovnik.

prikazane še značilnosti narečne zgradbe različnih vrst prirednih in podredno zloženih povedi.

Sinhroni predstavitvi severnopohorskih govorov sledi diahroni »[p]odroben pregled različnega razvoja posameznih vokalov na severnem Pohorju« (Zorko 1995: 86) s sklepno ugotovitvijo, da so vokalni sistemi mnogo manj enotni kot razvoj konzonantov, ki kažejo bolj arhaično podobo. Za morfološki razvoj pa v teh govorih ugotavlja preplet koroških in štajerskih pojavov.

Na podoben način so v tej monografiji predstavljeni tudi koroški krajevni govori na levem bregu Drave med Ojstrico nad Dravogradom in Duhom na Ostrem vrhu – gre za krajevne govore Ojstrice, Pernic (SLA T049), Remšnika in Kaple (Zgornja Kapla, SLA T055).⁸ Remšniški del severnopohorsko-remšniškega narečja je zaradi razlik v nekaterih razvojih dolgih in kratkih samoglasnikov, npr. polglasnika in *ɛ*, poimenovala podnarečje (Zorko 2009: 83). Z remšniškim krajevnim govorom, ki zajema tudi nekaj sosednjih vasi, je Zinka Zorko predstavila značilnosti severnopohorsko-remšniškega narečja na levem bregu Drave in ga dopolnila še z opisom vzhodnokoroškega govora Kaple na Kozjaku, ki je »zadnji kraj s koroškim vokalnim sistemom, ki meji na duhovsko faro, kjer je izhodiščni samoglasniški sistem štajerski« (Zorko 1998: 194).

Predstavitev glasoslovne, oblikoslovne in skladenjske ravnine ojstriškega govora koroškega podjunskega narečja⁹ (kamor je v tej razpravi uvrščen tudi krajevni govor Libelič, SLA T041) je zaokrožena s poglavjem o njegovih besedotvornih značilnostih. Predstavljeni so besedotvorni načini tvorjenja samostalnikov in pridevnikov ter njihovi besedotvorni pomeni. Opis krajevnega govora Pernic, SLA T049 na glasoslovni in oblikoslovni ravnini pa je dopolnjen še s predstavitvijo vokalizma na Muti ter prikazom besedotvorja v perniškem govoru. Podjunsko narečje je v tej monografiji ponazorjeno s fonetično transkribiranim besedilom z Brezovca.

Zinka Zorko je narečja koroške narečne skupine raziskovala tudi v naslednjih letih in nekaj prispevkov o njih (ponovno) objavila v svoji tretji

⁸ Krajevni govor SLA T052 Radlje ob Dravi v tej monografiji ni posebej predstavljen, po vprašalnici za SLA ga je leta 1959 zapisala Ana Renčelj.

⁹ Na Logar-Riglerjevi Karti slovenskih narečij je govor Ojstrice vrisan kot sestavni del mežiškega narečja. Natančna analiza tega govora na glasoslovni, oblikoslovni in besedotvorni ravnini kaže, da je to podjunsko narečje podobno podjunkskemu narečju v Strojni, saj se tudi na Ojstrici razvije dolgi polglasnik skupaj z nosnim *ɛ* v *a*, torej gre za pozno denazalizacijo in za skupen razvoj s polglasnikom. Tudi dolgi *a* se labializira v široki *o*. Takega razvoja *a-ja* pa mežiško narečje ne pozna. Podoben razvoj je potekal v Dravogradu, na Viču in čez Dravo v Libeličah. (Zorko 2009: 19)

monografiji *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govori*. Med govori podjunskega narečja je posebno pozornost posvetila govoru Strojne na Koroškem (opisala ga je po modelu svoje dialektološke šole), ki je zaradi stika z mežiškim narečjem izgubil tonemsko naglaševanje. Ugotovila je, da se govor Šentanela, SLA T040 precej razlikuje od podjunskega govora Strojne, zato ga označi kot prehodni¹⁰ podjunsko-mežiški govor. Vzhodnopodjunska govora na Pernicah in Mlakah, ki ju je na osnovi njunih glasoslovnih značilnosti izvzela iz remšniškega narečja, sta ob glasoslovnem in oblikoslovnem opisu predstavljena tudi z gozdarskim in lesarskim izrazjem, kjer so ob slovenskih izpostavljeni zlasti iz nemščine prevzeti strokovni izrazi, v razpravi o remšniškem narečju pa je posebno pozornost namenila stavbarskemu izrazju.

Posebno pozornost je v eni od razprav o koroškem mežiškem narečju posvetila še govoru Mislinje, SLA T048, »na vzhodni meji mežiškega narečja ob srednjesavinjskem in južnopohorskem narečju. Gre torej za vmesni govor med koroško in štajersko narečno skupino, ki je zlasti bistveno vplivala na današnjo jezikovno podobo mislinjskega govora.« (Zorko 2009: 21) Primerjava mislinjskega z dvema govoroma sosednjih štajerskih narečij, tj. krajevnim govorom Zreč (južnopohorsko narečje) in Gaberk (srednjesavinjsko narečje), je potrdila hipotezo, da je mislinjski krajevni govor štajerski, ne koroški.

Raziskave štajerskih narečij

Z raziskovanjem kozjaškega podnarečja (oz. severnoštajerskega podnarečja) v okolici Lučan, SLA T360, na Kapli na Kozjaku, SLA T055, in v Dravski dolini (med njimi zlasti krajevnih govorov Svetega Duha na Ostrem vrhu in Selnice ob Dravi) ter južnopohorskega narečja v Dravski dolini in na vzhodnih obronkih Pohorja vse do Maribora se je raziskovalna pozornost Zinke Zorko osredinila na štajerska narečja. Mejo med koroško in štajersko narečno skupino je po natančnih raziskavah krajevnih govorov v dravski dolini postavila na potok »Črmenica v Gradišću, [...] na sredi črmeniške grape se dvigne na Vurmat in se v bližini Fale pri Šturmu približa Dravi. Temeljna razlika med jugovzhodnim in severozahodnim delom tega slovenskega jezikovnega prostora je v najstarejših razvojih stalno dolgega jata

¹⁰ Za govore na narečnih jezikovnih mejah je nato uveljavila izraz *vmesna narečja* in *govori* (Jesenšek 2022: 16, 19–20).

in dolgega etimološkega *e* ter dolgega etimološkega *o* v dvoglasnika *ie* in *uo* ter *ei* in *ou*.« (Zorko 2009: 75)

Med štajerskimi narečji se je najprej posvetila raziskovanju severnoštajerskega kozjaškega podnarečja, kot se govori v Selnici ob Dravi in Bistriškem jarku (tudi za raziskovanje materialne in žive kulturne dediščine so dragoceni njeni opisi izrazja, povezanega z delovanjem žag venecijank, mlinov na vodni pogon in oglarjev v tem delu Dravske doline).

Ruški govor je Zinka Zorko opredelila kot severnoštajerski govor (na Logar-Riglerevi karti imenovan južnopohorsko narečje), sem pa je uvrstila še vzhodnopohorske krajevne govore Kopivnika, Hoč in Frama ter južnopohorska govora Zreč in Oplotnice. Med severnoštajerske govore je umestila tudi govor Miklavža na Dravskem polju, SLA T359, »ki se je nekaj stoletij razvijal skupaj s panonskimi narečji« (Zorko 2009: 150). Vse omenjene krajevne govore je predstavila na način, kot ga je uveljavila že s predstavitvami koroških krajevnih govorov.

Med krajevnimi govori srednještajerskega narečja je opisala govore v Šentrupertu nad Laškim (ta govor je na osnovi njegovih glasoslovnih značilnosti namesto k laškemu posavskemu narečju uvrstila k t. i. južnoštajerskim narečjem »s samo padajočo besedno intonacijo, z zgodaj podaljšanimi padajočimi akutiranimi samoglasniki, zato so se vsi kratki vokali podaljšali, dolgi pa diftongirali« (Zorko 2009: 161)) ter t. i. vzhodne govore srednještajerskega narečja, kamor je uvrstila krajevni govor v Strmcu pri Rogatcu, Žahenbercu pod Donačko goro in tudi govor v Humu na Sutli, SLA T408, »ki ima dolgi vokalni sestav enak kot govori okoli Rogatca« (Zorko 2009: 179), a ga hrvaška dialektologija sicer uvršča v gornjosutlanski dialekt kajkavskega narečja hrvaškega jezika.

Kozjansko-bizeljsko narečje štajerske narečne skupine je Zinka Zorka predstavila z opisi krajevnih govorov Lesičnega, Kapel, SLA T349, in Pišec, SLA T347, ter dokazala, da tudi to narečje v glasoslovnem razvoju ni enotno.

Raziskave panonskih narečij

S štajersko-panonskimi narečnimi prepletanji se je Zinka Zorka ukvarjala zlasti med raziskovanjem haloškega narečja (med drugim je v tem kontekstu opisala krajevne govore v Štatenbergu in Zgornji Sveči ter Žetalah, SLA T384, in jih primerjala z vzhodnoštajerskimi govori v okolici Rogatca).

Veliko pozornosti je namenila tudi raziskavam krajevnih govorov panonske narečne skupine. Raziskovala je spodnjeprleško narečje v krajih Šafarsko, Gibina, SLA T375, Razkrižje, pa tudi v Štrigovi na Hrvaškem, jugozahodni prleški govor v Lancovi vasi ter krajevne govore v Radomerščaku, na Gomili pri Kogu, Bišu, zgornjeprleški govor v Biserjanah, Vidmu, SLA T370, Ljutomeru in govor v Markovcih, ki ga je na osnovi razvoja dolgega *ę* in dolgega etimološkega *e* v dolgi široki *e*, zaradi česar se razlikuje od drugih prleških govorov in se približuje vzhodnemu haloškemu narečju, opredelila kot »mednarečni govor južno od Drave« (Zorko 2009: 252).

Dotlej slabo raziskano haloško narečje je opisala v monografiji *Haloško narečje in druge dialektološke študije*, z raziskavami pa nadaljevala tudi še kasneje. Tako je opisala krajevne govore v Zavrču, Cirkulanah, SLA T386, Leskovcu in Žetalah, SLA T384, ter v Veliki Varnici.

V raziskovanje slovenskogoriškega narečja je usmerila svojo učenko in naslednico Mihaelo Koletnik, sama pa je v razpravah nekaj pozornosti namenila predvsem krajevnim govorom Metave ter Zgornje Ščavnice in Črešnjevcev, SLA T368.

Zanimale so jo tudi značilnosti prekmurskega narečja – raziskala je govor Cankove, SLA T387, in opisala njegove glasoslovne, oblikoslovne in leksične značilnosti, posebno raziskovalno pozornost je namenila tudi prekmurskim govorom v Radgonskem kotu v Avstriji in v Porabju na Madžarskem (opisala je npr. krajevni govor Števanovcev, predvsem njegovo glasoslovno in oblikoslovno ravnino, ter leksiko v Andovcih).

Raziskave narečnih elementov v pisnih besedilih in stika severovzhodnih slovenskih narečij z drugimi jezikovnimi kodi

Raziskave govorjenega narečnega jezika je Zinka Zorko ob različnih priložnostih dopolnjevala s preučevanjem narečnih elementov v različnih zgodovinskih dokumentih in leposlovju, tako je med drugim raziskovala elemente koroškega narečja pri Prežihovem Vorancu (*Jamnica, Samorastniki, Solzice*), Luki Sienčniku (*Spomini*), Josipu Šašlju (krajevna imena), značilnosti prekmurskega narečja in prekmurskega knjižnega jezika v romanu *Garaboncijaš* Franceka Mukiča in v *Kalendarju Najsветеjšega srca Jezosovega* Franca Ivanocyja, prleškega narečja pri Volkmerju in Dajniku (*Kmet Izidor s svojimi otroki ino lydmí*) ter srednještajerskega narečja v krajevnem govoru Ponikve in v Slomškovem delu *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*.

Zanimali so jo tudi medjezikovni vplivi, npr. madžarsko-slovenski/prekmurski stik v Lendavi z okolico, tj. v Genterovcih ter Mostjeh in Kobilju, ter slovensko-nemški stik v Radgonskem kotu (po vprašalnici za SLA je npr. zapisala govor v kraju Žetinci – Sieldorf, SLA T414).

Z raziskovanjem mestnega govora Maribora na stičišču treh narečnih baz je zasnovala t. i. urbano dialektologijo, zanimal pa jo je tudi stik med narečjem in knjižnim jezikom.

Sklep

Mnogi od obravnavanih krajev, ki jih je Zinka Zorko obiskala in pisala o njihovih govorih, so del mreže *Slovenskega lingvističnega atlasa*, marsikatero od njenih raziskav pa so vzpodbudila tudi različna (spominska) znanstvena srečanja. Zinka Zorko se je v želji po karseda natančnem opisu obravnavanih narečij pogovarjala z mnogimi narečnimi govorci, katerih govore je vestno zapisovala in opisovala. V nadaljevanju naštevam kraje, katerih narečne govore je opisala v svojih dialektoloških razpravah.

Koroška narečna skupina:

- podjunsko narečje: Libeliče, Pernice, Mlaka, Muta, Brezovec, Ojstrica, Strojna;
- severnopohorsko-remšniško narečje: Činžat, Lovrenc na Pohorju, Ribnica na Pohorju, Sveti Primož na Pohorju, Remšnik, Ožbalt, Brezno, Podvelka;
- mežiško narečje: Mežica, Črna na Koroškem, Javorje, Šentanel, Kotlje, Pameče pri Slovenj Gradcu, Mislinja.

Štajerska narečna skupina:

- kozjaško podnarečje (severnoštajersko podnarečje): Sveti Duh na Ostrem vrhu, Selnica ob Dravi, Kapla na Kozjaku, Slemen, Lučane, Rošpoh;
- južnopohorsko narečje: Ruše, Smolnik (severnoštajerska govora), Hoče, Kopivnik, Fram (severnoštajerski vzhodnopohorski govori), Oplotnica, Zreče (severnoštajerska južnopohorska govora), Miklavž na Dravskem polju;
- srednještajersko narečje: Šentrupert nad Laškim, Ponikva, Strmec pri Rogatcu, Žahenberc pod Donačko goro, Hum na Sutli, Štatenberg, Zgoranja Sveča, Šmarje pri Jelšah;

- srednjesavinjsko narečje: Gaberke;
- kozjansko-bizeljsko narečje: Pišece, Kapele, Lesično.

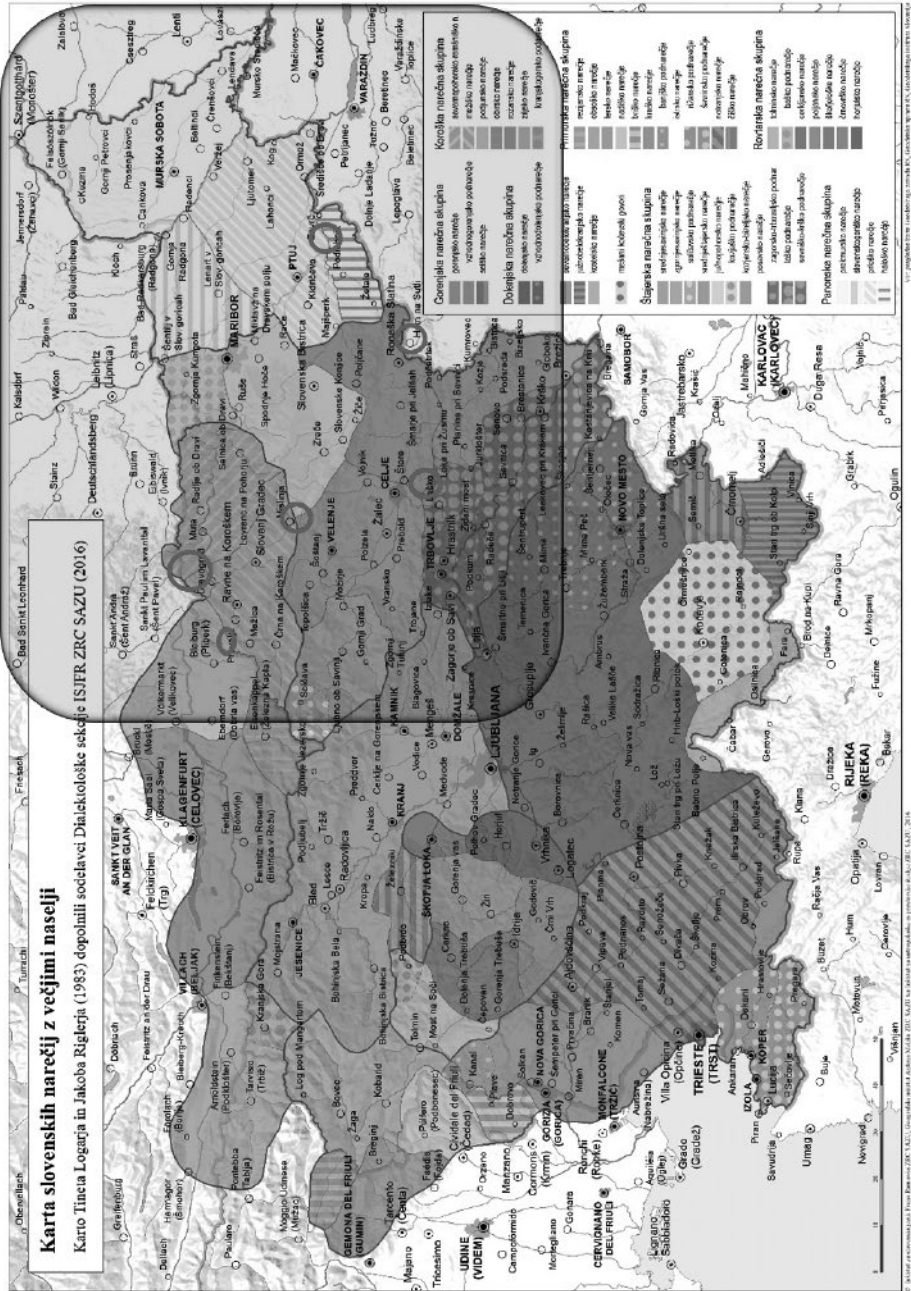
Panonska narečna skupina:

- prekmursko narečje: Žetinci, Gornji Senik, Števanovci, Andovci, Cancova, Kobilje, Mostje;
- haloško narečje: Veliki Vrh, Žetale, Čermožiše, Štatenberg, Zgornja Sveča;
- prleško narečje: Radomersčak, Gomila pri Kogu, Biš, Sestrže, Šafarsko, Lancova vas, Videm pri Ptuju, Markovci pri Ptuju, Biserjane, Ljutomer;
- slovenskogoriško narečje: Metava, Zgornja Ščavnica, Črešnjevci.

Za slovensko dialektologijo so pomembne tudi tiste poti dialektološkega raziskovanja, ki jih je Zinka Zorko prehodila posredno kot mentorica pri številnih diplomskih, magistrskih in doktorskih delih (prim. Kumin Horvat, Gostenčnik 2022: 30–52).

Zinka Zorko je s svojim raziskovalnim delom in pedagoškim zgledom postavila temelje mariborski dialektološki šoli. Izhajala je iz nerešenih vprašanj pri Ramovšu, Riglerju (npr. o daljšanju akuta), Logarju oz. »belih lis« na *Karti slovenskih narečij*. Narečne značilnosti je predstavljala sistematično po jezikovnih ravninah: fonološki (glasoslovne značilnosti so navadno predstavljene z metodo fonološkega opisa, predstavljene so temeljne naglasne značilnosti, med drugim jo je zanimalo (ne)daljšanje akutiranih samoglasnikov), morfološki (na oblikoslovni ravnini so najpogostejše izpostavljene posebnosti pregibnih besednih vrst, zlasti v primerjavi s slovenskim knjižnim jezikom), besedni (mnogim razpravam so priloženi različno urejeni slovarčki narečnih besed/dialektizmov, več raziskav je namenila prevzetemu besedju in narečnemu besedotvorju, zanimala so jo tudi lastna imena (npr. toponimi, hišna imena, priimki) in skladenjski (običajno so prikazane izrazitejše skladenjske značilnosti govorenega jezika, besedni red, zgradba zloženih povedi), nadaljnjo raziskavo besedilne ravnine severovzhodnih slovenskih narečij pa omogočajo v fonetični ali poenostavljeni narečni transkripciji zapisana ponazarjalna besedila.

O njenem načinu predstavitve posameznih krajevnih govorov je jezikoslovka Martina Orožen (1998: na zavihku platnic) v recenziji monografije *Haloško narečje in druge dialektološke študije* zapisala: »Raziskovanje, zapisovanje, analiza in sinteza poteka po slovenski metodologiji v narečjeslovju pa tudi po enotnih vprašalnicah. Vse gradivo se snema na kasete,

Slika 2: Karta slovenskih narečij, SLA 2.1, 2016, in območje intenzivnih dialektoloških raziskav Zinke Zorko z natančnejšimi razmejitvami narečij

tudi že videokasete, po prepisih nastajajo analize vseh jezikovnih ravnin in tudi slovarji po tematskih narečnih sklopih.«

S svojimi dialektološkimi potmi je Zinka Zorko nedvomno obogatila naše poznavanje severovzhodnih narečij slovenskega jezikovnega prostora, z njihovim opisom pa v marsikateri podrobnosti pripomogla k natančnejši klasifikaciji slovenskih narečij in njihovemu prikazu na narečni karti.

Literatura

Marko JESENŠEK, 2012: (Besedilo na zavihku knjige). *Večno mladi Htinj. Ob 80-letnici Janka Čara*. (Zora, 83). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna knjižna zbirka Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofska fakulteta.

– –, 2016: 80 let akademikinje in zaslužne profesorice Univerze v Mariboru prof. dr. Zinke Zorko, *UMniverzum: interna revija Univerze v Mariboru*, april 2016/1, 6–7.

– –, 2022: Zinka Zorko in Pleteršnikovi dnevi. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 7–29.

– –, 2022a: Življenje in delo častne občanke občine Selnica ob Dravi akademikinje Zinke Zorko. *Zinkin zbornik*. Ur. Marko Jesenšek. Selnica ob Dravi: Občina. 7–41.

Marko JESENŠEK (ur.) (2022): *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora 148). Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2022.

Marko JESENŠEK, Mihaela KOLETNIK, 2016: Zaslužna red. prof. dr. Zinka Zorko – redna članica SAZU. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 80=45/1, 5–11.

Tamara JURIČ: Zorko, Zinka. (1936–2019). *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. Dostopno na: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/zorko-zinka-terezija/> (pridobljeno 8. 1. 2023).

Mojca KUMIN HOVAT, Januška GOSTENČNIK (2022): Zinka Zorko in Slovenski lingvistični atlas. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2022.

Martina OROŽEN, 1998: Recenzija. *Zinka Zorko (1998): Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora, 6). Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Na zavihku platnic).

Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. (Piramida 3). Maribor: Kulturni forum, 1995.

– –, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. Maribor: Slavistično društvo, 1998.

– –, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. (Zora 64). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 2009.

Spletni viri

https://fran.si/204/sla-slovenski-lingvisticni-atlas/datoteke/SLA_Karta-narecij.pdf

<https://www.sazu.si/clani-sazu/2> (pridobljeno 3. 1. 2023).

ZINKA ZORKOS DIALEKTOLOGISCHE SPUREN – ORTE, METHODEN, ERKENNTNISSE

Die Akademikerin Zinka Zorko war die vierte unter den Dialektologen, Mitgliedern der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste, wo sie die slowenische dialektologische Forschung von Fran Ramovš, Tine Logar und Jakob Rigler erfolgreich fortsetzte. Ihre Forschungsrouten verliefen überwiegend im Bereich der Kärntner, Steirischen und Pannonischen Dialekte. Die Erforschung der gesprochenen Mundart ergänzte sie durch das Studium der dialektalen Elemente in historischen Dokumenten und Belletristik. Ebenso wichtig für die Weiterführung der slowenischen dialektologischen Forschung ist ihre Mentorentätigkeit, denn sie engagierte sich als Mentorin zahlreicher Diplom-, Master- und Doktorarbeiten.

In der vorliegenden Studie wird besonderes Augenmerk auf die Analyse der Darstellung von Dialekten und lokalen Mundarten in den Werken von Zinka Zorko gelegt. Folgendes wurde festgestellt: Phonologische Merkmale werden prinzipiell mit der Methode der phonologischen Beschreibung dargestellt, auf morphologischer Ebene werden am häufigsten und insbesondere im Vergleich zur Literatursprache Besonderheiten flektierender Wortarten hervorgehoben, in der Regel werden auch die wesentlichen syntaktischen Merkmale der gesprochenen Dialekte gezeigt. Wertvoll dazu sind zahlreiche illustrierende dialektale Texte in phonetischer Transkription, die sie auf verschiedenen Fachtagungen mit Videopräsentationen bereicherte.

Prof. Zinka Zorko hat mit ihrer Dialektforschung unsere Kenntnisse zu nordöstlichen Dialekten des slowenischen Sprachraums entscheidend geprägt und mit deren detailreichen Beschreibung zu ihrer genaueren inhaltlichen und geographischen Einordnung in den Reichtum der slowenischen Dialekte beigetragen.

Nadgradnja strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja s frazeološkim razdelkom

Anja Benko

Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Območna enota Slovenj Gradec,
Podgorska cesta 2, SI 2380 Slovenj Gradec, anja.benko@zrss.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.3>

ISBN 978-961-286-694-5

V prispevku skozi dosedanje obstoječe raziskave predstavljam področje slovenske narečne frazeologije. Prvič prikazujem in objavljam narečne frazeme, ki sem jih zbrala na terenu v štirih raziskovalnih točkah. Na podlagi predlagane in predstavljene zasnove za nadgradnjo slovarskih gesel so frazemi vključeni v avtoričin strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja (Benko 2013). Z zbranim in dokumentiranim narečnim gradivom pomembno prispevam k slovenski jezikovni in kulturni dediščini slovenskega govornega prostora ter delno zapolnjujem vrzel pri raziskovanju slovenske narečne frazeologije.

Ključne besede: jezikoslovje, dialektologija, strokovni narečni slikovni slovar, koroško narečje, koroško podjunsko narečje, frazeologija, narečni frazemi

In this paper, we present the area of Slovene dialect phraseology through existing research. For the first time, we show and publish dialect idioms collected in the field in four research points, which are included in the author's technical dialect picture dictionary of the Carinthian Podjuna dialect (Benko 2013), based on the proposed and presented design for upgrading dictionary entries. With the collected and documented dialect material, we contribute significantly to the Slovene linguistic and cultural heritage of the Slovene-speaking area and partially fill the gap in the research of Slovene dialect phraseology.

Key words: linguistics, dialectology, technical dialect picture dictionary, Carinthian dialect, Carinthian Podjuna dialect, idioms, dialect idioms

Prispevek¹ posvečam svoji življenjski, poklicni in strokovni mentorici akademikinji Zinki Zorko, s katero sem bila najprej posredno povezana z mojimi starimi starši, nato s starši, kasneje pa so se najine poti združile v raziskovalnem svetu dialektologije. Sodelovanje se je začelo leta 2007, ko sem bila študentka dodiplomskega študija in me je Zinka Zorko povabila k raziskovanju rokopisnega slovarja Luka Sienčnika, ki ga je dobila v dar.

Iz osebnih izkušenj vem, da jo je v življenju ves čas vodila misel, ki jo je izrekla v enem od intervjujev: »Narečje je bogastvo, ki ga nosiš v sebi. Kamor koli pridem v svet, sem Korošica in ponosna sem na to.« (Rihter 2014: 2) Ker se je Zinka Zorko znanstvenoraziskovalno ukvarjala s frazeologijo v narečjih,² je ta razprava poklon njej, njeni in moji Koroški ter najinemu koroškemu narečju, ki ga je akademikinja vedno nosila v srcu.

Uvod

V frazeologiji kot jezikoslovni disciplini in fondu frazeoloških enot nekoga jezika se izraža slikovita moč ljudstva, jezika, njegova iznajdljivost, ustvarjalnost, barvitost, kultura, miselnost duha ter splošna izkušnja zadnje generacije kot redka dediščina prednikov (Fabčič, Bernjak 2014: 13; Koletnik, Nikolovski 2020: 85). Jeziki tvorijo frazeme tako, da izhajajo iz svoje narodove tradicije, življenja, politične, gospodarske in verske misli. S pomenom in zgradbo izkazujejo družbeno, politično in zgodovinsko pogojeno pomensko oziroma konceptualno ozadje posameznih jezikov,

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

² Zinka Zorko je s področja narečne frazeologije objavila: (1) izvorni znanstveni članek v soavtorstvu (Zorko, Benko 2015: 147–164), (2) strokovni članek (Zorko 2013: 168–173), (3) prispevek na konferenci brez natisa (Zorko 2013); (4) bila je mentorica 8 diplomskim delom (Tomaž Šoster, 1997: *Frazeologija govora pri Lovrencu na Pohorju*; Neža Cigüt, 1997: *Živalska frazeologija in najpogostejši obrazci sporazumevanja v turniškem govoru*; Vanja Benko, 1999: *Živalski frazemi v Prežihovi Požganici in v mežiškem narečju*; Jelka Kos, 2000: *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije*; Nataša Očko, 2002: *Živalska frazeologija v oplotniškem govoru*; Vesna Podlesnik, 2002: *Živalska frazeologija v trboveljskem govoru*; Anita Krel, 2004: *Živalska frazeologija v govoru Kamnice*; Nina Karničnik, 2012: *Živalska frazeologija v govoru Lovrenca na Pohorju*) in (5) mentorica pri nalogi (Mojca Žagar Karer, 1998: *Živalska frazeologija in izrazje v romanu Na kmetij Ivana Potrča ter v prleškem narečju*. Maribor: II. gimnazija.). (Vir: osebna bibliografija Zinke Zorko, Cobiss.si, pridobljeno 13. 12. 2022.)

zato bi, kakor ugotavljata že Vida Jesenšek in Natalija Ulčnik (2014: 278), njihovo proučevanje moralo imeti kulturno in nacionalno temeljni pomen. Gre za nosilce informacij o tradicionalnih vrednotah, družbenih normah in moralnih prepričanjih govorcev nekega jezika.

Enako velja za narečno frazeologijo v posameznem jeziku. Po mnenju slovaškega narečjeslovca Ripkeja (2002: 12) se v frazeoloških enotah dinamično prepletata povezanost jezika in mišljenja, smisel za podrobnosti in izvirnost, hkrati pa se izkazuje neponovljivost metafor in posledično se bogati kultivirana knjižna izreka (Poklač 2004: 138).

Teoretični del

V prispevku ne gre za teoretično raziskavo slovenske narečne frazeologije. Prikazati želim, kako sem vključila frazeološki razdelek v strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja. V prvem delu članka podajam oris in krajši pregled dosedanjih raziskav ter pojasnujem tērmine, ki sem jih uporabila v drugem, empiričnem delu prispevka.

Frazeologija in opredelitev frazema v slovenskem jezikoslovju

Začetki frazeologije kot vede segajo v leto 1947, ko je izšlo delo ruskega jezikoslovca V. V. Vinogradova; sistematično so se z njim pričeli ukvarjati šele v 70. letih 20. stoletja (Marc Bratina 2014: 17). V ta čas uvrščam tudi začetke slovenske frazeološke razprave, saj je začel izhajati *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Kržišnik 1994: 91) in je Jože Toporišič objavil prvi teoretični frazeološki prispevek (Jakop 2022: 183). Janez Keber je leta 2003 izdal *Frazeološki slovar slovenskega jezika, Poskusni zvezek* (124 strani), prvi slovenski enojezični frazeološki slovar (v nadaljevanju: SSF; 1158 strani) pa je izdal osem let kasneje (Keber 2011). Šlo je za pomembno prelomnico na področju raziskovanja slovenske frazeologije.

Pri poimenovanju frazeološke enote raziskovalci slovenske frazeologije niso enotni. Navajajo naslednje tērmine: *frazem*,³ *frazeološka enota*,⁴

³ Izraz je prevzet iz češke frazeologije.

⁴ Gantar (2007), Keber (2002: 237).

stalna besedna zveza,⁵ *frazeologem*,⁶ *frazeologizem*⁷ in *fraza*.⁸ Od konca osemdesetih let 20. stoletja se po vzoru čeških in slovaških frazeologov v slovenskem jezikoslovju uporablja tîrmin *frazem* (Kržišnik 1994: 91, Meterc 2017: 15), čeprav Nataša Jakop (2022: 185) ugotavlja, da je frazeologija v Sloveniji med slabše razvitimi v slovanskem in evropskem prostoru, saj nima niti tradicije niti splošno sprejetih smernic za sodobno slovarsko obravnavo frazemov.

Frazem ima po mnenju raziskovalcev⁹ naslednje značilnosti:

- stalnost, celovitost, vključenost v sobesedilo (kot del stavčne zgradbe ali kot samostojna stavčna enota), slikovitost, konotativni pomen in ekspresivna funkcija;
- večbesednost ali fraznost – najmanj dve sestavini, ki sta lahko obe polnopomenski ali ena polnopomenska in ena nepolnopomenska, v govor so vključene kot celovita enota;
- omejeno povezanost sestavin;
- neslovarskost pomena vsaj ene od sestavin oziroma pomenska neprozornost;
- semantično in stilistično vezljivost v kombinaciji z drugimi besedami;
- popolno ali delno preneseni/metaforični pomen;
- ustaljenost, tj. preštevnost leksikalnih in drugih različic;
- pretvorbena omejenost ob ohranitvi celostnega frazeološkega pomena.

Frazemi lahko obstajajo v frazeoloških različicah, ki so »(..) ustaljene različice enega frazema: imajo enak pomen, enako skladijsko vlogo in del skupnih sestavin. Glede na razlike, ki se znotraj frazema (lahko) pojavljajo, se običajno govori o oblikoslovnih, besedotvornih, sestavinskih in skladijskih variantah« (Kržišnik 2004: 205). Pojmovanje različic ni enostavno, saj se teoretična izhodišča slovenskih in tujih frazeologov razhajajo.

⁵ Erika Kržišnik (1994: 91) meni, da je izraz neprimeren, saj predpostavlja, da so frazeološke enote vselej le besedne zveze in tako izloča iz frazeologije vse stavčne tvorbe.

⁶ Toporišič (1973/1974: 273) po analogiji na fonem, morfem, tonem ipd. ločuje frazeologeme s stavčno in nestavčno strukturo (rečenice, rekla).

⁷ Po ruski terminologiji.

⁸ Neterminološko poimenovanje (Toporišič 1973/1974: 273).

⁹ Povzeto po: Babič 2008: 49; Fink-Arsovski, Kržišnik 2006: 11; Gantar 2007: 77, 79; Anita Naciscione (iz ustne predstavitve v Mariboru – Europhras 2012); Vidovič-Muha 2013: 117; Weiss 2005: 124.

Jezikoslovci (Kržišnik 1995: 143, Marc Bratina 2014: 19, Trampusch 1999: 110) različno pojmujejo zbir frazemov. Gre za frazeologijo v:

- ožjem pomenu, tj. za frazeme, ki so jezikovne enote s stalno (a) sestavinsko zapolnitvijo z vsemi predvidenimi različicami, (b) skladenjsko zgradbo z vsemi predvidenimi pretvorbami in (c) pomensko zgradbo, in sicer s predpostavko, da vsota pomenov njegovih sestavin ni enaka celovitemu pomenu frazeološke enote;
- širšem pomenu, tj. za frazeologijo, ki vključuje pregovore,¹⁰ izreke in reke, ter obsega (a) lastnosti (večbesednost, stalnost) in (b) vse stalne besedne zveze, ki jih v govoru ne tvorimo sproti, temveč jih jemljemo iz spomina.

Frazeologijo v tem prispevku razumem v širšem pomenu, *frazem* pa kot stalno besedno zvezo, ki ima značilno zunanjo in notranjo (predvidoma) stalno zgradbo (tj. nespremenljivost posameznih sestavin v zapisu in pomenu) v besedišču določenega jezika. *Frazem* je zgrajen iz najmanj dveh ali več sestavin; je čustveno zaznamovan zaradi pomenskih premikov in oblike; njegovega pomena ne moremo izpeljati iz pomena posameznih leksemov, temveč ga moramo razumeti kot celoto.

Narečna frazeologija in narečni frazem

Dialektologija se v slovenskem jezikoslovnem prostoru ukvarja predvsem z glasoslovjem, besedjem, narečnim diskurzom, najmanj pa z narečno frazeologijo (Marc Bratina 2014: 11), to pa potrjujejo pa tudi dognanja domačih¹¹ in tujih raziskovalcev, ki za narečno frazeologijo ugotavljajo:

- v narečjeslovju je v svetovnem jezikoslovju skromno obdelano področje raziskav, enako velja za slovensko področje;
- v slovenskih narečjeslovnih delih so frazeološke enote med vsemi jezikovnimi enotami najmanj raziskave (frazeologija je mlada disciplina);
- teoretične in praktične frazeološke raziskave so šele na začetku – v t. i. »povojih«;

¹⁰ »S pregovori, njihovim izvorom, zgradbo in funkcijami se ukvarja posebna disciplina v okviru folkloristike, tj. paremiologija, ki pa je tesno povezana s paremiografijo, tj. zbiranje, zapisovanje in predstavitev pregovorov.« (Marc Bratina 2014: 40)

¹¹ Kenda Jež 2006: 25, 28; Marc Bratina 2009: 400; Marc Bratina 2009a: 234; Poklač 2004: 138.

- v slovenski dialektologiji ne obstaja vprašalnica, ki bi bila namenjena izključno frazeološkemu raziskovanju, čeprav izkušnje kažejo, da bi bila nujno potrebna;
- zbiranje frazeoloških enot v narečju je metodološko zahtevno, sestavljeno iz etapnega dela in ni enostavno;¹²
- frazemi so redkeje ali vsaj v posebnih situacijah pojavljajoče se jezikovne enote, ki v narečju nastajajo pogosteje v govorjeni kot v pisni podobi.

Hrvaška avtorja Vajs in Zečević (1994; povzeto po Marc Bratina 2009: 406) s terminom *narečna frazeologija* razumeta frazeologijo kot ozko teritorialno območje, ki se lahko od narečja do narečja razlikuje; vanjo po njunem mnenju ne sodijo splošno znani frazemi, ki se nahajajo v knjižnem jeziku. V nasprotju s temi trditvami Weiss v narečno frazeologijo vključuje »(...) vse, kar je v narečju (torej prav tako kot pri besedi), le da čisto novih reči v njem (še) ni, ker nimamo jasnega oprijemališča, ali se bo prijelo ali ne« (Poklač 2004: 142). Enako razmišlja Vera Smole (2014: 1), ki kot narečno pojmuje vso frazeologijo, ki je v rabi v nekem krajevnem govoru.

S trditvijo hrvaških raziskovalcev se ne strinjam, saj ravno geselski članki v mojem strokovnem narečnem slikovnem slovarju, ki jih objavlam v tem prispevku, dokazujejo, da so med narečno in knjižno frazeologijo zelo majhna razhajanja in da se v narečju tvorijo posebne oblike frazemov. V navedenih primerih gre za splošno znane frazeme, ki se od knjižnega jezika v narečju ločijo le po določenih besednih zamenjavah in morebitnih

¹² Marc Bratina (2009) predlaga tri etape za zbiranje narečnega frazeološkega gradiva. Prva je t. i. izraba virov. To pomeni, da smo pred izdelavo usmerjevalne vprašalnice, ki je druga etapa, proučili različne (zgodovinske, geografske, etnološke, kulturološke, folkloristične) vire, iz katerih smo črpali predvsem knjižnoslovenske izraze, ki smo jih potem s pomočjo vodenega pogovora, v katerem je pomembno, da narečjeslovec dobro pozna obravnavano narečje in značilnosti okolja, v katerem se le-to govori, preverjali na terenu – to je tretja etapa zbiranja. V tej etapi se kot težava lahko pojavi izbor informatorjev in delo z njimi, saj je potrebno za odkrivanje narečnih frazeoloških enot najti dobrega, ustreznega in zanesljivega informatorja, ki se bo kljub snemalnim napravam dovolj sprostil in posledično ustvaril ugodno vzdušje in v doživetju pripoved vključil frazeološke enote (Poklač 2004: 138). S tremi etapami zbiranja narečnega frazemskega gradiva pa dialektološko delo seveda še končano, a Marc Bratina naslednjih etap ne omenja. Pred zapisovalno etapo je potrebno namreč dodati še etapo določanja, kaj sploh je narečna frazeologija in narečni frazem, nato pa seveda zbrano posneto gradivo zapisati, združiti in preoblikovati v slovarsko obliko, in sicer po vnaprej določeni teoretični shemi za slovarski sestavek oziroma za frazeološki razdelek v njem. Narečne frazeme je potrebno še dodatno preveriti pri večjem številu informatorjev in v več raziskovalnih točkah, s tem pa se delo dialektologa vrača spet nazaj na tretjo etapo.

dopolnitvah. Podpiram predloga Petra Weissa in Vere Smole, da vključimo v narečno frazeologijo (čisto) vse, saj na določeni jezikovni točki ne moremo vedeti, ali se bo določena oblika frazema prijela, obdržala, še naprej uporabljala ali morebiti spremenila.

Težavo znotraj narečne (kot tudi splošne/knjižne) frazeologije predstavljajo določitve, kaj je frazem oziroma osnovna enota frazeologije, katere so njegove obvezne ali kanonične ter katere neobvezne sestavine. Ta vprašanja imajo različne odgovore, o čemer sem v tem prispevku že pisala. Razlikujemo se glede na to, kako določamo osnovno frazeološko enoto v narečju. Frazemi so pomembna sestavina vsakdanje, tudi narečne, govornice/govora in jih tvorimo iz našega spomina. So leksikalne enote, enakopravne drugim enotam besedišča, tj. »enobesednim«
leksemom, le da imajo od njih bolj zapleteno zgradbo. Strinjam se s trditvijo Vere Smole (Marc Bratina 2014), da je raziskovanje narečne frazeologije v okviru samega narečjeslovja zagotovo najtežje področje za raziskovalca in za narečnega govornika, saj z njim posegamo v govornikov najintimnejši način izražanja (ekspresivnost).

Podpiram spoznanja Saše Poklač (2004: 142–143), ki narečne frazeme deli v tri skupine:

- variantne – (a) frazemi v narečju, ki so glasoslovne, oblikoslovne, skladenske različice splošno sprejetih, tj. knjižnih frazeoloških enot, in (b) narečni frazemi, pri katerih obstaja njihova zamenljivost znotraj istega semantičnega polja;
- sopomenske – frazemi v narečju, ki gradijo na drugačni predstavnosti kot v knjižnem jeziku, a imajo v njem istoznačne ustreznice;
- posebne – frazemi, ki so po sestavinah, predstavnosti in pomenu povsem drugačni od tistih v knjižnem jeziku.

Med knjižno in narečno frazeologijo torej ni bistvenih razlik. Poklač (2004: 141–142) po zgledu slovaškega dialektologa Buffeja predlaga razlikovanje med:

- širšim smislom oziroma *frazeologijo v narečju/narečjih* – pri tem gre za skupek vseh v narečju rabljenih frazemov oziroma frazeološke enote, rabljene v danem narečju, ki se ne raziskujejo od frazeologije knjižnega jezika, razen v primeru, če gre za posamezne tipe frazemov;
- ožjim smislom oziroma *narečno frazeologijo* – gre za obravnavo t. i. posebnih narečnih frazemov, ki nimajo ustreznikov v knjižnem jeziku ali v drugih narečjih, oziroma za frazeme, ki jih zunaj narečja ne najdemo in nimajo odnosa s knjižnimi frazemi.

V empiričnem delu razprave upoštevam in v slovar vključujem vse frazeološke enote, ki so mi jih povedali govorci (lahko samo eden) in sem jih posnela na terenu.

Frazeologija v slovenskih narečnih slovarjih

Narečna frazeologija je v slovenski dialektologiji manj raziskana.

Pregledala in analizirala sem slovensko narečno slovaropisje in ugotovila (Benko 2016a: 134), da je frazeologija v slovenskih narečnih slovarjih¹³ nesistematično zastopana po obsegu in po vsebini zbranega gradiva¹⁴ ter da se frazeološko gnezdo uvaja z različnimi netipografskimi označevalci – npr. \diamond *Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem*, • *Weissov Slovar govorov Zadrebčke doline* (1998), * *Karničarjev slovar Der Obir-Dialekt* (1986).

Narečna frazeologija v koroškem narečju

Ugotovitve za narečno frazeologijo v koroškem narečju se skladajo s tem, kar sem ugotovila na splošno za slovensko narečno frazeologijo – neraziskanost, nesistematično zbiranje, nepokritost celotnega narečnega ozemlja, zgolj posamezne raziskave za področje pregovorov ter rekov.¹⁵

¹³ Frazeologijo v različnem obsegu in na različne slovaropisne načine vključujejo: Tominec (1964), *Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem* (1982–2012), Novak (1985, 1996, 2009), Karničar (1986), Steenwijk (1986), Jakomin (1995), Weiss (1998), Del Medico (2006), Ivančič Kutin (2007), Bajzek Lukač (2009), Čujec Stres (2010, 2014), Rajh (2010), Vnuk (2012), Gregorič (2014).

¹⁴ Koletnik in Nikolovski (2020: 85) navajata raziskave s področja slovenske narečne frazeologije in se osredinjata na živalsko frazeologijo. Ugotavljata, da je to področje v slovenskih narečjih le primerjalno obravnavano »v nekaj slovenskih govorih na avstrijskem Koroškem (Karničar, 1994; Trampusch, 1999), v vzhodnodolenskem šentruperskem govoru (Smole, 2014), v notranjem zagorskem (Koletnik in Šabec, 2017) in porabskem gornjeseniškem govoru (Koletnik, 2017). Dodajata, da je nabor oplotniških živalskih frazemov dodan še glasoslovnemu orisu štajerskih južnopohorskih govorov Mislinje in Oplotnice (Zorko, Benko 2015: 147–164), a brez podrobnejše (primerjalne) analize«. (Koletnik, Nikolovski 2020: 85)

¹⁵ Raziskava Martine Piko-Rustia v enem delu prikazuje pregled zbranega in objavljenega gradiva v pregovorih in rekih v dialektoloških raziskavah znotraj koroške narečne skupine (Piko-Rustia 2014: 235–236). Avtorica že v uvodu ugotavlja, da so bili na Koroškem slovenski pregovori in reki doslej premalo raziskani, pri analizi

Po natančnem pregledu obstoječega gradiva in literature ugotavljam, da se dialektološke raziskave v koroškem narečju osredotočajo le na področje živalske frazeologije, saj se vse bibliografske enote večinoma nanašajo nanjo:

- raziskava Ludvika Karničarja *Živali v frazeologiji koroških slovenskih narečij* (1994);
- raziskava Tatjane Trampusch *Živalska frazeologija v vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem* (1999);
- diplomsko delo Vanje Benko *Živalski frazemi v Prežihovi Požganici in v mežiškem narečju* (1999);
- diplomsko delo Jelke Kos *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije* (2000);
- raziskava Vanje Benko *Živalske omembe v Prežihovem romanu Požganica in njihova preverba v koroškem mežiškem narečju* (2010);
- razpravi Zinke Zorko (obe iz leta 2013): (a) *Nosniki tudi danes: živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju* in (b) *Živalski frazemi v mežiškem narečju*;
- prispevek Martine Piko-Rustia *Pregovori in reki na Koroškem/Proverbs in Carinthia* (2014).¹⁶

Empirični del

Na podlagi tujih in slovenskih znanstvenih ter strokovnih dognanj je bila okviru doktorske disertacije Anje Benko (2013)¹⁷ izdelana teoretična zasnova za strokovni narečni slikovni slovar, ki je bila vključena in predstavljena

dialektološkega gradiva pa kot raziskovalne dosežke na tem področju navaja: Zdovca (1972; jugovzhodna Podjuna), Karničarja (1990; Obirsko), Sturm-Schnabl (1973, Celovško polje), Isačenka in Priestlyja (1994; Sele), Feinig (1985, Bistrica v Rožu), Černuta (2008, okolica Baškega jezera), Pronka (2009) in Neweklowskega (2013; Zilja); ob tem omenja še projekt avdiovizualne dialektologije Maurer-Lausseger in zgoščenke z živalskimi pripovedmi ter Miklovo Zalo za otroke v rožanskem narečju (2012), zgoščenko s pravljicami v ziljskem narečju (2011) in zgoščenko s podjunskimi pripovedkami (2012) (Piko-Rustia 2014: 235).

¹⁶ Zbranega narečnega frazeološkega gradiva v diplomskih nalogah je precej manj kot v narečnih slovarjih. Pri prispevkih gre po navadi za gradivo, ki bi lahko bilo dobro izhodišče za nadaljnje in obširnejše raziskave ter za izdelavo narečnega slovarja s slovarskimi razdelki (Mrvič 2020: 11).

¹⁷ Mentorica red. prof. dr. Mihaela Koletnik, somentorica akad. zasl. prof. dr. Zinka Zorko.

v slovarju za koroško podjunsko narečje.¹⁸ Slovar je od sredine leta 2013 dostopen na avtoričini spletni strani *Narečna bera* (Benko 2013a).

V nadaljevanju opredeljujem slovar in prikazujem, kako v njegovo makro- in mikrostrukturo vključujem frazeološki razdelek. S tem želim spodbuditi slovenske dialektologe k sistematičnemu raziskovanju slovenske narečne frazeologije.¹⁹

Oprelitev slovarja

Strokovni narečni slikovni slovar je omejen ali poseben slovar, ker se leksika v njem osredotoča na narečno strokovno izrazje s področja določenega tematskega področja, tj. kmetijstva (hlevska živinoreja, poljedelsko orodje in kulturne rastline). Zasnovan je na ustnem gradivu in po v naprej sestavljeni tematski vprašalnici. Izdelan je na način, da sledi praktični namembnosti: dokumentaciji slovenske narečne leksike. Uporabniki so lahko predvsem slovensko govoreči ljudje, ki se želijo dodatno poučiti o narečnem besedju koroškega podjunskega narečja na vseh jezikovnih ravninah.

Slovar je izrazijski, enojezičen in konkordančnega tipa.²⁰ Nastal je na podlagi posnetkov z informatorji na terenu,²¹ ki so bili posneti v štirih raziskovalnih točkah znotraj koroškega podjunskega narečja:²² Brdinje, Strojna in Libeliče v Sloveniji ter Bistrica pri Pliberku v Avstriji.

¹⁸ Leta 2013 nastali strokovni narečni slikovni slovar je brezplačno dostopen na avtoričini spletni strani *Narečna bera*: www.narecna-bera.si. S tem je bila omogočena njegova brezplačna in enostavna uporaba, izkoriščene pa so bile možnosti sodobne tehnologije (dodatno slikovno gradivo, zvočni posnetki, kratki filmi). Podrobneje je spletna različica slovarja že bila predstavljena (Benko 2016).

¹⁹ Nataša Jakop na podlagi pregleda izhajanj frazeoloških del od 60. let 20. stoletja dalje izpostavlja naslednje: »Zato kot prvi pomembnejši izziv slovenske frazeologije in frazeologije v 21. stoletju izpostavljamu nujo po spodbujanju sistematičnega raziskovanja slovenske frazeologije in redno objavljanje rezultatov raziskav.« (Jakop 2022: 185)

²⁰ To pomeni, da sem vanj zabeležila le tiste besede/besedne oblike, ki se pojavljajo v gradivu, zbranem na terenu.

²¹ Terensko delo dialektologom predstavlja eno najtežjih in hkrati najprijetnejših etap narečnega raziskovanja; doživljam ga zelo osebno, saj z informatorji skozi pogovore ustvarimo neko posebno trdno in prijateljsko vez.

²² Opisa in predstavitve koroškega podjunskega narečja na tem mestu ne podajam, saj sem o tem že pisala (Benko 2013: 172–218; Benko 2018). Več o tem je objavljeno tudi na <https://www.narecna-bera.si/koroska-narecja>.

Narečne frazeme, ki jih v tem prispevku prvič objavljam, sem z informatorji zbirala v več obdobjih in s številnimi dodatnimi preverbami (leta 2008, v obdobju 2010–2014, nato še 2018 in 2022).

Zgradba slovarskega članka z osredotočenostjo na zgradbo frazeološkega razdelka

Zbrane in pripravljene podatke, ki si sledijo po določenem vrstnem redu, sem uredila v slovarsko obliko. Sestava slovarja je hierarhična in to sem želela doseči pri umestitvi frazeološkega razdelka v slovarski članek.

Natančnejša oziroma podrobnejša zgradba slovarskega članka v strokovnem narečnem slikovnem slovarju je že bila predstavljena (Benko 2013: 237–255; Benko 2016: 135–138). Na tem mestu jo le povzemam in se podrobneje osredotočam na makro- in mikrostrukturni prikaz zasnove nadgradnje obstoječega slovarskega članka. Novo dodani frazeološki razdelek je usklajen s celotno slovarsko makro- in mikrostrukturno, prav tako sem upoštevala tudi enake tipografske in netipografske označevalce.

Makrostruktura

V makrostrukturi strokovnega narečnega slikovnega slovarja so poknjižene glavne leme abecedno urejene. Slovarski članki so v slovarju razvrščeni s pomočjo jasno navedenega postopka iskanja, tj. algoritma. Slovar zaradi preglednosti strukture in lažje dostopnosti do podatkov pri makrostrukturni zgradbi uporablja tipografske in netipografske označevalce.

Frazeološki razdelek sledi tej makrostrukturni ureditvi. Poknjiženi narečni frazemi so razvrščeni po abecednem vrstnem redu znotraj poknjižene glavne leme. Držala sem se načela, da so posamezni frazemi znotraj slovarskih člankov predstavljeni po naslednjih pravilih (Weiss 1998: 14–15). Če frazem vsebuje samostalnik, je razložen v geslu, kjer je obdelan (prvi) samostalnik v frazemu. Če ne vsebuje samostalnika, je razložen v geslu, kjer je obdelan prvi pridevnik v frazemu. Če ne vsebuje samostalnika in pridevnika, je razložen v geslu, kjer je obdelan prvi glagol v frazemu (če frazem vsebuje dva glagola, je razložen pri tistem, ki se v njem pojavlja v osebni glagolski obliki). V tem zaporedju so nato obdelane še druge besedne vrste: prislov, števnik, medmet. Primerjalni frazemi (knjižno: *kot*, *kakor*, v koroškem podjunskega narečju: *kə*, *ko* in *'kəkər*) so obdelani v nasprotju z zgornjim pravilom, in sicer so navedeni pod nosilno besedo, ki stoji za primerjalnim veznikom (Weiss 1998: 15).

V zabeleženih poknjiženih narečnih frazemih ne ločujem med obveznimi in neobveznimi sestavinami frazema, saj bi morala za to delitev opraviti temeljitejšo raziskavo pri več narečnih govoricah.

Zavzemam se, da v narečno frazeologijo lahko vključujemo frazeme v zelo širokem poimenovanju, in sicer od stalnih besednih zvez naprej, saj le tako lahko zajamemo vse, kar dialektologi posnamemo/slišimo na terenu in to brez selekcije vključimo v narečni slovar. Vse posneto oziroma zapisano je lahko pomembno za prihodnje rodove in omogoča številne nadaljnje raziskave.

Skladno z navedenim v strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja v frazeološkem razdelku vključujem vse na terenu slišane frazeme, tj. tiste, ki imajo obliko v knjižnem jeziku, in tiste, ki se v knjižnem jeziku ne pojavljajo, in sicer v vseh oblikah in z vsemi leksem-skimi možnostmi.

Narečne frazeme sem, kakor priporoča stroka (Marc Bratina 2009a: 234), na terenu zbrala z usmerjevalno vprašalnico, z vodenim pogovorom (tj. z delom po posebej pripravljene vprašalnici, ki je temeljila predvsem na geslih, zbranih za mojo doktorsko disertacijo /Benko 2013/), nekatere od njih z možnostjo t. i. »paberkovalnega zbiranja« (Weiss 2005: 130), tj. s pristopom, ki omogoča nesistemsko zbiranje in temelji na naključnem, spontanem beleženju frazeoloških enot. Od informatorjev sem želela (pri)dobiti čim več informacij o frazemu, njegovem pomenu, rabi v govoru in podobno.

Mikrostruktura

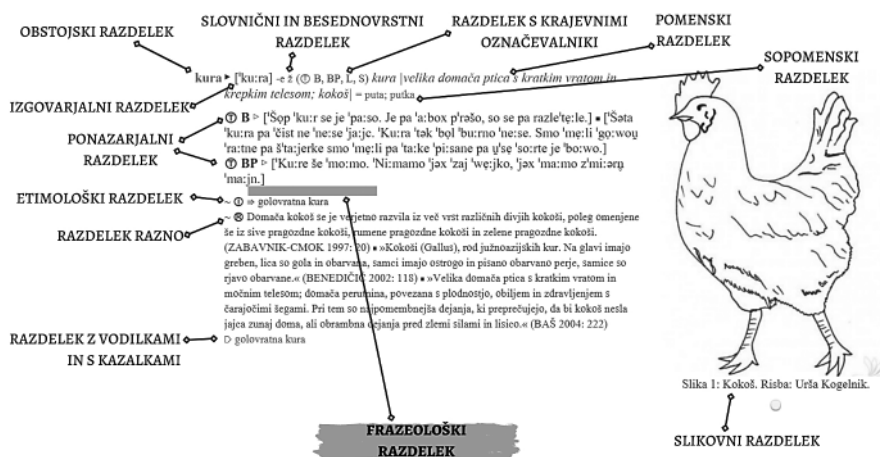
Mikrostrukturo opredeljujem kot vsebino, zgradbo, strukturo in zaporedje slovarskega članka ter njegovih razdelkov. Pri tem uporabljам različne tipografske in netipografske označevalce.

Slovarski članek v strokovnem narečnem slikovnem slovarju je zgrajen iz obstojkega razdelka (obvezen), izgovarjalnega razdelka (obvezen), slovničnega in besednovrstnega razdelka (obvezen), razdelka s krajevnimi označevalniki (obvezen), pomenskega razdelka (obvezen), sopomenskega razdelka (neobvezen), ponazarjalnega razdelka (neobvezen), etimološkega razdelka (neobvezen), razdelka razno (neobvezen), vodilk in kazalk (neobvezno) ter slikovnega razdelka (neobvezen). K naštetemu v tem prispevku dodajam še frazeološki razdelek (neobvezen).²³

²³ Na katero mesto znotraj slovarskega članka uvrščamo frazeološki razdelek, je razvidno s Slike 1.

Mikrostrukturno je vsak slovarski razdelek vnesen na točno določeno in enako mesto v slovarskem članku ter oblikovan s pisavo, ki ima določeno obliko, položaj in tisk. Temu sem sledila v frazeološkem razdelku. Zaradi doslednosti in uskladitve (frazeološkega razdelka) s celoto (slovarskim člankom) sem uporabila enake označevalnike kot v zasnovi (prim. Benko 2013), zaradi boljše preglednosti pa sem dodala nekaj novih tipografskih in netipografskih označevalnikov, kakor sledi iz opisa v nadaljevanju.

V strokovnem narečnem slikovnem slovarju je uporabljen še mešani tip strukture. Mikrostrukturni pokazatelji so npr. poševni in krepki tisk, pike, poševnice in ostala ločila.

Slika 1: Prikaz slovarskih rubrik v slovarskem geslu *kura* iz strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja, ki še ne vsebuje frazeološkega razdelka. Iz slike je razvidno, na katero mesto znotraj slovarskega članka ga umeščam.

Narečni frazemi, zbrani na štirih izbranih točkah koroškega podjunskega narečja, so v slovarju navedeni v frazeološki rubriki, ki jo uvaja velik poln črn krožec: ●. Vsak frazem ima zaradi lažje preglednosti in dostopnosti v slovarskem članku (dolžina in število rubrik znotraj frazeološke rubrike) dodano svoje grafično znamenje ● (črn poln krog) in se piše v novi vrstici.

V **obstojskem razdelku** (obvezen) znotraj frazeološkega razdelka so narečni frazemi najprej zapisani v poknjiženi slovarski (osnovni) obliki²⁴ in tipo-

²⁴ V poknjiženih frazemih ni naglasnih znamenj. Pri zapisu sem se naslanjala na narečni frazem, slišan/zabeležen na terenu in sledila glasovnorazvojnemu pravilom knjižnega

grafsko označeni (odebeljeni tisk, zelena barva). Če informatorji pomena niso poznali, sem ga razložila s pomočjo svoje narečne zmožnosti ali pa sem nedoločniško obliko razbrala iz sobesedila ali jo iz njega rekonstruirala (Marc Bratina 2009a: 236).

Poknjiženemu frazemu za grafičnim znamenjem oziroma zaznamkom razdelitve (poimenovanje po Wiegandu /2000: 974/) ► (v desno usmerjeni črn trikotnik) pri vsakem poknjiženem frazemu sledi **izgovarjalni razdelek** (obvezen), v katerem je v osnovni slovarski obliki in v slovenski fonetični transkripciji zapisan vsaj en ali več narečnih frazemov, zabeležen na terenu. Izgovarjalni razdelek je tipografsko (črna barva) in netipografsko označen (grafično znamenje: []). Navedeni primeri v tem razdelku so avtentični. S tem sem želela doseči čim večjo stopnjo dokumentiranosti slovarskega frazeološkega gradiva, kakor priporoča Vida Jesenšek (2009: 391). Če je teh primerov več in se med raziskovalnimi točkami fonetično ali kakor koli drugače razlikujejo, je pred zapisanim to še dodatno označeno z navedbo krajevnega označevalnika, ki mu sledi dvopičje.²⁵ Zaradi lažje ločljivosti posameznih različic narečnega frazema so med posameznimi poknjiženimi narečnimi frazemi dodana grafična znamenja ■ (dvignjen črn kvadrataček). Če narečni frazem vsebuje lastno ime, je v izgovarjalnem razdelku pri fonetični obliki dodan znak ■*xxx*, ki označuje veliko začetnico.

Izgovarjalnemu razdelku sledi **razdelek s krajevnimi označevalniki** (obvezen), ki je tipografsko (pomanjšana velikost pisave, temno modra barva) in netipografsko označen (navadni oklepaji). Vsebuje navedbo krajevnih podatkov, ki prikazujejo, v katerih raziskovalnih točkah smo zapisano obliko narečnega frazema slišali/jo zapisali oziroma kje ga v govoru uporabljajo.²⁶ Raziskovalne točke v slovarskih člankih, tudi v frazeološkem razdelku, vedno uvaja netipografski označevalec ⊕, ki pomeni *raziskovalno točko*.

jezika. Za poknjiževanje sem se odločila iz tehničnih razlogov, preprostejšega razvrščanja frazemov znotraj slovarskih člankov po abecedi, čim širše dostopnosti slovarja narečnim in nenarečnim uporabnikom, lažjega iskanja, lažjega združevanja itd., z vsem naštetim pa sem povečala dostopnost, uporabnost in informiranost slovarja za čim širši krog uporabnikov.

²⁵ Primer: ⊕ BP: [...].

²⁶ Na mestih v strokovnem narečnem slikovnem slovarju, kjer je v razdelku s krajevnimi označevalniki zapisano, da sem narečni frazem slišala/zabeležila zgolj v eni raziskovalni točki, to ne pomeni, da zapisanega narečnega frazema v drugih raziskovalnih točkah ne govorijo ali ne poznajo. Za potrditev/zavrnitev te trditve bi bila potrebna še temeljitejša terenska raziskava.

Vedno so mu po abecednem vrstnem redu okrajšav dodane oznake krajev (B – Brdinje, BP – Bistrica pri Pliberku, L – Libeliče, S – Strojna).

Zapisanim ponazarjalnim primerom sledi **pomenski razdelek** (obvezen) frazeološkega razdelka, tipografsko označen (poševni tisk, vijolična barva pisave). Ker je strokovni narečni slikovni slovar enojezičen, so razlage v tem razdelku zapisane s sredstvi istega jezikovnega diasistema, kot mu pripada narečje, a drugega podsistema, to je knjižnega jezika. Pomen frazema je razlagalno podan iz drugih slovarskih del, literature ali, predlog Marc Bratine (2009a: 236), v primerih, ko gre za izvorni frazem (tj. frazem, ki ni zabeležen v drugih slovarjih), razlage motivacijske podlage frazema, ki so jo posredovali narečni govorci.

Kadar ima narečni frazem več pomenov, so ti ločeni z arabskimi števki (na primer 1., 2.). Večpomenskost sem dokumentirala tako, da so posamezni pomeni razvrščeni od pričakovanega do redkejšega.

Pri posameznih frazemih takoj za pomenskim razdelkom sledi še **razdelek s sestavinskimi različicami in/ali sopomenskimi frazemi** (neobvezen). Pri tem obstajata dve možnosti. (1) Če se narečni frazem pojavi pri drugih geslih v slovarju, potem v tem razdelku za grafičnim znamenjem ⇒ sledi geslo, kjer sinonimni frazem najdemo (tipografsko: pomanjšana pisava, črna barva), in v oklepaju je za grafičnim znamenjem = in s tipografsko označitvijo (pomanjšana pisava, roza barva) zapisano, katera je tista sestavinska varianta/tisti sinonimni frazem, ki ga v kazalčnem geslu iščemo. (2) Če gre za narečni frazem znotraj istega gesla, potem so v tem primeru za netipografskim označevalcem = in s tipografsko označitvijo (pomanjšana pisava, roza barva) zapisane sestavinske variante in sopomenski frazemi k danemu frazemu, ki so razporejeni po abecedi in med seboj ločeni s podpičji. Pri vrstnem redu navajanja v tem razdelku dajem prednost drugi možnosti, tj. tistim frazemom, ki se pojavljajo znotraj slovarskega gesla, šele nato usmerjam na druga gesla.

Sledi **ponazarjalni razdelek** (neobvezen), ki prikazuje funkcioniranje oziroma rabo narečnega frazema v govoru oziroma kako le-ta deluje v kombinaciji z drugimi besedami. Gre za pomembno sestavino slovarja, po kateri se pogosto meri njegova kakovost, saj hkrati ponazarja, pojasnjuje, ilustrira narečne frazeme, in sicer tako, da jih prileže v konkretni, realni jezikovni rabi v konkretnem, realnem (so)besedilnem okolju (Jesenšek 2009: 390). Gradivo za ta razdelek je pridobljeno na terenu in zapisano na podlagi

posnetkov, ki so nastali s pomočjo informatorjev v izbranih raziskovalnih točkah koroškega narečja. Grafična podoba sledi zgradbi celotnega slovarskega članka v slovarju.

Ta del je v frazeološkem razdelku slovarskih člankov zamaknjen nekoliko v desno in zapisan s pomanjšano pisavo. Uvaja ga znak ①, ki označuje *raziskovalno točko*, nato mu sledi še označba raziskovalne točke/kraja in grafično znamenje ▷. Ponazarjalni zgledi si vedno sledijo v enakem abecednem vrstnem redu, in sicer glede na oznako točke:

- ① B ▷ (raziskovalna točka Brdinje);
- ① BP ▷ (raziskovalna točka Bistrica pri Pliberku);
- ① L ▷ (raziskovalna točka Libeliče);
- ① S ▷ (raziskovalna točka Strojna).

Vsak posamezni zgled narečnega frazema je zapisan v fonetični obliki in podan v oglatih oklepajih ([]). Če je ponazarjalnih primerov pri posamezni raziskovalni točki več, so ti med seboj ločeni z grafičnim znamenjem ■ (dvignjen črn kvadratek). Če ima narečni frazem več pomenov, so pred ponazarjalnimi primeri in pred oglatim oklepajem dodane številke, ki nakazujejo, na kateri pomen frazema se narečni zgled nanaša.

Zbrano narečno gradivo za frazeološki razdelek je zapisano v slovenski fonetični transkripciji, in sicer v takšni obliki, kakor sem ga slišala in posnela na terenu. Narečna leksika ni iztrgana iz svojega naravnega sobesedila, zato je zapis objavljen oziroma zapisan v celoti, saj le tako leksemi vstopajo v sintagmatska in paradigmatiska razmerja, kakor priporoča Zgusta (1991). Ponazarjalni zgledi so zapisani z ločili in z velikimi začetnicami. Gre za transkripcijo posnetega narečnega besedila, vezanega na določen frazem.²⁷ Želela sem prikazati in dokumentirati posneto narečno stanje v izbranih raziskovalnih točkah podjunskega narečja.

Nekaj primerov, navedenih v ponazarjalnem razdelku frazeološkega razdelka, sem pridobila tudi iz drugih razprav, ki so bile narejene za omenjeno narečje, saj se mi zdi pomembno, da na enem mestu zberem vse, kar je bilo o narečnem frazemu že zapisanega. V navadnih oklepajih sem na koncu navedka dosledno navedla vse vire.

Ponazarjalnemu gradivu lahko sledijo še rubrike o tem, kako je z beleženjem frazema v drugih slovarjih, morebitna dodatna dopolnila pri razumevanju frazema in slikovni razdelek.

²⁷ Če sem zapisani frazem npr. zabeležila le v eni raziskovalni točki, to ne pomeni, da ga ne poznajo v ostalih treh.

V **dokumentarnem razdelku** (neobvezna sestavina) prikazujem, kako je z dokumentiranostjo narečnega frazema v drugih jezikovnih virih in uporabnikom slovarja nudim neposreden podatek o razširjenosti jezikovnega pojavitve v prostoru in času (Mrvič 2020: 44). Za grafičnim znamenjem ~ □ je naveden podatek, ali je narečni frazem zabeležen v kateremu od slovarjev, objavljenem na portalu *Fran*. V primeru, da je, je v tem razdelku najprej navedena okrajšava slovarja (podčrtano),²⁸ sledi grafično znamenje ▷, nato pa so navedeni podatki, v kakšni obliki je zapisan in s katerim pomenom. Če je frazem naveden v več slovarjih, so le-ti med seboj ločeni s podpičjem. Če ta slovarska rubrika v slovarskem članku ni zapisana, pomeni, da frazema na omenjenem portalu oziroma v njem vključenih slovarjih nisem našla.

Dokumentarnemu razdelku za grafičnim znamenjem ~ □ sledi razdelek **komentar** (neobvezen). S pomočjo najrazličnejše literature frazeme še dodatno razlagam in ponazarjam, s tem pa dopolnjujem in uporabnikom prikazujem, kako in zakaj je določen frazem sploh nastal oziroma kaj pomeni. Zaradi lažje ločljivosti je med različnimi navedbami dodano grafično znamenje ■ (dvignjen črn kvadrat). V komentarju je lahko tudi kazalka ali vodilka, ki kaže k narečnemu frazemu, v katerem je v komentarju povedano več ali še kaj o obravnavanem frazemu.

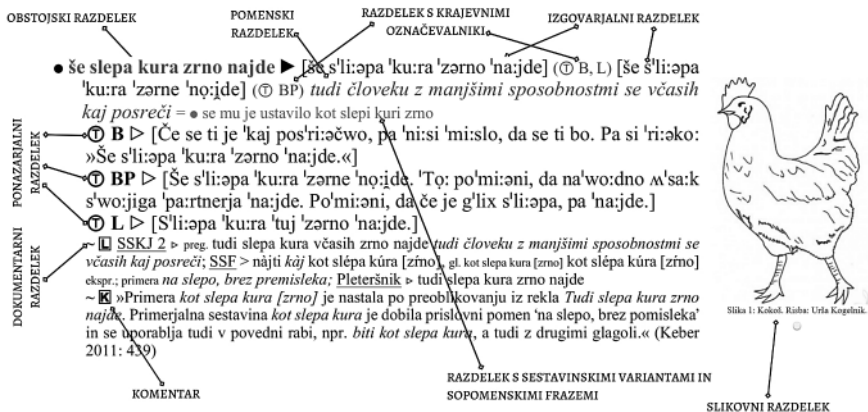
Neobvezna sestavina frazeološkega razdelka je pri mikrostrukturi slovarskega članka še **slikovni razdelek**, ki je prikazan na desni strani slovarskega članka. Stoji in govori sam zase ter dopolnjuje slovarske članke. Na sedanji stopnji nadgradnje sicer ni neposredno povezan z narečno frazeologijo,²⁹ saj v njem niso ilustrirani/slikovno prikazani frazemi, temveč uporabnikom slovarja le pomaga pri vizualizaciji glavnega gesla. Nekatere risbe in fotografije so avtorsko delo, druge, ki niso avtorsko zaščitene, so pridobljene na medmrežju.

Slovarski članek je z dodanim frazeološkim razdelkom zaradi usklajenosti vseh rubrik v mikrostrukturi mogoče prenesti v spletno različico slovarja (Benko 2013a).

²⁸ Seznam okrajšav iz dokumentarnega razdelka je dodan na koncu prispevka.

²⁹ V nadaljevanju raziskave bi lahko tudi to slovarsko rubriko nadgradila, tako da bi ilustrirala tudi narečne frazeme.

Na Sliki 2 s pomočjo sheme za geslo *kura* prikazujem posamično mikrostrukturno zgradbo frazeološkega razdelka v slovarskem članku v strokovnem narečnem slikovnem slovarju koroškega podjunskega narečja.

Slika 2: Prikaz notranje zgradbe frazeološkega razdelka za narečni frazem *še slepa kura zrno najde* v geslu *kura* v strokovnem narečnem slikovnem slovarju koroškega podjunskega narečja. Primerjava Slike 1 in Slike 2 kaže, da zgradba frazeološkega razdelka mikrostrukturno sledi zgradbi slovarskega članka.

Slovarski sestavki s frazeološkim razdelkom v strokovnem narečnem slikovnem slovarju koroškega podjunskega narečja

V celoti objavljam vse slovarske članke iz strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja, v katere sem vključila frazeološki razdelek, saj se mi zdi pomembno, da so uporabnikom dostopni na enem mestu z vsemi vključenimi slovarskimi razdelki.

bičej ▶ ['bi:čej] -a m (⊙ BP) *tele* [goveji mladič] = biči (1.);

čolej; čoli; junec; teliček; tele; voli

• **biti zarukan kot en bičej** ▶ ['bət za'ru:kan kə 'a:n 'bi:čej]

neumen, trmast ⇒ bik (= • biti samosvoj tako kakor bik; • biti zabit kakor en bik; • biti zapat kot en bik; • biti zarukan kakor en bik)

⊙ BP ▷ [Za'ru:kan kə 'a:n 'bi:čej po'mi:əni 'bət 'tərmast.]

~ ⊙ Praslovensko **bīčeb* je izpeljano iz **bīti*, slovensko *bíti* 'tolči, tepsti'. Prvotni pomen besede je *'kar bīje, tepe'. (Snoj 2009: 40)

Tele.

bider ► ['bi:dər] -dra m (⊙ B, BP, L, S) *oven* |*ovčji samec*| =

oven; pok (2.)

⊙ B ► ['Bi:dra 'ma:mo. 'Bi:dər je pa 'sa:məc od 'o:uće.]

⊙ S ► [Košt'ru:n je pa 'bi:dər.]

• **gledati tako kot en bider** ► [g'lɛ:dat 'tək kə 'a:n 'bi:dər] (⊙ BP) *zabodeno, hudo*

⊙ BP ► [Šət 'me: pa 'tək g'lɛ:da 'tək kə 'a:n 'bi:dər.]

~ ① Izposojeno iz štajersko nemško *Wider, Widerl* 'Germgabäck, Gugelhupf'. (Bezlaj 1977: 20)

Bider.

bik ► ['bik] 'bi:ka m (⊙ B, BP, L, S) *bik* |*odrasel samec*

goveda| = biči (2.)

⊙ BP ► ['Bik, od'ra:sou 'sa:məc go'wɛ:da.]

⊙ L ► ['Bik pa 'bi:či 'tuj. 'Tu:ə je 'mi:xŋ 'bik, 'ma:jnši 'bik. 'Mi:xno je 'te:le al pa 'čɔ:li, 'pɔl je biɥ pa 'bi:či. 'Pɔl, ko je biɥ pa 'wɛ:jki, je biɥ pa 'bik.]

⊙ S ► ['Bik. Še 'li:ətəs smo 'mɛ:li 'bi:ka, da smo ga k'l'a:li. 'Nɔ, pa 'zaj za nap'rɛ:j 'tuj 'ma:ta ga.]

• **biti močen tako kot bik** ► ['bət 'mo:čŋ 'tək kə 'a:n 'bik] (⊙ B, L) *biti zelo močen, biti sposoben opravljati fizično delo* ⇒ konj (= • biti močen kot en konj)

⊙ L ► [Šət je pa 'mo:čŋ 'tək kə 'a:n 'bik.]

~ ① SSKJ 2 ► močen ko bik; Weiss ► biti močen ko bik *biti zelo močen* |*sposoben opravljati naporno fizično delo*|

• **biti samosvoj tako kakor bik** ► ['bət samos'vɔj 'tək 'kəkər 'bik] (⊙ B) *neumen, trmast* = • biti zabit kakor en bik; • biti zapat kot en bik; • biti zarukan kakor en bik (1. pomen); ⇒ bičeŋ (= • biti zarukan kot en bičeŋ)

⊙ B ► [Samos'vɔ:j je 'tək 'kəkər 'bik, so 'to:di 'rəkli ū'ča:six. Ko 'bik je 'ču:dno 'moɥ samos'vɔ:j 'bət.]

• **biti zabit kakor en bik** ► ['bət za'bi:t 'kəkər 'a:n 'bik] (⊙ B) *neumen, trmast* = • biti samosvoj tako kakor bik; • biti zapat ko en bik; • biti zarukan kakor en bik (1. pomen); ⇒ bičeŋ (= • biti zarukan ko en bičeŋ)

⊙ B ► [Šətə je g'lix 'tək za'bi:t 'kəkər 'a:n 'bik. 'Tək 'nɛ:ka nap'rɛ:j 'si:li 'tək 'kəkər 'a:n 'bik. 'Tək so ū'ča:six p'ra:jli.]

• **biti zapat kot en bik** ► ['bət za'pɑ:t kə 'a:n 'bik] (⊙ BP) *neumen, trmast* = • biti samosvoj tako kakor bik; • biti zabit kakor en bik; • biti zarukan kakor en bik (1. pomen); ⇒ bičeŋ (= • biti zarukan ko en bičeŋ)

⊙ BP ► [Si 'tək za'pɑ:t kə 'a:n 'bik. Za'pɑ:t pə'mi:əni, da je 'tərmast.]

Bik.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Bik.

● **biti zarukan kakor en bik** ► ['bət za'ru:kan 'kəkər 'a:n 'bik]

(⊙ B, BP) **1.** *neumen, trmast* = ● biti samosvoj tako kakor bik; ● biti zarukan ko en biče; ● biti zapat ko en bik; ⇒ biče; (= ● biti zarukan ko en biče) **2.** *zaljubljen*

⊙ **B** ► **2.** [N'eu:m̩p, 'tərmast. Ko 'a:ni, če so b'lə za'lu:bleni, 'al, se je 'rəkwo, da je za'ru:kan 'tək 'kəkər 'a:n 'bik. Ko ne 'vi:di, da ni za n'je:ga 'ki:ra al pa 'ki:ri.]

⊙ **BP** ► **1.** [Si 'tək za'ru:kan 'tək 'kəkər 'a:n 'bik.]

● **gledati kot bik v nove duri** ► [g'wa:daš ko 'bik ũ 'nɔ:ve 'du:ri] (⊙ L) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **L** ► ['Tək g'wa:daš ko 'bik ũ 'nɔ:ve 'du:ri.]

~ [SSF] ► glédati kot bik v nôva vráta ekspr.; primera *zelo neumno ali začudeno*; Weiss ► gledati ko bik v nova vrata *zelo neumno ali začudeno gledati*

● **gledati kot en bik** ► [g'wa:dat kə 'a:n 'bik] (⊙ B, BP) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **B** ► [Za'č'u:deno, za'bo:deno g'wa:da, 'nɛ:ki ne zas'to:pi, 'nɛ:ki mu ni 'ja:sno. G'wa:da kə 'a:n 'bik.]

⊙ **BP** ► [G'wa:da kə 'a:n 'bik.]

● **gledati kot en hud bik** ► [g'wa:dat kə 'a:n 'xu:t 'bik] (⊙ BP) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **BP** ► [G'wa:da kə 'a:n 'xu:t 'bik.]

● **gledati kot en tak, kot bi bika zabodel** ► [g'lɛ:dat ko 'a:n 'ta:k, ko bi 'bi:ka za'bo:do] (⊙ B) *zelo neumno ali začudeno* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; ● gledati kot en bik; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **B** ► ['Šəti pa 'tək g'lɛ:da, 'tək 'kəkər 'a:n 'ta:k, ko bi 'bi:ka za'bo:do.]

~ [SSF] ► glédati kot zabóden bik, gl. kot zaboden bik; kot zabóden bik ekspr.; primera *zelo neumno ali začudeno*

● **gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl** ► [g'lɛ:dat ko 'a:n 'bik, ko bi 'nɔ:ve v'ra:te 'vi:do] (⊙ B) *zelo neumno, začudeno gledati* = ● gledati kot bik v nove duri; ● gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; ● gledati kot en hud bik; ● gledati kot en bik; ● gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; ⇒ čolej (= ● gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ tele (= ● gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= ● gledati kot en vol)

⊙ **B** ► ['Šəti pa g'lɛ:da 'tək ko 'a:n 'bik, ko bi 'nɔ:ve v'ra:te 'vi:do. 'Tək

č'u:dno g'le:da, ko se 'mɔ na 'nɔ:vo z'di:. 'Vi:di 'ta:m 'ta:ko, ko 'mɔ je 'bɔl na 'nɔ:vo.]

~ [SSKJ 2 ▷ pog. gleda ko zaboden bik, kakor bik v nova vrata zelo neumno ali začudeno

~ [K] »Frazem *gledati kot bik* v nova vrata ima pogostejšo različico *gledati kot tele v nova vrata*. Kot primerjalna sestavina se pri nas in v drugih jezikih pojavlja *krava*.« (Keber 2011: 73; SSF, Fran.si /9. 10. 2022/) • »Na velike goveje oči nas spominjajo oči začudenega, nevednega človeka (kot bi padel z lune), zato pravimo, da gleda kot tele ali bik v nova vrata. Ko pa ta vrata odpremo, se žival (morda še bolj začudena kot nad novimi vrati) zaleti na svobodo. Ob tem jo morda še malo zaslepi dnevna svetloba in je zares videti neumna, nes pametna in pre nagljena.« (Kos 2000: 73)

• **z bikom se ne moreš tepsti** ▶ [z 'bi:kom se ne 'mɔ:rəš 'təpst] (⊙ BP) *ne nasprotuj človeku, ki ima večjo veljavo, moč kot ti; ne prepričaj se s trmastim človekom* = • z bikom se ni dobro bosti

• **z bikom se ni dobro bosti** ▶ [z 'bi:kom se ni 'do:ro 'bo:dit] (⊙ B) *ne nasprotuj človeku, ki ima večjo veljavo, moč kot ti; ne prepričaj se s trmastim človekom* = • z bikom se ne moreš tepsti

⊙ B ▷ [Z 'bi:kom se ni 'do:ro 'bo:dit. Če je 'ne:gdo 'mo:čn al 'he:ki, ne 'xo:di z n'jɛ:mo 'ra:jš ũ š'tri:t.]

~ [SSKJ 2 ▷ ekspr. ne bodi se z bikom! *ne nasprotuj človeku, ki ima večjo veljavo, moč kot ti; ne prepričaj se s trmastim človekom*; SSF ▷ bosti se z bikom ekspr.; pren., tudi z zanikanim velel. ne bodi se *nasprotovati človeku, ki ima večjo veljavo, moč; prepričati se s trmastim človekom*; Pleteršnik ▷ preg. pojdi se z bikom bost! (tako pravi, kdor se neče ustavljeti človeku, ki se ne da nič dopovedati)

~ [K] »Frazem *bosti se z bikom*, ki se pogosto uporablja z zanikanim velelnikom kot svarilo, temelji na življenjski izkušnji, da se človek ne more fizično kosati z močnim bikom. To poklicno delajo bikoborci v državah, kjer so bikoborbe še v veljavi, npr. v Španiji. (...) Izraz *bosti se z bikom* se preneseno uporablja za izražanje tega, da imamo opravka s človekom z večjo veljavo in močjo ali trmo ali za svarilo pred takim opravkom.« (vir: SSF, Fran.si /9. 10. 2022/) • »Pametnejši odneha, saj ve, da trmastemu neumnežu noben dokaz ne pride do živega.« (Kos 2000: 73)

• **zgrabiti kot bika za roge** ▶ [zg'ra:bit kə 'bi:ka za 'ro:ge] (⊙ B) [zag'roa:bot kə 'bi:ka za 'ru:əje] (⊙ B, BP) *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*

⊙ B ▷ ['Šət ga je 'tək zg'ra:bo ko 'bi:ka za 'ro:ge. Ko 'bi:ka 'mɔrš zg'ra:bit 'ta:m, da te u'bɔ:ga.]

⊙ BP ▷ [Zag'roa:bo je kə 'bi:ka za 'ru:əje. 'Tɔ: je 'pač 'tək 'bɔl 'mi:šleno, če g'li:x 'tək, ko pa če si s'wi:jo pod 'no:so m'si:əko, 'taj zac'vi:li. 'I:sti je po'mi:ən.]

~ [SSKJ 2 ▷ zgrabiti bika za roge *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*; SSF ▷ zagrabit bika za rōge, gl. zgrabiti bika za roge; zgrābiti bika za rōge ekspr.; pren. *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*; Weiss ▷ zgrabiti bika za roge *odločno se lotiti težkega, zahtevnega dela*

~ [K] »Frazem *zgrabiti bika za roge* z različico *zagrabit bika za roge* je vseevropski, zato ni mogoče zanesljivo določiti izhodiščnega jezika.« (Keber 2011: 74)

~ ⊙ Praslovansko **bykъ* besedotvorno ustreza litavsko *būkas* 'bukač, ptica Botaurus stellaris'. Oboje je izpeljano iz glagola, ki pomensko ustreza sorodnemu slovensko *bučati*. Prvotni pomen je tako verjetno *'bučēč, hrumeč'. (Snoj 1997: 32)

~ ⊙ Bik je odrasel samec goveda. Odlikuje se po svoji moči, neumnost se nanaša na vse člane družine. V prenesenem pomenu, ekspresivno, je to močan, plečat in orjaški moški, slabšalno je to neumen, omejen in zabiti človek; *bik neumni, zdrav ko bik, je močen kot bik*. (Benko 1999: 20; Keber 1996: 59–121)

britof ▶ [b'ri:taf] -a m (⊕ B) *britof* |pokopališče|

- **kurji britof** ▶ ['ku:rji b'ri:taf] (⊕ B) *debel človek, debeluh* ⇒ smrt (= • kurja smrt)
 - ⊕ B ▷ ['A:n je pa 'ku:rji b'ri:taf. 'Wi:əm za 'a:ŋga, ko so p'ra:jlj: »'Zaj že 'a:ni p'ri:de, 'ku:rji b'ri:taf.«]
 - ~ [SSKJ 2 ▷ vulg. imel je trojen podbradek in kurji britof *velik trebuh*; SSF ▷ kúrji britof vulg.; pren. 1. *velik trebuh* 2. *debel človek, debeluh*
 - ~ [K] »Sestavina *britof* je nemška izposojenka, in sicer iz srvn. *vrihof*, nvn. *Friedhof* 'ograjen prostor pri pokopališču; pokopališče'. Za *kurji britof* ni ustreznega in po besedni sestavi enakega izraza v nemščini ali kakem drugem jeziku. Izraz bi torej lahko nastal na slovenskem ozemlju, kar dokazuje njegova dokaj zgodnja pojavitve (1873). Predstava, po kateri je nastal izraz *kurji britof*, je zelo razvidna. Nanaša se na *kure* kot vse čase in pri vseh narodih zelo zaželeno jed. *Kurji britof* je prostor ali oseba, kjer *kure* končajo svoj zemeljski vek. Na podobni predstavi je nastal izraz *kurja smrt* 'požeruh, debeluh'. Izraz *kurja smrt* je sicer ena od sopomenk za *teloh*.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)
 - ~ ⊕ Prevzeto iz srednjevisokonemško *vrihof*'s prvotnim pomenom 'negovan ograjen prostor (pri cerkvi)', zloženske iz starovisokonemško *friten* 'gojiti, negovati' in *hof* 'odprt prostor, dvorišče'. Današnje nemško *Friedhof* je le ljudskoetimološko naslonjeno na nemško *Frieden* 'mir'. (Snoj 2015; vir: Fran.si /13. 10. 2022/)

bog ▶ ['bu:əx] ^{bo:ga} m (⊕ B, L, S, BP) *bog* |nadnaravno bitje, ki je ustvarilo svet in ki posega v njegov razvoj|

- **bog para ljudi, paver pa vola** ▶ ['bu:əx 'po:ra 'lədi, 'pa:wəp pa 'wɔ:li] (⊕ BP) *bog spravi skupaj prava partnerja, kmet pa prava vola za delo*
 - ⊕ BP ▷ ['Bu:əx 'po:ra 'lədi, 'pa:wəp pa 'wɔ:li. 'Tɔ: je biɥ 'ta:k 'ri:ək. 'Tɔ:, če sta d'wa: 'kup b'wa: 'pɔl se je pa po'ču:do, 'pɔl so pa 'rækli: 'bu:əx 'po:ra 'lədi, 'pa:wəp pa 'wɔ:li.]
- **bog že ve, kateri kozi roge pobije** ▶ ['bu:əx že 'wi:ə, 'ki:əri 'koa:zi 'roa:je pu'bi:je] (⊕ BP) *prešernost se kaznuje; to rečejo, kadar domišljava oseba, predvsem ženska, doživi neuspeh* (Trampusch 1999: 120)
 - ⊕ BP ▷ ['Bu:əx že 'wi:ə, 'ki:əri 'koa:zi 'roa:je pu'bi:je. Pre'wɛ:ika je, mo'gɔ:čna. Se pre'wɛ:iko po'no:ša.]
 - ~ ⊕ Enako je starocerkvenoslovansko *bogъ*. Praslovansko **bōgъ* je dalje enako z avestijsko *baya-* 'gospod, bog', perzijsko *bay* 'bog' in staroindijsko *bhāga-* 'bog, ki deli bogastvo, delež, usodo; blagostanje, imetje'. Za slovansko in iransko poimenovanje boga je treba torej izhajati iz pomena 'delež; bog deleža, usode', tj. iz po božje čaščenega, posebljenega deleža. Indoevropski koren **b^hag-* je prvotno pomenil 'podeliti, razdeljevati', trпно 'biti deležen'. (Snoj 2015; vir: Fran.si /13. 10. 2022/)

bogšajt ▶ ['bɔx'sa:jt] -a m (⊕ B, BP, L, S) *premična naprava pri vozu, v katero sta se vpregla konja*

- ⊕ B ▷ ['Tu:ə je le'si:ən d'rɔ:x, 'tək, ko 'tu:ə, pa na ũ'sa:kem k'ra:jo je ko'wa:n pa 'ka:wəl 'gər pa ũ s're'di:ni 'e:na 'ri:ŋka. Da se je 'pɔl 'təsta 'ko:n'ska 'cu:ga, al, 'mi: smo 'rækli 'təstmo, ko

Bogšajt. (Foto: Urša Kogelnik.)

je 'kɔ:jn 'mɛy usn'jɛ:ne 'tɔstɛ t'rɑ:kɛ, da se je 'tɑ:m 'gɛr zɑ:xɑ:kɫawo in 'pɔl je 'kɔjn ɥ'li:ɔko 'wɯ:ɔs s 'tim. 'Gɛr na 'kɔ:mat se je 'pɔl to nɑ'wɑ:dno 'tɔk 'dɑ:wɔ. 'Tɔk nɑ'wɑ:dno stɑ b'wɑ d'wɑ: 'tɔk je biɥ 'kɔ:jn ɥp'rɛ:ʒɛn, 'pɔl 'tɔk 'gɛr so b'lɔ 'tɔstɛ jɛr'mɛ:ni zɑ:xɑ:kɫɑni. Š'tu:ɔ pɑ je 'pɔl rɛ'ci:mo biɥ šɛ 'ɛ:n 'bɔx'sɑ:jt pɑ 'pɔl srɛ'di:nski 'dɛ:ɥ 'wɔ:zɑ. Čɛ stɑ b'wɑ d'wɑ: 'kɔ:jnɑ. Čɛ je biɥ pɑ 'ɛ:dɔn, je biɥ pɑ 'sɑ:mo 'ɛ:dɔn. Ko smo z d'wi:ɛmɑ 'kɔ:jnɑmɑ 'wɔ:zli, je biɥ 'ɛ:n os'nɔ:ɥni 'tɔti 'bɔx'sɑ:jt, 'pɔl je pɑ nɑ 'tɛ:gɑ b'wɔ šɛ d'wɑ:, dɑ stɑ ɥ'sɑ:k s'wɔ:jgɑ ɥ'li:ɔkwɑ.]

⊙ **BP** ▷ ['Bɔx'sɑ:jt je pɛr 'kɔɑ:jɔx 'bɔ:wɔ. (...) Je b'wɑ š'tɔɔ:ŋgɑ. In zɑ 'pɑ:r si 'mɛy pɑ 'wɔ:ɔgo, tɑ 'pɛrwe. Je b'wɑ 'wɔ:ɔgɑ pɑ nɑ ɥ'sɔ:k k'rɑ:j 'bɔ:x'sɑ:jt. 'Wɔ:ɔgɑ 'kɔp dɛr'ʒi:. (...) Si 'mɛrɔ d'wɑ: 'kɔɑ:jɑ 'mɛ:t, dɑ stɑ ɥ'li:ɔkwɑ. Si 'mɛy 'tɑ:k ʒɛ'lɛ:zɛn k'li:n, dɑ si zɑ:xɑ:kɫɔ, dɑ ni 'ɑ:dɔn 'tɔk nɑ 'ɑ:n k'rɑ:j ɥ'li:ɔko. In zɑ'tu:ɔ so pɑ 'ɑ:ni i'mɛ:li, ko sɛn p'rɛj rɛ:kɔ, zɑ pɔ'si:ɔbnɛ rɛ'ci: 'wɔ:jŋcɛ. 'Tɑ:m pɑ ni b'wɔ 'tɔk, dɑ bi 'kɔj zɑ 'ɛ:nɛgɑ 'kɔɑ:jɑ 'bɔ:wɔ. 'Tɑ:m je pɑ 'tut zɑ 'kɔɑ:jɛ 'bɔl 'fɑ:jn 'bɔ:wɔ, kɛr je s 'pɛrsɑmi ɥ'li:ɔko. 'Tɑ:m so b'lɛ pɑ p'rɑ:gliji 'nɔtrɛ.]

⊙ **L** ▷ ['Bɔx'sɑ:jt je pɑ 'tɔstɛ 'dɛ:ɥ, 'tɑ:k p'rɛ:ɔŋ 'dɛ:ɥ, ko se je 'kɔ:jɔ 'gɛr nɑš'ti:mawɔ nɑ 'tɔstɛ 'nɛ:kɛ 'wɔ:ɔjɛti se je nɑš'ti:mawɔ, 'pɔl se je pɑ 'tɑ:m 'gɛr ɔt'wɛ:gwo 'tɔstɔ 'zɑ:di, 'kɑr je 'mɛy, b'rɔɔ:mo nɑ'wɔ:dno, 'bɔx'sɑ:jt.]

▪ ['Wɔ:no, ko se pɑ 'zɑ:di prik'lɛ:ne, je pɑ 'tɑ:kɑ 'dɔ:ɥgɑ š'tɑ:ŋgɑ, je pɑ 'bɔx'sɑ:jt.]

⊙ **S** ▷ ['Tɔstɛ 'wɑ:gi se je pɑ 'rɛkwo 'bɔx'sɑ:jt. 'Tu:ɔ stɑ b'lɛ nɑ ɥ'sɑ:ki s't'rɑ:ni 'kɔ:jnɑ 'dɔ:ɥtɑ d'wi:ɔ 'kɛ:tɛni, 'zɑ:di 'wɔ:ntɑ je pɑ biɥ 'tɑ:k ʒɛ'lɛ:zɛn ɑl pɑ lɛ'si:ɔn 'bɔx'sɑ:jt. 'Tu:ɔ je 'bɔ:wɔ 'zɑ:dɑ nɑ srɛ'di:ni 'wɔn. In 'tɑ:m nɑ srɛ'di:ni 'wɔn so se 'pɔ:lɛ 'cu:ɔ 'dɑ:li k'li:nci. 'Tu:ɔ je b'wɔ pɑ zɑ'tu:ɔ, dɑ je ɥ rɑɥnɔ'wɛ:sju 'kɔjn ɥ'li:ɔko pɑ dɑ ni ɥ'li:ɔko nɑ 'ɛ:no s't'rɑ:n.]

• **biti kšajt tako kot pa bogšajt** ► ['bɔt k'sɑ:jt 'tɔk ko pɑ 'bɔx'sɑ:jt] (⊙ BP, L) *neumen, neintelligenten* = • biti kšajt tako kot pa en star bogšajt

⊙ **L** ▷ [Smo z'mi:ɔŋ 'rɛkli, dɑ si k'sɑ:jt 'tɔk ko pɑ 'bɔx'sɑ:jt. 'Tɔ: pɔ'mi:ɔni, dɑ si 'bu:tɑst, 'tu:mɑst.] ▪ ['Pɔl si pɑ 'rɛ:kɔ, dɑ si k'sɑ:jt 'tɔk ko pɑ 'bɔx'sɑ:jt. 'Tɔ: pɔ'mi:ɔni, dɑ si 'pɔ:ɔmɛtŋ 'tɔk ko 'tɔstɑ d'rɯ:wɑ 'tɑ:m 'dɔy. 'Tɔ: pɔ'mi:ɔni, dɑ 'ni:si 'pɔ:ɔmɛtŋ.]

~ *kšajt* – nem. *gescheit* 'pameten' (Trampusch 1999: 120).

• **biti kšajt tako kot pa en star bogšajt** ► ['bɔt k'sɑ:jt 'tɔk kɔ pɑ 'ɑ:n s'tɑ:r 'bɔ:x'sɑ:jt] (⊙ BP) *neumen, neintelligenten* = • biti kšajt tako kot pa bogšajt

⊙ **BP** ▷ [Si k'sɑ:jt 'tɔk kɔ pɑ 'ɑ:n s'tɑ:r 'bɔ:x'sɑ:jt. Ni biɥ 'tɔk 'pɑ:mɔtŋ.]

čolej ► ['čɔ:lɛj] -a m (⊙ BP) *tele* |*goveji mladič*| = bičej; biči (1.); čoli; junec; teliček; tele; voli

• **biti binkoštni čolej** ► ['bɔt 'bi:ŋkɔštni 'čɔ:lɛj] (⊙ B, BP) *na binkoštni praznik krstijo tistega družinskega člana, ki se prikobaca zadnji iz postelje,*

s posebnim imenom: »binkoštni čoli« ⇒ čoli (= • biti binkoštni čoli); ⇒ voli (= • biti binkoštni voli)

⊕ BP ▷ ['Bi:ŋkoštni 'čɔ:lej. 'Tɔ: je 'təsti, kə ta š'li:ji ŋs'ta:ne na 'bi:ŋkošti.]

~ ☒ Po razlagi domačinke iz Javorja, ki prav tako spada v koroško podjunsko narečje, izraz izhaja iz pastirskega življenja. Kdor je namreč na binkošti zadnji pripeljal na pašo, je bil tisti dan *čolej* (teliček). Izraz se je prinesel in obdržal v širših sferah življenja; kdor predolgo spi in poležava v postelji, je danes vsak dan *binkoštni čolej*. (Kos 2000: 75–76)

• **gledati kot en čolej v nove duri** ► [g'wa:dat kə 'a:n 'čɔ:lej ŋ 'nɔ:we 'du:ri] (⊕ BP) *zelo neumno, začudeno gledati* ⇒ bik (= • gledati kot bik v nove duri; • gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; • gledati kot en hud bik; • gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; • gledati kot en bik; • gledati kot en tak, kot bi bika zabodel); ⇒ tele (= • gledati ko tele v nove duri); ⇒ vol (= • gledati kot en vol)

⊕ BP ▷ [G'wa:da kə 'a:n 'čɔ:lej ŋ 'nɔ:we 'du:ri.]

čoli ► ['čɔ:li] -ja m (⊕ B, BP, L, S) *tele |goveji mladič|* = bičej; biči; čolej; junec; teliček; tele; voli

⊕ L ▷ ['Čɔ:li, te'li:ček.]

⊕ S ▷ ['Čɔ:li al pa 'ju:nəc.] ■ ['Te:wa al pa 'čɔ:li. Če je ljupko'wa:no, je 'čɔ:li, če pa ni, je pa 'te:wa.]

• **biti binkoštni čoli** ► ['bət 'bi:ŋkoštni 'čɔ:li] (⊕ B) *na binkoštni praznik krstijo tistega družinskega člana, ki se prikobaca zadnji iz postelje, s posebnim imenom: »binkoštni čoli«* ⇒ čolej (= • biti binkoštni čolej); ⇒ voli (= • biti binkoštni voli)

⊕ B ▷ ['Bi:ŋkoštni 'čɔ:li. 'Tɔ: je biŋ 'təsti, ko je naj'bɔ:l 'dɔ:uɔ s'pa:ŋ na 'bi:ŋkošti.]

čreda ► [č'rɛ:da] -e ž (⊕ B, BP, L, S) *čreda |večja skupina živali iste vrste|* = trop

⊕ B ▷ [T'ro:p smɔ 'rəkli. Č'rɛ:da 'mi: 'ni:smɔ p'ra:jli. T'ro:p je biŋ 'ta:m al pa 'wɛ:jko ž'wa:di je b'wɔ 'kɔp. 'Tək smɔ 'rəkli.] ■ [T'ro:p smɔ 'rəkli 'bɔl za drob'ni:co. Re'ci:mo: t'ro:p 'ɔ:ɥc, diŋ'ja:di pa vtək. Č'rɛ:da se je 'ma:jn upo'ra:blawo. Je b'wa re'ci:mo č'rɛ:da k'ra:ŋ pa č'rɛ:da 'kɔ:jnoŋ.]

⊕ BP ▷ [Za 'ci:əwo č'rɛ:do jix je.]

⊕ S ▷ [Ū č'rɛ:di 'bɔl p'ra:jimo, da se dər'ži:jo 'ko:ze al pa 'di:uŋi 'wɔ:ŋki se ŋ č'rɛ:di dər'ži:jo. Pa med'wɛ:di 'tuj pa k'ra:we, 'tɛ:leti, 'bi:ki. Č'rɛ:da je 'bɔl 'wɛ:jka sku'pi:na.]

Čreda ovac.

• **biti jih za celo čredo** ► ['bət 'jɔx za 'ci:əwo č'ri:ədo] (⊕ BP) *veliko*

⊕ BP ▷ [Za 'ci:əwo č'ri:ədo 'jɔx je.]

~ ⊕ Praslovansko *čreda 'vrsta (enakih živali), čreda' je nastalo iz indoevropsko *k'erdhā v enakem pomenu (...). Prvotni pomen je bil verjetno *'vrsta', kar smemo sklepati na osnovi sorodne staropruske besede *kērdan* (tožilnik) 'čas' < *'vrsta dni, let ali drugih časovnih enot'. (Snoj 1997: 75)

črevo ▶ [č'ɾɛ:wa] -e ž (⊕ B) *črevo* |*cevast prebavni organ v trebuhu*|

- **pot se vleče kot kurja čreva** ▶ ['pɔ:t se u'li:əče ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa] (⊕ B)

zelo = • vleče se kot kurja čreva

⊕ B ▷ [Če je 'ka:ka 'dɔ:ɥga 'çɛ:sta b'wa k'jɛ, da si 'mɔ:go 'bu:əx 'wi:ə 'kam 'da:uč 'jət, so pa 'rəkli, da se 'pɔ:t u'li:əče ko 'dɔ:ɥga/'ku:rja č'ɾɛ:wa. Al pa, če se je 'ki:əra st'va:r 'tək u'li:əkwa, da ni b'wɔ ne 'ko:nca ne k'ra:ja, smo pa 'rəkli: š'tɔ se pa 'tək u'li:əče ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa.]

~ [SSKJ 2 ▷ pot se vleče kot (kurja) čreva *zelo*; SSF ▷ pót se vléče kot kúrja čréva ekspr.; mn., primera *pot se zelo vleče, je daljša od pričakovanja*; Pleteršnik ▷ pot se vleče; vleče se kakor megla brez vetra

~ [K] ⇒ vleče se kot kurja čreva

- **vleče se kot kurja čreva** ▶ [u'li:əče se ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa] (⊕ B) *zelo* = • pot se vleče kot kurja čreva

⊕ B ▷ [Če je 'ka:ka 'dɔ:ɥga 'çɛ:sta b'wa k'jɛ, da si 'mɔ:go 'bu:əx 'wi:ə 'kam 'da:uč 'jət, so pa 'rəkli, da se 'pɔ:t u'li:əče ko 'dɔ:ɥga/'ku:rja č'ɾɛ:wa. Al pa, če se je 'ki:əra st'va:r 'tək u'li:əkwa, da ni b'wɔ ne 'ko:nca ne k'ra:ja, smo pa 'rəkli: š'tɔ se pa 'tək u'li:əče ko 'ku:rja č'ɾɛ:wa.]

~ [SSKJ 2 ▷ pot se vleče kot (kurja) čreva *zelo*; SSF ▷ vléči se kot kúrja čréva ekspr.; primera, mn. *zelo se vleči, odvijati se, potekati zelo počasi*; Pleteršnik ▷ pot se vleče; vleče se kakor megla brez vetra

~ [K] »(...) je možno primeri *pot se vleče kot kurja čreva* in *vleči se kot kurja čreva* povezovati z rastlinskim poimenovanjem *kurja čreva, kurja črevca* 'njivski plevel s poleglimi stebelci in drobnimi belimi cveti, *Stellaria media*'. Ta naj bi rasla oziroma se vlekla ob poteh. Manj verjetno, čeprav ne nemogoče, je nastanek primere možno povezovati s pravimi kurjimi črevi, ki jih je pri čiščenju zaklane kokoši treba vleči iz trupa. Iz obeh primer izhaja izraz *kurja čreva* v pomenih 'kar je zapleteno, težko razumljivo'; 'težko čitljivo ali težko razumljivo besedilo'.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

drek ▶ [d're:k] -a m (⊕ B, BP, L, S) *drek* |*neprebavljeni delci hrane, ki jih organizem izloča skozi črevo; blato, govno, iztrebki*| = gnoj

⊕ B ▷ [D're:k. K'ra:ɥji d're:k je 'ta:m. 'Q:, 'kɛ:jko d're:ka je 'ta:m 'wo:nta po 'pu:əlo al pa po 'pa:šniko.]

- **biti kot en kurji drek** ▶ ['bət ko 'a:n 'ku:rji d're:k] (⊕ L) *malovreden, nepomemben človek*

⊕ L ▷ ['Tək si ko pa 'a:n 'ku:rji d're:k.]

~ ⊕ Prezeto iz nemško *Dreck* 'umazanija' (to v nemščini ni vulgarna beseda).« (Snoj 1997: 101) »Morfološka analiza: drek < *(drek)-b 'blato, iztrebki' ← srvnem. *drec*, nem. *Dreck* 'umazanija'. (SLA V573.01 'gnoj'; vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

▷ konjski drek; kravji drek; kurji drek; živinski drek

figa ▶ ['fi:ga] -e ž (⊕ B, L) *okrogel iztrebek, zlasti konjski*

- **biti toliko do tebe kot za konjsko figo** ▶ ['bət tɛ:ɪk do 'te:be ku za 'kɔ:jnsko 'fi:go] (⊕ BP) *ni mi mar*

⊕ BP ▷ ['Mi: je tɛ:ɪk do 'te:be ku pa za 'kɔ:jnsko 'fi:go.]

~ ① Izposojeno ali iz srednjevisokonemško *vīga* 'Feige' ali iz beneško italijansko *figo*, furlansko *fig*, *figar*, istrsko romansko *fēiga* (Bezljaj 1977: 128).

▷ konjska figa

godec ► [ˈgɔːdec] _{-dca m} (⊕ B, L, S, BP) *godec* |*kdor igra na preprosto glasbilo, zlasti na podeželju*|

• **godec ni konj, da bi godel zastonj** ► [ˈgɔːdec ni ˈkoaːj, da bi ˈgɔːdo zasˈtɔːjɲ] (⊕ BP) *vsak mora biti plačan za svoje delo*

⊕ BP ▷ [ˈGɔːdec ni ˈkoaːj, da bi ˈgɔːdo zasˈtɔːjɲ. ˈXɔːče ˈbət pˈlaːčan.]

~ ① Praslovansko **gostī* 'gosti, igrati na godalo ali brenkalo' je sorodno z litovsko *gaūsti* 'zveneti, doneti', letonsko *gaūst* 'jadikovati'. Praslovanska beseda je prvotno nosniški sedanjik iz indoevropskega korena **geu_h₂-* 'klicati, vpiti'. Izhodiščni pomen je verjetno *'povzročati, da doni, zveni'. (Snoj 2015; vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

grm ► [ˈgɔrm] _{-a m} (⊕ B, L, S, BP) *grm* |*nižja lesnata rastlina, ki se že pri tleh močno razrašča*|

• **ni za vsakim grmom zec** ► [ni za mˈsɔːkəm ˈgɔrmo ˈzaːc] (⊕ BP) *ni vedno tu jedro problema, bistva stvari*

⊕ BP ▷ [Ni za mˈsɔːkəm ˈgɔrmo ˈzaːc, sɔn ˈreːkwa.]

~ ① SSKJ 2 ▷ ekspr. v tem grmu tiči zajec *tu je jedro problema, bistvo stvari*; SSF ▷ v tém grmu tiči zájec ekspr.; pren. *tu je jedro problema, bistvo stvari*; za vsákim grmom ekspr.; pren., prisl. zv. *povsod*; Pleteršnik ▷ v tem grmu zajec tišči

~ ② »Frazem v *tem grmu tiči zajec* brez dvoma temelji na dejstvu, ki ga ponazarja naslednji navedek: 'Pred desetletji je bil zajec ena izmed najpogostejših živali pri nas. Bilo jih je toliko, da je za vsakim grmom tičal po eden.'« (Keber 2011: 249) • Trampuscheva (1999: 124) navaja, da se različica knjižnega frazema v *tem grmu tiči zajec* v podjunskem narečju uporabljata tudi v zanikani obliki in pomeni, da človek ne uspe vedno, npr. ne zmaga vedno na loteriji; v tem primeru označuje zajec dobiček.

ižna živina ► [ˈiːžna žˈwiːna] _{-e -e ž} (⊕ B) *vprežna živina* = vprežna živina

• **matrati kot ižno živino** ► [ˈmaːtrat ko ˈiːžno žˈwiːno] (⊕ B) *močno, zelo, hudo* ⇒ vprežna živina (= • mučiti kakor vprežno živino); ⇒ živad (= • matrati kakor eno živad)

⊕ B ▷ [ˈDɔːɪst ˈdɔːɪgo so nas ˈmaːtrali ko ˈiːžno žˈwiːno.]

~ ① ⇒ goveja živina

~ ② Ižna živina je tista živina, ki je vprežena v igo – v določeno vrsto kravjega jarma, ki se je nekoč uporabljal za delo v strmini (Benko 1999: 22).

ječmen ► [ˈjeːčmen] _{ječˈmęːna m} (⊕ B, L, S) [ˈjaːčmen] _{ječˈmęːna m} (⊕ BP, L) *ječmen* |*kulturna rastlina, katere klas je sestavljen iz enocvetnih klaskov, ali njeno seme*|

⊙ **B** ▷ [Za klo'ba:se smo 'ku:xali 'je:čmen pa 'ra:js. K'lj̄er so pa 'e:do 'm̄e:li, 'e:do'uce, p'xa:no, 'taj so pa 'taste še 'cu:ə 'di:əli. P'xa:no se g'lix 'tək sp'x'ne, g'lix 'tək 'kəkər pa 'je:čmen. 'I:sto se 'di:əwa. 'Sa:m̄o 'ta:m je 'e:da, š'tu:ə je pa 'je:čmen. P'xa:n je 'tək, da se 'd̄o'u o'lu:pi, da 'sa:m̄o 'w̄o:ne 'nət na sr'e'di:ni os'ta:ne. (...) 'N̄o, saj sən 'j̄əs že 'di:əwawa 'tu:ə u 'e:nem m'li:no 'zu:na. 'Tu:ə je 'ta:k š'to:r, 'pač 'e:n 'ta:k 'li:əs, š̄ərek, 'nətər pa 'lu:kna z'wərtana. S'po:da na k'ra:jo je 'b̄o'l 'o:ska, 'gərta pa 'b̄o'l š'ro:ka. (...) 'Gər je 'pač 'ta:k 'bat, 'to:di 'ta:k 'k̄o:u, bi 're:kwa, 'i:sto 'cu:ə. 'P̄o'l pa 'di:əwaš 'd̄o'u. 'P̄o'l pa 'tək 't̄o:učēš 'd̄o'u. 'P̄o'l se pa 'tasto 'su:če 'nətre, se pa 'd̄o'u o'lu:ši, 'd̄o'u z'wu:ši 'təsta lu'pi:na u's̄e – 'e:di al pa ječ'm̄e:no. Os'ta:nejo 'ci:əwa 'zərna. 'Zərno os'ta:ne, 'sa:m̄o wu'pi:na g'r̄e: 'd̄o'u. Sən pa 'di:əwawa 'j̄əs že. Sən že s'ku:swa.]

Ječmen.
(Risba: Urša
Kogelnik.)

⊙ **BP** ▷ ['Ja:čmen. Če ta 'pərwi za'z̄o:ri, 'taste ne 'wi:əm, če bo dər'za:wo. 'N̄o, 'wi:gredni 'ja:čmen je že ta 'pərwi. 'Mi: smo u'ča:six 'tut 'ərs̄, ko je 'fu:rt b'wa, 'm̄e:li. Ne 'wi:əm, 'ki:əro je 'b̄o:wo p'r̄ej. Pərb'li:žno g'li:x.] ■ ['Pərnas smo ga za s'wi:je 'nu:cali, ko so s'wi:je b'l̄e. Se je zm'l̄e:wo, 'p̄o'l se je pa 'təsti š'tr̄ot se 'fu:ətrau.] ■ ['Ja:čmen, 'təsti op'xo:ni 'ja:čmen. Op'x̄o:n 'ja:čmen se je 're:kwo. 'Təsti se je 'tuj u kwo'bo:se 'di:əwa. U kər'wa:we kwo'bo:se si 'wa:xko z'ra:uŋ 'de:u. Ko pa ni 'w̄e:nč 'tək op'x̄o:nega b'w̄o, so pa 'ra:j̄ši 'ri:š 'di:əwali, 'n̄o, 'ra:js, smo 'mi: 'rəkli.]

⊙ **L** ▷ ['Ja:čmen smo 'd̄o'u 'ža:li. Najp'r̄ej ga je t'ri:əba 'že:t. O'zi:mni 'ja:čmen. 'P̄o'l 'ma:š pa še 'jo:rega. Ko je o'zi:mno 'ži:to, 'təsto, ko 'm̄əra pre'zi:mit, da z'm̄ərzne, 'p̄o'l pa še 'j̄o:re: 'j̄o:ra pš'e'ni:ca pa 'j̄o:ri 'ja:čmen.] ■ ['Ja:čmen na o'či:əso se je 'd̄o'u 'že:u. 'Tək je go'w̄o:ru z'ra:uno: »'Je:čmen 'ž̄e:jem, 'je:čmen 'ž̄e:jem.« Pa ga 'tək 'bək 'n̄e:kot 'me:to.]

Ječmen.

⊙ **S** ▷ ['Je:čmen. Al pa ječ'm̄e:nowo 'ka:šo. 'Je:čmen je 'pač za ž'wat. 'Tu:ə se po's̄e:je spom'la:di, 'ta:m 'n̄e:ki ap'ri:la, u za'č̄e:tko 'ma:ja, 'p̄o'l se pa 'ža:nje. Dozo'ri: pa najp̄ərwo za 'že:t 'je:čmen, 'p̄o'l pa 'ərs̄ pa pš'e'ni:ca. 'Zaj̄ ga 'ža:njemo s kom'ba:jnom, p'r̄ej pa s 'sərpami.]

• **ječmen je najboljši, če prašič vanj stopi** ► ['je:čmen je naj'b̄o:l̄ši, če p'ra:šič 'nətər s'to:pi] (⊙ **B**) *jedi iz ječmena so najboljše, če se je v njih kuhalo svinjsko meso*

⊙ **B** ▷ ['Je:čmen je naj'b̄o:l̄ši, če p'ra:šič 'nətər s'to:pi. 'Tut, če je s'wi:nski 'pa:rk̄l̄ biu 'nətər u ječ'm̄e:no, je še vs'ee:no 'b̄o:l̄š, ko pa da je p'ra:z̄p.]

~ [SSKJ 2 ▷ salj. ričet je boljši, če je prašič vanj stopil *če se je v njem kuhalo svinjsko meso*

~ ⊙ ⇒ jari ječmen

~ ⑧ »*Hordeum*. Rod trav z okoli 25 vrstami na severni polobli in v Južni Ameriki; socvetje je klas z dvema skupinama po troje enocvetnih, večinoma dolgoresastih klaskov na vsakem kolencu.« (Duden 2002: 115) ■ »Kulturna rastlina, katere klas je sestavljen iz enocvetnih klaskov, in njeno seme. Poznali so ga staroselci in Slovani ob naselitvi v Vzhodne Alpe. V srednjem veku je bila dajatev ječmena pretežno povezana z varjenjem piva in krajevno omejena (Sorško polje, Koroška). Ječmenovo moko, močnik, otrobe in zrnje so uporabljali v prehrani, za kašo (ješprenj), žgance, kruh, slad, sladilo. Ob pomanjkanju je bil pomemben v prehrani zato, ker je zgodnja vrsta žita. Pridelava ječmena je začela upadati v 1. polovici 20. stoletja, od časa pred 2. svetovno vojno je čedalje bolj upadala raba ječmena v prehrani. V 90. letih 20. stoletja je bil ječmen najpomembnejše krmno žito; veliko so ga odkupovali za pridelavo v pivo. Iz praženega ječmena pripravljajo kavo.« (Baš 2004: 190)

▷ jari ječmen; ophani ječmen; ozimni ječmen; phani ječmen; vigradni ječmen

koči ► ['kɔ:či] -ja m (⊕ B, BP, L, S) *prašiček* |*prašičji mladič*| = prašiček; prolenk

⊕ B ▷ ['Kɔ:čiji so pa 'ma:li pra'ši:čki.]

⊕ L ▷ ['Kɔ:či je pra'ši:ček.]

• **biti tako pijan kot koči** ► ['bət 'tək 'pi:jen ko 'kɔ:či] (⊕ B) *zelo pijan* ⇒ krava (= • biti tako pijan kot krava; • krava pijana); ⇒ svinja (= • biti pijan kot ena svinja)

⊕ B ▷ [Če se ga na'pi:je, je 'tək 'pi:jen ko 'kɔ:či.]

• **smrdeti kot en koči** ► [smər'de:t kə 'a:n 'kɔ:či] (⊕ BP) *zelo, močno* ⇒ merjasec (= • smrdeti kot en merjasec); ⇒ pok (= • smrdeti kot en pok); ⇒ svinja (= • smrdeti kot ena svinja)

⊕ BP ▷ [Smər'di: kə 'a:n 'kɔ:či.]

• **"zakaj kočiji mežijo, ko zizajo? – "ker jih je sram, ker je mati svinja** ► [Za'ka: 'kɔ:čiji mə'ži:jə, kə 'zi:zajo? – Kə 'jix je s'rɔ:m, kə je 'mɔ:ti s'wi:ja.] (⊕ BP) *uganka, šala*

~ ① Verjetno **kot-s-bk*, izvedeno iz neizpričanega -s- intenziva k *s-kotiti* 'povreči mladiče'. (Bezljaj 1982: 51)

Prašiček.
(Risba: Urša Kogelnik.)

koklja ► ['kɔ:kla] -e ž (⊕ BP, L, S) *koklja* |*kokoš, ki vali, vodi piščance*| = kvoklja

⊕ BP ▷ ['Kɔ:kla. 'Kɔ:kla se je 'bɔ:wa za mwa'di:če, se je 'bɔ:wa člo'wɛ:ka, če je t'rɛ:bi, da je b'rɔ:nwa.]

⊕ L ▷ ['Taj, ko 'za:čne 'tək 'kɔ: 'kɔ: 'de:wat, 'taj 'wi:əš, da bo za'ča:wa 'wa:lit 'ja:jce. K'lɔ:mpawa je. Da k'lɔ:mpa. Ko 'ku:ra 'za:čne k'lɔ:mpat, 'pɔl so pa 'wa:lit 'da:li. Al pa so jo pot 'ga:jbico 'da:li, da je 'ɛ:rawa k'lɔ:mpat, če 'ni:so 'xo:tli, da bi wa'li:wa. 'Pɔl pa 'ja:jce ne 'ne:se, ko k'lɔ:mpa. 'Pɔl so jo pa pot 'ga:jbo 'mərli 'dat 'e:n 'ca:jt, da je 'ɛ:rawa k'lɔ:mpat.]

⊙ S ▷ ['Kɔ:kla k'lɔ:mple. 'Tu:ə je 'ku:ra, 'sa:mo da k'lɔ:mple. 'Təsta 'ku:ra ne 'ne:se, 'do:kler piš'ča:nce 'ma: pər 'səbi. Ko pa s'ta:lno 'di:əwa: k'lɔmp k'lɔmp k'lɔmp k'lɔmp ... 'Tək k'lɔ:mple, 'nɔ.]

• **sedeti kot koklja na jajcih** ▶ ['se:det ko 'kɔ:kla na 'ja:jcax] (⊙ B) ['se:det ko 'kɔ:kla na 'ja:jcix] (⊙ BP) (*namensko nepremičen*)

⊙ B ▷ [Se'di: ko pa 'kɔ:kla na 'ja:jcax. Se ne pre'ma:kne 'nəkamor. Ni za 'nəč.]

⊙ BP ▷ ['Tək se'di: ko pa 'kɔ:kla na 'ja:jcix. 'Tɔ: po'mi:əni, da je 'a:dən 'bɔl s'kɔ:p.]

~ [□ SSKJ ▷ sedéti kákor kóklja [na jájcih], gl. kot koklja [na jajcih] (*namensko nepremičen*, tudi čepeti kot koklja [na jajcih])

~ [☒ Primera *bđeti kot koklja* nad kom/čim temelji na dejstvu, da koklja zelo skrbi za svoje piščance in jih v nevarnosti odlično brani.

~ ⊙ Izpeljano iz *kôkati* 'oglašati se z glasom *ko*'. (...) Kokoš se v času valjenja in skrbi za piščance namreč oglašá z značilnim kokodanjem. (Snoj 1997: 245) ■ Narečno *kvôklja* je izpeljano iz *kvôkati* 'kokati' (Snoj 2009: 289).

konj ▶ ['kɔjn] 'kɔ:jna m (⊙ B, BP, L, S) ['koa:j] -a m (⊙ BP) *konj* [*domača žival, ki se goji zlasti zaradi vprege in ježe*]

⊙ B ▷ ['Kɔ:jnoʊ pa 'ni:smo 'mɛ:li, 'jəx ne poz'na:m.]

⊙ BP ▷ ['Koa:j. 'Ko:je smo 'mɛ:li. 'Ko:ji so mno'ži:na. S 'ko:ji je 'šɔʊ na 'pu:əle.] ■ ['A:n'ši:əstdesetega 'lɛ:ta smo 'mɛ:li ta š'li:jega.]

⊙ S ▷ ['Mi: smo ʊ'sɛ 'li:əte 'mɛ:li 'kɔ:jne že p'rej 'ta:m 'do:ma pa š'tu:ə so 'bəli. Š'tu:ə 'ni:so 'bəli 'dɔ:ʊgo. Ko sən 'jəs p'rəšwa, 'po:le sma 'kɔ:jne 'kər 'bək sp'ra:jwa. 'O:n je 'ra:jši 'mɛʊ 'e:no k'ra:wo al pa 'e:ni 'wo:li 'wɛ:nč, ni pa biʊ za 'təste, da bi 'tək 'fu:ro. 'Kɔ:jne se pa ni sp'wa:čawo za kaj d'ru:jga 'mɛ:t ko pa za 'fu:ro.]

• **biti močen kot en konj** ▶ ['bət 'mo:čŋ ko 'a:n 'kɔjn] (⊙ B) ['bət 'mo:čŋ kə 'a:n 'koa:j] (⊙ BP) *zelo močen* ⇒ bik (= • biti močen tako kot bik)

⊙ B ▷ [Če je 'ki:ri biʊ 'ri:əs 'tək 'mo:čŋ, da je 'wa:xko 'di:əwo na 'da:n, so 'mɔ: 'rəkli, da je 'tək 'mo:čŋ ko 'a:n 'koa:j.]

⊙ BP ▷ ['Mo:čŋ kə 'a:n 'koa:j.]

~ [□ SSKJ 2 ▷ je močna kot konj; SSF ▷ močan kot kònj ekspr.; primera, v povedni rabi *zelo močen*; Pleteršnik ▷ močen kakor konj

~ [☒ »Primerá *močen kot konj* temelji na dejstvu, da je konj velika in močna žival.« (Keber 2011: 362)

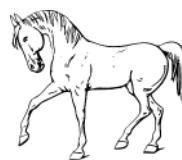
• **biti šikan kot en konj** ▶ ['bət 'ši:kaŋ kə 'a:n 'koa:j] (⊙ BP) *zelo spreten, hiter*

⊙ BP ▷ ['Ši:kaŋ kə 'a:n 'koa:j. 'Tɔ: po'mi:əni, da je biʊ f'li:ŋk.]

~ [☒ *flink* – nemško *schnell*; pomen 'hiter, šikan' (Tezaver 1992: 154) ■ *flink* pomeni 'hiter, spreten' (Slovar bovškega govora; vir: Fran.si /30. 12. 2022/)

Konj.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Konj.

• **brcati kot en konj** ► ['bɔrcat ko 'a:n 'kɔjn] (⊙ B) ['bɔrsat ku 'a:n 'koa:j] (⊙ BP)
rad napada z nogami

⊙ **B** ► [Da je biɥ 'tak xu'do:bən al ka bi 're:kwa. 'Bɔrca ko 'a:n 'kɔjn.]

⊙ **BP** ► ['Tək 'bɔrsa ku pa 'a:n 'koa:j.]

• **podarjenemu konju ne gledati na zobe** ► [podar'je:nemo 'kɔ:jno ne g'lɛ:j na 'zo:be] (⊙ B) ['šɛ:ŋkanemo 'kɔjo ne g'wa:dat na 'zo:be] (⊙ BP) *pri podarjeni stvari se ne smejo iskati napake*

⊙ **B** ► ['Kar si 'dɔ:bo, 'təstə 'mɔ:rš 'bət zado'wɔ:lŋ. Ne g'lɛ:j podar'je:nemo 'kɔ:jno na 'zo:be.]

⊙ **BP** ► ['šɛ:ŋkanemo 'kɔjo pa ne g'wa:j na 'zo:be. Ne s'mi:əš 'mɔ na 'zo:be g'wa:t. 'Kɔ:jno si na 'zo:bax 'wi:ədo, 'kɛ:j k je s'tar. 'Zaɪ ne z'na:mo 'we:č. Ampak p'rej ɥ'ča:six so. Ko si 'koa:ja 'ku:po, si 'mɔ 'zo:be pog'wa:do in si 'wɛ:do, 'kɛ:j k je s'tar. Zato pa 'šɛ:ŋkanemo 'kɔjo ne g'wa:j na 'zo:be, ker je 'ši:ŋkan. Si 'šɛ:ŋkanega 'du:əbo. (...) 'Tu so pa 'tɔ:ki tər'gɔ:ɥci, ko so s 'kɔ:jami 'xɔ:ntwali, so 'jəx d'ru:gim 'pa:ɥrom p're:dali, so 'təste 'zo:be po'pi:ləli 'tək, da je m'wa:jši zg'wa:day; so nas'ra:li 'pa:ɥra. 'Al, 'ki:əri so b'li 'bɔl š'tri:ki. Je z'na:ɥ po'pi:lit s 'pi:wo in 'pɔl je pa 'ri:ako: »G'wi:diš, pog'lɛ:j, je še m'wɔ:t, 'ma: 'ta:ke 'zo:be 'gɔr. 'Vi:diš, še 'ni:ma 'ta:ke 'č'u:dne.« 'O:n je biɥ pa že de'sɛ:t 'li:ət s'tɔ:r.]

~ **SSKJ 2** ► podarjenemu konju se ne gleda na zobe *pri podarjeni stvari se ne smejo iskati napake*; **SPP** ► Podarjenemu konju se ne gleda v zobe. pregovor izraža, da se je treba sprizniti z morebitnimi pomanjkljivostmi česa podarjenega, zlahka pridobljenega

~ ⊙ ⇒ bos konj

~ ⊙ »Zoološka razvrstitev konja. Razred: Mammalia – sesalci. Podrazred: Placentalia – višji sesalci. Red: Ungulata – kopitarji. Podred: Perissodactyla – lihoprsti kopitarji. Družina: Equidae – konji. Rod: Equus. Vrste: Equus Caballus – pravi konj; Equus Hippotigris – zebra; Equus asinus – osel; Equus Hemionus – polosel.« (Zupanc 2000: 15) ■ »Konji (Equidae), po vsem svetu razširjena družina velikih lihoprstih kopitarjev s sedmimi vrstami. Živijo v manjših ali večjih čredah v travnatih stepah in savanah. Imajo visoke noge, hitro tekajo, prehranjujejo se s travo. Prsti na nogah, razen srednjega prsta, ki je močno podaljšan in se končuje s kopitom, so zakrneli. Od tretjega in četrtega prsta so ostali le še krnasti ostanki. Kot tipični rastlinojedci imajo v zgornji in spodnji čeljusti ohranjene vse sekalce, s katerimi trgajo travo, ki jo potem zmeljejo z vrsto grbinastih zob z visokimi kronami. Kot neprežvekovalci imajo nerazdeljen želodec. Slepo črevo je močno povečano. Zelo dobro imajo razvita čutila za voh, sluh in okus, vid je slabše razvit, niso sposobni prostorskega gledanja. Živijo v majhnih skupinah ali velikih čredah, med samci potekajo boji za samice in vodstvo črede. Vodnik vodi in varuje čredo. Po enajstmesečni brejosti samica skoti žrebička, ki je že po nekaj minutah sposoben slediti materi. Spolno dozori po treh letih. Dočakajo starost 40–50 let.« (Benedičič 2002: 121)

▷ bos konj

korak ► [ko'ra:k] -a m (⊙ B) *korak* [psu podobna zver z rumenkasto ali rjavkasto sivim kožuhom]

• **petelinji korak** ► [pet'li:nji ko'ra:k] (⊙ B) *na drobno hoditi, z majhnimi koraki*
⇒ koza (= • hoditi tako kakor ena koza)

⊙ **B** ► [Če je 'ki:ri 'tək po'ča:si 'xɔ:do, so 'rəkli: »'Q:, Ma'ri:ja, 'kək 'xɔ:di, 'ma: p'ra:wi pet'li:nji ko'ra:k. 'Tak k'ra:tək, 'ma:li.]

korito ► [ko'ri:to] -a s (⊕ B, BP, L, S) *korito* |*podolgovata, navadno lesena posoda za krmljenje, napajanje živine*| = napajalnik

⊕ **BP** ► [K'o'ri:to, 'ja: P'rej je le'si:əno b'wə. Sən že po'zɔo:bwa, da smo 'ta:ke le'si:əne 'mɛ:li.] ■ [K'o'ri:to, 'jɔo:sli. ʊ n'jix so pa 'šəno 'nətər da'jɔ:li. 'Ra:jtam je 'təste 'bɔ:wo pər 'koa:jex, ko so 'mɛ:li 'wi:še 'gəre, da so 'ci:əwo 'səno 'nətər name'to:li, da je 'dɔu 'ji:ədo. 'Ta:m so 'jɔo:sli b'lə.]

⊕ **L** ► [Le'si:əne ko'ri:te so b'lɛ ʊ'ča:six, 'zaɪ so pa že gl'i:naste.]

⊕ **S** ► [P'rej smo 'mɛ:li le'si:əna ko'ri:ta.]

• **biti takšen kot eno korito** ► ['bət 'tak ko 'a:no ko'ri:to] (⊕ L) *neumen, nespameten*

⊕ **L** ► ['Ti: si 'tak ko 'a:no ko'ri:to. Če si 'te:rbast.]

~ ⊕ Praslovansko **koryto* 'korito, žleb' etimološko ni dokončno pojasnjeno. Tvorbeno enako izgleda **kopyto*, slovensko *kopito*, kar je verjetno izglagolska izpeljanka. Praslovansko **koryto* je prvotno morda pomenilo **'izdolben, izrezan kos lesa'. Druga pomenska možnost iz iste baze je domnevanje sorodstva s praslovansko **korьcbь*, slovensko *kórec*, pri čemer bi bil prvotni pomen **'iz lubja narejen (žleb)'. (Snoj 1997: 261)

koza ► [k'o:za] -e ž (⊕ B, L, S) [k'o:a:za] -e ž (⊕ BP) *koza* |*manjša domača žival s srpastimi rogovi, ki se goji zlasti zaradi mleka*|

⊕ **B** ► ['So:set 'ma: 'gəra 'ko:ze.] ■ ['Ko:ze se 'pa:sejo š'tam 'zu:na. Še 'wa:ni sən 'jəx gl'ɛ:dwa 'wo:nta.]

⊕ **BP** ► ['Nɔ, š'tu:ə 'gəre je 'mɛ:wə 'a:no 'koa:zo, 'pɔl je pa 'tuj g'nɔo:wa 'jɔ. Je 'pɛ:wa si: »Čes ze'le:ne t'ra:te, 'že:nem 'koa:zo ʊ s'wa:te.« Š'tu:ə si je 'pɛ:wə, 'wi:əš, 'Mi:ca 'Mɔ:rijewa.] ■ ['Wi:əš, 'koa:ze pa na'wo:dno 'ni:so b'lɛ 'tək pər 'pa:ɹix, a 'wi:əš. 'Təsti, kə si je, ʊ'ča:six, ko je 'tərdə 'bɔ:wo, si 'jəx je pa a'na: 'ži:əŋka 'ma:ʊ po'pa:swa, da je m'li:əko 'mɛ:wə. Ampak 'tək do'no:sno ni 'bɔ:wo. 'Da:nəs pa 'ma:jə a'ni: 'pa:ɹi 'sa:mo 'koa:ze, 'tək špe'ci:alno 'nɛ:ki, ʊ'ča:six pa 'tu:ə ni 'bɔ:wo. 'Q:ɹce jim pa 'pɔl 'tuj ʊ'sɛ 'e:n t'ra:ɹnike po'pa:sejo. Pa 'dɔ:le, u'nɛ:x pər R'ji:əki, se je r'jea:kwo, da so 'tut 'koa:ze 'mɛ:li, da so ʊ'sɛ po'jɛ:dle.]

⊕ **L** ► ['Ko:za je 'sərna. 'Sərnəm so 'tuj 'rəkli, da so 'ko:ze 'ze:le po'jɛ:dle na 'pu:əlo.]

⊕ **S** ► ['E:ne 'pər 'ko:z je. 'E:ne 'pər 'ko:z je p'rəšwo. 'Ko:ze ni t'ri:əba st'rəčt, 'ɔ:ɹce 'mərš pa st'rəčt 'wi:gret pa ʊ 'jəsən.]

• **biti neumen kakor/kot ena koza** ► ['bət 'tu:mast 'kəkər 'a:na 'ko:za] (⊕ B) ['bət 'tu:mast ku 'a:na 'ko:za] (⊕ BP) *zelo neumen* = • koza kozasta; • trapasta koza

⊕ **B** ► ['Šəta je pa 'tək 'tu:masta 'tək 'kəkər 'a:na 'ko:za.]

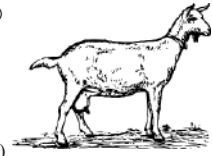
⊕ **BP** ► ['Tu:masta ku 'a:na 'ko:za. 'Sa:mo 'tɔ: 'ni:si s'mɛ:ʊ 'tək 'ku:mo 'rəčt, ko ni 'ləpo.]

Koza.
(Risba: Urša
Kogelnik.)

- **hoditi tako kakor ena koza** ► ['xo:dit 'tək 'kəkər 'a:na 'ko:za] (⊕ B) *na drobno hoditi, z majhnimi koraki* ⇒ korak (= • petelinji korak)

⊕ B ► ['Xo:di 'tək 'kəkər 'a:na 'ko:za. Če je 'ki:ra 'tək drobec'la:wa 'kaj. 'Fi:no 'xo:dwa. 'Tək na d'ro:bno je 'xo:dwa.]

Koza.

- **koza kozasta** ► ['ko:za 'ko:zasta] (⊕ B) ['koa:za 'ko:zasta] (⊕ BP) *zelo neumen* = • biti neumen kakor/kot ena koza; • trapasta koza

⊕ B ► ['Ko:za 'ko:zasta. 'Tɔ: smo 'mi: 'mɛ:li, ko smo b'lə ot'rɔ:ci. 'Tɔ: so 'bɔl 'ta:ke zbad'li:u:ke ot'rɔ:ške b'lɛ.]

⊕ BP ► [T're:pasta 'koa:za pa 'koa:za 'koa:zasta, če si se z'ja:zo 'kaj.]

~ □ SSKJ 2 ► slab. *neumna, domišljava ženska*: koza kozasta

- **trapasta koza** ► [t're:pasta 'koa:za] (⊕ BP) *zelo neumen* = • biti neumen kakor/kot ena koza; • koza kozasta

⊕ BP ► [T're:pasta 'koa:za pa 'koa:za 'koa:zasta, če si se z'ja:zo 'kaj.]

~ ① Praslovansko **koza* 'koza' se je razvilo iz indoevropsko **kag'ā*, kar je ženska oblika od **kog'o-*. (Snoj 1997: 265)

~ ② »Kozza (*Capra*), rod sodoprstih kopitarjev iz plemena koz in ovc. S štirimi recentnimi vrstami naseljujejo planinska območja Evrazije in severne Afrike. Zelo dobro plezajo, samci imajo brado in velike zavite ali upognjene rogove, ki so pri samcih manjši. (...) Iz bezoarske koze so v 9. tisočletju pred našim štetjem vzgojili domačo kozo. Danes poznamo številne rase domače koze.« (Benedičič 2002: 126–127)

▪ »Kozza kot domača žival zadnja leta spet pridobiva na veljavi. Ima bogato metaforiko in frazeologijo ter zanimivo simboliko. (...) Kozza se oglašča z *me*, meketa. Njen glas je zategnjen, jokav in pretrgan. (...) Kozza ima rogove, s katerimi se brani ali napade.« (Benko 1999: 31; Keber 1996: 175–192)

kozle ► ['ko:zle] -a s (⊕ B, L) *kozle* [majhen kozel, kozliček] = kozliček (2.)

- **skakati kakor eno kozle** ► [s'ka:kat 'kəkər 'a:ne 'ko:zle] (⊕ B) *hitro, sunkovito*

⊕ B ► [S'ka:če 'tək 'kəkər 'a:ne 'ko:zle. 'Ko:zle 'tək 'mɔ:re s'ka:kat, poska'ku:wat. 'Tɔ: so 'na:m z'mi:ərom 'rəkli, ko smo b'lə ot'rɔ:ci: s'ka:čete 'kəkər 'a:ni 'ko:zle. Ko smo 'kər skak'la:li, ko 'ni:smo 'mi:ra 'mɛ:li.]

~ □ SSKJ 2 ► ekspr. *majhen kozel, kozliček*: okrog njega je skakal kakor kak kozle

- **ustreliti kozle** ► [ust'rɛ:lt 'ko:zle] (⊕ B) *delati velike napake, neumnosti*

⊕ B ► [Šəti je pa 'tək, 'ta:ko be'si:ədo 'wo:nta sp'ra:jo, 'tək ko bi 'ko:zle ust'ri:əlo. 'Ta:ke 'bu:taste be'si:əde.]

~ ☒ »Frazem *steljati kozle*, tudi *ustreliti kozla*, se verjetno navezuje na nem. *einen Bock schießen*. Ta se povezuje z nekim starim običajem strelskega čeha, po katerem je najslabši strelec kot tolažilno nagrado dobil kozla.« (Keber 2011: 388)

~ ① ⇒ koza

Kozle.

koža ► [ˈkɔːʒa] -e ž (⊙ B, BP, L, S) *koža* |*tanjša prevleka, sestavljena iz več plasti, na telesu živali*|

⊙ S ► [Uˈčaːsɪx so ˈkɔːʒe pa ˈbɔl dˈraːge ˈbɔle, smo jɪx pa ɯ ˈkɔːteks ˈdaːjali. Koˈtɛːks, še ɯ Pˈrɛːwalax je ˈboːwa, ˈtək ˈeːna dwoˈraːna. ˈDɔːɯta so se ˈkɔːʒe noˈsiːle al pa peˈlaːle, ˈpɔl ˈtaːm so jɪx pa soˈliːli pa napˈrɛj ɯ suˈšiːlnice poˈšiːɯlali, za ˈlɛːdɛr.] ■ [ˈTɔste sˈwiːnske pa ˈtək, ko jɪx ˈaːramo, ˈtɔste ˈkɔːʒe, ˈtɔste pa ˈtuj ˈpeːčemo jɪx al pa ˈʒɔːɯco ˈwɔn ˈdiːɔwamo.]

• **dobiti kurjo kožo** ► [ˈdɔːbət/ˈdɔːbit ˈkuːrjo ˈkɔːʒo] (⊙ B) *zaradi mraza ali groze naježena koža* ⇒ polt (= • imeti kurjo polt)

⊙ B ► [ˈKɛr ˈkuːrjo ˈkɔːʒo sən ˈdɔːbwa. ˈTək me je zaˈzɛːbwo, da sən ˈkɛr ˈkuːrjo ˈkɔːʒo ˈdɔːbwa.] ■ [Šˈtəga sən se pa ˈtək prestˈraːšo, ˈtək da sən ˈkɛr ˈkuːrjo ˈkɔːʒo ˈdɔːbo.] ■ [ˈKuːrja ˈpɔːɯt. Če te je ˈtək zmraˈziːwo ˈkaj al pa si biɯ ˈbɔːɯn. Si ˈmɛːɯ ˈciːɔwo ˈkuːrjo ˈpɔːɯt. ˈBɔl smo ˈrækli, da ˈmaː ˈkuːrjo ˈkɔːʒo ko pa ˈpɔːɯt.]

~ [SSF ► *dobiti kúrjo kóžo*, gl. *kurja koža*; *kúrja kóža nar.*; tudi pren. *kurja polt*; *Kostelski* ► *kurja koža kurja polt ˈzaradi mraza ali groze naježena koža*’

~ ⊙ Praslovansko **koz’a* imajo navadno za izpeljanko iz besedotvornega predhodnika beseda **koza*. Če je razlaga pravilna, je beseda prvotno pomenila *‘kozja (koža)’
Naslednja stopnja do danes zelo splošnega pomena je **‘(odrta) živalska koža’. (Snoj 1997: 267)

kramp ► [kˈraːmp] -a m (⊙ B, L, S) *kramp* |*orodje za kopanje, navadno s sekalom in s konico*|

⊙ B ► [Za ˈkoːpat je ˈbɔl kˈraːmp. Kˈraːmp je ˈbɔl šˈpiːčast pa ˈbɔl ˈdɔɯ, ˈmɔːtka je pa ˈbɔl šˈroːka pa ˈtɛːʒi je.]

⊙ BP ► [Kˈraːmp je pa za ˈkoːpat.] ■ [Če se je ˈkaj graˈdiːwo, ˈtaːm se je ˈnuːcaɯ kˈraːmp. Al ˈpač če si ˈkoːpu kˈjɛ ˈkoːke ˈluːkne. Koˈpoːli smo ˈmiː, ˈjɔoːma se je skoˈpɔoːwa. Pa kˈraːmp se je ˈtuj ˈnuːcaɯ, da je bˈwɔ tˈriːɔbi ˈmaːlto na ˈnoːwo napˈraːɯtɔ, so pa ˈtut kˈraːmp ˈnuːcaɯ, da je ˈdɔɯ poˈtɔːɯkel ta sˈtaːre.]

⊙ L ► [ˈKoːpat s kˈraːmpom.] ■ [S kˈraːmpom je ˈkoːpo.]

⊙ S ► [Odˈwiːsno, za ˈkaː je bˈwɔ. Kˈraːmp je biɯ za ˈbɔl ˈtɛrdo pa ˈbɔl gwoˈbɔːko.]

• **biti tak kramp** ► [ˈbət ˈtaːk kˈraːmp] (⊙ L) *neroden, okoren človek*

⊙ L ► [ˈTiː si ˈtaːk kˈraːmp. ˈTɔː poˈmiːəni, da si sˈtɔoːrast. ˈTɔsti, ko je biɯ ˈtək neˈrɔːdɯ pa gˈrɔːp, je biɯ kˈraːmp.]

~ [Bovški ► 2. ekspr. *jezen človek*

~ ⊙ Prevzeto iz srednjevisokonemško *Krampe* ‘vrsta motike’, iz česar se je razvilo današnje bavarsko nemško *Krampen* ‘kramp’. Beseda prvotno pomeni ‘krepelj’, primerjaj srednjevisokonemško *Krammen* ‘s krepelji zgrabiti’; verjetno se je razvila iz indoevropske baze **grem-* ‘zbirati, kopičiti’. (Snoj 1997: 268)

Kramp.

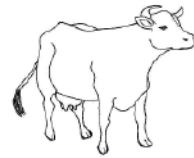
ˈkranjec ▶ [ˈk'ra:njɛc] -njca m (⊕ BP) *Kranjec* |*prebivalec dežele Kranjske*|

- **biti tako neumen kot ˈkranjci, ki so črnega bika milili, da bi bel postal**
▶ ['bət 'tək 'tu:mast kə pa 'k'ra:jnci, kə so 'čərnega 'bi:ka 'žɛ:fali, da bi 'bi:əu
g'rɔ:taɯ] (⊕ BP) *zelo neumen*
⊕ BP ▷ [Si 'tək 'tu:mast kə pa K'ra:jnc. K'ra:jnci so b'li 'tək 'tu:masti, da so
'čərnega 'bi:ka 'žɛ:fali, da bi 'bi:əu g'rɔ:taɯ.]
~ ☒ *militi* – nem. *seifen* (Pleteršnik)

krava ▶ [k'ra:wa] -e ž (⊕ B, BP, L, S) [k'rɔ:wa] -e ž (⊕ BP)

krava |*odrasla samica goveda*| = čoka; čokica

- ⊕ BP ▷ [K'ra:wa je 'da:jawa m'li:əko.]
- ⊕ L ▷ [K'ra:we 'ma:mo pa še 'da:ns. 'Xɔ:dijo 'a:ni po
m'li:əko.]

Krava.
(Risba: Urša
Kogelnik.)

- **biti tako obrabljen kot ena molzna krava** ▶ ['bət ob'ra:blɛn
ko 'a:na 'mɔ:ɯzna k'ra:wa] (⊕ B) ['bət 'tək z'nu:can ko 'a:na 'mɔ:ɯzna
k'ra:wa] (⊕ BP) *uničen; zelo izkoriščan*

⊕ B ▷ ['Štɔ je pa 'tək ob'ra:blɛn ko 'a:na 'mɔ:ɯzna k'ra:wa. 'Tɔ: je
po'mi:enwo, da so ga ɯ'si isko'ri:ščali.]

⊕ BP ▷ [Je 'tək z'nu:can ko 'a:na 'mɔ:ɯzna k'ra:wa.]

~ ☒ *SSF* ▷ biti mólzna kráva, gl. [kot] molzna krava; [kot] mólzna kráva ekspr.; pren., navadno v povedni rabi, tudi kot primera *kar se da zelo izkoriščati*

~ ☒ »Frazem *molzna krava*, ki se uporablja tudi kot primera, je nastal iz besedne zveze *molzna krava v pomenu 'krava, ki ima, daje mleko'*, preneseno na človeka ali stvari 'kdor, kar se da zelo izkoriščati'.« (Keber 2011: 400–401)

- **biti tako pijan kot krava** ▶ ['bət 'tək 'pi:jɛn 'kək k'ra:wa] (⊕ B) *nezmernost pri pitju; zelo pijan* = • krava pijana; ⇒ koči (= • biti pijan kot koči); ⇒ svinja (= • biti pijan kot ena svinja)

⊕ B ▷ ['Q:, 'šɛti je pa 'tək 'pi:jɛn 'kək pa k'ra:wa. 'Kak pi'ja:nc, ko je biɯ.]

~ ☒ *SSKJ 2* ▷ bil je pijan kot krava *zelo*; *SSF* > pijän kot kráva pog., ekspr.; primera, v povedni rabi, tudi s kakor *zelo pijan*

~ ☒ Frazem se nanaša na tistega, ki pije kot krava. In če že pije kot krava, je pač pijan kot krava ali mavra (črna ali črna lisasta krava), čeprav ni samo količina, ampak tudi sestava popitega kriva za to (Kos 2000: 73).

- **če je krava hin, naj še tele** ▶ [če je k'ra:wa 'xi:n, naj še 'tea:wa] (⊕ BP) *ob veliki izgubi človek ne bo gledal na majhno zgubo, ki se je zgodila hkrati* = • če je kravo zapravil, naj še pa tele; • če je šla krava, naj še tele gre

Krava.

- **če je kravo zapravil, naj še pa tele** ▶ [če je k'ra:wo zap'ra:ɯ, naj še pa 'tea:wa] (⊕ BP) *ob veliki izgubi človek ne bo gledal na majhno zgubo, ki se je zgodila hkrati* = • če je krava hin, naj še tele; • če je šla krava, naj še tele gre

- **če je šla krava, naj še tele gre** ► [če je š'wa k'ra:wa, naj še 'te:le g're:] (⊙ B) [če je š'wa k'ra:wa, naj še 'tea:wa g're:] (⊙ BP) *ob veliki izgubi človek ne bo gledal na majhno zgubo, ki se je zgodila hkrati* = • če je krava hin, naj še tele; • če je kravo zapravlil, naj še pa tele
 - ~ [Pleteršnik] ► kamor je šla krava, naj gre še tele
 - ~ [K] »Če nesreča nanese, da pogine krava, njeno tele ni nič več vredno, ali če npr. kvartopirec pri kvartanju izgubi skoraj vse premoženje, potem naj še izgubi to, kar mu preostane, pravi ljudsko modrovanje.« (Trampusch 1999: 118) • Frazem izraža nekakšno brezvoljnost, vdanost v usodo, morda obup; lahko samo opominja, naj začeto stvar dokončamo. Pomen je odvisen od situacije in govorca. (Kos 2000: 74)

- **črepati kot ena krava** ► [č're:pat ko 'a:na k'ra:wa] (⊙ B, BP) *glasno, požrešno* = • piti tako kot ena krava
 - ⊙ B ► [Če je 'ki:ri 'tək 'pi:ɥ, so 'mɔ 'rəkli, da č're'pa: 'tək ko 'a:na k'ra:wa.]
 - ⊙ BP ► [Č're:pa ko 'a:na k'ra:wa, smo 'rəkli.]

- **dreti se tako kakor ena krava** ► ['de:re se 'tək 'kəkər 'a:na k'ra:wa] *glasno*
 - ⊙ B ► ['De:re se 'tək 'kəkər 'a:na k'ra:wa. Ot'rɔ:kam so 'to: 'rəkli, če je biɥ 'tak o'dərt, da je 'tək 'jɔ:ko.]
 - ⊙ BP ► [Se 'de:re 'tək ko 'e:na 'ta:ka k'ra:wa.]

- **krava pijana** ► [k'ra:wa pi'jɔ:na] (⊙ BP) *psovka; nezmernost pri pitju; zelo pijan* = • biti tako pijan kot krava; ⇒ koči (= • biti pijan kot koči); ⇒ svinja (= • biti pijan kot ena svinja)
 - ⊙ BP ► [K'ra:wa pi'jɔ:na. Če je 'ki:əra 'ši:mfawa 'ki:ərga 'mɔ:škega, ko so pi'jɔ:ni 'du:əmo p'rəšli. Pər 'pi:ti 'ni:ma 'pɔ:dna. 'šəta 'ni:ma 'pɔ:dna.]
 - ~ [SSKJ 2] ► 2. nizko *grob, nevzgojen človek*: to ti je prava krava; s tako kravo ne morem nikamor / kot psovka: napil si se ga, krava; o ti krava pijana; Kostelski ► bit pijan ko krava *zelo pijan*; SSF ► pijan kot krava *pog., ekspr.*; primera, v povedni rabi, tudi s kakor *zelo pijan*
 - ~ [K] »Krava je med živalmi, ki se povezujejo s prekomernim pitjem ali pijanostjo, na prvem mestu, saj zaradi svoje velikosti resnično veliko poje in popije.« (Keber 2011: 401) • »Kdor pije kot krava, zelo veliko pije, vendar navadno ne tudi *tistega* kot krava. S pitjem krave primerjamo navadno pitje pravega pijanca, ki ni navajen delati majhnih požirkov in se ne ustavi pri količini, ki navadnemu smrtniku zadostuje.« (Kos 2000: 72)

- **krava se pri gobcu molze** ► [k'ra:wa se pər 'gɔ:pco 'mɔ:ɥze] (⊙ B, BP) *čim več se vloži v kaj, večji je uspeh*
 - ⊙ BP ► [K'ra:wa se pər 'gɔ:pco 'mɔ:ɥze. Če si 'do:ro 'fu:ətraɥ, si 'jɔ pa 'fɛ:ist 'mɔ:ɥzo.]
 - ~ [SSKJ 2] ► *pog.* krava pri gobcu molze *kravo je treba dobro krmiti, da lahko daje veliko mleka; čim več se vloži v kaj, večji je uspeh*
 - ~ [K] Frazem sodi med nasvete za kmečki vsakdanjik in pomeni, da je kravo treba zaradi količine mleka, ki jo daje pri molži, dobro krmiti. V knjižni slovenščini ima še pomen 'čim več se vloži v kaj, večji je uspeh'. (Trampusch 1999: 118)

- **piti tako kot ena krava** ► ['pi:t 'tək ko 'a:na k'ra:wa] (⊙ B, BP) *glasno, požrešno piti v velikih požirkih ali napiti se* = • črepati kot ena krava
 - ⊙ B ► ['Pi:je 'tək ko 'a:na k'ra:wa.]
 - ⊙ BP ► ['Pi:je kə 'a:na k'ra:wa.] ■ ['Pi:ɥ ga je 'tək 'kə pa 'a:na k'ra:wa.]

- **ponoči je vsaka krava črna** ► [po'noči je m'so:ka k'ra:wa 'černa] (⊕ B, BP) v *določenih okoliščinah se človek zadovolji tudi z manj kvalitetnim*

⊕ **B** ► [Če je 'ki:ri 'me:u 'ka:ko ne've:sto, da ni b'wa 'ko:mo u'še:č, so 'rækli: »'Nò, ja, po'no:či je 'pač m'so:ka k'ra:wa 'černa.« No'be:n je ne 'vi:di.]

⊕ **BP** ► [Po'noči je m'so:ka k'ra:wa 'černa. 'To: je 'bo:wo pa 'tæk 'mi:sleno, če si je 'a:n 'ki:ro zbr'au, 'pòl je pa 'ki:ri 're:ko, da ni 'tæk 'fe:jst, da ni 'tæk 'li:əpa. 'Pòl je pa 're:ko: »Po'noči je m'so:ka k'ra:wa 'černa.« 'Zaj pa 'to ne 'mò:re 'wëč 'račt, ker u'č'a:six se je po'noči u 's'wò:te xo'di:wo, 'zaj se pa 'pò:dne 'xò:di, se pa 'vi:di.]

~ [SSKJ 2] ▷ šajj. ponoči je vsaka krava črna v *določenih okoliščinah se človek zadovolji tudi z manj kvalitetnim*

~ [Frazem ima tudi seksualno konotacijo, po kateri ponoči med ženskami ni razlike (Trampusch 1999: 118).

- **saj pa nisva krav skupaj pasla** ► [saj pa 'ni:swa k'ra:w s'kup 'pa:swa] (⊕ B) [saj pa 'ni:swa k'ra:we 'kup 'po:swa] (⊕ BP) *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*

⊕ **B** ► ['To: je b'wò pa, če je 'ne:gdo ne'kò:mo 'kə »'ti:« 'ri:əko al pa kaj. Pa mu je 'a:ni 're:ko: »'Mi:dva pa 'ni:swa k'rav s'kup 'pa:swa. 'Tæk se pa ne boš ob'na:šo do 'me:ne.«]

⊕ **BP** ► [Če mu 'ni:si 're:ko »'vi:«, 'te:mveč »'ti:«, 'tæste se je 'təbi z'gu:ədwo. Sən 'a:nem 're:kwa: »'Se:rbus, F'ra:nçi.« Je pa 'ri:ək: »'Ti:, 'čujješ, 'mədwa pa 'ni:swa k'ra:we 'kup 'po:swa.«]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. saj nisva skupaj krav pasla *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*; SSF ▷ [kot da] sva kráve skúpaj pasla? ekspr., iron.; kot vprašanje, tudi kot primera *izraža zanikanje enakosti s kom*; *Kostelski* ▷ nismo skupaj krav pasli *po položaju, stanu si nisva enaka*

~ [Frazem [saj] nisva krav skupaj pasla izhaja iz pastirskega življenja zelo mladih ljudi, ki so si kasneje, ko so v različnih poklicih in na različnih položajih, navadno dobri prijatelji ali se sklicujejo na to. Slovenski frazem temelji na zanikanju skupnega pastirjevanja, kar pomeni poudarjanje neenakosti v starosti, izobrazbi. Na enaki predstavi temelji frazem (kot da) *sva krave skupaj pasla.*« (Keber 2011: 402) • Predvsem starejši govorniki se s tem frazemom radi uprejo mlajšim, kadar se jim zdi, da od njih niso deležni spoštovanja, ki jim pritiče. (Kos 2000: 74)

- **temu bi se še krave smejale** ► [šətmò bi se še k'ra:we sme'jò:le] (⊕ B) [t'ə:mo bi se še k'ra:we sme'jò:le] (⊕ BP) *je zelo neumno, smešno, nemogoče*

⊕ **B** ► [Šətmò bi se še k'ra:we sme'ja:le. Če je 'ki:ri 'ka:ko n'eu:mnost na'ri:ədo.]

⊕ **BP** ► [T'ə:mu bi se še k'ra:we sme'jò:le. Če ga je 'ki:ri 'kaj po'ki:daɹ.]

~ [SSKJ 2] ▷ nižje pog. temu bi se še krave smejale *je zelo neumno, smešno, nemogoče*; SSF ▷ [še] kráve bi se smejále kómu/čemu nižje pog.; mn., pren., tudi prih. *je zelo neumno, smešno, nemogoče*

~ [Frazem [še] krave bi se smejale komu/čemu temelji na predstavi, da krava in sploh njena goveja družina ni preveč pametna (prim. *gledati kot tele v nova vrata*). In če se še tej zdi kaj zelo smešno ali neumno in na to reagira s smehom, tj. muhanjem, potem mora biti to res neumno, nesmiselno ali smešno. V drugih jezikih v tej vlogi nastopajo druge živali, npr. v angleščini *mačka*, v nemščini in ruščini *kokoši*, v poljščini *konj*.« (Keber 2011: 404)

- ~ ⊕ Indoevropsko *k'erHuā *k'erHuō-, *k'ŕHuō- 'rogata žival' je v različnih oblikah posamostaljeni pridevnik *k'erHuō-, ki se ohranja v grščini *kerasós* 'rogat'. Izpeljan je iz baze *k'erH- 'rog, vrhnji del glave'. (Snoj 1997: 269)

kura ▶ ['ku:ra] -e ž (⊕ B, BP, L, S) *kura* |*velika domača ptica s kratkim vratom in krepkim telesom; kokoš*| = puta; putka

⊕ B ▶ ['Šop 'ku:r se je 'pa:so. Je pa 'a:box p'rəšo, so se pa razle'te:le.] ■ ['Šəta 'ku:ra pa 'čist ne 'ne:se 'ja:jc. 'Ku:ra 'tək 'bəl 'bu:mo 'ne:se. Smo 'me:li 'gə:wou'ra:ne pa š'ta:jerke smo 'me:li pa 'ta:ke 'pi:sane pa u'se 'so:rte je 'bo:wo.]

⊕ BP ▶ ['Ku:re še 'mo:mo. 'Ni:mamo 'jəx 'zaj 'wə:jko, 'jəx 'ma:mo z'mi:əŋ 'ma:jn.]

Kokoš.
(Risba: Urša Kogelnik.)

• **biti ene pameti kot ena kura** ▶ ['bət 'a:ne 'pa:meti ko 'a:na 'ku:ra] (⊕ B) *biti neumen, neintelligenten* • biti ko ena kura; • biti pameten kakor ena kura; ⇒ pamet (= • imeti kurjo pamet)

⊕ B ▶ [O, 'ti: si pa 'tək 'a:ne 'pa:meti 'tək ko 'a:na 'ku:ra.] (Benko 2010: 142)

• **biti kot ena kura** ▶ ['bət kə 'a:na 'ku:ra] (⊕ B, L) *biti neumen, neintelligenten* • biti ene pameti kot ena kura; • biti pameten kakor ena kura; ⇒ pamet (= • imeti kurjo pamet)

⊕ B ▶ ['Šəta je pa 'a:na 'ku:ra. Če je 'ki:ra b'wa 'tək 'ne:umna. Smo 'rəkli: 'Šəta je pa p'ra:wa 'ku:ra.]

⊕ L ▶ ['Šəta je pa 'a:na 'ku:ra. 'Tə: po'me:ni, da ni naj'bəl 'pə:metna. 'Ma: 'ku:rjo 'pə:met.]

• **biti pameten kakor ena kura** ▶ ['bət 'tək 'pa:metŋ 'kəkər 'a:na 'ku:ra] (⊕ B) *biti neumen, neintelligenten* • biti ene pameti kot ena kura; • biti ko ena kura; ⇒ pamet (= • imeti kurjo pamet)

⊕ B ▶ ['Ti: si pa 'tək 'pa:metŋ 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra. 'Ni:maš 'pa:meti, to po'mi:əni š'tə.]

• **biti tak(šen) kot opipana kura** ▶ ['bət 'ta:k ko o'pi:pana 'ku:ra] (⊕ B, L) *oskubljen*

⊕ B ▶ ['Bət 'tak ko o'pi:pana 'ku:ra. So 'rəkli, če je 'ki:ra se 'tək 'nəč ni z'ri:xtawa pa 'nəč.]

⊕ L ▶ [»'Ti: si pa 'ta:k ko o'pi:pana 'ku:ra.« Če je 'ki:əri 'me:ŋ 'tako fri'zu:ro 'tək na'ra:to, 'tək po'si:əbno. Smo 'rəkli, da je 'tak ko o'pi:pana 'ku:ra.]

• **držati se kakor ena mokra kura** ▶ ['dəržat se 'kəkər 'a:na 'mo:kra 'ku:ra] (⊕ B) *boječe, preplašeno*

⊕ B ▶ ['Šəti se pa dərž'i: 'tək 'kəkər 'a:na 'mo:kra 'ku:ra. 'Mo:kra 'ku:ra je 'kər 'tək s'ta:wa. 'Pu:sto ji je 'bo:wo, ko je 'mo:kra b'wa.] ■ [A 'wi:əš, 'kək se 'mo:kra 'ku:ra d'rž'i:? 'Či:st 'tək sk'ru:čeno. 'Tə: po'mi:əni, da je 'ki:ri 'tək nebog'lə:n.]

~ □ SSF ▶ kot mōkra kūra pōg.; primera *boječe, preplašeno*

Kokoš.

• **hoditi s kurami spat** ▶ ['xo:dit s 'ku:rami s'pa:t] (⊕ B, BP, L) ['xo:dit s 'ku:rami 'li:əč] (⊕ BP) *zelo zgoraj hoditi spat*

⊕ B ▶ ['Jəs sən š'wa 'tək 'xi:tro 'le:žet, sən pa 're:kwa: 'tək ko pa

'ku:re g'rɛ:jo 'xi:tro 'le:žet. 'Al pa so 'rɔkli 'ki:ɚmo: 'šɛti g'rɛ: pa 'xi:tro 'le:žet 'tɔk 'kɔkɔr 'a:ne 'ku:re. Ko 'ku:re so 'xi:tro š'lɛ.] ■ ['Šɛti pa že s 'ku:ram g'rɛ: s'pɑ:t.]

⊕ **BP** ▷ ['Xɔ:di s 'ku:rami s'pɑ:t, 'nɔ, 'li:ɔč. Da 'ni:si 'tak ponočn'ja:k, da g'rɛ:š 'xi:tro s'pɑ:t, s 'ku:rami 'li:ɔč.]

⊕ **L** ▷ [G'rɛ: s 'ku:rami s'pɑ:t. 'Ki:ɚi je 'xi:tro 'xɔ:do s'pɑ:t.]

~ **□** **SSKJ 2** ▷ ekspr. hoditi s kurami spat *zelo zgodaj*; ekspr. hoditi s kokošmi spat *zelo zgodaj*

~ **▣** »Frazem *hoditi s kurami spat* temelji na dejstvu, da gredo kure že s prvim mrakom spat v kurnik in da so ob sončnem vzhodu že budne.« (Keber 2011: 438)

• **izgubljena kura** ► [z'gu:blɛna 'ku:ra] (⊕ B) *človek brez cilja, smisla življenja*

⊕ **B** ▷ ['Šɛta je pa p'rɑ:wɑ z'gu:blɛna 'ku:ra, če ni 'wi:ɔdo p'rɑ:u, 'kɑ:m bi se 'dɑ:u.]

~ **□** **SSF** ▷ [kot] izgubljena ôvca ekspr.; pren., tudi kot primera *človek brez cilja, smisla življenja*

~ **▣** »Izraz *izgubljena ovca* izhaja iz Kristusove parabole o božji skrbi za grešnika in o veselju nad njegovo spreobrnitvijo.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **mokra kura** ► ['mo:kra 'ku:ra] (⊕ B) *boječ, prestrašen* = • polita kura

⊕ **B** ▷ ['Šɛt je pa p'rɑ:wɑ 'mo:kra 'ku:ra.]

~ **□** **SSKJ 2** ▷ pog. drži se kakor mokra kura *boječe, preplašeno*; **SSF** ▷ kot polita kúra, gl. kura; kot mōkra kúra pog.; primera *boječe, preplašeno*

~ **▣** »Primer *kot mokra kura* z različico *kot polita kura* temelji na dejstvu, da mokra kokoš ni videti prav lepa, ampak je prej usmiljenja vredna ali smešna. Iz primere *moker kot kura* se je razvil metaforični pomen sestavine *mokra kura*, ki je slabšalna ali zmerjalna oznaka za žensko.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **naj te kura brčne** ► [naj 'te: 'ku:ra 'bɔrcne] (⊕ B) *izraža podkrepitev trditve*

~ **□** **SSKJ 2** ▷ kot vzklik naj ga koklja brčne; **SSF** ▷ naj kúra brčne *koga* šalj.; pren., tudi z da bi *izraža podkrepitev trditve*

~ **▣** »Frazem *naj koklja brčne* koga temelji na dejstvu, da je koklja v primerjavi z drugimi kurami bolj napadalna, saj odločno brani gnezdo, v katerem valí, ali že izvaljene piščance. Sestavina *brčne* je tu pretiravanje, hiperbola, a prav s tem je dosežen pomen – podkrepitev trditve. Temu služi medmetna raba. Med starejšimi slovarji jo omenja J. Glonar, SSJ, 164: *koklja ga naj brčne*: krotka kletvica, izraz nejevolje.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **pisati kot kura** ► ['pi:sat ko 'ku:ra] (⊕ B) *zelo grdo, nečtljivo pisati*

⊕ **B** ▷ [Ko je 'nɛ:gdo 'gɛrdo 'pi:so, so 'rɔkli: »Pi:šɛš ko 'ku:ra.«]

~ **□** **SSF** ▷ pisati kot kúra ekspr.; primera *zelo grdo, nečtljivo pisati*

~ **▣** »Primer *pisati kot kura* temelji na predstavi, da bi kdo pisal tako kot kura praksa po tleh s svojimi kremplji na nogah.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **polita kura** ► [po'li:ta 'ku:ra] (⊕ B) *boječ, prestrašen* = • mokra kura

⊕ **B** ▷ ['Šɛt je pa p'rɑ:wɑ po'li:ta 'ku:ra. Je 'taka 'mɛ:užɑ.]

~ **□** **SSKJ 2** ▷ pog. drži se kakor mokra kura *boječe, preplašeno*; **SSF** ▷ kot polita kúra, gl. kura; kot mōkra kúra pog.; primera *boječe, preplašeno*

~ **▣** »Primer *kot mokra kura* z različico *kot polita kura* temelji na dejstvu, da mokra kokoš ni videti prav lepa, ampak je prej usmiljenja vredna ali smešna. Iz primere *moker kot kura* se je razvil metaforični pomen sestavine *mokra kura*, ki je slabšalna ali zmerjalna oznaka za žensko.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **se mu je ustavilo kakor slepi kuri zrno** ► [se mu je us'ta:jwo ko pa s'li:əpi 'ku:ri 'zərnə] (⊕ BP) *tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči* =

• še slepa kura zrno najde

⊕ BP ► [Š'təmo se je pa 'tək us'ta:jwo 'zərnə ko pa s'li:əpi 'ku:ri. Se je 'tək u'ra:jmawo, da je slu'ča:jno 'na:šwa 'nɛ:ki, 'tək ko pa s'li:əpa 'ku:ra.]

• **slabo videti kakor ena kura** ► ['bu:rno/s'la:bo 'vi:det 'kəkər 'a:na 'ku:ra] (⊕ B) *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku* ⇒ slepota (= • imeti kurjo slepoto)

⊕ B ► ['Tək 'bu:rno 'vi:di 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra.] ■ ['Nɔ, 'tɔ: si pa 'jəs 're:čem, če mi ũ'ča:six, ko 'sən pre'dɔ:ɟo za raču'na:lniko, pa 'sən 'tək ko 'ku:ra, ne 'vi:dīm 'we:nč 'kaj.]

• **stara kura** ► [s'ta:ra 'ku:ra] (⊕ B) *navadno (starejša) ženska, ki veliko govori*

⊕ B ► ['Šəta je pa 'a:na s'ta:ra 'ku:ra, ko je 'bɔl n'eu:mna, 'nɔ, 'tu:masta b'wa.]

~ □ SSF ► stára kúra nizko; pren. *navadno (starejša) ženska, ki veliko govori*

• **še slepa kura zrno najde** ► [še s'li:əpa 'ku:ra 'zərnə 'na:jde] (⊕ B, L) [še s'li:əpa 'ku:ra 'zərne 'nɔ:jde] (⊕ BP) *tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči* = • se mu je ustavilo kakor slepi kuri zrno

⊕ B ► [Če se ti je 'kaj pos'tri:əčwo, pa 'ni:si 'mi:slo, da se ti bo. Pa si 'ri:əko: »Še s'li:əpa 'ku:ra 'zərnə 'na:jde.«]

⊕ BP ► [Še s'li:əpa 'ku:ra 'zərne 'nɔ:jde. 'Tɔ: po'mi:əni, da na'wo:dno m'sa:k s'wo:jiga 'pa:rtnerja 'na:jde. Po'mi:əni, da če je g'lix s'li:əpa, pa 'na:jde.]

⊕ L ► [S'li:əpa 'ku:ra 'tuj 'zərnə 'na:jde.]

~ □ SSKJ 2 ► preg. *tudi slepa kura včasih zrno najde tudi človeku z manjšimi sposobnostmi se včasih kaj posreči*; SSF ► najti kaj kot slépa kúra [zřno], gl. kot slepa kura [zrno] kot slépa kúra [zřno] ekspr.; primera na slepo, brez premisleka; Pleteršnik ► tudi slepa kura zrno najde

~ ☒ »Primeri kot slepa kura [zrno] je nastala po preoblikovanju iz rekla *Tudi slepa kura zrno najde*. Primerjalna sestavina *kot slepa kura* je dobila prislovni pomen 'na slepo, brez pomisleka' in se uporablja v povedni rabi, npr. *biti kot slepa kura*, a z drugimi glagoli.« (Keber 2011: 439)

• **šopiriti se kakor ena kura** ► [šo'pi:rit se 'kəkər 'a:na 'ku:ra] (⊕ BP) *postavljati se, ponašati se* ⇒ petelin (= • šopiriti se kakor en petelin; • videti petelina)

⊕ BP ► ['Šəti se pa 'tək šo'pi:ri 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra 'al pa pe'te:lɔ 'tuj.]

• **vstajati s kurami vred** ► [us'ta:jat s 'ku:rami w'rɛ:t] (⊕ BP) *zelo zgoraj*

⊕ BP ► [Us'ta:ja s 'ku:rami w'rɛ:t. Da sən s 'ku:rami w'rɛ:t us'ta:wa 'dans.]

~ ⊕ ⇒ golovratna kura

~ ☒ Domača kokoš se je verjetno razvila iz več vrst različnih divjih kokoši, poleg omenjene še iz sive pragozdne kokoši, rumene pragozdne kokoši in zelene pragozdne kokoši. (Zabavnik-Cmok 1997: 20) ■ »Kokoši (Gallus), rod južnoazijskih kur. Na glavi imajo greben, lica so gola in obarvana, samci imajo ostrogo in pisano obarvano perje, samice so rjavo obarvane.« (Benedičič 2002: 118) ■ »Velika domača ptica s kratkim vratom in močnim telesom; domača perutnina, povezana s plodnostjo, obiljem in zdravljenjem s čarajočimi šegami. Pri tem so najpomembnejša dejanja, ki preprečujejo, da bi kokoš nesla jajca zunaj doma, ali obrambna dejanja pred zlemi silami in lisico.« (Baš 2004: 222)

▷ golovratna kura

merjasec ► [mer'ja:səc] -sca m (Ⓟ B, S) [mər'jɔ:səc] -sca m

(Ⓟ BP) **1.** *merjasec* [odrasel samec prašiča] **2.** *merjasec* [plug z dvema lemežema in deskama, ki obrača brazdo samo na eno stran; dvojni, obračalni plug]

Ⓟ B ► **2.** [S 'ši:bo al pa z 'gɛ:jžlo. Ko sən o'ra:wa, sən pa 'gɛ:jžwo 'mɛ:wa 'za:di, da sən k'ra:we nag'na:wa. O'ra:wa sən pa z mer'ja:scom. Najp'rɛ:j smo 'mɛ:li mer'ja:sca, biɟ je 'ta:k le'si:ən, 'pač 'ta:k, da je le'si:əno b'wɔ og'rɔ:dje, 'sa:mɔ 'lɛ:meš je biɟ iz ž'e'lɛ:za. 'Nɔ, 'pɔl smo pa 'bɔl ž'e'lɛ:znega 'mɛ:li, smo ga 'mɛt 'Nɛ:mčijo 'ku:pli d'ru:giga.] ■ **2.** ['Mi: smo pa 'təstmo 'rækli mer'ja:sec, le'si:ən mer'ja:sec. 'Ma: p'ri:ədi 'tək ko'li:əse, 'nɔ, 'ta:k po'di:əwəc, 'pɔl pa 'dɔ:ɥta 'ta:m d'wi:ə 'təsti 'lɛ:meži. 'Nɔ, 'ta:m so b'lɛ pa ž'e'lɛ:zne, 'ja:. D'ru:go je b'wɔ pa ɥ'sɛ le'si:əno.]

Ⓟ BP ► **1.** [Mer'jɔ:sca smo 'pərnas z'mi:əŋ 'mɛ:li. 'Tək da so d'ru:gi 'tut k 'na:m pərpe'lo:li s'wi:je. Ni ɥ'sɔ:ka na'ra:wa g'li:x, 'nɔ.]

Ⓟ S ► **2.** [Š'tu:ə je pa mer'ja:səc.]

• **2. biti debel kot en merjasec** ► ['bət 'tɔ:ɥst kə 'a:n mər'jɔ:səc]

(Ⓟ BP) *zelo* ⇒ prolenk (= • biti debel kot en prolenk)

Ⓟ BP ► ['Tək 'tɔ:ɥst je kə 'a:n mər'jɔ:səc.]

• **2. smrdeti kot en merjasec** ► [smər'de:t kə 'a:n mər'jɔ:səc]

(Ⓟ BP) *zelo*, *močno* ⇒ koči (= • smrdeti kot en koči); ⇒ pok (= • smrdeti kot en pok); ⇒ svinja (= • smrdeti kot ena svinja)

Ⓟ BP ► [Smər'di: kə 'a:n mər'jɔ:səc. Mer'jɔ:səc je pa 'ri:əs s'mərdo. Pa 'wu:ni 'pɔ:k pa 'wu:ni 'bi:dər, 'tɔ: so tuj 'bɔl smər'dɛ:li. Pər go'vɛ:do 'mɛ:j.]

~ Ⓟ *Merjasec* 'neskopljen, odrasel prašič'. Beseda se je razvila iz *merasec*, *meršec*, to pa ali prek po disimilaciji nastalega *neršec*, kar je znano v knjižnem jeziku, ali prek nepotrjenega **mršec* iz **nršec* < praslovansko **nerstьcь* s prvotnim pomenom *'ki se pari, ki je sposoben parjenja'. (Snoj 1997: 335)

~ Ⓟ »Plug z lemežema in deskama. Uporabljali so ga na hribovitih območjih za oranje na strmih njivah, pri oranju v obeh smereh omogoča obračanje brazde navzgor, s čimer se zmanjšuje drsenje plodne zemlje.« (Baš 2004: 107)

muha ► ['mu:xa] -e ž (Ⓟ B, L, S, BP) *muha* [žuželka s kratkimi nogami, tipalkami in kožnatimi krili]

• **narediti iz muhe konja** ► [na're:st iz 'mu:xe 'kɔ:jna] (Ⓟ BP) *močno pretiravati*

Ⓟ BP ► [Bi iz 'mu:xe 'kɔ:jn 'ra:to, če si preti'ra:wəɥ 'nɛ:ki. Si 'ri:əko: »Na'rɛ:do sɟ iz 'mu:xe 'kɔ:jna.«]

Merjasec.
(Foto: Anja Benko.)

Merjasec.
(Foto: Anja Benko.)

Muha.

~ [SSKJ 2] ▷ pog. delati iz muhe slona *močno pretiravati*; SSF ▷ narediti iz muhe slóna, gl. delati iz muhe slóna; délati iz muhe slóna pog.; pren., dov. narediti *močno pretiravati*; Pleteršnik ▷ delati iz komarja vola, iz mušice konja delati

~ [K] »Frazem *delati iz muhe slona* z dovršnima različicama *narediti iz muhe slona*, *napraviti iz muhe slona* je nastal po predstavi, ki temelji na nasprotju majhna : velika žival, preneseno majhna : velika stvar. To nasprotje je uporabljeno za hiperbolično ponazoritev močnega pretiravanja, tj. da se iz majhne, nepomembne stvari neosnovano, neutemeljeno ustvari velika, pomembna. Sestavine, ki predstavljajo člene nasprotja, se v evropskih jezikih lahko izmenjujejo, kar pomeni, da v vlogi majhnih in velikih živali nastopajo razen *muhe* in *slona* še druge: v sln. še *konj*, *komar*, *mušica*, v drugih jezikih *slon*, *konj*, *medved*, *vol*, *bivol*, *osel*, *jelen*, *velblod* ter *muha*, *komar*, *bolha*, *mravlja*, *uš.*« (SSF; vir: Fran.si /10. 10. 2022)

noga ► [ˈno:ga] -e ž (⊕ B, BP, L, S) *noga* |*okončina*, *ki se uporablja za oporo trupa*, *premikanje*|

• **imeti telečje noge** ► [ˈme:t ˈtɛ:wačje ˈno:ge] (⊕ S) *mehke*, *nerodne*, *za stanje/hojo negotove*

⊕ S ▷ [ˈTɛ:wačje ˈno:ge smo ˈtuj ˈmɛ:li. ˈMa:š ˈtɛ:wačje ˈno:ge. ˈTɛsti, ko je ˈpi:jen biɥ ˈal pa ko ga je ˈnɔ:swo, smo goˈvɔ:rli, da ˈma: ˈtɛ:wačje ˈno:ge. Ko je ˈtək opoˈtɛ:ko se. Ko ˈte:wa, ko se roˈdi:, se ˈtut še ˈtək prewˈrɔ:ča sɛm pa ˈtɔ:ta.]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. *imeti telečje noge za stanje, hojo negotove*

oko ► [ˈɔko] oˈči:asa s (⊕ B, L, BP) *oko* |s prilastkom *očesu podoben del česa*|

⊕ B ▷ [ˈTa:m so pa oˈči:ase. ˈRɛ:pa ˈma: oˈči:ase ˈwɛ:jke že, ˈtək ˈwi:gret, ko smo ˈri:azali jo, za ˈsa:dit. ˈKa:ke ˈli:əpe oˈči:ase že ˈma:. ˈA:lte, če je na ˈto:plem. ˈTa:m ˈpo:le poˈže:ne, da ˈra:ste.]

⊕ BP ▷ [ˈTu:ə je ˈɔko, da ˈpɔl skˈli:je, da ˈpɔl ˈro:ste. Če ni ˈmɛ:wa oˈči:as, ˈto:ko si ˈkər ˈbək ˈde:ɥ, ˈtəste ˈtək ni ˈwɛ:nč ˈpɔl ˈrɔ:stwa. ˈE:ne ˈɔko, ˈwɛ:nč oˈči:as. Če ˈɔ:ka ˈni:ma, je ˈxi:n.] ■ [Uˈča:six, ko so nareˈzo:li əˈpi:co, da je ˈwɛ:nč ˈso:rɪ ˈbɔ:wo, da je ˈwɛ:nč ˈbɔ:wo seˈma:na, so pa nareˈza:li. In se je ˈmərwa ˈtək preˈre:zat əˈpi:ca, je na ɥˈsa:kem kˈra:jo ˈɔko ˈbɔ:wo. Če si ˈtək preˈre:zo, da na ˈɔnem ˈɔka ni ˈbɔ:wo, ˈpo:le ˈta:m ni ˈbɔ:wo ˈnəč.] ■ [ˈTəste, ko so prerežˈwɔ:le, ˈžɛ:nske so prerežˈwɔ:le, je ˈmərwa pogˈwa:t, da je pˈraɥ odˈri:əzwa, da je bˈwɔ na oˈbi:əx kˈra:jəx eˈna:ko. Ker bi šˈkɔ:da bˈwɔ, da bi ˈtəsto ˈwɛ:jko əˈpi:co ˈnətər ɥ ˈsɔ:do in si jo pa poˈri:əzo, ɥˈča:six dˈwi:əˈba:rti al pa ˈtri:ˈba:rti, si pa ˈtri: saˈdi:ke naˈra:do, ˈnɔ.] ■ [ˈWo:ne, goˈmɔ:l kot ˈta:k, ˈtəsti je biɥ pa za ˈpərwi šˈta:rt, za xˈra:no, za mˈwɔ:de saˈdi:ke.]

⊕ L ▷ [ˈɔko pər əˈpi:ci. Oˈči:ase smo ˈrəkli, da so pər əˈpi:ci.]

• **dregniti v kurje oko** ► [dˈrɛ:gnit ɥ ˈku:rje ˈɔ:ko] (⊕ B) *prizadeti*, *vznemiriti* = • stopiti na kurje oko

⊕ B ▷ [Da ˈte: je ˈnɛ:gdo ˈtək priˈzaˈde:ɥ, da ˈte: je boˈli:əwo ɥ ˈbi:stwo. So ˈrəkli: »Šˈtɔ je pa ˈtək, ko bi te ˈnətər ɥ ˈku:rje ˈɔ:ko dˈrɛ:go.«]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. dregniti v osje, sršenovo gnezdo *dati povod za hudo, množično razburjenje*; SSF ▷ drégniti v kúrje okó, gl. oko; drégniti v kúrje okó, gl. stopiti komu na kurje oko; stopiti kómu na kúrje óko ekspr.; pren. *po nerodnosti zadeti koga na občutljivo mesto*

~ [K] »Besedni zvezi *stopiti komu na kurje oko* in *dregniti v kurje oko* sta uporabljeni v prenesenem pomenu, temeljita na dejstvu, da je *kurje oko* zelo občutljivo. Če stopimo nanj, zelo boli. Frazem *stopiti komu na kurje oko* je verjetno sprejet iz nem. *jm. auf die Hühneraugen treten*. Tudi besedna zveza *kurje oko* je kot kalk sprejeta iz nem. *Hühnerauge*, to pa iz lat. *oculus pullinus*.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

• **imeti kurje oči** ► ['me:t 'ku:rje 'o:ke] (⊕ B) *kožna odebelina, zadebelina s poroženelim strženom*

⊕ B ▷ ['Ku:rje 'o:ke so pa 'gər na 'ro:kex pa pou'šo:di o'ko:wo so b'le. Š'to ni b'wə 'fa:jn 'me:t 'gər na 'kə:ži.]

~ [SSKJ 2] ▷ kurje oko *kožna odebelina, zadebelina s poroženelim strženom*

• **stopiti na kurje oko** ► [s'to:pit na 'ku:rje 'o:ko] (⊕ B) *prizadeti, vznemiriti* = • dregniti v kurje oko

⊕ B ▷ [S'to:pwa sən 'mə na 'ku:rje 'o:ko. 'Tə po'mi:əni, da sən ga prizə'de:wa 'ču:dno 'fɛ:jst.]

~ [SSKJ 2] ▷ ekspr. dregniti v osje, sršenovo gnezdo *dati povod za hudo, množično razburjenje*; SSF ▷ stopiti kómu na kúrje óko ekspr.; pren. *po nerodnosti zadeti koga na občutljivo mesto*

~ ⊕ Praslovansko (Bezljaj 1982: 245–246). ■ To so izpeljanke iz indoevropskega korenskega samostalnika **h3okʰ*- 'oko' in korena **h3okʰ*- 'gledati', ki se ohranja v glagolih. (Snoj 2009: 468)

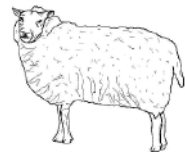
▷ oko pri repici

ovca ► ['o:ɥca] _{-e ž} (⊕ B, BP, L, S) *ovca* |*manjša domača žival, ki se goji zlasti zaradi volne* = bicka

⊕ B ▷ ['Ki:ra 'o:ɥca je 'tək 'bo:ɥna, 'ma: 'təste 'ga:rje. 'Pəl pa, če jix je 'tək 'wɛ:jko s'kəp, so pa os'ta:le 'tət o'ku:žene. Se pa na'li:əzejo 'e:na ot d'ru:ge.]

⊕ BP ▷ ['Mi: 'ni:smo 'mɛ:li 'o:ɥc.] ■ ['O:ɥce so a'ni so'sɛ:di že 'mɛ:li.] ■ ['O:ɥce jim pa 'pəl 'tuj ɥ'sɛ 'tra:ɥnike po'pa:sejo. Pa 'dɔ:le, u'nɛ:x pər R'lj:i:əki, se je r'jea:kwo, da so 'tut 'koa:ze 'mɛ:li, da so ɥ'sɛ po'jɛ:dle.]

⊕ S ▷ ['O:ɥca je b'rɛ:ja 'pɛt 'mi:əscou pa 'par d'ni še z'ra:ɥno.] ■ ['O:ɥce 'mərš pa st'ri:čt 'wi:gret pa ɥ 'jəsən. Z 'o:ɥcami je 'kər 'wɛ:jko 'dɛ:wa.] ■ ['Məne je 'tək pre'wɔ:mo 'kərč, p'rej pər no'sɛ:čnosti. Ko sən 'bo:wa z d'ru:gi 'däčwi no'sɛ:ča pa pər č'e'tərtəm ot'ro:ko. 'Məne je 'tək 'wo:mo 'kərč, 'tək, da sən ɥ'ča:six š'ti:mo s'pə:stwa. 'Pəl sən pa 'dɔ:xtarjo po'wi:ədwa, ko sən š'wa na preg'lɛ:t. Je 'rɛ:ko: »'O:, gos'pa:, 'wi: 'ma:te pa 'do:ma zdra'wi:lo.« Sən 're:kwa: »'Waxko 'rəčt, če pa č'lo:wək ne 'wi:əs.« Je 'rɛ:ko: »'Ma:te 'o:ɥce?« Sən 're:kwa: »'Ja:« Je 're:ko: »'Wɔ:ɥno?« Sən

Ovca.
(Risba: Urša Kogelnik.)

Ovca.

're:kwa: »'Ja:.« Je 're:ko: »'Wɔ:uno sp'rɛ:dajte. Pa si noga'wi:ce zaš'tri:kite.

Pa 'tæste 'nɔ:ste.« Je 're:ko: »Do'ma:če zdra'wi:lo. Bo pa 'ne:xo 'kərč 'bo:let.« Sən pa 're:kwa: »'Ma:, 'wi:æte, 'tæsto 'wa:xko nar'di:m.« 'Jæs sən si pa š'tra:mp]ne zaš'tri:kawa pa ot'ro:kom u'si:əm, ko so 'bəli ot'ro:ci 'mi:xni. Sən u'si:əm 'do:ma iz 'wɔ:une, is p'rɛ:je š'tra:mple š'tri:kawa pa smo 'tæste š'tra:mple no'si:li u'sə. 'Mɔ:ški pa 'tuj. 'O:n je pa 'tuj 'nɔ:so 'wɔ:unaste š'tra:mple. 'Nɔ, 'jæs 'jix 'ma:m še 'zaj 'gər. Po'ma:gawo je.]

• **biti črna ovca v družini** ▶ ['bət 'čərna 'ɔ:uca u dru'zi:ni] (⊕ B, BP) *kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab*

⊕ **B** ▶ ['Črna 'ɔ:uca u družini je biu pa 'tæsti, ko je biu 'ne:ki po'si:əbnega. Če so u'si b'li p'ri:dni, 'a:dɯ pa proble'ma:tičən, je biu 'čərna 'ɔ:uca u dru'zi:ni.]

⊕ **BP** ▶ ['Tæsti, kə je 'ma:wo is'tɔ:pau, da je ne'rɔ:čən biu, da 'ni:so b'lə zado'vɔ:lni 'tək ž n'jɛ:m. Pa 'ci:əwa dru'zi:na je 'mɛ:wa 'a:n og'lɛ:t, 'a:dən je biu pa 'čərna 'ɔ:uca u dru'zi:ni.]

~ **SSKJ 2** ▷ ekspr. je črna ovca v družini *edini, ki je drugačen, slab*; **SSF** ▷ črna ovca ekspr.; pren., v povedni rabi *kdor je v primerjavi z drugimi drugačen, slab*

~ **☒** »Nastanek frazema *črna ovca* je verjetno treba povezovati z negativno simboliko črne ovce. (...) Pomen izraza *črna ovca* temelji na simboliki črne barve in izjemnosti te barve pri ovcah.« (Keber 2011: 653) • Človek, ki je označen za črno ovco, ima verjetno kakšno negativno lastnost/lastnosti, po kateri/katerih se loči od večine (Kos 2000: 91).

~ ⊕ Praslovansko **ovbca* je dalje enako s staroindijsko *avikā* 'ovca'. Oboje se je razvilo iz indoevropsko **Houikā* 'ovčica'. (Snoj 1997: 416–417)

~ ⊕ »Ovca in oven spadata poleg psa in goveda med najstarejše domače živali. Izhajata iz divje vrste, iz muflona. Oglašata se z *be*, beketata. Ovca je krotka, prilagodljiva, potrepljiva in skromna, polna je ponižnosti in pohlevnosti.« (Benko 1999: 43; Keber 1996: 265–285) ■ Leta 1962 so na Strojni našli 125 ovac, leta 1979 jih je bilo le še 29 (Makarovič 1982: 161). Ovce so redili predvsem zaradi volne in ne toliko zaradi mesa. Strigli so jih s posebnimi škarjami spomladi (aprila) in jeseni (septembra).

pamet ▶ ['pa:met] -i ž (⊕ B) *pamet* |*sposobnost dojemati, razsojati, ravnati glede na izkustvo*|

• **imeti kurjo pamet** ▶ ['me:t 'ku:rjo 'pa:met] (⊕ B) *biti neumen, neinteligenten*
⇒ kura (= • biti ene pameti kot ena kura; • biti kot ena kura; • biti pameten kakor ena kura)

⊕ **B** ▶ [ɤ]'Ka:ko 'ku:rjo 'pa:met 'ma:š 'koj 'ti:!
« je u'časi 'ki:ər 're:ko.] ■ ['Ki:ri je biu 'tək n'ai:vɯ, da je u'sɛ:mo na'sɛ:do, so 'rəkli, da 'šati 'ma: pa 'ku:rjo 'pa:met.] ■ ['Vi: 'ma:te pa 'ku:rjo 'pa:met.] (Benko 2010: 142) ■ ['Ti: 'ma:š pa 'ku:rjo 'pa:met.] (Benko 2010: 142)

~ **SSKJ 2** ▷ ekspr. biti kurje pameti *neintelligenten*; **SSF** ▷ iméti kúrjo pámet, gl. pamet; iméti kúrjo pámet ekspr.; pren. *biti neumen, omejen*

~ **☒** »Frazem *kurja pamet* temelji na domnevi, da so kure in sploh ptice neumne.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/) • »Kdor je kurje pameti, ne more imeti dosti v glavi, saj naj bi bile kokoši zelo neumne živali.« (Kos 2000: 80)

pav ► ['pa:ɥ] -wa m (⊕ B, L, S) *velika domača ptica z zelo dolgim, živo pisanim repom* = fav

⊕ L ► ['Pa:ɥ je na go'ri:ci 'xo:do. Ko 're:čejo, da 'wɔ:zi ko'či:jo, ko 'tək 'rap nar'di:, da 'wɔ:zi ko'či:jo.]

⊕ S ► ['Təste je pa 'pa:ɥ.]

• **šopiriti se kakor en pav** ► [š'o'pi:rit se 'kəkər 'a:n 'pa:ɥ] (⊕ B) *postavljati se, ponašati se* = kura (= • šopiriti se kakor ena kura); ⇒ petelin (= • šopiriti se kakor en petelin; • videti petelina)

⊕ B ► [š'o'pi:rit se 'tək 'kəkər 'a:n 'pa:ɥ. Z'lɔ: je 'nɔ:bəl.]

~ ⊕ Prevzeto iz neke romanske predloge, ki se je razvila iz latinsko *pāvus*, *pāvō* 'pav', kar je kakor grško *taós* 'pav' verjetno izposojeno iz nekega antičnega vzhodnega jezika. Predloga ni znana. (Snoj 1997: 431)

~ ⊕ »Pavi (Pavo), s fazani soroden rod velikih kur z dvema vrstama v gozdovih in goščavah južne Azije in Sundskih otokov. Samec ima na glavi krono iz pokončnih peres z golimi tulci. Značilno je zeleno zlato bleščeče se kolo razširjenega repa z bronastimi, modrimi in zelenimi očmi. Samica je skromno sivo rjavo obarvana.

Navadni pav (Pavo cristatus) je pogost okras v evropskih parkih in živalskih vrtovih. Samec je dolg od glave do konca repa več kot 2 metra. Gnezdi pod gostim rastlinjem na tleh. Prehranjuje se s semeni, sadeži, z žuželkami in drugimi manjšimi nevretenčarji. Spi na drevesu.« (Benedič 2002: 220)

petelin ► [pete'li:n] -a m (⊕ B, S) [pe'te:lən] -lna m (⊕ S) [pe'tɛlɯ]

-a m (⊕ BP) [pe'te:lɯ] -a m (⊕ L, S) [pet'li:n] -a m (⊕ B, L, S)

petelin | *kokošji samec* |

⊕ B ► ['Wa:xko je pa 'di:ɥji pet'li:n. 'Tu:ə sta pa d'wa:. 'A:dən je 'wələk, 'a:dən pa 'ma:li. 'Šət je pa ta 'ma:le 'so:rte pet'li:n.] ■ [Pet'li:n k'le:pa. K'li:če 'ku:ro.]

⊕ L ► [Pe'te:lɯ 'ma: 'tut gre'bi:ən.] ■ [Pe'te:lɯ kiki'ri:ka. Kikiri'ki.]

⊕ S ► [Pet'li:na pa ne 'mɔ:rš 're:zat, ko pe'te:lɯ 'ma: pa z'nɔ:tra 'ja:jce. 'Ja:jce 'ma: pe'te:lɯ z'nɔ:tra, 'pɔt č'ri:əwami.]

• **biti mogočen kakor petelin na gnoju** ► ['bət mo'gɔ:čɯ 'kəkər pete'li:n/pet'li:n na g'no:jo] (⊕ B) *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kot en petelin; • hoditi kot petelin na/po gnoju; • šopiriti se kot en petelin na gnoju

⊕ B ► ['Šəti je pa 'tək mo'gɔ:čɯ 'tək 'kəkər pet'li:n na g'no:jo. 'Tək so 'mɔ p'ra:jli. Ko pet'li:n, ko je na g'noj p'rəšo, je pa na'va:dno za'pe:ɥ.]

~ □ SSKJ 2 ► drži se kot petelin na gnoju; SSF ► kot petelin na gnoju ekspr.; primera *ponosno, bahavo; Pleteršnik* ► ošaben kakor petelin na gnoju

• **biti mogočen kot en petelin** ► ['bət mo'gɔ:čɯ ko 'a:n pete'li:n/pet'li:n] *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kakor petelin na gnoju; • hoditi kot petelin na/po gnoju; • šopiriti se kot en petelin na gnoju

Petelin.

Petelin.
(Risba: Urša Kogelnik.)

⊕ **B** ▷ [Da je 'tək mo'gɔ:čŋ 'tək ko pa 'a:n pete'li:n, pet'li:n.] ■ ['Šəti je 'tək mo'gɔ:čŋ ko 'a:n pet'li:n.]

- **hoditi kot petelin na/po gnoju** ► ['xɔ:dit ko pet'li:n na g'nɔ:jɔ] (⊕ B) ['xɔ:dit ko pet'li:n po g'nɔ:jɔ] (⊕ B, L) *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kakor petelin na gnoju; • biti mogočen kot en petelin; • šopiriti se kot en petelin na gnoju

⊕ **B** ▷ [Če je 'ki:ri 'tək 'fi:n biɥ pa 'sam 'səbi spre'xajɔ se səm ter 'tʃa. 'Xɔ:di ko pet'li:n na g'nɔ:jɔ.]

⊕ **L** ▷ ['Šət pa 'xɔ:di 'tək ko pa pet'li:n po g'nɔ:jɔ.]

~ [SSKJ 2 ▷ drži se kot petelin na gnoju; SSF ▷ kot petelin na gnoju] *ekspr.: primera ponosno, bahavo; Pleteršnik ▷ ošaben kakor petelin na gnoju*

~ [K] »Primeri *kot petelin po gnoju* temelji na lastnostih petelina, ki se počuti kot gospodar na svojem dvorišču ali na gnoju.« (Keber 2011: 692)

- **iti na petelina** ► ['jət na pet'li:na] (⊕ B) *iti na lov za petelinom*

⊕ **B** ▷ [So š'lə na pet'li:na, če ga 'bɔ:jɔ 'vi:dli. 'To so b'lə 'lɔ:uci. So 'tək 'xɔ:dli 'gər pər 'bi:ci na St'rɔ:jni. So 'rəkli: »Zaj bomo pa 'vi:dli pet'li:na.«]

- **rdeči petelin** ► [ər'dɛ:či pet'li:n] (⊕ B) *ogenj, požar*

⊕ **B** ▷ [Ər'dɛ:či pet'li:n je pa 'ɔ:jgŋ. Po'ka:zo se je ər'dɛ:či pet'li:n. 'Pač k'ji:ər je 'gɔ:ret za'čɛ:wo.] ■ [Če je k'ji:ə gɔ'rɛwo, je bwa pa katast'rɔ:fa. Je biɥ ər'dɛ:či pet'li:n na st'rɛ:xi.]

~ [SSKJ 2 ▷ 4. *ekspr., navadno s prilaskom ogenj, požar; SSF ▷ rdéči petelin* *ekspr.: pren. požar*

~ [K] »Frazem *rdeči petelin* temelji na dejstvu, da je pri več skupinah narodov petelin simbol ognja in sonca. Zato so rdečega petelina žrtvovali ustreznim bogovom, npr. Slovani Perunu ali Svarogu, Germani bogu groma Toru. Sončni kult petelina ima sledove v materialni kulturi. Pločevinaste figure petelina so že izdavnja dajali na strehe hiš, cerkva, zgradb, da bi s tem odvrnili strela. Po vraževernih predstavah naj bi petelin imel magično moč, njegovo petje naj bi odganjalo zle duhove, saj naznanjuje sončni vzhod. Med najstarejšimi poskusi razlage nastanka frazema *rdeči petelin* je naslednji: zaradi žarjave barve in leskečega očesa so ga (= petelina) že od nekdaj jemali za simbol plamena in prav zato rekajo, kedar gori: petelin pleše po strehi (Ogrinec, Obrazi, SG 1868, 96).« (Keber 2011: 692)

- **šopiriti se kakor en petelin** ► [šo'pi:rit se 'kəkər 'a:n pet'li:n] (⊕ B) [šo'pi:rit se 'kəkər 'a:n pe'tɛ:lŋ] (⊕ BP) *postavljati se, ponašati se* = • videti petelina → kura (= • šopiriti se kakor ena kura); ⇒ pav (= • šopiriti se kakor en pav)

⊕ **B** ▷ [Šo'pi:ri se 'tək 'kəkər 'a:n pet'li:n.]

⊕ **BP** ▷ ['Šəti se pa 'tək šo'pi:ri 'tək 'kəkər 'a:na 'ku:ra 'al pa pe'tɛ:lŋ 'tuɥ.]

- **šopiriti se kot petelin na gnoju** ► [šo'pi:rit se ko pete'li:n na g'nɔ:jɔ] (⊕ B) *ponosen, bahav, ošaben* = • biti mogočen kakor petelin na gnoju; • biti mogočen kot en petelin; • hoditi kot petelin na/po gnoju

⊕ **B** ▷ [Šo'pi:ri se ko pete'li:n na g'nɔ:jɔ. 'Šəti je pa 'tək mo'gɔ:čŋ g'ra:to, da bi 'kər s'xa:bo.]

~ [SSKJ 2 ▷ drži se kot petelin na gnoju; SSF ▷ kot petelin na gnoju] *ekspr.: primera ponosno, bahavo; Pleteršnik ▷ ošaben kakor petelin na gnoju*

- **tristo petelinov** ► ['tri:s'tu:ə pet'li:nouɥ] (⊕ B) *psovka*

⊕ **B** ▷ ['tʃ:, 'tri:s'tu:ə pet'li:nouɥ, 'kək je 'bo:wo š'tu:ə na'rɔ:be.]

~ [SSKJ 2 ▷ šalj., kot podkrepitev res je, tristo petelinov

• **videti petelina** ► ['vi:det pet'li:na] (⊕ B) *postavljati se, ponašati se* = • šopiriti se kakor en petelin; ⇒ kura (= • šopiriti se kakor ena kura); ⇒ pav (= • šopiriti se kakor en pav)

⊕ B ► [A 'vi:diš pet'li:na? 'Tɔ: bi 'bo:wo, če se 'ki:əri 'tək pos'ta:ɥla.]

• **vstajati s petelinom vred** ► [ʊs'ta:jat s pet'li:nom w'rɛ:t] (⊕ B) *zelo zgoraj, hitro vstajati*

⊕ B ► [ʊs'ta:ja s pet'li:nom w'rɛ:t.] ■ ['Ki:ər je 'mɔ:ɥ z'gɔ:da ʊs'ta:jat, 'ki:ər je 'me:ɥ 'ta:ko s'lu:žbo, al pa ʊ'ča:six, ko so z'gɔ:da š'lə na 'fu:ro, 'nɔ, ko so s 'kɔ:jnam 'vɔ:zli, da ni b'wɔ w'rɔ:če. 'Təsti so s pet'li:nom w'rɛ:t ʊs'ta:li.]

~ □ SSKJ 2 ► ekspr. vstajati s petlini v kmečkem okolju *zelo zgodaj*; SSF ► vstájati s petlini ekspr.; pren. *zelo zgodaj vstajati*

~ ☒ »Frazema vstajati s petlini, zbudjati se s petlini temeljita na dejstvu, da so petlini navsezgodaj budni in se oglašajo s petjem.« (Keber 2011: 693)

~ ⊕ Prvotno **pētelinъ* je pomenilo *'pevec', saj je to izpeljanka iz praslovansko **pěti*, slovensko *pěti*. (Snoj 1997: 149)

~ ⊕ »*Galliformes*, kokošji samec. V ljudskem izročilu nastopa kot napovedovalec vremena, smrti in obiskov. Z naznanjanjem novega dne (svetloba kot znamenje božanstev luči in svetlobe) je bil petelin božji glasnik. (...) Ker velja za ošabno žival, je prispodoba za hvalisave in prevzetne ljudi.« (Baš 2004: 413)

pok ► ['pɔ:k] -a m (⊕ B, BP, L, S) **1.** *kozel* |*kozji samec*| = kozel; kozlič; kozliček **2.** *oven* |*ovčji samec, oven*| = bider; oven

⊕ L ► ['Pɔ:k. 'Pɔ:kec 'tuj 're:čemo 'mi:xnemo pa 'ko:zica pa koz'li:či 'tuj.]

• **smrdeti kot en pok** ► [smər'det kə 'a:n 'pɔ:k] (⊕ BP) *zelo, močno* ⇒ koči (= • smrdeti kot en koči); ⇒ merjasec (= • smrdeti kot en merjasec); ⇒ svinja (= • smrdeti kot ena svinja)

⊕ B ► [Smər'di: kə 'a:n 'pɔ:k. 'Mi 'nismo 'rəkli 'kɔ:či. 'Tɔ: pɔ'mi:əni, da g'ro:zno smər'di:š. Na 'da:ɥč ga za'wɔ:xaš.]

~ ⊕ Prevzeto iz bavarskega avstrijskega refleksa za novovisokonemško *Bock* 'kozel', srednjevisokonemško starovisokonemško *boc*, -*ckes* 'isto', starosaško *buck*, anglosaško *bucca*, staronordijsko *Bukkr*, *bokkr* < germansko **bukka*- < indoevropsko **bhug*-*nó*-poleg **bhūg*'ó > *avesta būza*- 'isto'. (Bezljaj 1995: 76)

polt ► ['pɔ:ɥt] -i ž (⊕ B, BP) *polt* |*površina (človeške) kože, zlasti na obrazu*|

• **kurja polt** ► ['ku:rja 'pɔ:ɥt] (⊕ B, BP) *zaradi mraza ali groze naježena koža* ⇒ koža (= • dobiti kurjo kožo)

⊕ B ► ['Ku:rja 'pɔ:ɥt. Če te je 'tək zmra'zi:wo 'kaj al pa si biɥ 'bɔ:ɥn. Si 'me:ɥ 'ci:əwo 'ku:rjo 'pɔ:ɥt. 'Bɔl smo 'rəkli, da 'ma: 'ku:rjo 'kɔ:žo ko pa 'pɔ:ɥt.]

⊕ BP ► ['Ku:rjo 'pɔ:ɥt 'ma:š, če te 'za:be.]

~ □ SSKJ 2 ► kurja polt *zaradi mraza ali groze naježena koža*; SSF ► kúrja pólt ekspr.; pren. *groza*; *Pleteršnik* ► kurja polt

~ [K] »Poimenovanje *kurja polt*, narečno *kurja koža*, se uporablja v pomenu 'zaradi mraza ali groze naježena koža'. Povezanost z grozo nakazuje preneseni pomen poimenovanja: ekspr. 'groza'. Poimenovanje *kurja polt* je nastalo po podobnosti kože kur, ko jim odstranimo perje. V nekaterih drugih jezikih kuro nadomestita gos ali pura.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

prasec ▶ [p'ra:sec] -sca m (Ⓣ B) [p'ra:səc] -sca m (Ⓣ B) *prašič* | *domača žival, ki se goji zlasti zaradi mesa in slanine* | = prase; prašič

• **biti tak(šen) prasec** ▶ ['bət 'ta:k p'ra:sec] (Ⓣ B) *hudoben, nemaren človek*

Ⓣ B ▶ ['Šəti je pa 'ta:k p'ra:sec. Ž'le:xt je.] ■ ['Šəti je pa p'ra:vi p'ra:sec. Če je 'ki:ari 'tək ne'ma:rŋ biu, da 'ti: je 'ci:əwo swija'ri:jo na'ri:ədo.]

~ [L] SSKJ 2 ▶ nizko *ničvreden, malovreden človek kateri prasec jih je izdal / kot psovka prekleti prasec; Kostelski* ▶ 2. nizko | *ničvreden, malovreden človek* |; *Pleteršnik* ▶ *prásəc* – tudi kot psovka

~ Ⓣ ⇒ prase

prasica ▶ [pra'si:ca] -e ž (Ⓣ S) *samica prašiča; svinja* = svinja; žavka

• **biti len kot ena prasica** ▶ ['bət 'fa:ɯlast ko 'a:na pra'si:ca] (Ⓣ B) *zelo len*

Ⓣ B ▶ ['Če je 'ki:ər 'tək 'lɛ:n biu, 'tək 'fa:ɯlast, so 'rəkli, da je 'tək 'fa:ɯlast ko 'a:na pra'si:ca.]

~ Ⓣ ⇒ prašič

prašič ▶ [p'ra:šič] -a m (Ⓣ BP, L, S) [pra'ši:č] -a m (Ⓣ B)

[p're:šič] -a m (Ⓣ B) *prašič* | *domača žival, ki se goji zlasti zaradi mesa in slanine* | = prase; prasec

Ⓣ BP ▶ [P'ra:šič. Če si 'rɛ:ko, da si za'pi:toɯ, ɯ'ča:six, ko se je 'mɔ:st 'nu:caɯ, na 'bɔx so pi'tɔ:li, 'tu:ə so 'stɔ:re s'wi:je pi'tɔ:li na 'bɔx. So p'rej do'ji:le 'par'ba:rti 'kɔ:čije, da je 'bɔl 'wɛ:jka b'wa, 'pɔl se je pa 'wɛ:nč š'pe:xa 'gər naba'so:wo, če si jo 'pi:taɯ. Kər ɯ'ča:six se je š'pe:x 'nu:caɯ. 'Zaj je pa g'li:x na'rɔ:be. 'Zaj ga pa ne s'mi:ə 'kaj 'bit, če pro'da:jaš pra'ši:če. Na'wo:dno je 'təsti, kə je s'tu:ə 'ki:l, 'təsti je biu p'ri:əlanɯ, 'təsti s'tu:ə 'ki:lski, 'təste ni b'wɔ 'tək 'ču:dno š'pe:xa.] ■ [P'ərnas na 'du:əm, 'kəkər so 'nu:cali, 'jəs 'ni:sŋ 'tək biu za'tu:ə, je 'a:dən 'tək p'rəšo, da 'mi: je po'mɔ:go, da je 'təsti k'wo:ɯ, 'pɔ:le se je pa pro'da:jawo. 'Mi: smo 'wɛ:jk pra'ši:čoɯ 'mɛ:li, 'a:nix d'wi:əs'tu:ə.]

Prašič.

• **biti debel kakor en prašič** ▶ ['bət 'tɔ:ɯst 'kəkər 'a:n pra'ši:č] (Ⓣ B) *zelo debel*

Ⓣ B ▶ ['Šəti je pa 'tɔ:ɯst 'tək 'kəkər 'a:n pra'ši:č.]

~ [L] eSSKJ ▶ *debel kot prašič slabšalno debel kot pujs; debel kot prašič/pujs slabšalno zelo debel; SSKJ 2* ▶ ekspr. *debel kot prašič zelo*

~ [K] Primerjava debelega človeka s prašičem, svinjo je povsem samoumevna, saj ti dve živali namensko pitamo za zakol (Kos 2000: 100).

Prašič.

• **pitan prašič** ► ['pi:tan p'ra:šič] (⊕ B) *len*

⊕ B ► ['Pi:tan p'ra:šič so 'mɔ 'rækli. 'Tɔ: po'mi:əni, da je pa 'fa:ɹlast.]

~ ⊕ Prvotno **poršičit'č* je manjšalnica od praslovansko **poršičь*, slovensko *prášec*. (Snoj 1997: 483) ■ Indoevropsko **pórk'o* 'prašič' (Bezljaj 1995: 103)

~ ⊕ »Prednik domačih prašičev je divji prašič (Sus scrofa). Razširjen je v Evropi, Aziji, severni Afriki in Indoneziji. Zaradi geografskih ločitev so nastale podvrste divjih prašičev, ki so se prilagodile vplivom okolja. Najpomembnejši podvrsti sta evropski divji prašič (Sus scrofa) in azijski divji prašič (Sus vittatus).« (Zabavnik-Cmok 1997: 20)

prolenk ► [p'ri:ələŋk] -a m (⊕ B, BP, L, S) *prolenk* |*prašiček*| = koči; prašiček

⊕ BP ► [P'ri:ələŋk. Ko se p'ri:ələŋk pro'da:, 'ma: s'tu:ə 'ki:l pa 'wa:xko 'ma:wo 'wɛ:ɲč pa 'ma:wo 'ma:jn. S'tu:ə do s'tu:ə d'wa:jst. 'Ma:jnši ot 'ɔ:səndeset pa 'ni:ma po'mi:əna. 'Təsti ta 'ma:jnši so pa 'ri:əs za 'ko:ke o'dɔ:jke, ko jix na 'ža:ro 'su:čejo 'nətər.]

⊕ L ► [P'ri:ələŋk je 'ta:m od 'šɛ:zdeset, 'sɛ:dəmdeset 'ki:l nap'rɛ:j. Pa do s'tu:ə 'ki:l so p'ri:ələŋki. 'Təstega se p'rɛj za'kɔ:le. Čɛ se ga p'rɛj za'kɔ:le, 're:čemo, da si p'ri:ələŋka zak'wa:ɹ. P'rɛj si ga zak'wa:ɹ, pa še ni 'tək wə'lək.]

⊕ S ► [P'ri:ələŋk je 'ta:ka s'wi:na od 'pɛ:tdeset do 'ɔ:səmdeset 'ki:l, da se p'rɛj za'kɔ:le, je p'ri:ələŋk.]

• **biti debel kot en prolenk** ► ['bək 'tɔ:ɹst kə 'a:n p'ri:ələŋk] (⊕ B, BP) *zelo* ⇒ merjasec (= • biti debel ko en merjasec)

⊕ BP ► ['Tək 'tɔ:ɹst je kə 'a:n p'ri:ələŋk.]

~ ⊕ Iz srednjevisokonemško bavarsko fonetična ustreznica novovisokonemško *Brüling* (Bezljaj 1995: 126).

prsi ► [p'ɛrsi] -i ž m (⊕ B) *prsi* |*sprednji del človeškega ali živalskega trupa med vratom in trebuhom*|

• **kurje prsi** ► ['ku:rje p'ɛrsi] (⊕ B) *ozke, izbočene prsi*

⊕ B ► ['Tɔ: so pa 'wɛ:č za 'ko:ga 'rækli: »Šəti 'ma: pa 'ku:rje p'ɛrsi.« 'Tɔ: je b'wa 'ta:ka iz'bɔ:čɛnost š'tɔ, na 'p'ɛrsnici.]

~ □ SSKJ 2 ► kurje prsi *ozke, izbočene prsi*

prst ► [p'ɛrst] -a m (⊕ B) *prst* |*vsak od petih gibljivih podaljškov dlani ali stopala*|

• **imeti prst gor na petelinu** ► ['me:t 'p'ɛrst 'gɔr na pet'li:no] (⊕ B) *imeti orožje pripravljeno na strel*

⊕ B ► ['P'ɛrst 'ma: žɛ 'gɔr na pet'li:no. St'rɛ:lo bo. 'Ma: 'p'ɛrst na g'wi:ro.]

~ □ SSKJ 2 ► držati prst na petelinu *imeti orožje pripravljeno na strel*

rog ▶ ['ru:əx] 'ro:ga m (⊙ B, BP, L, S) *rog* | *roževinast ali koščén*
izrastek na glavi nekaterih živali

Rog.

⊙ B ▶ ['Ro:ge 'ma:. 'E:ne 'ma:jo 'ro:ge pa so 'tut b'řes 'ro:gou.
'Šte 'ko:ze pa 'ro:ge 'ma:jo.] ■ [K'ra:wa pa 'tək ob'we:zno 'ro:ge
'ma:.]

⊙ S ▶ ['Ko:za 'ma: d'wa: 'ro:ga.]

• **biti temno kot v enem rogu** ▶ ['bət 'təmno ko ɥ 'a:nem 'ro:gu] (⊙ B)

zelo temno = • biti temno kot v kozjem rogu

⊙ B ▶ ['Danəs je pa 'tək 'təmno ko ɥ 'a:nem 'ro:gu k'je.]

~ [SSKJ 2] ▶ bila je tema kakor v rogu *zelo*; SSF ▶ temno kot v rogu ekspr.; primera, tudi s kakor
zelo temno

• **biti temno kot v kozjem rogu** ▶ ['bət 'təmno ko ɥ 'ko:zjem 'ro:gu] (⊙ B) *zelo*

temno = • biti temno kot v enem rogu

⊙ B ▶ ['Da:ns je pa 'a:na 'ta:ka 'təma ko ɥ 'ko:zjem 'ro:gu, če je b'wə b'řes
'lu:ne 'nu:əč, 'nə.] ■ [Š'tə 'də:le je b'wə 'tək 'təmno ko pa 'ko:zjem 'rogu al pa
ko ɥ 'ri:ti. Če 'ko:zi 'ru:əx 'dəu w'za:məš, pa 'nətər pog'lə:daš, ɥ 'təsti 'ru:əx, je
'təmno 'nətər tək, da se 'nəč ne 'vi:di ni'ka:mor.] (Benko 2010: 142)

⊙ BP ▶ ['Təmno ko ɥ 'ko:zjem 'ro:gu. Če bi pa 'nətər pog'lə:do, 'nətər ɥ 'təsti
'ru:əx, 'al, ko ga 'dəu 'da:š, je pa 'təmno 'nətər 'tək, da se ne 'vi:di nə'ka:mor.]

~ [K] »Primeri *temno kot v rogu* z različico *tema kot v rogu*, *tema kakor v rogu*, temelji verjetno
na predstavi, da je v votlem in zavitem rogu *zelo temno*.« (Keber 2011: 817)

• **biti zvit kot kozji rog** ▶ ['bət z'vi:t ko 'ko:zji 'ru:əx] (⊙ B) *zelo zvit*

⊙ B ▶ [Biɥ je z'vi:t ko 'ko:zji 'ru:əx. 'Tə: je pa na'vi:xan. Z'na: si po'ma:gat.]

~ [SSKJ 2] ▶ fant je zvit kot kozji, oinov rog *zelo*; SSF ▶ zvit kot kózji róg ekspr.; primera *zelo*
zvit

~ [K] »Primeri *zvit kot kozji rog* temelji na dejstvu, da so kozji rogovi zaviti, zviti.« (Keber
2011: 819)

• **pokazati svoje roge** ▶ [po'ka:zat s'wo:je 'ro:ge] (⊙ B) *upreti se mu*

⊙ B ▶ ['A:, 'zaj je pa po'ka:zo s'wo:je 'ro:ge, 'ja:. Če je 'ki:ri 'tək samos'voj
biɥ.] ■ [Ko je 'do:bo ob'la:st, je pa po'ka:zo 'ro:ge.]

~ [SSF] ▶ kazati róge [kómu], gl. pokazati roge [komu]; pokazati róge [kómu] ekspr.; pren., tudi rogove,
nedov. kazati 1. *upreti se*; 2. *uveljaviti svoj prav*, *postaviti se*

~ [K] »Frazem *pokazati roge* [komu] izhaja iz dejstva, da živali z rogovi v nevarnosti sklonijo
glavo in se pripravijo, da z njimi sunejo napadalca. Pogosto zadostuje že grožnja z rogovi.
Preneseno na človeka pomeni to upor, uveljavljanje svojega prav, postavljanje.« (SSF, vir:
Fran.si /10. 10. 2022/)

• **trobiti v en rog** ▶ ['třo:bit ɥ 'a:n 'ru:əx] (⊙ B) *v vsem pritrjevati komu; imeti*
enake namene, cilje s kom

⊙ B ▶ ['A:ba 'nətər ɥ 'a:n 'ru:əx t'řo:bita.] ■ ['Šəti pa ɥ 'a:n 'ru:əx 'ki:ə t'řo:bi.
Da 'ni:ma po'mi:əna. 'Ni:maš 'nəč 'ka: 'ta:m.] ■ ['Šəti pa ɥ 'a:n 'ru:əx 'ki:ə
t'řo:bi. Je z ne'kə:m po'te:gno.]

~ [SSKJ 2] ▶ ekspr. v isti rog trobiti s kom *mu* v *vsem pritrjevati*; SSF ▶ v isti róg tróbiti [s
kom] ekspr.; pren. v *vsem pritrjevati komu; imeti enake namene, cilje s kom*

~ [K] Frazem v *en rog trobiti* navajajo že Cigale, Pleteršnik in Glonar; temelji na dejstvu, »(...) da so na nekaj običajnem brezventilnem rogu lahko igrali samo en tonski način.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

~ [O] Prvotni pomen je verjetno *'štrleči'. Če je domneva pravilna, je beseda izpeljana iz glagolske osnove **reg-* 'štrleti', ki se odraža v litavsko *regėto*, letonsko *redzēt* 'gledati', prvotno *'stati pokonci, štrleti'. (Snoj 1997: 542)

slepota ► [sle'po:ta] -e ž (⊕ B) *slepota* |*lastnost, stanje slepega*|

• **kurja slepota** ► [ˈku:rja sle'po:ta] (⊕ B) *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku* ⇒ kura (= • slabo videti kakor ena kura)

⊕ B ▷ [ˈŠət ˈma: pa ˈku:rjo sle'po:to.]

~ [Q] SSKJ 2 ▷ kurja slepota *zmanjšana sposobnost za videnje v mraku*; Kostelski ▷ kurja slepota *kurja slepota* |*zmanjšana sposobnost za videnje v mraku*|

sorta ► [ˈso:rta] -e ž (⊕ B) *sorta* |*pog. vrsta*|

• **biti čisto kozje sorte** ► [ˈbət ˈči:sto ˈko:zje ˈso:rte] (⊕ B) *neumen, domišljav*

⊕ B ▷ [ˈŠəta je pa ˈči:sto ˈko:zje ˈso:rte.]

smrt ► [sˈmɔrt] smrti ž (⊕ B) *smrt* |*stanje, ko se prenehajo življenjski procesi*|

• **kurja smrt** ► [ˈku:rja sˈmɔrt] (⊕ B) *debel človek, debeluh* ⇒ britof (= • kurji britof)

⊕ B ▷ [ˈKi:ərim, ko so ɥˈča:six kˈra:dli oˈkɔ:wo, so ˈrækli: »Šəti je pa pˈra:wa ˈku:rja sˈmɔrt.« Ko je kˈji:ə ˈka:ko ˈku:ro ukˈra:do pər ˈxi:ši. ˈTu:ə so ɔˈloˈwi:əko ˈrækli, da je ˈku:rja sˈmɔrt, ko je ˈku:ro ˈti: ukˈra:do, pa je ni bˈwɔ ˈwe:č.]

~ [Q] SSF ▷ kúrja smrt star.; pren. *debel človek, debeluh*; Pleteršnik ▷ kurja smrt = teloh; kúrjica

~ [K] ⇒ britof ▪ »Izraz *kurja smrt* je tako kot sopomenska *kurjavec* in *kurosek* eno od poimenovanj za teloh.« (SSF, vir: Fran.si /11. 10. 2022/)

sreča ► [sˈrɛ:ča] -e ž (⊕ B) *sreča* |*naključje, okoliščine, ki vplivajo na ugoden izid, potek česa*|

• **imeti svinjsko srečo** ► [ˈmɛ:t sˈwi:njsko sˈrɛ:čo] (⊕ B) *veliko* ⇒ svinja (= • imeti srečo kakor ena svinja)

⊕ B ▷ [ˈŠəti je ˈme:ɥ pa sˈwi:njsko sˈrɛ:čo, ko je ˈnɛ:ki ˈfa:ɪniga ˈdɔ:bo.]

svinja ► [sˈwi:ja] -e ž (⊕ B, BP, L, S) [sˈwi:na] -e ž (⊕ B, L, S) [sˈwəne] s -ta (⊕ B) *svinja* |*samica prašiča*| = prasica; žavka

⊕ BP ▷ [Sˈwi:ja al pa ˈža:uka ˈtuj.] ▪ [Norˈmɔ:lno ˈma: sˈwi:ja dˈwa:najst ˈzi:zi:joɥ. ˈBɔ:wo jəx je pa ˈmɛ:j ˈtuj pa ˈwɛ:nč ˈtuj. Dˈwa:najst je ˈbɔ:wo najˈbɔ:l ˈfa:jn. Pa ˈkɔ:čijɔɥ je ˈbɔ:wo ɥˈča:six, ko je ˈmɛ:wa, po šˈti:rnejst pa po ˈšɛ:stnejst ˈtuj. ˈPɔl so se pa ˈtəpli. ˈBɔlš je, da jix je ˈmɛ:jn.]

▪ [Go'wɛ:do je z'mi:ɔŋ 'bɔl na 'su:xem le'ža:wo, s'wi:na pa 'bɔl na 'mo:krem, 'pɔl pa 'bɔl smə'r'di:. Pa sp'lɔx po'lɛ:ti, če je 'tɔpwo, je 'wɔo:xko 'bɔ:wa s'wa:ma, da je nast'wɔo:no b'wɔ, ampak je 'nɔtər u d'rɛ:k 'li:əzwa, da ji je 'bɔl x'wa:dno b'wɔ.]

⊕ S ▷ [S'wi:na 'ma: po d'wa:najst, po t'ri:najst 'zi:ziɔju. (...) 'Ki:əra 'jix 'ma: š'tərnajst, 'pɛ:tnajst 'tuj, 'šɛ:stnajst 'jix je že 'tuj 'mɛ:wa, 'kɔ:čijɔju. Na'wa:dno pa 'ta:m o'ku:əwo de'sɛ:t, 'e:dnajst, de'wɛ:t. 'Tuj 'sa:ma 'ma:, 'bɔ:lše je pa, da si z'ra:uno, če 'wi:əš, da 'wi:diš, ko'da: se pərp'ra:ula, da 'po:le 'təste z're'di:wo, ko so 'pu:jski 'nɔtre, ko 'təste g'rɛ: nap'rɛ:j, da 'təste 'kər 'bək 'wəržɛš. Če pa 'təste pus'ti:š 'nɔtre, da 'tək 'sa:ma 'ma:, pa s'wi:ja s'ni:ə, 'pɔl pa 'pu:jske 'tuj 'ji:ə. 'Təsta 'pɔl na'wa:dno 'kɔ:čije pɔ'ji:ə 'tuj.] ▪ [S'wi:ja je b'rɛ:ja 'ma:wo 'ma:jn ko pa š'tir 'mi:əŋɛe.] ▪ [S'wi:ja 'tɔt u'sɛ 'so:rtɛ z'na:ke 'da:je, ko se 'pɔ:ja. U'ča:six je 'ki:əra 'xu:da 'tək, da b'li:zo ne s'mi:əš pa 'kər 'xɔ:če. (...) Pa 'za:dŋca se ji nab'rɛ:kne, da je 'tək ə'r'dɛ:ča.]

• **biti navadna svinja** ► ['bət na'wa:dna s'wi:na] (⊕ B) *nesramen človek*

⊕ B ▷ ['Šɛt je 'či:st na'wa:dna s'wi:na.]

~ [SSKJ 2 ▷ 3. nizko *ničvreden, malovreden človek*: ta človek je čisto navadna, prava svinja

• **biti pijan kot ena svinja** ► ['bət pi'ja:n kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ B) ['bət pi'jɔ:n kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ BP) *zelo* ⇒ koči (= • biti pijan kot koči); ⇒ krava (= • biti tako pijan kot krava; • krava pijana)

⊕ BP ▷ [Pi'jɔ:n je biɔ kə 'a:na s'wi:ja.]

~ [SSKJ 2 ▷ pijan kot svinja *zelo*; SSF ▷ pijan kot svinja *vulg.*; primera *zelo pijan*

~ [K] »Svinji se glede na primero *pijan kot svinja* kot domači živali verjetno zaradi domnevne požrešnosti, nenasitnosti pripisuje pijanost. Sicer bi lahko pripisovanje slabega povezali z negativno simboliko svinje. S primero *pijan kot svinja* je tesno povezana psovka *svinja pijana*, ki je seveda veliko bolj žaljiva.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/) ▪ »Biti pijan kot svinja pomeni 'biti zelo pijan', ker svinja spominja na umazanijo, nečistočo in slabo vedenje (valjanje po blatu), dobi primerjava še prizvok vseh teh negativnih lastnosti. Če za koga rečejo, da je pijan kot svinja, pod tem v Javorju [op. avtorice: tj. govor v koroškem podjunskem narečju] razumejo človeka, ki je tako pijan, da se ne zaveda svojih dejanj in se zato 'obnaša kot svinja'.« (Kos 2000: 101)

• **biti prava svinja** ► ['bət pra'wa: s'wi:ja] (⊕ B) *nesramen ali grd človek*

⊕ B ▷ [Če je 'ki:ər 'tək nes'ra:men al pa 'gərt. So rəkli: »Šɛt je pra'wa: s'wi:ja.«]

• **biti svinja** ► ['bət s'wi:na] (⊕ B) **1. zelo umazan** = • biti umazan kot ena svinja; • biti zamazan kakor ena svinja **2. len človek**

⊕ B ▷ **1.** [S'wi:na je pa 'ta:k č'lo:vek, da ni na'rɛ:do 'kaj. 'Al pa da so 'mɔ 'kaj 'rəkli, da 'mɔra na'rɛ:t, pa ne nar'di:.]

~ [SSKJ 2 ▷ 2. nizko *umazan človek*: kakšna svinja si, umij se 3. nizko *ničvreden, malovreden človek*: ta človek je čisto navadna, prava svinja

• **biti umazan kot ena svinja** ► ['bət u'ma:zan kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ BP) ['bət u'mo:zan kə 'a:na s'wi:ja] (⊕ BP) *zelo umazan* = • biti svinja; • biti zamazan kakor ena svinja

⊗ **B** ▷ ['šəti je pa 'tək u'ma:zan kə 'a:na s'wi:ja, ko se ni u'mi:wo.]

⊗ **BP** ▷ ['šətə je pa 'tək u'mo:zan ko 'a:na s'wi:ja.]

~**☒** Raziskave prašičev kažejo, da so te živali med najčistejšimi – moti jih, če so mesta, kjer jejo ali spijo, umazana. To je v nasprotju s pripisom nemarnosti in umazanosti ter izhaja iz antropocentričnega pojmovanja, da je blato umazanija. Prašiči se valjajo v blatu, ker ima le-to blagodejen učinek na njihovo kožo, s tem regulirajo telensko temperaturo in tako ščitijo kožo pred soncem. (Koletnik, Nikolovski 2020: 92)

- **biti zamazan kakor ena svinja** ► ['bət za'ma:zan 'kəkər 'a:na s'wi:ja] *zelo umazan* = • biti svinja; • biti umazan kot ena svinja

⊗ **B** ▷ [Za'ma:zan je 'tək 'kəkər 'a:na s'wi:ja.] ■ ['šəti je pa 'tək za'ma:zan 'kəkər 'a:na s'wi:ja.]

- **če svinjo pri rilcu udariš, zacvili** ► [če s'wi:jo pər 'ri:ɥo u'da:riš, zac'wi:li] (⊗ **B**) [če s'wi:no pu 'ri:ɥə u'do:rəš, zac'wi:li] (⊗ **BP**) *človek se oglasi, razburi, če kdo prizadene njegove koristi, interese*

~**☒** Kadar poveš nekomu neprijetno resnico, se lahko ta odzove užaljeno. Podoben knjižni frazem je *če mački na rep stopiš, zacvili* 'človek se oglasi, razburi, če kdo prizadene njegove koristi, interese'. (Trampusch 1999: 120)

- **delati kot svinja z repom** ► ['di:əwət ko s'wi:ja z 'ra:pom] (⊗ **BP**) *grdo, malomarno* = • delati s čim kot svinja z mehonom

⊗ **BP** ▷ ['Di:əwa 'tək ko s'wi:ja z 'ra:pom.]

- **delati s čim kot svinja z mehonom** ► ['di:əwət s 'čim ko s'wi:ja z 'mɛ:xom] (⊗ **B**) *grdo, malomarno* = • delati kot svinja z repom

⊗ **B** ▷ [S 'tətim 'di:əwa ko s'wi:ja z 'mɛ:xom. 'Al pa č'lo:vek s 'kɔm, da 'ko:ga 'tək zani'ču:je 'al pa 'tək 'mɔ 'kaj na'rɔ:be nar'di: 'al pa da si 'tək 'u:pa s 'kɔm.]

~**☒** **SSKJ 2** ▷ s knjigo dela kot svinja z mehonom *grdo, malomarno*; **SSF** ▷ delati s *kóm/čim* kot svinja z mehonom slabš.; primera *delati s kom, čim grdo, malomarno*; **Pleteršnik** ▷ dela z njim kakor svinja z mehonom

~**☒** »Primeri *delati s kom/čim kot svinja z mehonom* z različico *ravnati s kom/čim kot svinja z mehonom* temelji na predstavi, kako domnevno neumna, nerodna svinja dela z mehonom, tj. 'nevešče, nerodno, ne da bi bila za to sposobna'. Preneseno se uporablja za slabo, neustrezno ravnanje z osebami ali s stvarmi. Spada v večjo skupino živalskih primer, ki temeljijo na neustreznosti določene živali za kako opravilo, za kaj sploh.« (Keber 2011: 938) ■ »Kadar kdo s kom (ali s čim) dela kot svinja z mehonom, ga zanemarja, ga jemlje za preveč samoumevnega, nasploh grdo dela z njim.« (Kos 2000: 101) ■ Peter Weiss in Helena Dobrovoljc v Jezikovni svetovalnici (vir: Fran.si /10. 10. 2022/) v odgovoru na vprašanje, od kje izraz *delati kot svinja z mehonom* poleg Kebrove razlage dodajata, da gre za »(...) živalsko primero, ki sooča dve protislovni entiteti – nerodno svinjo in občutljivi meh, narejen iz tanjše opne ali plasti, ki ga ob nepredvidnem ravnanju hitro predremo ali raztrgamo. Zakaj torej ta primera? Meh, s katerim svinja pač ne zna in ne more ravnati dovolj previdno in pazljivo, je bil narejen iz odrte in posušene živalske kože, večinoma kozje ali ovčje, uporabljal se je za prenašanje ali shranjevanje zrnja, moke in ponekod vina, kar vse so bile nekoč velike dragocenosti.«

- **imeti srečo kakor ena svinja** ► ['me:t s'rɛ:čo 'kəkər 'a:na s'wi:ja] (⊗ **B**) *veliko* ⇒ sreča (= • imeti svinjsko srečo)

⊗ **B** ▷ ['U:, 'ta:ko s'rɛ:čo sən 'me:ɥ, 'tək 'kəkər 'a:na s'wi:ja.]

- **smrdeti kot ena svinja** ► [smər'de:t kə 'a:no s'wəne] (⊗ **B**) [smər'de:t kə 'a:na s'wina] (⊗ **BP**) *zelo, močno* ⇒ koči (= • smrdeti ko en koči); ⇒ merjasec (= • smrdeti ko en merjasec)

⊕ **BP** ▷ [Smər'di: kə 'a:na s'wina.]

~ ⊕ ⇒ dojna svinja

~ ⊕ »Svinje (Suidae), družina sodoprstih kopitarjev iz podreda neprežvekovalcev z devetimi vrstami. (...) So vsejedci, pri ritju po tleh jih vodi izjemno dobro čutilo za voh. Telo je čokato, veliko 50–180 cm, glava je nasajena na kratkem in debelem vratu, gobec je podaljšan v kratak in gibljiv rilec. Samci imajo močno podaljšane čekane. Noge so razmeroma kratke, dlaka je ščetinasta, pogosto imajo grivo na vratu ali hrbtu. Rep se pogosto zaključuje s čopom. So zelo vzdržljivi tekači, med parjenjem in pri iskanju hrane prehodijo velike površine. Lahko zelo dobro plavajo. Imajo stalne prostore v svojem revirju, kjer spijo, se prehranjujejo, pijejo ali se valjajo po blatu. V bojih za prevlado se samice med seboj grizejo, uporabljajo velike in zelo nevarne čekane. Samica povrže 4–6, navadno do 12 mladičev. Predstavniki: divja svinja, čopičasta svinja, svinja bradavičarka in babirusa. Udomačevanje se je začelo že v sedmem tisočletju pred našim štetjem. Ustanovitelji starodavnih ver niso prepovedali uživanja svinjine zaradi nečistoče (valjajo se po blatu), ampak ker so vedeli, da so v svinjskem mesu zajedavci, zlasti trihine, ki so še kako nevarne človeku.« (Benedičič 2002: 309–310) ■ »Svinjska ali prašična družina ima v kmečkem okolju pomembno vlogo. Njenih predstavnikov je precej: prašič, svinja, prase, prasec, prašiček, pujs, pujssek, merjasec ... Kaj ta bitja pomenijo in so pomenila v življenju ljudi, nam razlaga metaforika, frazeologija in simbolika. (Benko 1999: 52; Keber 1996: 330–334)

▷ dojna svinja; plemenska svinja; plemna svinja; prasečna svinja

šnops ▶ [š'noɔps] š'no:psa m (⊕ B) *šnops* |nižje pog. *žganje*|

• **to je šnops za vola ubiti** ▶ [š'to: je š'noɔps za 'wo:wa u'bət] (⊕ B) *zelo močan*

⊕ B ▷ [š'to: je š'noɔps za 'wo:wa u'bət. Š'noɔps je 'tək 'mo:čn̩, da bi še 'wo:wa u'bi:u.]

~ □ SSKJ 2 ▷ pog. to je žganje za vola ubiti(i) *zelo močno*

šola ▶ [š'u:əwa] -e ž (⊕ B, L, S, BP) *šola* |vzgojno-izobraževalna ustanova, ki omogoča učencem organizirano, sistematično pridobivanje znanja, spretnosti|

• **če nisi za v šolo, pojdi pa krave past** ▶ [če 'ni:si za u 'š'u:əwo, 'jədi pa k'ra:we 'pa:st] (⊕ BP) [če 'ni:si za u 'š'u:əwo, pa 'pə:jt k'ra:we 'po:st] (⊕ BP) *loti se drugega, umsko nezahtevnega dela*

⊕ B ▷ [Če ni biɥ 'ki:əri 'tək na'da:rjen, 'nə, o'zi:roma 'tək spo'so:bŋ, so 'mo 'rakli: »Če 'ni:si za u 'š'u:əwo, 'jədi pa k'ra:we 'pa:st.«]

~ □ SSKJ 2 ▷ ekspr. če nisi za šolo, pa pojdi krave past *loti se drugega, umsko nezahtevnega dela*; SSF ▷ [sāj] nisva krāv skúpaj pásła ekspr.; pren., nikal., navadno dv. *nisva enaka, iste starosti, izobrazbe*; SPP ▷ *Nisva krav skupaj pasla*. rek; opisuje situacijo, v kateri obnašanje koga do govorca ni ustrezno, ker si ne moreta biti enaka, domača, se ne moreta tikati; izraža podcenjujoč odnos do sogovornika.

~ □ »Frazem [sāj] *nisva krav skupaj pasla* izhaja iz pastirskega življenja zelo mladih ljudi, ki so si tudi kasneje, ko so v različnih poklicih in na različnih položajih, navadno dobri prijatelji ali se sklicujejo na to. Slovenski frazem temelji na zanikanju skupnega pastirjevanja, kar pomeni poudarjanje neenakosti v starosti, izobrazbi. Na enaki predstavi temelji frazem (*kot da*) *sva krave skupaj pasla*.« (SSF, vir: Fran.si /26. 12. 2022/)

tele ▶ ['te:le] te'lɛ:ta s (⊕ B) ['te:wa] -ta s (⊕ S) ['tea:wa] -ta s
 (⊕ BP) *tele* [goveji mladič] = bičej; biči (1.); čolej; čoli; junec;
 teliček; voli
 ⊕ S ▶ ['Te:wa al pa 'čɔ:li. Če je ljupko'wa:no, je 'čɔ:li, če pa
 'ni, je pa 'te:wa.]

Tele.
 (Risba: Urša
 Kogelnik.)

• **biti neumen kakor eno tele** ▶ ['bət 'tu:mast 'kəkər 'a:no 'te:le] (⊕ B)
 B) *zelo neumen*

⊕ B ▶ ['Ti: si 'tək 'tu:mast 'tək 'kəkər 'a:no 'te:le.]

~ □ SSKJ 2 ▶ nizko neumen je kot tele *zelo*

• **gledati kot tele v nove duri** ▶ [g'lɛ:dat ko 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri] (⊕ B)
 [g'wa:dat ko 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri] (⊕ S) *zelo neumno, začudeno gledati* ⇒ bik (=

• gledati kot bik v nove duri; • gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; • gledati kot en hud

bik; • gledati kot en bik, ko bi nova vrata videl; • gledati kot en bik; • gledati kot en tak, kot bi

bika zabodel); ⇒ čolej (= • gledati kot en čolej v nove duri); ⇒ vol (= • gledati kot en vol)

⊕ B ▶ [Če je 'ki:ri kaj za'ču:deno 'tək g'lɛ:do, smo 'rəkli: »G'lɛ:daš ko
 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri.«]

⊕ S ▶ [G'wa:da 'tək ko 'bik ɥ 'nɔ:ve 'du:ri 'al pa 'te:le ɥ 'nɔ:ve 'du:ri.]

~ □ SSKJ 2 ▶ pog. gleda kakor tele v nova vrata *zelo neumno ali začudeno*; SSF ▶ glédati
 kot tɛle v nŏva vráta ekspr.; primera *gledati zelo neumno ali začudeno*

~ ☒ »Primera *gledati kot tele v nova vrata* s sopomenkama *gledati kot bik v nova vrata*,
gledati kot krava v nova vrata temelji na dejstvu, da tako tele kot bik in krava radovedno
 pogledajo vsakogar, ki se pojavi na hlevskih vratih. Da je ta radovedno pogled označen
 kot neumen ali začuden, je stvar presoje nekdanjih ustvarjalcev primer, kar velja še za
 mnoge druge živalske primere.« (Keber 2011: 964)

• **obnašati se kot eno tele** ▶ [ob'na:šat se ko 'a:no 'te:le] (⊕ B) [ub'no:šat se
 kə 'a:na 'tea:wa] (⊕ BP) *neumno*

⊕ B ▶ [Ob'na:ša se ko 'a:no 'te:le. Da ni no'bɛ:ŋga 'rɛ:da b'wɔ.]

⊕ BP ▶ [Se ub'no:ša kə 'a:na 'tea:wa. Nemo'gɔ:če, neo'li:kano se ob'no:ša.]

~ ⊕ Navedene besede verjetno temeljijo na korenskem samostalniku indoevropsko
 **tél*, rodilnik **tlés*, tvorjenem iz indoevropskega korena, iz katerega se je razvilo
 letonsko *iz-tilt* 'donositi, povreči'. Če je domneva pravilna, je *téle* prvotno
 pomenilo *'kar je donošeno, povrženo'. (Snoj 1997: 658–659)

~ ⊕ »*Bovidar: Bovini*. Goveji mladič. Do 1. svetovne vojne so govejemu mladiču
 ob skotitvi namenili nekaj dejanj, s katerimi so mu hoteli zagotoviti boljše ješčnost
 in zdravje. Z rejo domačega teleta je kmet najlaže prišel do novega goveda;
 del telet je bil namenjen prodaji, povečini za cenjeno telečje meso. (...) Tele je
 prispodoba za nespametnost in neizkušenosť (...).« (Baš 2004: 623)

vol ▶ ['wɔɥ] 'wo:lɑ m (⊕ B, BP, L, S) ['wa:ɥ] -wa m (⊕ BP) *vol*
 [skopljen samec goveda, ki se goji zlasti zaradi vprege in
 mesa]

Vol.

⊕ L ▶ [Z 'wo:li se je pa o'ra:wo pa 'wɔ:zwo. ɥ'ča:six 'tək
 'ni:so 'mɛ:li ne 'ko:jɔɥ pa ne 'tra:ktorɔɥ, pa še 'mɛ:je so 'mɛ:li,
 so 'mɛ:li pa 'wo:le. Se je z 'wo:lami 'wɔ:zwo.]

- **biti neumen kot en vol** ► ['bət 'tu:mast kə 'a:n 'wɔ̯u] (⊕ B) ['bət 'tu:mast kə 'a:n 'wa:u] (⊕ BP) *zelo neumen*
- **biti tako lačen, da bi res vola snel, ko bi ga imel** ► ['bət 'tək 'wa:čɲ/'la:čɲ, da bi pa 'ri:əs 'wo:wa s'ni:ədo, ko bi ga 'me:u] (⊕ B) *zelo lačen*
 - ⊕ B ► ['Q:, 'šəti je 'tək 'wa:čɲ, 'šəti bi pa 'ri:əs 'wo:wa s'ni:ədo, ko bi ga 'me:u.]
 - ~ [SSKJ 2 ► ekspr. lačen sem, da bi vola pojedel *zelo*; SSF ► lačen, da bi vŏla pojedel ekspr.; primera *zelo lačen*
 - [K] »Primeri *lačen, da bi vola pojedel* temelji na pretiravanju – hiperboli, po kateri je kdo tako lačen, da bi pojedel celega vola. V resnici se z enim volom lahko nasiti mnogo ljudi.« (Keber 2011: 1048)
- **biti trmast kot en vol** ► ['bət 'tərmast kə 'a:n 'wɔ̯u] (⊕ B) *zelo trmast*
- **boljše prihranjeno jajce kakor sneden vol** ► ['bɔ:lš prix'ra:njeno 'ja:jce 'kəkər s'ni:əden 'wɔ̯u] (⊕ B) *pregovor*
 - ⊕ B ► ['bɔ:lš prix'ra:njeno 'ja:jce 'kəkər s'ni:əden 'wɔ̯u. Če 'xɔ:čəš 'kaj š'pa:rat. Če 'wo:wa s'ni:ədeš, ga ni 'we:č, če pa 'ja:jce x'ra:neš, ga pa še 'ma:š.]
 - ~ [SSKJ 2 ► preg. boljše prihranjeno jajce kot sneden vol; Pleteršnik ► bolje je eno jajce kakor sneden vol
- **če bi me vlekli z volmi, potem bi šel tja** ► [če bi me w'li:əkli z 'wo:lmi/ 'wo:lām, 'pɔl bi 'šɔ̯u 'tɔ:ta] (⊕ B) *sploh ne bi šel tja*
 - ⊕ B ► [Če bi z 'wo:lām w'li:əkli, bi 'šɔ̯u, dr'ga:č pa ne gr'e:m, če je b'wɔ̯ kaj 'ta:kiga, da mu ni b'wɔ̯ za 'jət.]
- **garati kot en vol** ► [ga'rat kə 'a:n 'wɔ̯u] (⊕ B) *trdo, hudo, zelo veliko, naporno in vztrajno delati* ⇒ živina (= • garati kot ena živina)
 - ⊕ B ► [Ga'ra: kə 'a:n 'wɔ̯u.] ■ ['Ga:ra kə 'a:n 'wɔ̯u.]
 - ~ [SSKJ 2 ► delati, garati kot vol *zelo veliko, naporno in vztrajno*; SSF ► dĕlati kakor vŏl, gl. delati kot vol; dĕlati kot vŏl ekspr.; primera *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*
 - ~ [K] »Primeri *delati kot vol* z različico *garati kot vol* temelji na dejstvu, da je vol vprežna žival. Podobno velja za sopomenki *garati kot konj* in *garati kot [črna] živina*.« (Keber 2011: 1048)
- **gledati kot en vol** ► [g'lɛ:dat kə 'a:n 'wɔ̯u] *zelo neumno ali začudeno*
 - ⊕ B ► [G'lɛ:da 'tək kə 'a:n 'wɔ̯u. 'Ču:dno g'lɛ:da. 'Nɛ:ki so 'ta:k pog'lɛ:d mɛ:li. Še 'jəs poz'nām 'a:ŋga is 'Kɔ:tj, ko je g'lɛ:do 'tək kə 'a:n 'wɔ̯u. 'Tək 'ču:dno je 'mɔ̯u g'lɛ:dat.] ■ ['Tək 'gərdɔ je pog'lɛ:do kə 'wo:u.] (Benko 2010: 147)
 - ~ [SSKJ 2 ► pog. gleda ko zaboden vol *zelo neumno ali začudeno*; SSF ► glĕdati kakor zabŏden vŏl pog.; primera *gledati zelo neumno ali začudeno*
 - ~ ⊕ Praslovansko **volb*, roditeljik *-*u*, etimološko ni zadovoljivo pojasnjeno. Beseda je morda sorodna s tračansko *bŏlinthos* 'tur, zober'. Nadaljnja možnost je domnevanje na sorodnosti s praslovansko **velb* 'velik'. Če je pravilna ta domneva, je vŏl poimenovan kot ***velika žival*' v nasprotju z *drobnico*, tj. malimi, drobnimi živalmi. (Snoj 1997: 725)
 - ~ ⊕ »Vol se odlikuje po svoji moči, počasni vztrajnosti, nerodnosti, neumnosti, ješčosti. V prenesenem pomenu je vol slabšalno neumen, domiseln človek.« (Benko 1999: 54; Keber 1996: 59–121)

voli ▶ [wɔ:li] -ja m (⊕ B, BP) *tele* [goveji mladič] = bičej; biči (1.); čolej; čoli; junec; teliček; tele; voli

• **biti binkoštni voli** ▶ ['bət 'bi:ŋkoštni wɔ:li] (⊕ B, BP) *na binkoštni praznik krstijo tistega družinskega člana, ki se prikobaca zadnji iz postelje, s posebnim imenom: »binkoštni čoli«* ⇒ čoli (= • biti binkoštni čoli); ⇒ čolej (= • biti binkoštni čolej)

⊕ **BP** ▷ ['Bi:ŋkoštni wɔ:li. 'Tɔ: je 'təsti, ki ta š'li:ji ŋs'ta:ne.]

• **binkoštni voli je planke usral, v štirih nedeljah še umitih ni imel** ▶ ['bi:ŋkoštni 'wɔ:li je 'pwo:ŋke us'ra:ŋ, ŋ š'ti:rix ne'de:lax še u'mi:tix ni 'me:ŋ] (⊕ BP) *pesem, ki se nanaša na nekoga, ki je tako len, da smrdi*

⊕ **BP** ▷ ['Bi:ŋkoštni 'wɔ:li je 'pwo:ŋke us'ra:ŋ, ŋ š'ti:rix ne'de:lax še u'mi:tix ni 'me:ŋ. Ker je 'fa:ŋlast 'məro 'bi:ti, ker je do:ŋgo 'le:žo.]

~ ⊕ ⇒ vol

volk ▶ ['vɔ:ŋk] -a m (⊕ L) *volk* [psu podobna zver z rumenkasto ali rjavkasto sivim kožuhom]

• **narediti tako, da je volk sit in koza cela** ▶ [na're:st š'tək, da je 'vɔ:ŋk 'sit pa 'ko:za 'ci:əwa] (⊕ L) *da bo prav za obe strani*

⊕ **L** ▷ [So na'ri:ədli š'tək, da je 'vɔ:ŋk 'sit pa 'ko:za 'ci:əwa. Če si 'tək u'mi:lo situ'a:cijo, si pa 're:ko, da je 'vɔ:ŋk 'sit pa 'ko:za 'ci:əwa.]

~ ⊕ **SSKJ 2** ▷ ekspr. narediti tako, da bo volk sit in koza cela *da bo prav za obe strani*; **SSF** ▷ [takó, da] bo vólk sit in kôza céla ekspr.; prih., pren., v povedni rabi in načinovno, tudi sed. in pret. (*da*) *bo prav za obe strani*; **SSP** ▷ rek: volk sit in koza cela 'opisuje situacijo, ko sta zadovoljni dve strani, čeprav sta si nasprotni, imata nasprotno, neskladne interese'.

~ ⊕ **Frazem** [tako da] *bo volk sit in koza cela*, ki se navadno uporablja v prihodnjiku in načinovno, izhaja iz živalskega sveta, v katerem je volk plenilec, zver, ovca pa možna žrtev. Preneseno sestavini *volk in koza* v frazemu predstavljata dve zelo različni strani, ki naj bi se dogovorili tako, da bi bilo prav, sprejemljivo za obe, ali bi to zanju storili drugi.« (Keber 2011: 1051)

vprežna živina ▶ [ʊp're:žna ž'wi:na] -e -e ž (⊕ B) *živina, ki je v vpregi = ižna živina*

• **mučiti kakor vprežno živino** ▶ ['ma:trat 'kəkər ʊp're:žno ž'wi:no] (⊕ B) *močno, zelo, hudo* ⇒ ižna živina (= • matrati kot živino); ⇒ živad (= • matrati kakor eno živad)

⊕ **B** ▷ ['Dɔ:ɟst 'dɔ:ŋgo so 'nas 'ma:trali 'kəkər pa ʊp're:žno ž'wi:no. [...] 'I:žna je ʊp're:žna. Ko 'i:ge 'da:jo 'gər 'gəra ŋ St'rɔ:ɟni. 'Ta:m je pa 'i:ge na'me:st 'ja:rma.] ▪ ['Dɔ:ɟst 'dɔ:ŋgo so 'nas 'ma:trali ko ʊp're:žno ži'vi:no.] (Benko 2010: 141)

~ ⊕ **Frazem** omenja Prežihov Voranc v *Požganici* (Benko 2010: 141): »Dovolj dolgo so nas mučili kot ižno živino.« (Prežih 1971: 14). Vanja Benko dodaja (prav tam), da se frazem nanaša na težaško in garaško delo, ki človeka hitro izčrpa.

~ ⊕ ⇒ goveja živina

zec ▶ ['za:c] -a m (⊕ BP, L) *zajec* |*glodavec z velikimi uhlji in dolgimi zadnjimi nogami; glodavec s krajšimi zadnjimi nogami, zlasti udomačen*| = mandeljč; zajec

Zajec.
(Risba: Urša Kogelnik.)

⊕ BP ▷ ['Ti: si 'mɛ:wa 'do:ma 'za:ce. 'Pərnas 'jəs 'tɛ:ga ne 'wi:əm 'tɔ:l̩k, ko pərnas 'ni:smo 'mɛ:li 'za:coy.] ■ ['Za:coy 'ni:smo 'mɛ:li. Je pre'wɛ:ɪka kme'ti:ja.]

• **biti zašikan kot en zec** ▶ ['bət za'ʃi:kan kə 'a:n 'za:c] (⊕ BP) *strahopeten, bojzljiv, plah človek*

⊕ BP ▷ [Za'ʃi:kan kə 'a:n 'za:c. Ne 'li:əp, za'ʃi:əkan smo 'rækli. Da je straxo'pa:tən. Da se je 'ba:ɥ.]

~ ☒ *zašikan* 'zastrašen' (Trampusch 1999: 124)

• **spati z odprtimi očmi tako kot en zec** ▶ [s'pa:t z ot'pərtami o'či:əsami kə 'a:n 'za:c] (⊕ BP) *zelo rahlo spati*

⊕ BP ▷ [Z ot'pərtami o'či:əsami s'pi:je 'tək kə pa 'a:n 'za:c.]

~ ☐ SSF > spāti z odprtimi očmi ekspr.: pren. *rahlo, napol bede spati*

~ ☒ »Primera *spati kot zajec* je na prvi pogled predstavo zelo razvidna: kot domnevno strahopetna žival (...) zajec spi zelo rahlo, na pol buden. V resnici je nekoliko drugače. Primera *spati kot zajec* je verjetno nastala po krajšanju iz primere *spati z odprtimi očmi kot zajec*. Ta ubeseduje pogost resnični položaj zajca v nevarnosti, ki kje skrit nepremično leži, a z odprtimi očmi, da je pripravljen na beg, če ga kdo izsledí ali odkrije. Tak položaj zajca je bil nekdanj zmotno razumljen kot spanje zajca, iz česar se je razvilo ljudsko prepričanje, da zajec spi z odprtimi očmi. V resnici spi z zaprtimi. Primera *spati z odprtimi očmi kot zajec* je zaradi dolžine razpadla na dva frazema z enakim pomenom – *spati kot zajec* in *spati z odprtimi očmi*. Slednji je zaradi izgube primerjalne sestavine kot zajec izvorno manj prepoznaven in se glede na novejšo gradivo večinoma uporablja z glagolsko sestavino *sanjati (sanjariiti)*, tj. *sanjati z odprtimi očmi*.« (Keber 2011: 1081)

~ ⊕ ⇒ zajček

živad ▶ [ž'wa:t] -di ž (⊕ B) [ž'wɔ:t] -di ž (⊕ L) *žival* |*bitje, ki se hrani z organskimi snovmi, ima čutila in se navadno lahko premika*|

• **matrati kakor živad** ▶ ['ma:trat 'kəkər ž'wa:t] (⊕ B) *močno, zelo, hudo* ⇒ izna živina (= • matrati kot živino); ⇒ vprežna živina (= • mučiti kakor vprežno živino)

⊕ B ▷ ['Ma:trali so 'nas 'tək 'kəkər ž'wa:t. U'čə:six se je pa ž'wa:t 'koj 'ma:trawa.]

~ ☐ SSKJ 2 ▷ nižje pog. *mučiti* matrati živali

~ ⊕ ⇒ goveja živad

▷ goveja živad

živina ▶ [ži'wi:na] -e ž (⊕ B, BP, L, S) [ž'wi:na] -e ž (⊕ B) *živina* |*navadno večje domače živali, ki se redijo, vzrejajo zaradi gospodarskih koristi, zlasti govedo*|

• **biti kakor ena živina** ▶ ['bət 'kəkər 'a:na ž'wi:na] (⊕ B) *priden, deloven*

⊕ **B** ▷ ['Təsti so 'tək 'kəkər 'a:na ž'wi:na, p'ri:dni.] ■ ['Təsti so pa g'lix 'tək ko pa 'e:na ž'wi:na. P'ri:dni 'al pa 'tək, 'nɔ.] ■ ['Təsti so 'tək 'kəkər 'a:na ži'wi:na.] (Benko 2010: 141)

- **biti prava živina** ► ['bət p'ra:wa ž'wi:na.] (⊕ B) *pomemben, vpliven človek oziroma človek, ki je pri svojem delu izredno priden, vztrajen in na nek način že deloma iztrošen, zgaran*

⊕ **B** ▷ ['Šət je p'ra:wa ž'wi:na.] ■ ['Q:, 'šəti je pa p'ra:wa ž'wi:na, ko je 'hɛ:ki po'sta:u.]

~ [□] **SSF** ▷ [velika] živina ekspr.; pren. *kdor ima pomembnejši družbeni položaj*; **Kostelski** ▷ nizko živina 'nasilen, surov človek'

~ [□] »Frazem [velika] živina izhaja iz prenesenega pomena sestavine živina 'kdor ima pomembnejši družbeni položaj' in se uporablja navadno s pralastki – razen z *velika* še vplivna, ministrska, politična itd.« (SSF, vir: Fran.si /10. 10. 2022/)

- **delati kot črna živina** ► ['di:əwat ko 'čərna ž'wi:na] (⊕ B) *trdo, hudo* = • trpeti kot črna živina

⊕ **B** ▷ ['Šət pa 'tək 'di:əwa ko 'čərna ž'wi:na.]

~ [□] **SSKJ 2** ▷ dela, gara, trudi se kot (črna) živina *zelo, hudo*; **SSF** ▷ delati kot [črna] živina, gl. garati kot [črna] živina garati kot [črna] živina ekspr.; primera, tudi kakor *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*; **Črnovrški** ▷ dela kot črna živina; **Kostelski** ▷ dela ko črna živina 'zelo, hudo'; **Pleteršnik** ▷ dela kakor črna živina;

~ [□] ⇒ garati kot ena živina

- **garati kot ena živina** ► ['ga:rat ko 'a:na ž'wi:na] (⊕ B) *trdo, hudo, zelo veliko, naporno in vztrajno delati* ⇒ vol (= • garati kot en vol)

⊕ **B** ▷ ['Šət pa 'tək 'ga:ra ko 'a:na ž'wi:na.]

~ [□] **SSF** ▷ garati kot [črna] živina ekspr.; primera, tudi kakor *zelo veliko, naporno in vztrajno delati*

~ [□] »V primeri *garati kot [črna] živina* z različicama *delati kot [črna] živina, gnati se kot [črna] živina* se sestavina živina nanaša na vprežno živino, kot so vol, konj, marsikje včasih krava. Neobvezna sestavina črna nekoliko poudarja pomen primere, v sestavo je prišla na osnovi dejstva, da je zaradi grobega ravnanja vprežna živina pogosto črna od udarcev.« (Keber 2011: 1143) • »V časih, ko še nismo imeli kmetijskih strojev, jih je nadomeščala 'črna' živina, ki so jo zares gnali, saj je bilo treba nahraniti prav toliko lačnih ust (ali še več) kot danes. Zato naporno delo še danes primerjamo z garanjem živine ali 'črne' živine. *Delati kot črna živina* pomeni torej 'naporno delati, zelo garati'.« (Kos 2000: 104)

- **trpeti kot črna živina** ► [tə'rɔ:t ku 'čərna ži'wi:na] (⊕ BP) *trdo, hudo* = • delati kot črna živina

⊕ **BP** ▷ [Tə'rpi: ku pa 'čərna ži'wi:na. K'ji:ər je 'mərɔ 'fɛ:ɪst 'de:wət k'jɛ 'kaj, k'jɛr je 'mərɔ 'fɛ:ɪst 'tə'rɔpət k'jɛ.]

~ [□] **SSKJ 2** ▷ trpi kot žival *zelo veliko, naporno dela*

~ ① ⇒ goveja živina

~ ② »Domače živali, ki jih gojijo za lastno prehrano, prodajo in pomoč pri delu. Za slovenskega kmeta je bila živina do konca fevdalizma najpomembnejši del premoženja.« (Baš 2004: 723)

▷ goveja živina; ižna živina; jalova živina; vprežna živina

Analiza

V strokovnem narečnem slikovnem slovarju je pri 60 slovarskih geslih³⁰ zapisanih (trenutno) 154 narečnih frazemov; 19 slovarskih gesel³¹ sem zaradi dodanega frazeološkega razdelka morala tvoriti na novo (s tem sem dopolnila obstoječi slovar iz leta 2013; celoten slovar sedaj vsebuje 1.116 slovarskih člankov).

Večina zapisanih narečnih frazemov v koroškem podjunskega narečju je povezana z živalsko frazeologijo, kar posledično izhaja iz zasnovane in omejene terenske vprašalnice (Benko 2013). Ravno na tem področju se odražata človekovo znanje in predstave o živalskih lastnostih radi uporabljamo za karakteriziranje človekovih lastnosti: drug drugemu ljudje pripisujemo živalske, največkrat negativne lastnosti, preslikamo zunanjo podobo živali na posameznike, jih primerjamo z živaljo, včasih celo zmerjamo z živalskim imenom (Trampusch 1999: 109; Koletnik, Kaloh Vid 2022: 235).

Pri večini objavljenih narečnih frazemov, zbranih v koroškem podjunskega narečju, gre za primerjalne frazeme, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi; gre za to, da eno lastnost pripišemo neki drugi stvari (Koletnik, Kaloh Vid 2022: 215).

Največ narečnih frazemov najdemo v strokovnem narečnem slikovnem slovaru pod naslednjimi gesli: *kura* (17), sledita *bik* in *krava* (vsak po 13), *svinja* (11), *petelin* (10), *vol* (7), *rog* in *živina* (vsak po 5), *konj* in *koza* (vsak po 4).

Največ frazeoloških enot je bilo zaradi sistematičnega zbiranja gradiva na terenu zabeleženih v raziskovalnih točkah Brdinje in Bistrica pri Pliberku (Avstrija), sledijo Libeliče, najmanj pa v Strojni. Temu sledijo tudi primeri v ponazarjalnem razdelku.

³⁰ Slovarska gesla so: *bičej*, *bider*, *bik*, *britof*, *bog*, *bogšajt*, *čoli*, *čolej*, *čreda*, *črevo*, *drek*, *figa*, *godec*, *grm*, *ižna živina*, *ječmen*, *koči*, *koklja*, *konj*, *korak*, *korito*, *koza*, *kozle*, *koža*, *kramp*, [■]*kranjec*, *krava*, *kura*, *merjasec*, *muha*, *noga*, *oko*, *ovca*, *pamet*, *pav*, *petelin*, *pok*, *polt*, *prasec*, *praseca*, *prašič*, *prolenk*, *prsi*, *prst*, *rog*, *slepota*, *sorta*, *smrt*, *sreča*, *svinja*, *šnops*, *šola*, *tele*, *vol*, *voli*, *volk*, *vprežna živina*, *zec*, *živad*, *živina*.

³¹ Na novo dodana slovarska gesla k obstoječemu slovarju (2013) so: *britof*, *bog*, *črevo*, *godec*, *grm*, *korak*, [■]*kranjec*, *muha*, *noga*, *pamet*, *polt*, *prsi*, *prst*, *slepota*, *sorta*, *sreča*, *šnops*, *šola*, *volk*.

Le dva zabeležena narečna frazema imata dva pomena, in sicer (1) *biti zarukan kakor en bik* 1. 'neumen, trmast', 2. 'zaljubljen' ter (2) *biti svinja* 1. 'umazan človek', 2. 'len človek'.

Če primerjam narečne frazeme v koroškem podjunskem narečju, objavljene v tem prispevku, s frazemi, ki sem jih dokumentirala s slovarji, objavljenimi na portalu *Fran*, ugotavljam, da jih 77 ni nikjer zabeleženih, kar predstavlja točno polovico vseh zbranih (50 %).

Komentar je dodan pri 58 narečnih frazemih, kar predstavlja skoraj četrtinsko pokritost znotraj frazeološkega razdelka (37,7 %), slikovni razdelek pa najdemo pri 23 geslih (tj. 38,4 %). Pri tem je objavljenih 29 risb (od tega 11 avtorskih, delo Urše Kogelnik) in 3 avtorske fotografije (slovarska gesla: *bogšajt* /foto: Urša Kogelnik/ in 2 fotografiji pri *merjasec* /foto: Anja Benko/).

Ugotavljam, da med knjižno in narečno frazeologijo v koroškem podjunskem narečju prihaja do zelo majhnih (leksemskih) razhajanj. Na primer za knjižni frazem *gledati kakor bik, tele v nova vrata* 'zelo neumno ali začudeno' imamo za njegov pomen v narečju kar 8 različnih frazemov: *gledati kot bik v nove duri; gledati ko en bik; gledati kot en bik, kot bi nova vrata videl; gledati kot en čolej v nove duri; gledati kot en hud bik; gledati kot en tak, kot bi bika zabodel; gledati ko en vol; gledati kot tele v nove duri*.

Z vsem navedenim potrjujem tudi ugotovitve Tatjane Trampusch (1999: 125), da je v narečnem govoru za rabo frazeoloških enot pri aktualizaciji prisotnih veliko različic. Delujejo predvsem na asociativni ravni in omogočajo spontano nastajanje narečnih različic, ki so lahko pomensko razlikujejo od knjižnih frazeoloških enot.

Sklep

Frazemi so v govoru in v narečjih pomembno in učinkovito večfunkcijsko besedilno sredstvo, ki bi moralo biti (Ulčnik 2014: 101) ustrezno slovaropisno obravnavano. Za narečno frazeologijo na Slovenskem ugotavljam, da ni tako in navajam razloge. Zbiranje frazemov v govorih je za (enega) dialektologa izredno težko, naporno in dolgotrajno delo, zato obstaja še veliko raziskovalnega prostora.

V prispevku na primeru obstoječega avtorskega strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja, ki je bil prvič objavljen leta 2013 (Benko 2013), leksikografsko prikazujem, kako v posamezni

geselski članek makro- in mikrostrukturno vključujem frazeološki razdelek. Nadgradnja bi bila naknadno še mogoča z dopolnitvijo spletne različice slovarja *Narečne bere* (Benko 2013a), a to trenutno ni mogoče.³²

Model strokovnega narečnega slikovnega slovarja koroškega podjunskega narečja omogoča preslikavo na katero koli slovensko narečje, s predstavljenom nadgradnjo pa tudi primerjalno zbiranje slovenskega narečnega frazeološkega gradiva. Če bi se raziskovanja lotili v celotnem slovenskem narečnem prostora, in sicer načrtno, sistematično in enotno, bi dobili primerjalni nabor frazemov med posameznimi izrazijskimi sestavi pri nas. Nastal bi lahko slovenski narečni frazeološki slovar – ugotavljali bi lahko narečne različice posameznega frazema, izrisali areale posameznih frazemov, določali njihov pomenski obseg ter sklepali o živosti frazemov v slovenščini (Koletnik, Šabec 2017: 57) in njihovi rabi v vsakdanjem narečnem govoru.

Okrajšave za slovarje s portala *Fran* v dokumentarnem razdelku (~ □) znotraj frazeološkega razdelka

- Bovški – Barbara Ivančič Kutin: *Slovar bovškega govora* (vir: Fran.si)
- Črnovrški – Ivan Tominec: *Črnovrški dialekt* (vir: Fran.si)
- eSSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*
- Kostelski – Jože Gregorič: *Kostelski slovar* (vir: Fran.si)
- SPP – Matej Meterc: *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* (vir: Fran.si)
- SSF – Janez Keber: *Slovar slovenskih frazemov* (vir: tiskana izdaja in Fran.si)
- SSKJ 2 – *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2* (vir: Fran.si)
- Pleteršnik – Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (vir: Fran.si)
- Weiss – Peter Weiss: *Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami* (vir: Fran.si)

³² Nemoteno delovanje spletne strani (registracija domene, spletno gostovanje) je moj vsakoletni strošek. Če bi slovarske članke želela nadgraditi, bi morala poseči v obstoječo slovarsko mikrostrukturo, kar pa bi zahtevalo večji finančni vložek. Upam, da se bodo za to v prihodnosti našla projektna sredstva.

Znaki, simboli, slovnične oznake in kratice krajevnih podatkov

Znaki in simboli

Znamenje	Pomen
.	kadenca in morebitni premor
,	polkadenca in morebitni premor
!	vzklična intonacija
?	konec vprašalne povedi
/	(stično) ali
<	se je razvilo iz/izvira, je nastalo iz ...
>	se je razvilo v/prehaja, je prešlo v ...
'xxx'	pomen (določene besede)
xxx	zamenjevalni del razlage
(...)	izpust dela posnetega besedila
[]	fonetični zapis narečnega leksema ali v ponazarjalnem razdelku fonetični zapis posnetega narečnega gradiva
▪	stoji med (različnimi) ponazarjalnimi primeri
▪xxx	pri lastnem imenu označuje veliko začetnico
(^o)xxx	dopušča dve možnosti – pisanje leksema z malo ali veliko začetnico
▶	stoji med glavo in zaglavjem ali uvaja stransko/dodatno lemo
⇒	uvaja kazalko ali <i>glej</i>
▷	uvaja vodilko (pomena 'glej še' in 'primerjaj')
=	uvaja sopomenski razdelek
~ ①	uvaja etimološki razdelek
~ ②	uvaja kazalko k poimenovanju posameznih delov predmetnosti
~ ③	v frazeološkem razdelku uvaja razdelek o dokumentiranosti frazema v drugih slovarjih
~ ④	v frazeološkem razdelku uvaja razdelek s komentarjem za frazem
~ ⑤	uvaja razdelek razno – razna besedila, vezana na geslo
⑥	uvaja raziskovalno točko
...	(levo- ali desnostično) izpust dela besede
1., 2. ...	pomen 1, 2 ...

Slovnične in besednovrstne oznake

Oznaka	Pomen
dov.	dovršni glagol
m	samostalnik moškega spola
medm.	medmet
mn.	množina
nav.	navadno
nedov.	nedovršni glagol
prid.	pridevnik
prisl.	prislov
s	samostalnik srednjega spola
ž	samostalnik ženskega spola

Kratice krajevnih podatkov

Kratika	Raziskovalna točka
B	Brdinje
BP	Bistrica pri Pliberku
L	Libeliče
S	Strojna

Literatura

Saša BABIČ, 2008: Minimalni frazemi v slovenščini, *Jezik in slovstvo* 53/2, 49–63.

Angelos BAŠ, 2004: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mojca BENEDIČIČ (ur.), 2002: *Živali*. Zbirka: Tematski leksikoni. Tržič: Učila International.

Anja BENKO, 2013: *Teoretični model za izdelavo strokovnega narečnega slikovnega slovarja (na primeru koroškega podjunskega narečja)*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta. Dostopno na: <http://hdl.handle.net/20.500.12556/dkum/05ea29fd-11d1-4ba1-a60c-20058144c7b3> (pridobljeno 31. 12. 2022).

– –, 2013a: *Narečna bera*. Dostopno na: www.narecna-bera.si (pridobljeno 31. 12. 2022).

– –, 2015: Slovenska (strokovna) narečna leksikografija, njeni dosežki in prikaz možnosti za nadaljnje delo. *Škrabčevi dnevi 8. Zbornik prispevkov s simpozija 2013*. Ur. Danila Zuljan Kumar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 105–117.

– –, 2016: Narečna bera – prvi slovenski interaktivni spletni narečni slovar. (Zora, 114). *Rojena v narečje. Akademikinja prof. dr. Zinka Zorko ob 80-letnici.* (Zora, 114). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. 140–160.

– –, 2016a: Slovensko narečno slovaropisje: razvoj, stanje in prihodnost. *Historični seminar 12.* Ur. Katarina Šter, Mojca Žagar Karer. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 123–143. Dostopno na: <http://hs.zrc-sazu.si/eknjiga/HS12.pdf> (pridobljeno 31. 12. 2022).

– –, 2018: Fonološki opis govora Brdinj v občini Ravne na Koroškem. *Zbornik prispevkov s simpozija 2017.* Ur. Aleksandra Bizjak Končar, Helena Dobrovoljc. Nova Gorica: Založba Univerze. 13–23. Dostopno na: http://www.ung.si/media/storage/cms/attachments/2018/11/29/16/56/02/skrabcevi_dnevi_10_11k18.pdf (pridobljeno 31. 12. 2022).

Vanja BENKO, 1999: *Živalski frazemi v Prežihovi Požganici in v mežiškem narečju.* Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.

– –, 2010: Živalske omembe v Prežihovem romanu Požganica in njihova preverba v koroškem mežiškem narečju, *Jezik in slovstvo* 55/3/4. 139–150. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-EE5CCS2R/deacca58-877e-43de-8098-554bed98d19e/PDF> (pridobljeno 31. 12. 2022).

France BEZLAJ, 1976, 1982, 1995, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika (A–J, K–O, P–S, Š–Ž).* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Mladinska knjiga.

DUDEN, 2002: *Rastline.* Zbirka *Tematski leksikoni.* Tržič: Učila International.

Melanija FABČIČ, Elizabeta BERNJAK, 2014: *Frazemi in pregovori v stiku: kulturološki in semantično-pragmatični vidiki.* Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko.

Željka FINK-ARSOVSKI, Erika KRŽIŠNIK, 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema.* Zagreb: Knjigra.

FRAN. Portal Fran. Dostopno na: www.fran.si.

Polona GANTAR, 2001: Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela, *Jezikoslovni zapiski* 7/1–2, 207–223.

– –, 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini: korpusni pristop.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Nataša JAKOP, 2022: O izzivih slovenske frazeologije pri pripravi tretje izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ). *Slavistična prepletanja 1.* Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 181–196. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/140> (pridobljeno 30. 12. 2022).

Vida JESENŠEK, 2009: Ponazarjalni primer in slovaropisna obravnava frazeologije. *Annales* 19/2, 389–398.

Vida JESENŠEK, Natalija ULČNIK, 2014: Spletni frazeološko-paremiološki portal: redaksijska vprašanja ob slovenskem jezikovnem gradivu. *Več glav več ve: frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi = Zwei Köpfe wissen mehr als einer: Phraseologie und Parömiologie im Wörterbuch und Alltag = Two heads are better than one: phraseology and paremiology in dictionaries and in everyday use;* Maribor, Ljubljana,

18.–19. 4. 2013. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič, Janko Jemec, Melanija Fabčič. Maribor: Oddelek za germanistiko, Filozofska fakulteta; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. 276–292.

Karmen KENDA JEŽ, 2006: Slovenska dialektologija v drugi polovici 20. stoletja. (Zora, 41). *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Ur. Mihaela Koletnik, Vera Smole. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 22–30.

Janez KEBER, 1996: *Živali v prispodobah*. Celje: Mohorjeva družba.

– –, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini, *Slavia Centralis* 13/2, 83–99. Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/966/908> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru, *Slavia Centralis* 10/1, 40–60. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=122255&lang=slv> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Natalia KALOH VID, 2022: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v slovenščini in ruščini. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski, Natalija Ulčnik. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 213–238. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/140> (pridobljeno 30. 12. 2022).

Jelka KOS, 2000: *Javorski govor z vzorci iz živalske frazeologije*. Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Erika KRŽIŠNIK, 1994: Frazeologija kot izražanje v »podobah«. *Pouk slovenščine malo drugače*. Ur. Martina Križaj, Marja Bešter, Erika Kržišnik. Trzin: Different. 91–140.

– –, 1995: *Frazeologija v slovenskem časopisju v dveh prelomnih obdobjih*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut filologii polskiej.

– –, 2004: Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja. *Slavistična revija* 52/2, 199–208.

Marija MAKAROVIC, 1982: *Strojna in Strojanci. Narodopisna podoba koroške hribovske vasi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Karin MARC BRATINA, 2009: Etape zbiranja narečnega frazemskega gradiva. *Annales*, Ser. hist. sociol. 19/2, 399–410. Dostopno na: <https://repozitorij.upr.si/Dokument.php?id=4966&lang=slv> (pridobljeno 30. 12. 2022).

– –, 2009a: Zasnova narečnega frazeološkega slovarja. *Infrastruktura slovenščine in slovenistike*. Ur. Marko Stabej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 233–238.

– –, 2014: *Jezikovna podoba Slovenske Istre; Kulturna semantika slikovnega v slovensko-istrskem narečju*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.

Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum. Najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno na: <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1169/4956/904> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Rok MRVIČ, 2020: *Koncept narečnega frazeološkega slovarja: tiskana in elektronska oblika*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko. Dostopno na: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=135102&lang=slv> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Martina PIKO-RUSTIA, 2014: Pregovori in reki na Koroškem/Proverbs in Carinthia. *Več glav več ve. Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Ur. Vida Jesenšek, Saša Babič. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko; Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje.

Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih, *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 137–145.

Mateja RIHTER, 2014: Oseba v žarišču: Zinka Zorko. »Narečje je bogastvo, ki ga nosiš v sebi.« *Nedelja*, Cerkevni list Krške škofije, 83/28, 13. julij 2014, 2–3.

Ivor RIPKA, 1989: Niektóre aspekty koncepcie a realizácie slovníka slovenských nářečí, *Polszczyzna północno-wschodnia: Metodologia badań językowych*. Wrocław, Varšava, Krakov, Gdansk, Łódź: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN. 117–125.

Vera SMOLE, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.

– –, 2014: Frazemi za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. *Životinje u frazeološkom duhu*. Ur. Ivana Vidović. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 1–21.

Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Modrijan.

Jože TOPORIŠIČ, 1973/1974: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije, *Jezik in slovnostvo* 19/8, 273–279.

Tatjana TRAMPUSCH, 1999: Živalska frazeologija v govoru vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem, *Slovenski jezik, Slovene Linguistic Studies* 2, 109–127.

Natalija ULČNIK, 2014: Frazemi in pregovori v slovenskih splošnih in specializiranih slovarjih (s poudarkom na slovarjih 19. stoletja), *Slavia Centralis* 7/2, 98–101. Dostopno na: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=111523&lang=slv> (pridobljeno 31. 12. 2022).

Ada VIDOVIČ-MUHA, 2013: Frazem med besedo in stalno besedno zvezo. *Frazeološka simfonija: sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Agnieszka Będkowska-Kopczyk idr. Ljubljana: Založba ZRC. 109–118.

Peter WEISS, 1998: *Slovar govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami: Poskusni zvezek (A–H)*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

– –, 2005: Frazeologija v (slovenskem) narečnem slovarju. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. (Zora, 32). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. 124–134.

Herbert Ernst WIEGAND, 2000: Printed Dictionaries and Their Parts as Texts. An Overview of More Recent Research as an Introduction. *Kleine Schriften. Eine Auswahl aus den Jahren 1970 bis 1999 in zwei Bänden*. Band II: 1988–1999. Ur. Matthias Kammerer in Werner Wolski. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 951–1063.

Nevenka ZABAVNIK-CMOK, 1997: *Splošna živinoreja: biološke osnove živinoreje*. Ljubljana: DZS.

Zinka ZORKO, 2013: Nosniki tudi danes: živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju. *Mohorjev koledar*. 168–173.

– –, 2013a: Živalski frazemi v mežiškem narečju. Prispevek na znanstvenem simpoziju Pleteršnikovi dnevi, *Slovaropisna dejavnost na Slovenskem*, rojstna hiša Maksa Pleteršnika, Pišece, 9. 9. 2013 (neobjavljeno).

Zinka ZORKO, Anja BENKO, 2015: Živalski frazemi v štajerskem južnopohorskem narečju, *Slavia Centralis* 8/1, 147–164.

Ladislav ZGUSTA, 1991: *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost.

Adrijana ZUPANC, 2000: *Konjereja*. Ljubljana: Kmečki glas.

ERWEITERUNG DES DIALEKTALEN FACH-BILDWÖRTERBUCHS DER KÄRNTNER JAUNTAL-MUNDART DURCH PHRASEOLOGIE

Die Anfänge einer forschungsintensiven Auseinandersetzung mit der slowenischen Phraseologie reichen in die 70er Jahre des 20. Jahrhunderts zurück und betreffen vor allem die Herausgabe des allgemeinen Wörterbuchs der slowenischen Schriftsprache (*SSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika*). Einen weiteren Meilenstein in der slowenischen Phraseologieforschung setzte die Herausgabe des ersten einsprachigen phraseologischen Wörterbuchs von Janez Keber (*Slovar slovenskih frazemov*). Im Beitrag werden Defizite in der Erforschung dialektaler phraseologischer Bestände diskutiert, eine kleine Anzahl von Studien zur Phraseologie der Kärntner Dialekte wird skizzenhaft dargestellt, sodann folgt die Darstellung der mikrostrukturellen lexikographischen Präsentation der Phraseologie im dialektalen Fach-Bildwörterbuch der Kärntner Jauntal-Mundart. Mit der Erarbeitung des Wörterbuchs begann man im Jahr 2013, nun soll seine Mikrostruktur durch Angaben zur Phraseologie erweitert werden. Das phraseologische Sprachmaterial wurde durch die Feldforschung gesammelt, und zwar in vier Feldforschungsorten des Kärntner Jauntal-Dialekts (in Brdinje, Libeliče und Strojna in Slowenien sowie in Feistritz ob Bleiburg in Österreich). Derzeit sind 154 Phraseme in 62 Wörterbucheinträgen erfasst; die meisten davon sind dem semantischen Feld der Tierphraseme zuzuordnen und unter den Zuordnungslemmata Huhn (17), Stier und Kuh (je 13), Schwein (11), Hahn (10), Ochse (7), Horn und Rind (je 5), Pferd und Ziege (je 4) auffindbar. Es kann festgestellt werden, dass die Hälfte davon in den Wörterbüchern des slowenischen Wörterbuchportals Fran bisher nicht verzeichnet sind, was den Sinn und Nutzen dialektaler Phraseologieforschung stiftet. Mit entsprechender lexikographischer Dokumentation der dialektalen Phraseologie werden ihre Lebendigkeit und Einzigartigkeit in der heutigen Kärntner Alltagssprache sowie ihre bedeutende Position in unserem sprachlichen und kulturellen Erbe bewiesen.

Človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja v prekmurskih primerjalnih živalskih frazemih

Mihaela Koletnik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, mihaela.koletnik@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.4>

ISBN 978-961-286-694-5

Prispevek prikazuje človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja, kot se zrcalijo v prekmurskih primerjalnih frazemih, ki imajo kot eno od sestavin poimenovanje za žival. Frazemi iz prekmurske gradivske zbirke, katerih struktura in pomen so preverjeni z ugotovitvami Ž. Fink Arsovski in E. Kržišnik, so predstavljeni primerjalno s knjižnimi frazemi po pomenskih skupinah, kakor so se (iz)oblikovale na osnovi zbranega narečnega gradiva, preverjenega tudi s slovarskimi viri.

Ključne besede: frazeologija, primerjalni frazemi, zoonimi, panonska narečna skupina, prekmursko narečje

The article presents Prekmurje phrasemes, expressing human emotions and feelings, behavioral patterns and states as reflected in the comparative phrasemes, which have as a component the name of an animal. The structure and semantic aspects of these phrasemes are compared with the findings of Ž. Fink Arsovski and E. Kržišnik. They are compared to the phrasemes from Standard Slovene according to individual semantic groups. Dictionaries as additional reference sources will be used to verify the dialect data gathered.

Key words: phraseology, comparative phrases, zoonyms, Pannonian dialect group, Prekmurje dialect

Uvod

Prispevek¹ posvečam spominu na akademikinjo Zinko Zorko, katere jezikoslovnemu delu in raziskovanju severovzhodnih slovenskih narečij koroške,

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko

štajerske in panonske narečne skupine je bilo posvečeno prvo dialektološko srečanje Dnevi akademikinje Zinke Zorko, ki je potekalo 14. in 15. oktobra 2022 v Selnici ob Dravi.

S profesorico sva se spoznali jeseni leta 1986, ko sem kot brucka druge generacije študentov visokošolskega študija slovenistike sedla v klopi mariborske pedagoške fakultete. S svojim predavateljskim darom, osebno očarljivostjo, neusahljivo energijo in občudovanja vredno zavzetostjo nam je na široko odstirala vrata svoje raznovrstne jezikoslovne delavnice. Odkrivajoča bogastvo narečnih oblik in izrazov sem pri profesorici diplomirala, magistrska in doktorska leta šolanja pod njenim mentorstvom na ljubljanski slovenistiki pa so mi omogočila razširiti in poglobiti vedenje o današnji podobi slovenskih narečij, o njihovem oblikovanju, razvoju in položaju v okviru južnoslovanske in širše slovanske jezikovne skupnosti. V najinih triintriidesetih letih sopotništva na mariborski univerzi sva se zelo zblížali. Občudovala sem njeno raziskovalno vnemo in posluh za raznolikost v jeziku, še posebej pa njen človeški in spoštljiv odnos do ljudi, ki jih je srečevala na terenu. Spoznavala sem jo kot predano snovalko mariborskih dialektoloških simpozijev, kjer smo tkali prve stike z raziskovalci slovenskih narečij iz domovine in tujine. Prepoznavala sem jo kot raziskovalko, katere znanstvena odličnost je bila nagrajena s Zoisovo nagrado za življenjsko delo in s sprejemom v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Občudovala sem jo kot učiteljico in kot dialektologinjo, ki si je vztrajno prizadevala za popularizacijo in uzaveščanje dialektološke stroke. Spominjam se je kot odlične pripovedovalke zgodb, ki jih je še posebej rada delila s svojimi sonci – Melito, Kristino, Klaro in Ožbijem, in po globokem spoštovanju svoje družine, še posebej očeta in mame, ki sta jo vzgojila v veri, ki ji je pomagala premagovati ovire, obup in razočaranje ter h kateri se je hvaležna zatekla tudi za vse lepo in dobro.

Akademikinjo Zinko Zorko, ki mi je odkrila lepote bogate narečjeslovne zakladnice, globoko spoštujem. Hvaležna in ponosna sem, da sem lahko bila njena učenka. S svojim zgledom človeka, ki za najvišjo vrednoto prepozna spoštovanje človekovega dostojanstva, skrb za soljudi, akademsko odličnost in poštenost, me je vzgajala. S svojo široko in poglobljeno dialektološko razgledanostjo me je skrbno usmerila v raziskovanje neraziskanega – tako je tudi ta članek nadaljevanje njenega raziskovalnega dela na razmeroma novem področju slovenske narečne frazeologije.

Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Nabor gradiva in metodologija

Janez Keber (1996: 6) živali z antropocentričnega vidika pojmuje kot zelo primerne za slikovito označevanje ljudi in njihovih značajev z metaforami in frazemi, zlasti s primerami, a tudi s pregovori in reki.² Med frazemi, katerih splošno znane definicijske lastnosti so najmanj dvočlenskost, ustaljenost oz. reproduktivnost, desemantizacija globinske slike prvotno nefrazeološke zveze, skladijska vloga v stavku oz. samostojna stavčna enota in močna ekspresivnost, predstavljajo posebno skupino primerjalni frazemi, ki se konstituirajo na podlagi posebnega semantičnega razmerja in so pogosti v vseh jezikih. Po Kržišnikovi (2008: 39) so primerjalni frazemi modelne podobe, ki neposredno kažejo odnos do življenjskih okoliščin, v katerih se nahajajo rojeni govorniki, pri čemer so kot vir za kulturološko interpretacijo še posebej značilni primerjalni frazemi, ki izražajo fizične ali psihične lastnosti človeka in temeljijo na povezovanju z živalmi, rastlinami, naravnimi pojavi itd. V njih gre za pripisovanje lastnosti ene stvari kaki drugi stvari, pri čemer so nekateri etaloni³ skupni mnogim (nacionalnim itd.) skupnostim, obstajajo pa tudi taki, v katerih se kažejo posebnosti določenega naroda, jezika in/ali kulture. Osnovna struktura primerjalnih frazemov je tridelna: A+primerjalni veznik+C, pri čemer je A tretje v primeri (tertium comparationes), C pa primerjalna beseda (comparatum). V nekaterih frazemih A-del ni vedno izražen, tako da ima manjša skupina primerjalnih frazemov dvodelno strukturo (Kržišnik 2014: 245). Po Smoletovi (2009: 104) je vsaj dvodelna zgradba za frazeološkost nujna, sicer se frazem spremeni v metaforično poimenovanje.

V okviru pomenskih lastnosti primerjalnih frazemov Fink-Arsovski ugotavlja (2006: 12, prevod Kržišnik), da je pri večini primerjalnih frazemov prvi del nedeseantiziran, tj. sestavina ohranja svoj prvotni leksikalni pomen, C-del, za katerega so značilni slikovitost (figurativnost), konotativni pomen in močna ekspresivnost, pa opravlja vlogo potenciranja prvega dela in se zelo pogosto uveljavlja z »intenzifikatorskim pomenom ‘zelo’, ‘veliko’

² Ta opredelitev potrjuje, da metafore in frazemi z zoonimnimi komponentami ne vzpostavljajo zavesti o živalih, ampak so živali instrumentalizirane za izražanje človeških značajev in medčloveških odnosov. Kot je razvidno iz Kebrove opredelitve, pri samem postopku ne gre zgolj za redukcijo bivanja živali na izbrane lastnosti in pomene, o čemer je pisala Branislava Vičar (2013: 35–37), ampak tudi za pripis »namišljeni[h]« lastnosti, torej za antropomorfní pripis lastnosti, ki v metafori oz. frazemu učinkujejo na način, da ohranjajo središčnost človeškega bivanja.

³ Telija (1996: 242, v Kržišnik 2008: 39) stalne primere imenuje etalone.

‘močno’, ‘v veliki meri’, ‘v velikem številu’« (Kržišnik 2014: 254). Z vidika kognitivne semantike se lahko primerjalni frazemi nanašajo na človeka in predmetnost, večpomenski med njimi pa lahko pokrivajo obe področji. Frazemi, povezani s človekom, se najpogosteje nanašajo na njegovo zunanost, lastnosti, stanje, odnos do dela, življenje v obilju in pomanjkanju, medosebne odnose, odnos do hrane, način gibanja ter količinskost (Fink-Arsovski 2002, v Stramljič Breznik 2003: 148).

V prispevku obravnavam človekova čustva in občutenja, vedenjske vzorce in stanja, kot se zrcalijo v prekmurskih primerjalnih frazemih z zoonimno sestavino. Pregledala sem njihovo strukturo in pomen ter ju preverila z ugotovitvami Željke Fink-Arsovski o primerjalnih frazemih v hrvaščini (in primerjalno v nekaterih drugih slovanskih jezikih) (2002, 2006) in Erike Kržišnik o zoonimih v slovenskih frazeoloških primerah (2014).

Nabor obravnavanih frazemov sem pridobila s sistematičnim izpisom iz narečjeslovnih magistrskih nalog Ane Sobočan (2018) in Martine Zakocz (2019)⁴ ter seminarske naloge Martine in Barbare Zakocz (2018), nastalih na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru pod mojim mentorstvom. Terenske raziskave so bile opravljene v desetih prekmurskih krajih: Čepincih (Č), Gornjih Petrovcih (GP), Ivanovcih (I), Krašcih (K), Pečarovcih (P), Vadarcih (V), Kupšincih (K), Murski Soboti (MS), Vanči vasi (VV) in na Gornjem Seniku (GS). Mreža desetih raziskovalnih točk je nastala naključno in je posledica krajevnega govora študentov oz. njihovih informatorjev. Narečno gradivo je bilo zbrano načrtno, tako da so se iskali narečni ustrezni knjižnim primerjalnim frazemom. Narečne frazeme predstavljam primerjalno s knjižnimi frazemi po pomenskih skupinah, kakor so se (iz)oblikovale na osnovi zbranega narečnega gradiva, ki je preverjeno tudi s slovarskimi viri (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* – SSKJ, *Slovar slovenskih frazemov* Janeza Kebra – SSF, *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* Željke Fink Arsovski – HSRPF). Pri razvrstitvi se opiram na razporeditev več avtorjev, in sicer Fabčić (2014), Koletnik, Nikolovski (2020) in Koletnik, Kaloh Vid (2022).

⁴ Avtorici sta gradivo zbrali s terensko raziskavo s pomočjo vnaprej pripravljene vprašalnice in vodenih intervjujev. V raziskavi je sodelovalo 19 informatorjev treh generacij. Narečno gradivo je bilo izgovorjeno v pisno obliko pretranskribirano v skladu s slovensko narečno fonetično transkripcijo (Kenda-Jež 2011: 27–30), ki jo je preverila avtorica tega prispevka.

Narečna podoba Prekmurja

Prekmurje je nižinska, poljedelska pokrajina na skrajnem severovzhodnem delu Slovenije ob meji z Avstrijo na zahodu, Madžarsko na severu in vzhodu ter Hrvaško na jugu. Geografsko je razdeljena na severni (Goričko), osrednji (Ravensko) in južni (Dolinsko) del. Ločnice med temi tremi področji so se v zgodovini izoblikovale zaradi naravnih in upravnih dejavnikov. Meja med osrednjim in južnim Prekmurjem je ostro začrtana in se je skozi zgodovino formirala zaradi ogrske cerkvenoupravne razdelitve.⁵ Zaradi številnih in ostrih razdelitev Prekmurja vse do 18. stoletja, ko so na ta del slovenskega etničnega prostora dotekali različno močni kulturni ter posledično tudi jezikovni vplivi,⁶ so se na tem območju oblikovala tri temeljna podnarečja: goričko (severno), ravensko (osrednje) in dolinsko (južno).

Prekmursko narečje ne pozna intonacijskih opozicij, naglas je jačinski, kolikostna nasprotja so ohranjena. Dolgi in kratki naglašeni zlogi so možni v vseh besednih zlogih večzložnih besed. Izvedena sta bila oba splošnoslovenska naglasna premika (*zlâto* → *zlatô* 'zlatô', *òko* → *okô* 'okô'; *dûša* → *dúša* 'duša'), naglašeni so *e*, *o* in *ə* pred nekdanj kratkimi zadnjimi naglašeni zlogi: *'žena* 'žena', *'noga* 'noga', *'megla* 'megla' ter samoglasniki (tudi v predponah in predlogih) po umiku naglasa s kratkega odprtega zloga: *'bogāt* 'bogāt', *'òtpren* 'odprem', *p'rinās* 'pri nas'. V sedanjiški glagolski spregatvi naglasnega vzorca tipa *nesem* in *berem* je ohranjeno končniško naglaševanje: *ne'se:n* 'nesem', *be're:n* 'nabiram'. Po Zorkovi (2003: 74) ohranjen samoglasnik *-e* v sedanjiku kaže na zveze z zahodnoslovanskimi jeziki, še posebej s slovaščino.

⁵ Prekmurje je bilo od 11. stoletja dalje sestavni del ogrskega kraljestva, po trianonski mirovni pogodbi leta 1920 pa je bilo slovensko etnično ozemlje med Muro in Rabo (t. i. Slovenska krajina) razdeljeno tako, da je večji del pripadel Kraljevini SHS (kasneje Jugoslaviji, danes Sloveniji), 9 slovenskih vasi ob reki Rabi (t. i. slovensko Porabje) pa je ostalo na Madžarskem. Po črti, ki danes loči južni in osrednji del Prekmurja, je od leta 1176 pa vse do leta 1777 potekala meja med györsko in zagrebško škofijo.

⁶ Jezik prekmurskih Slovencev je bil ob močnih madžarskih pritiskih že od 11. stoletja naprej izpostavljen tudi hrvaško-kajkavskim vplivom, saj je bilo ozemlje med Muro in Rabo l. 1094 cerkvenoupravno priključeno zagrebški škofiji. Zaradi narodnozavednih in tudi jezikovnih vzrokov, prekmurski Slovenci namreč kajkavščine niso nikoli sprejemali za svoj jezik, ampak so jo imeli za »neprijubljjen, vendar potreben pripomoček pri posredovanju grških, latinskih in madžarskih besedil v njim najbližji jezik« (Jesenšek 1991/92: 178), se je prekmurski jezik ohranil kljub zapletenim zgodovinskim okoliščinam, njegovo pisno tradicijo pa danes ohranja tudi sodobna prekmurska narečna književnost.

Prekmurski samoglasniški vokalni sistem je monoftongično-diftongičen. Dolgi široki praslovanski samoglasnik *jat* se je zožil in diftongiral v dvoglasnik *eĭ* ('*be:ĭli* 'bel', '*le:ĭs* 'les', '*se:ĭkan* 'sekam'), z njim pa sta se kot fonološki par zožila tudi praslovanska dolgi *o* in nosni *o* ter se diftongirala v dvoglasnik *ou* ('*mo:ust* 'most', '*no:uč* 'noč'; '*go:us* 'gos', '*k'lo:up* 'klop'). Posebnost prekmurščine so še sprednja zaokrožena samoglasnika *ü* za *u* ('*dü:ša* 'duša', '*küp* 'kup') ter *ö* za *e* in *u* v položaju ob zvočnikih *v* in *r* ('*vöter* 'veter', '*kö:jati* 'kuhati'), *u* za samoglasniški *ĭ* ('*ku:čti* 'tolči', '*pun* 'poln', '*vu:k* 'volk'), dolgi ozki *e* za praslovanski stalno dolgi polglasnik ('*de:n* 'dan', '*le:n* 'lan', '*ve:s* 'vas') ter onemitev ali prehod velarnega pripornika *x* v *j*, odvisno od glasovne soseščine ('*la:pec* < *xlapec* 'hlapec', '*st'reja* < *strex*a 'streha', '*p'ra:j/p'ra:* < *prax* 'prah'). Končni *-m* se zamenjuje z *-n* ('*dĕlan* 'delam', '*tĕn* 'tam'), zvočnik *v* pa ima položajno različico *f* ('*f'küp* 'skupaj', '*ky:f* 'kri', '*retkef* 'redkev'). Zvočnik *j* se v dolinskem in delu vzhodnega ravskega podnarečja izgovarja kot *j* ('*jes* 'jaz', '*jabuko* 'jabolko'), sicer kot *dj/dž*, *g* ali *k* ('*dja:rek* 'jarek', '*džo:ukati* 'jokati', '*pi'gĕ:n* 'pijem', '*li:stke* 'listje').

Posebnosti v prekmurskem oblikoslovju so končnica *-i* v dajalniku in mestniku ednine moške sklanjatve ('*si:ni* 'sinu', '*pri 'si:ni* 'pri sinu'), v množini je ohranjeno podaljševanje osnove z *-je* ('*vlas'je:* 'lasje'), pred končnico *-je* pa se osnova pogosto podaljšuje še z *-ov-* ('*zo'bo:uvge* 'zobje'). Edninska orodniška ženskospolska končnica se glasi *-ov* (z '*mäterjof* 'z materjo'). Dvojina je trdno ohranjena pri vseh spolih. V sedanjiški glagolski spregatvi se v prvi osebi dvojine ohranja osebilo *-va* za moški ('*dĕlava* 'delava') in *-ve* ('*dĕlave* 'delava') za ženski spol, pogosta pa je še tvorba ponavljalnih glagolov s sedanjiško pripono *-je* ('*plač'üvlen* 'plačujem', '*le:čen* 'letam').⁷

Primerjalni frazemi za semantično polje človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja

Frazemi, ki izražajo človekova čustva in občutenja

(1) *Jeza, bes*

Jeza in bes se v prekmurščini izražata s primerjalnimi sestavinami ris, osa, konj, jež, pozoj 'zmaj', pura, puran in kokot 'petelin'.

⁷ Več o narečni podobi Prekmurja glej pri Koletnik (2008: 9–16.)

Izhodiščna primera *besen kot ris* 'zelo jezen', v kateri predstava o jez-nem risu po Kebru (2011: 809) verjetno izhaja iz primere *gledati kot ris* v pomenu 'gledati jezno, srepo' in ki je v SSKJ ni moč najti, jo pa najdemo v SSF ter HSRPF, tu kot ustreznico hrvaškimi frazemom *bijesan kao bik*, *bijesan (ljut) kao guja*, *bijesan (ljut) kao zmija* in *bijesan (ljut) kao ris*, je izpričana samo v Vanči vasi: *'be:isen kâk 'ris* 'zelo jezen'.

V Pečarovcih ima izhodiščni frazem ekvivalent *besen kak osa* 'zelo jezen', na Gornjem Seniku pa *besen kak konj* 'zelo jezen'.

A-del frazemov, ki v knjižne slovarje nista vključena, je sestavinsko enak knjižnemu, v C-delu pa je samostalniška sestavina *ris* iz izhodiščnega frazema nadomeščena s samostalniškima sestavinama *osa* in *konj*: *'be:isen kâk 'osa* 'zelo jezen' (P), *'be:isen kâk 'konj* 'zelo jezen' (GS).

Knjižni frazem *gledati kakor ris* 'jezno, srepo gledati', ki ga najdemo tako v SSKJ kot v SSF, v Prekmurju ni izpričan, pač pa je v Murski Soboti in na Gornjem Seniku zabeležen njegov ekvivalent *gledati kak pozoj*, ki ga knjižni slovarji ne beležijo. A-del frazema se ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa izhodiščno samostalniško sestavino *ris* zamenjuje samostalniška sestavina *pozoj* 'zmaj': *g'le:ĩdatĩ kâk 'pozoy* 'gledati jezno' (MS), *g'le:datę kâk po'zoyj* 'gledati jezno, neprijazno' (GS). Na Gornjem Seniku je domišljajska sestavina *pozoy* zamenljiva s sestavino *pura*: *g'le:datę kâk 'pu:ra* 'gledati jezno'. Na podobi *pure* temelječe primere v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

Knjižni frazem *gledati kot čuk* 'gledati jezno, neprijazno', ki ga najdemo tako v SSF kot v SSKJ, je v narečju redek, kot enkratnica izpričan samo v Čepincih: *g'le:ĩdatĩ kâk 'ču:uk* 'gledati neprijazno, jezno'. A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka izhodiščnemu frazemu.

Izhodiščni frazem *sikati kot kača* 'jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom', ki ga najdemo tako v SSKJ kot v SSF, je s sestavinsko enakim A- in C-delom, kot je to v knjižnem jeziku, znan samo na Goričkem: *'si:ĩkatĩ kâk 'kâča* 'jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom' (KR), *'si:ĩkatę kâk 'kâča* 'jezno govoriti z ostrim, rezkim glasom' (GS).

Izhodiščni frazem *pihati kakor gad* 'biti zelo jezen', motiviran z oglašanjem gada, kadar je ta razdražen (Keber 2011: 210), najdemo v SSF, medtem ko ga SSKJ ne beleži.

Frazem v prekmurščini ni znan, pač pa ima v narečju ekvivalent *fudati kak jež* 'biti zelo jezen', ki v knjižne slovarje ni vključen. V A-delu frazema, ki v narečju ne variira, nastopa narečna glagolska sestavina *fudati* kot sinonim k *pihati*, v C-delu samostalniško sestavino *gad* iz izhodiščnega frazema nadomešča sestavina *jež*: *'fudatĩ kâk 'ge:ĩš* 'biti zelo jezen' (VV), *'fudatĩ kâk 'ge:ĩš* 'biti zelo jezen' (V).

V koncept izražanja jeze in besa se v prekmurščini vključujeta še zoonima *puran* in *mali kokot*.

Frazemi *biti kak nasršeni puran*, *sršiti se kak puran*, *vžigati se* 'jeziti, razburjati se' *kak puran*, *peniti* 'jeziti, razburjati se' *se kak puran* in *skakati kak mali kokot* v knjižne slovarje niso vključeni. Njihov A-del je sestavinsko zelo raznolik, v C-delu pa je najpogostejša primerjalna sestavina *puran*, v Vadarcih tudi *mali kokot*: '*bitij kâk na'sršenj pu'ra:n* 'biti zelo jezen, besen' (VV), '*sršitij se kâk pu'ra:n* 'zelo se jeziti, razburjati' (V), '*vu'žigatij se kâk pu'ra:n* 'zelo se jeziti, razburjati' (Č), '*penitij se kâk pu'ra:n* 'zelo se jeziti, razburjati' (K), '*s'ka:katij kâk 'ma:lĭ ko'ko:ut* 'biti zelo razburjen' (V).

(2) Sreča

Sreča se v prekmurščini povezuje s podobo ribe v vodi in svinje v blatu ali blatni kopanji.

Narečni frazemi *srečen kak svinja v blatu*, *srečen kak svinja v blatni kopanji* in *srečen kak riba v vodi*, s katerimi se označuje zelo srečnega človeka, v knjižne slovarje niso vključeni. A-del frazemov ne variira, v C-delu pa ob pogostejši samostalniški sestavini *svinja* nastopa še sestavina *riba*: '*s'rečen kâk s'vinja v b'lâtij* 'zelo srečen' (KR), '*s'rečen kâk s'vinja v b'lâtnij ko'pânjĭ* 'zelo srečen' (KR), '*s'rečen kâk 'riba v 'vo:udĭ* 'zelo srečen' (KR), '*s'rečen kâk 'riba v 'vo'de:ij* 'zelo srečen' (V).

(3) Nejevolja

Nejevoljnega človeka se v Prekmurju, natančneje na Goričkem povezuje s komarjem, sršenom, kokoško, kuro in puro. Narečnih frazemov *moviti kak sumič*, *moviti kak stršen*, *držati se kak pula*, *držati se*, *kak če bi ti pura kruh odnesla* in *držati se*, *kak če bi mu kure kruh vzele*, ki izražajo človekovo nejevoljo, knjižni slovarji ne beležijo.

V A-delu frazemov ob glagolu *moviti* 'godrnjati, mrmrati, brundati' nastopa še glagol *držati se*, v C-delu pa se po dvakrat pojavita zoonima *sumič* 'komar' in *pura*, po enkrat pa zoonimi *stršen* 'sršen', *pula* 'kokoška' in *kura*: '*mu:vitij kâk 'sumič* 'z ne preveč glasnim govorjenjem izražati nejevoljo, nesoglasje' (Č, GP), '*mu:viteĭ kâk str'šĕ:n* 'z ne preveč glasnim govorjenjem izražati nejevoljo, nesoglasje' (GS), '*dr'žâtij se kâk 'pula* 'nejevoljno, mrko se držati' (K), '*dr'žâtij se, kâk či bi ti 'pura k'rĭj od'nesla* 'nejevoljno, mrko, kislo se držati' (K, VV), '*dr'žâtĕ se, kâk če bĕ ma 'küre k'rĭ 'zele* 'nejevoljno, mrko se držati' (GS).

(4) Ljubezen

V koncept (redkega) izražanja ljubezni je v Prekmurju vključen samo *golob*. Da golob oz. golobji par simbolizira ljubezen, potrjujejo hrvaške primere (gl. Fink Arsovski 2006: 184).

Frazema *živeti kak dva goloba*, s katerim se na Gornjem Seniku izraža ljubezen, v SSKJ in SSF ni moč najti, v HSRPF pa je frazem naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemom *živjeti kao dva goluba*, *živjeti kao golub i golubica* in *živjeti kao golubovi* 'živeti v ljubezni, dobro se razumeti'.

Narečno gradivo: *ži'vetę kâk d'va: go'lo:uba* 'živeti v ljubezni, dobro se razumeti'.

(5) Lakota

Lakota se v prekmurščini ubeseduje s podobami psa, volka, svinje in domišljjskega zmaja.

Izhodiščni frazem *lačen kot pes* 'zelo lačen', ki ga najdemo tako v SSKJ kot SSF, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *gladan kao pas*, je izpričan tudi v prekmurščini: *'lačen kâk 'pes* 'zelo lačen' (MS, VV, P, V, GS). V vseh krajih, kjer se frazem pojavi, sta A- in C-del frazema sestavinsko enaka izhodiščnemu frazemu.

Knjižni frazem *lačen kot volk* 'zelo lačen', ki ga najdemo tako v SSKJ kot SSF, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *gladan kao vuk*, je z enakimi leksičnimi sestavinami kot v knjižni slovenščini moč najti tudi v prekmurščini: *'lačen kâk 'vu:uk* 'zelo lačen' (K, MS, VV, Č, GP, V, GS). V Vanči vasi in Čepincih je sestavina *volk* zamenljiva z manj pogosto domišljjsko sestavino *zmaj*: *'lačen kâk z'ma:j* 'zelo lačen' (VV, Č).

Kot ekvivalent knjižnemu frazemu je v Ivanovcih in Kraških zabeležena primera *lačen kak svinja*. A-del frazema je enak knjižnemu, v C-delu pa je samostalniška sestavina *volk* iz izhodiščnega frazema nadomeščena s sestavino *svinja*: *'lačen kâk s'vinja* 'zelo lačen'. Frazemov, temelječih na podobah *zmaja* in *svinje* v knjižnih slovarjih ni najti.

(6) Obžalovanje

Izražanje obžalovanja s primerami je v prekmurščini zelo redko, zabeleženo samo na Gornjem Seniku.

Frazema *biti žal kak tistemu psu, kateri jih je devet skotil* – *'bitę 'žâu kâk 'tistoma p'so've, š'terę de've:t s'ko'to* 'biti zelo žal', knjižni slovarji ne beležijo.

(7) *Sovrašтво*

Sovražnost se v Prekmurju izraža s primerjalnimi sestavinami pes-mačka/maček, svinja in koza.

Izhodiščnega frazema *biti kot pes in mačka* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' v SSKJ ni, ga pa najdemo v SSF in HSRPF, tu kot ustreznicu hrvaškemu frazemu *slagati se kao pas i mačka*.

Frazem enako kot različici *gledati se kot pes in mačka* ter *živeti kot pes in mačka* temelji na človekovi domnevi o boju psa in mačke za njegovo naklonjenost. Dejansko gre za prvotni odnos med psom roparjem in njegovim možnim plenom mačko (Keber 2011: 679).

Primerja je znana tudi v prekmurščini. V vseh krajih, kjer se pojavi, v A-delu nastopa pomožni glagol *biti*, v C-delu pa sta izpričani variantni obliki *mačka* in *maček*: '*biti kâk 'pes pa 'ma:čka* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' (K, MS, VV, P), '*biti kâk 'pes pa 'ma:ček* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' (GS), '*biti kâk 'pes pa 'ma:ček* 'biti sprta/sprti, sovražna/sovražni' (Č, GP).

Izhodiščni frazem *gledati se kot pes in mačka* 'sovražiti se', ki ga beležita tako SSKJ kot SSF, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *slagati se kao pas i mačka*, je v prekmurščini redkejši, izpričan samo v Vanči vasi in na Gornjem Seniku: *g'le:ĩdati se kâk 'pes pa 'ma:čka* 'sovražiti se, ne marati se, zelo se prepirati' (VV), *g'le:date se kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se, zelo se prepirati' (GS). A-del frazema ne variira in je sestavinsko enak knjižnemu, v C-delu pa se na Ravenskem pojavlja samostalniška sestavina *mačka*, na Goričkem pa *maček*.

Izhodiščni frazem *živeti kot pes in mačka* 'sovražiti se' je moč najti v SSF, medtem ko v SSKJ ni vključen. Frazem je z zoonimno sestavino *maček* v svojem C-delu izpričan samo na Gornjem Seniku: *ži'vete kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se'.

Kot ekvivalent knjižnemu frazemu sta na Goričkem zabeležena frazema *imeti se kak pes pa maček* in *imeti se rad kak pes pa mačka*, ki v knjižne slovarje nista vključena. Prvi, ki se lahko v A-delu sestavinsko širi, je izpričan na Gornjem Seniku: '*meťe se kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se', '*meťe se 'rât kâk 'pes pa 'ma:ček* 'sovražiti se, ne marati se', drugi pa v Kraščih in Ivanovcih: '*meťi se 'rât kâk 'pes pa 'ma:čka* 'sovražiti se, ne marati se'.

V koncept izražanja sovražnosti sta v osrednjem Prekmurju vključeni še *svinja* in *koza*. Frazemov *imeti rad* (koga, kaj) *kak svinja nož, imeti*

rad (koga, kaj) *kak svinja metek* in *imeti rad* (koga, kaj) *kak koza nož* v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

A-del frazemov z glagolsko besedno zvezo *imeti rad* v narečju ne variira. V Murski Soboti je sestavina *svinja* v C-delu frazema zamenljiva s sestavino *koza*: *'meṭj 'rāt* (koga, kaj) *kāk s'vinja 'noš* 'zelo sovražiti' (MS), *'meṭj 'rāt* (koga, kaj) *kāk 'koza 'noš* 'zelo sovražiti' (MS). V Kupšincih in Vanči vasi se v C-delu frazema ob zoonimni sestavini *svinja* pojavlja samostalniška sestavina *metek* za sestavino *nož*, izpričano v Murski Soboti: *'meṭj 'rāt* (koga, kaj) *kāk s'vinja 'meṭek* 'zelo sovražiti' (K, VV).

(8) *Žeja*

Občutek potrebe po pijači se v prekmurščini izraža s podobami žolne, psa in kače. Žolna se z žejo in posledično pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *pivka*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *piv piv*, pri čemer izraz *pivka* pomeni tudi 'pijanka', glagol *pivkati* pa 'pomalo piti' (Keber 1998a: 354). Intenzifikatorski del *kot pes*, ki pomeni 'zelo, veliko, močno, v veliki meri, v velikem številu', je sicer tudi samostojni dvodelni primerjalni frazem, ki se rabi ob sintaktično jedrnih besedah z različnimi kategorialnim in denotativnim pomenom (Kržišnik 2014: 254). Primerjava s kačo je lahko povezana z ljudskim verovanjem, da gož na pašnikih (pa tudi doma) rad napade krave in se ovit okoli njihovih zadnjih nog prisesa na vimen, da pije mleko (<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kaos-smuk>; pridobljeno: 30. 11. 2022).

Izhodiščni frazem *žejen kot žolna* 'zelo žejen' je zabeležen v SSKJ, medtem ko v SSF ni vključen; obravnavani frazeološki pomen je v SSF moč najti pod iztočnico *žejen kot pivka* 'zelo žejen', to primeroma pa beleži tudi SSKJ.

V narečju je obravnavani frazem redek, znan samo v Kraščih na Goričkem: *'žē:iden kāk 'žuna* 'zelo žejen'. Samostalniška sestavina *žolna* v C-delu frazema, ki je sicer sestavinsko enak knjižnemu frazemu, je tudi zamenljiva, in to z manj pogosto sestavino *pes*: *'žē:iden kāk 'pes* 'zelo žejen'.

Ekvivalent izhodiščnemu knjižnemu frazemu *žejen kot žolna* je v Kupšincih na Ravenskem frazem *žejen kak kača*, ki v knjižne slovarje ni vključen. A-del frazema se ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa je zoonimna sestavina *žolna* iz izhodiščnega frazema zamenjana z zoonimno sestavino *kača*: *'žē:iden kāk 'kāča* 'zelo žejen'.

Frazemi, ki izražajo človekove vedenjske vzorce

(1) *Odnos do jedi*

Frazeme, ki ubesedujejo človekovo ješčnost, so motivirale prehranjevalne navade živali. Majhna ješčnost se v prekmurskih frazemih povezuje z mačkom in piščancem, velika (in pretirana) ješčnost se izraža z zoonimi krava, tele in prašič, nekulturno vedenje pri jedi pa se povezuje s podobami svinje, pujska in osla.

Izhodiščni frazem *jesti kot ptiček* 'zelo malo jesti', ki ga v SSF ni, ga pa najdemo v SSKJ, v prekmurščini ni znan, pač pa sta v narečju kot ekvivalenta knjižnemu frazemu izpričana frazema *jesti kak pišče* in *jesti kak [mali] maček*, ki v knjižne slovarje nista vključena.

A-del narečnih frazemov ne variira, v C-delu pa na Ravenskem nastopa zoonim *mali maček*, pri čemer je pridevnik neobvezna sestavina frazema, na Goričkem pa zoonim *pišče*: *'gęstj kāk [mali] 'ma:ček* 'zelo malo jesti' (VV), *'gęstę kāk 'piške* 'zelo malo jesti' (GS).

Frazema *jesti kak krava* 'zelo veliko jesti', izpričanega tako na Goričkem kot na Ravenskem, knjižni slovarji ne beležijo. A-del frazema v narečju ne variira, C-del frazema z v vseh krajih, kjer se frazem pojavi, izpričano sestavino *krava* pa se v Vanči vasi neobvezno širi: *'gęstę kāk k'ráva* 'zelo veliko jesti' (GS), *'gęstj kāk k'ráva* 'zelo veliko jesti' (MS), *'gęstj kāk [ena] k'ráva* 'zelo veliko jesti' (VV).

Frazema *najesti se kot krava* 'preveč se najesti', zabeleženega tako v severnem kot v osrednjem Prekmurju, v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

V Kupšincih in Murski Soboti je glagolska sestavina *nažreti se* zamenljiva s pogostejšo sestavino *najesti se*, v Pečarovcih pa v A-delu frazema nastopa le narečni glagol *nasuhnoti se* 'nažreti se'. V Kupšincih in Vanči vasi je samostalniška sestavina *krava* zamenljiva z manj pogosto sestavino *praščič* 'prašič', v Pečarovcih pa v C-delu frazema nastopa samo sestavina *tele*: *na'gęstj se kāk k'ráva* 'preveč se najesti' (Č, I, KR, K, MS, VV), *naž're:itj se kāk k'ráva* 'preveč se najesti' (K, MS), *na'gęstj se kāk p'ráščič* 'preveč se najesti' (K, VV), *na'sünotj se kāk 'tele* 'preveč se najesti' (P).

Izhodiščni frazem *jesti kot svinja* 'grdo, veliko, požrešno', ki ga najdemo v eSSKJ z variantnimi samostalniškimi sestavinami *prašič* in *pujs*, v SSF ni vključen, v Prekmurju pa je redek, zabeležen samo v Vadarcih: *'gęstj kāk s'vinja* 'grdo (tudi glasno cmokaje) jesti'. Glagolska sestavina *jesti* je zamenljiva z manj pogosto sestavino *cmokati*: *c'mořkatj kāk s'vinja* 'grdo

(glasno cmokaje) jesti' (V). Primera s sestavino *cmokati* v A-delu v knjižnih slovarjih ni zabeležena.

Izhodišni frazem *jesti kot pujs* 'grdo, veliko, požrešno', ki ga najdemo v eSSKJ z variantnimi samostalniškimi sestavinami *prašič* in *svinja*, v SSF ni vključen.

V Murski Soboti zabeženem frazemu *jesti kak pujsek* – '*gestj kâk 'pu:jcek* 'grdo jesti (navadno otrok)' je samostalniška sestavina *pujs* iz izhodiščnega frazema zamenjana s sestavino *pujsek*, medtem ko se glagolski sestavini ne razlikujeta.

Človeka, ki se mu zelo spahuje, v prekmurščini označuje frazem *rigati kak osel*, zabežen v Vanči vasi, človeka, ki zelo počasi je oz. prežvekuje, pa frazem *prežvekovati kak krava*, zabežen v Murski Soboti in Vanči vasi. Narečna frazema '*rigatj 'kâk 'oseu* 'zelo in glasno rigati' in *prežve'kūvatj kâk k'râva* 'počasi jesti, glasno žvečiti' v knjižne slovarje nista vključena.

(2) Odnos do pijače

Za izražanje človekovega prekomernega pitja je prekmurščina izbrala podobo krave, žabe, žolne in kokoši. Primerjava s kravo je motivirana s prehranjevalnimi navadami goveda, tj. veliko ješčnostjo oz. potrebo po krmi in vodi (Keber 1996: 60, 95). Žabo s prekomernim pitjem povezuje njena simbolika in dejstvo, da je požrešna in da je tudi vodna žival (Keber 1998a: 334). Žolna se s prekomernim pitjem verjetno povezuje zaradi svojega drugega poimenovanja *pivka*, ki ga je dobila v zvezi z oglašanjem *piv piv*, pri čemer izraz *pivka* pomeni tudi 'pijanka', glagol *pivkati* pa 'pomalo piti' (prav tam: 354). Primerjava s kokošjo je domnevno motivirana s prehranjevalnimi navadami kokoši oz. njihovo dnevno potrebo po vodi. Ta znaša od 150–200 ml. Pokornova piše (2006: 4), da kokoši v talni reji porabijo za pitje 6 % časa celotne dolžine dneva, kokoši v kletkah pa pijejo 8 minut vsako uro oz. 14 % časa celotne dolžine dneva.

Izhodišni frazem *piti kot krava* 'zelo, veliko piti', ki ga najdemo tako v SSF kot v SSKJ, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *piti kao deva* pa je naveden še v HSRPF, je izpričan tudi v prekmurščini: '*pitj kâk k'râva* 'zelo, veliko piti' (K, MS, VV, Č, GP, V), '*pitę kâk k'râva* 'zelo, veliko piti' (GS). A- in C-del frazema se ne razlikujeta od knjižnega. V Čepincih je glagolska sestavina *piti* v A-delu frazema zamenljiva s sestavino *napajati se*: *na'pa:jatj se kâk k'râva* 'zelo, veliko piti'. Ta frazem v knjižnih slovarjih ni zabežen.

Izhodišni frazem *piti kot žaba* 'zelo, veliko piti', ki ga je moč najti tako v SSKJ kot v SSF, je zabežen samo na Gornjem Seniku: '*pitę kâk 'žâba*

‘zelo, veliko piti’. V Pečarovcih je zabeležena primera s sestavino *napajati se* v svojem A-delu: *na'pa:jatj se kâk 'žâba* ‘zelo, veliko piti’; primera v knjižne slovarje ni vključena.

Izhodiščni frazem *piti kot žolna* ‘zelo, veliko piti’, ki ga najdemo v obeh knjižnih slovarjih, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *piti kao smuk* pa je naveden tudi v HSRPF, poznajo tako na Goričkem kot na Ravenskem: *'pitj kâk 'žuna* ‘zelo, veliko piti’ (K, MS, VV, Č, GP, KR, P, V).

A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka knjižnemu frazemu.

V Čepincih je samostalniška sestavina *žolna* v C-delu frazema zamenljiva z manj pogosto sestavino *kokoš*: *'pitj kâk ko'ko:uš* ‘zelo veliko piti’. Frazema s podobo *kokoši* knjižni slovarji ne beležijo.

Izhodiščni frazem *napiti se kot krava* ‘zelo se napiti’, ki ga v SSKJ ni, ga pa najdemo v SSF in HSRPF, tu kot ustreznico hrvaškemu frazemu *napiti se kao deva*, je zabeležen samo na Gornjem Seniku: *na'pitě se kâk k'râva* ‘zelo se napiti’. Frazem se od knjižnega razlikuje samo v B-delu, kjer se pojavlja primerjalni veznik *kak*, tj. narečna sinonimna oblika za knjiž. primerjalni veznik *kot*.

Človeka, ki glasno, hlastno pije, se v Prekmurju prav tako povezuje s *kravo*. Frazem *žlepati kak krava*, ki ga v knjižnih slovarjih ni najti, je kot enkratnica izpričan v Pečarovcih: *ž'le:ipatj kâk k'râva* ‘glasno, hlastno, v velikih požirkih piti’.

V A-delu frazema nastopajoča glagolska sestavina *žlepati* (< *žlampati*) je domnevno prevzeta iz nem. *schlampen* ‘cmokaje jesti; piti tako, da se sliši’ (Snoj 2016: elektronski vir).

(3) Način oglašanja

(1) Človekovo oglašanje in govorjenje z močnim, neprijetnim, rezkim glasom ter vpitje se ubeseduje s podobami srake, vrane, živine, koze, krave, vodenega bika ‘*Botaurus stellaris*’,⁸ mačka, somarja ‘osla’, volka, papige in opice. Motivacija za izbiro teh živali je njihov način oglašanja.

Izhodiščno primero *dreti se kot sraka* ‘zelo se dreti, kričati’, ki izhaja iz dejstva, da se sraka oglašja z značilnim predirljivim kričavim glasom (Kerber 2001: 895), in ki je zabeležena tako v SSKJ kot v SSF, kot ustreznica

⁸ *Botaurus stellaris* je velika čokata ptica rjavkaste barve iz družine čapelj. Samci so zelo glasni, še posebej v dobi parjenja; njihovo oglašanje se sliši tudi do 2 km daleč (<https://www.gimnazijaso.edu.rs/gornje-podunavlje/zivotinje/ptice/vodeni-bik.php>; pridobljeno 2. 12. 2022).

hrvaškemu frazemu *derati se kao jarac* pa je navedena tudi v HSRPF, poznajo tako na Goričkem kot na Ravenskem.

V narečju A-del frazema variira, saj se ob glagolu *dreti se* pojavljata še glagola *zevati* 'dreti se' in *raščati* 'vpiti, kričati', C-del pa je sestavinsko enak knjižnemu: *d're:itj se kâk s'râka* 'zelo se dreti, kričati' (Č, I, KR, V, K, MS, VV), *'ze:ivatij kâk s'râka* 'zelo se dreti, kričati' (K, MS, VV, I), *'ra:ščate kâk s'râka* 'zelo se dreti, kričati' (GS). V Kraščih je sestavina *sraka* zamenljiva z manj pogosto sestavino *vrana*, v Kupšincih pa z manj pogosto sestavino *papiga*: *d're:itj se kâk v'râna* 'zelo se dreti, kričati', *d're:itj se kâk 'pâpiga* 'zelo se dreti'. Na Gornjem Seniku se obravnavan frazeološki pomen izraža še s frazemom *kavuliti kak vodeni bik – ka'vü:litê kâk vo'denê 'bi:k* 'zelo se dreti, kričati', v katerega A-delu nastopa narečna glagolska sestavina *kavuliti* 'dreti se', v C-delu pa samostalniška sestavina *vodeni bik*. Frazemov s podobami *vrane*, *papige* in *vodenega bika* knjižni slovarji ne beležijo.

Izhodiščni frazem *dreti se kot opica* 'dreti se, kričati' je v SSF zabeležen kot sopomenka frazemu *dreti se kot sraka* (Keber 2011: 895). Slovarskega članka z obravnavo tega frazema v SSF ni najti, SSKJ pa frazema ne beleži.

V Prekmurju je frazem, ki se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, redek, izpričan samo v Čepincih in Gornjih Petrovcih: *d're:itj se kâk 'opica* 'zelo se dreti, kričati' (Č, GP).

Izhodiščni frazem ima v narečju še ekvivalente *dreti se kak koza*, *dreti se kak živina*, *blejati kak krava* in *blejati kak koza*, ki v knjižne slovarje niso vključeni. V A-delu frazemov nastopata glagolski sestavini *dreti se* in *blejati* 'dreti se, kričati', ki sta v Pečarovcih in Kraščih zamenljivi, v C-delu pa nastopajo samostalniške sestavine *koza*, *živina* in *krava*: *d're:itj se kâk 'koza* 'zelo se dreti, kričati' (P), *ble'ja:tj kâk 'koza* 'zelo se dreti se' (KR, P), *d're:itj se kâk ži'vi:ina* 'zelo glasno se pogovarjati, dreti se' (I, KR), *ble'ja:tj kâk k'râva* 'zelo se dreti, kričati' (V), *bled'ja:tê kâk k'râva* 'zelo se dreti, kričati' (GS).

Izhodiščni frazem *vpiti kot sraka* 'zelo vpiti, kričati', ki ga je moč najti samo v SSF, v prekmurščini ni izpričan, pač pa so kot ekvivalent knjižnemu frazemu zabeležene primere *tuliti kak volk*, *brečati kak maček*, *gda mu na rep stopiš* in *brečati kak somar*, ki jih v knjižnih slovarjih ni mogoče najti. V A-delu frazemov nastopata glagolski sestavini *tuliti* in *brečati* 'kričati, jokati', v C-delu pa nastopajo samostalniške sestavine *volk*, *maček* in *somar* 'osel': *'tu:litj kâk 'vu:uk* 'zelo vpiti, kričati' (KR), *b're:ičatij kâk 'ma:ček*, *g'dâ n'jemj na 're:ip s'to:upiš* 'zelo vpiti, cviliti' (MS, VV), *b're:čate kak so'ma:r* 'zelo vpiti, kričati' (GS).

(2) Človekovo oglašanje z zelo visokim glasom se v Prekmurju izraža s podobami miši, podgane, psa in svinje pred zakolom, torej živali, ki s cviljenjem izražajo svoje nelagodje ali bolečino.

Izhodiščni frazem *cviliti kot prašič* 'močno, predirljivo vpiti, stokati', ki ga je moč najti v eSSKJ, v narečju ni izpričan. Človeka, ki zelo, predirljivo cvili, se v Prekmurju označuje s frazemi *cviliti kak miš*, *cviliti kak podgan*, *cviliti kak pes* in *cviliti kak svinja pred zakolom*.

A-del narečnih frazemov se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa samostalniško sestavino *svinja* iz izhodiščnega frazema zamenjujejo sestavine *miš*, *podgan* 'podgana', *pes* in *svinja (pred zakolom)*: *c'vi:ilitj kāk 'miš* 'zelo, predirljivo, cviliti' (MS), *c'vi:ilitj kāk 'mü:(i)š* 'zelo, predirljivo cviliti' (GS), *c'vi:ilitj kāk 'podgan* 'zelo, predirljivo cviliti' (Č, GP), *c'vi:ilitj kāk 'pes* 'zelo cviliti' (VV), *c'vi:ilitj kāk s'vinja pred za'kolon* 'zelo cviliti' (V).

(4) Način gibanja

Človekovo divje, nemirno skakanje se v prekmurščini ubesедуje s podobo opice in telička, neugnano, poskočno, lahkotno skakanje pa s podobo žrebeta in mlade koze. Človeka, ki se urno in spretno gibata, se v Prekmurju primerja s srno in veverico.

Izhodiščni frazem *skakati kot opica* 'divje, nemirno skakati; begati sem in tja', ki ga beleži eSSKJ, je izpričan tudi v prekmurščini: *s'ka:katj kāk 'opica* 'nenehno (nemirno) skakati; begati sem in tja' (K, MS, V), *s'ka:katj kāk 'opica* 'nenehno (nemirno, divje) skakati' (GS). A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka izhodiščnemu frazemu. Ta ima v Vanči vasi ekvivalent *skakati kak becek* – *s'ka:katj kāk 'becek* 'nenehno (nemirno) skakati'. Frazem, katerega A-del je enak knjižnemu, v C-delu pa ima samostalniško sestavino *becek* 'teliček', v knjižne slovarje ni vključen.

Izhodiščni frazem *skakati kakor žrebe* 'neugnano, poskočno skakati', zabeležen pri Kebru (1996: 164), je brez dopisanega frazeološkega pomena moč najti v SSKJ, in sicer v ponazarjalnem gradivu pod geslom *žrebe*.

V Prekmurju je frazem s sestavinsko enakim A- in C-delom, kot je to v knjižnem jeziku, znan na Goričkem: *s'ka:katj kāk žre'bē:j* 'neugnano, poskočno skakati' (V), *s'ka:katj kak žre'bē:j* 'neugnano, poskočno skakati' (GS).

V Krašcih se obravnavan frazeološki pomen izraža s frazemom *skakati kak mlada koza*. V C-delu frazema, ki v knjižne slovarje ni vključen, podoba *žrebeta* iz izhodiščnega frazema zamenjuje podoba *mlade koze*: *s'ka:katj kāk m'la:da 'kōza* 'neugnano, lahkotno, poskočno skakati'.

Človeka, ki se lahkotno, spretno giblje, se v Prekmurju primerja tudi s *srno* in *veverico*: *s'ka:katj kâk 'sɣna* 'urno, spretno skakati' (K, V), *s'ka:katj kâk 'veverca* 'urno, spretno skakati' (Č, GP, V). Frazemov *skakati kak srna* 'urno, spretno skakati' in *skakati kak veverica* 'urno, spretno skakati' knjižni slovarji ne beležijo.

Frazemi, ki izražajo človekova stanja

(1) *Napihljenost, napetost*

Napihljenost, napetost človeka (navadno po (obilnem) obroku) se v prekmurščini primerja s kobilom, kravo in žabo.

Narečni frazemi *napnjeni kak kobila*, *napnjeni kak krava* in *napnjeni kak žaba*, ki jih v knjižnih slovarjih ne najdemo, so ekvivalent knjižnemu frazemu *napihljen kot balon* 'zelo napihljen; v širino zelo, pretirano velik, preobsežen', zabeleženemu v eSSKJ.

V A-delu narečnih frazemov povsod nastopa v določni obliki izpričan pridevnik *napnjen* 'napihljen', v C-delu, ki variira, pa nastopata leksema *kobila* in *krava*: *'nâpnjenj kâk ko'bila* 'zelo napihljen (zlasti po obroku)' (V), *'nâpnjenj kâk k'râva* 'zelo napihljen (zlasti po obroku)' (Č, GP, V). V Čepincih je sestavina *krava* zamenljiva z manj pogosto sestavino *žaba*: *'nâpnjenj kâk 'žâba* 'zelo napihljen (zlasti po obroku)'

(2) *Neugodje*

Neugodje se v prekmurščini izraža s podobo ribe na suhem.

Izhodiščni frazem *počutiti se kot riba na suhem* 'počutiti se neugodno, slabo', ki ga najdemo tako v SSKJ kot SSF, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *osjećati se kao riba na suhom* pa je naveden tudi v HSRPF, je zabeležen tako v severnem kot v osrednjem Prekmurju: *po'čü:ititj se kâk 'riba na 'süjon* 'počutiti se neugodno, slabo' (MS), *po'čü:ititj se kâk 'riba na 'süjon* 'počutiti se neugodno, slabo' (GS). A- in C-del frazema sta sestavinsko enaka knjižnemu frazemu. V Kraščih na Goričkem je zabeležena različica z leksično drugačnim A-delom frazema: *'bitj 'kâk 'riba na 'süjon* 'počutiti se neugodno, slabo'.

(3) Negibnost, nepremičnost

Negibnega, nepremičnega človeka se v Prekmurju primerja s čukom na veji in mrtvo ribo.

Izhodiščni frazem *sedeti kakor koklja [na jajcih]* 'sedeti (namensko) nepremično', ki je zabeležen tako v SSF kot v SSKJ, tu z v narečju neizpričanim pomenom 'zelo vztrajno sedeti', v Prekmurju ni znan, pač pa je v Kraščih izpričan njegov ekvivalent *sedeti kak čuk na vejki* 'veji' – *si'deťj kâk 'ču:uk na 'vejki* 'nepremično, negibno sedeti'.⁹ A-del frazema se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa zoonim *koklja* iz izhodiščnega frazema nadomešča zoonim *čuk*.

Obravnani frazeološki pomen se v Prekmurju izraža še s frazemom *ležati kak mrtva riba* 'negibno, nepremično ležati', ki je narečni ekvivalent knjižnima frazemoma *ležati kot zaklan* 'nepremično ležati' in *ležati kot mrtev* 'negibno ležati', ki temeljita na predstavi o nepremičnosti zaklanega oz. mrtvega človeka, živali (prim. Keber 2011: 1082). Prvi je izpričan v SSF, drugi pa v SSKJ.

Narečni frazem, ki ga v knjižnih slovarjih ni mogoče najti, je kot enkratnica zabeležen samo v Murski Soboti: *le'žâťj kâk 'mrtva 'riba* 'negibno ležati'.

(4) Samota, osamljenost

Smrt človeka, ki živi sam, brez stikov in povezave z drugimi ljudmi, se v prekmurščini ubeseduje s podobo konja.

Frazem *crkniti kak konj*, ki v knjižne slovarje ni vključen, je redek, kot enkratnica zabeležen samo v Vadarcih na goričkem: *'cârknotj kâk 'konj* 'umreti sam (zgaran, ničvreden)'.

(5) Pijanost

V povezavi s pijanim človekom se v Prekmurju pojavljajo podobe krave, svinje, kure, teleta, telička in živine.

⁹ Tega frazema ne gre zamenjati s knjižnim frazemom *sedeti kot čuk na palici* 'gledati jezno, neprijazno'. To knjižno primero je namreč motivaralo dejstvo, da se čuku blešči, ker je v soncu privezan kot vaba za vrane, ki jih lovci streljajo, ko napadejo privezanega čuka (Keber 2011: 142).

Izhodiščni frazem *pijan kot krava* 'zelo pijan' najdemo tako v SSKJ kot v SSF, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *pijan kao deva* pa je naveden tudi v HSRPF.

V prekmurščini se v A-delu frazema ob pridevniku *pijan* pojavlja tudi v določni obliki izpričan pridevnik *zalijan* 'zalit', C-del frazema pa v narečju ne variira: '*pijan kâk k'râva* 'zelo pijan' (K, MS, VV), '*pijen kâk k'râva* 'zelo pijan' (GS), *zali'dža:nj kâk k'râva* 'zelo pijan' (VV).

Izhodiščni frazem *pijan kot svinja* 'zelo pijan', ki ga je moč najti tako v SSKJ kot v SSF, kot ustreznica hrvaškemu frazemu *pijan kao svinja* pa je naveden tudi v HSRPF, je znan tako na Goričkem kot na Ravenskem. V A-delu frazema nastopa pridevnik *pijan*, C-del frazema pa je sestavinsko enak knjižnemu: '*pijan kâk s'vinja* 'zelo pijan' (K, MS, VV), '*pijen kâk s'vinja* 'zelo pijan' (Č, KR, V).

Izhodiščni frazem *pijan kot živina* 'zelo pijan' v knjižne slovarje ni vključen,¹⁰ v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškima frazemoma *pijan kao stoka* in *pijan kao zvijer*.

V frazemu, zabeleženem samo na Gornjem Seniku, v C-delu nastopa leksem *mara*, tj. narečni sinonim za knjiž. *živina*:¹¹ '*pijen kâk 'ma:ra* 'zelo pijan'.

Izhodiščni frazem *pijan kakor [božja] mavra* 'zelo pijan', zabeležen v SSF, v Prekmurju ni izpričan, pač pa ima narečna ekvivalenta *pijan kak tele* in *pijana kak kura*. Slednji je obvezno v relaciji z nosilko ženskega spola.

A-del narečnih frazemov, ki ju knjižni slovarji ne beležijo, je sestavinsko enak izhodiščnemu, v C-delu pa primerjalno sestavino *[božja] mavra* nadomeščata primerjalni samostalniški sestavini *tele* in *kura*: '*pijen kâk 'tele* 'zelo pijan' (KR, V, GS), *pi'jâna kâk 'kûra* 'zelo pijana' (K).

Samo na Gornjem Seniku se obravnavani frazeološki pomen izraža tudi z glagolskim frazemom *ven gledati kak eci*. V A-delu frazema, ki ga v knjižnih slovarjih ne najdemo, nastopa glagolska besedna zveza *ven gledati* 'izgledati', v C-delu pa samostalniška sestavina *eci* (< *ici*, *icek*) 'teliček': *vö g'lë:datë kak 'ë:cë* 'biti zelo pijan'.

¹⁰ SSKJ beleži samo glagolski frazem *piti kot živina* 'zelo, veliko'.

¹¹ Živina je sopomenka za govedo (Keber 2011: 401).

(6) Svoboda, prostost

Svobodnega, prostega, brezskrbnega človeka se v prekmurščini primerja s ptičem oz. ptičkom na veji.

Izhodiščni frazem *biti prost kot ptiček na veji* 'biti popolnoma prost, svoboden, brez skrbi' beležita tako SSKJ kot SSF.

Narečna različica knjižnega frazema, zabeleženega samo v Kraščih na Goričkem, se glasi *biti fraj kak ftič na vejki* – *'bitij f'ra:j kâk f'tič na 've:jkj* 'biti svoboden, prost, brez skrbi'. V A-delu frazema je opaziti iz stičnega nemškega jezika prevzeto pridevniško sestavino *fraj* (< nem. *frei* 'prost, svoboden' (Antič 1999: 148)), ki se pojavlja kot sinonim za knjiž. *prost*. V C-delu deminutivno primerjalno sestavino *ptiček* nadomešča splošnejša sestavina *ptič*, v neujemalnem predložnem prilastku pa je narečna samostalniška sestavina *vejka* sinonim za knjiž. *veja*.

Frazem *živeti kot ptiček na veji* 'živeti svobodno, brez skrbi' najdemo v obeh knjižnih slovarjih, zabeležen pa je tudi v Vadarcih, in to z narečno samostalniško sestavino *vejka* za knjiž. *veja* v C-delu frazema: *živeti kâk f'ti:iček na 've:jkj* 'živeti svobodno, brez skrbi'. V vseh preostalih krajih, kjer se frazem pojavlja, v C-delu frazema deminutivno primerjalno sestavino *ptiček* nadomešča splošnejša *ptič*: *živeti kâk f'tič na 've:jkj* 'živeti svobodno, brez skrbi' (Č, GP, V, VV), *živeti kâk f'ti:ič na 'vejke* 'živeti svobodno, brez skrbi' (GS). Na Gornjem Seniku je samostalniška sestavina *vejka* zamenljiva z manj pogosto sestavino *drevo*: *živeti kâk f'ti:ič na d're:jvę* 'živeti svobodno, brez skrbi'.

Izhodiščni frazem <*svoboden (prost)*> *kot ptič na veji* 'svoboden, brez skrbi', ki ga v knjižnih slovarjih ne najdemo, je v HSRPF naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu <*slobodan*> *kao ptica <na grani>*.

V Prekmurju frazem ni zabeležen, le na Gornjem Seniku je izpričan njegov ekvivalent *svoboden kak ftič*, katerega A-del je sestavinsko enak knjižnemu, C-del pa se sestavinsko oži: *slo'bo:uden kâk f'ti:ič*.

(7) Stisnjenost, utesnjenost

Stisnjenost in utesnjenost se v Prekmurju izražata z različnimi leksemi, povezanimi z ribami.

Izhodiščni frazem *stiskati se kot sardine* 'zelo se stiskati' najdemo v SSF, v SSKJ pa je moč najti samo pridevniški frazem *stisnjeni kot sardine*, ki je naveden tudi v HSRPF, in to kot ustreznica hrvaškemu frazemu *zbijeni (stisnuti, nabijeni i sl.) kao sardine <u konzervi>*. Ta primera s prehodno

različico *stiskati* (koga/kaj) *kot sardine* je nastala na osnovi dejstva, da so sardine v konzervi tesno zložene. Preneseno na človeka in stvari se je tako razvil pomen, da se kdo/kaj kje zelo stiska, ga zelo stiskajo, je zelo stisnjen, nagneten, natrpan ali naložen (Keber 2011: 847).

V prekmurščini v A-delu frazema nastopajo glagoli *rivati se* 'gnesti se', *stiskavati se* 'stiskati se' in *biti*, v C-delu pa različni leksemi, povezani z ribami v konzervi: '*ri:ɨvatj se kâk sar'di:ne f kon'zervj* 'zelo se gnesti' (I, KR), *stis'ka:vatj se kâk 'ribe f kon'zervj* 'zelo se stiskati' (MS), '*bitj kâk sar'de:lice f kon'zervj* 'zelo se stiskati' (P). V Čepincih A-del frazema ni izražen: *kâk 'ribe f kon'zervj* 'biti v večjem številu zelo tesno drug ob drugem; zelo se stiskati'.

(8) Siromaštvo

Siromaštvo se v Prekmurju povezuje s cerkveno mišjo, ptičem in psom. Izhodiščni frazem *reven kot cerkvena miš* 'zelo reven' beležita tako SSF kot SSKJ, najdemo pa ga tudi v HSRPF, tu kot ustreznico hrvaškemu frazemu *gol (siromašan) kao crkveni miš*. Primera z različico *ubog kot cerkvena miš* temelji na dejstvu, da v cerkvah ni hrane kot npr. v kletih, shrambah, kaščah, mlinih (Keber 2011: 531).

V narečju se v A-delu frazema pojavljata pridevnika *siromašen* in *suh* 'siromašen, reven', slednji v določni obliki, C-del frazema pa je sestavinsko enak knjižnemu: *sr'mâšen kâk cerk'vena 'miš* 'zelo siromašen' (P, V), '*süjij kâk cerk'vena 'miš* 'zelo siromašen' (MS, VV).

Na Gornjem Seniku ima knjižni frazem ekvivalentno različico *gol kak cerkvena miš*. V A-delu frazema se pojavlja v določni obliki izpričana pridevniška sestavina *gol* 'reven, siromašen', primerjalno sestavino *cerkvena miš* iz izhodiščnega frazema pa zamenjuje sestavina *ptič*: '*go:ulê kâk f'ti:ič* 'zelo siromašen' (GS).

Obravnavani frazeološki pomen se na Ravenskem izraža še z glagolsko primero *živeti kak pes*.

Frazem, ki v knjižne slovarje ni vključen, je kot enkratnica izpričan samo v Murski Soboti: *ži'vetj kâk 'pes* 'živeti slabo, v veliki revščini, siromaštvu'.

(9) Spanje

Spanje človeka se v Prekmurju izraža s primerjalnimi sestavinami *hrček*, (*mali*) *maček*, *mali mucek*, *jazbec*, *medved*, *zajec* in *krt*.

Izhodiščni frazem *spati kot polh* 'trdno spati', ki ga najdemo tako v SSF kot SSKJ, kot ustreznica hrvaškima frazemoma *zaspati (spavati) kao hrčak* in *zaspati (spavati) kao puh* pa je naveden tudi v HSRPF, v narečju ni znan,¹² pač pa ima naslednje ekvivalente: *spati kak hrček* 'trdno (in dobro) spati', *spati kak maček* 'trdno spati', *spati kak mali maček* 'trdno (in pogosto) spati' in *spati kak mali mucek* 'trdno (in pogosto) spati'.

A-del narečnih frazemov se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, C-del pa variira in izkazuje zoonime *hrček*, *maček* in *mali maček*: *s'pâtj kâk xřčëk* 'trdno (in dobro) spati' (VV), *s'pâtj kâk 'ma:ček* 'trdno spati' (P), *s'pâtj kâk 'ma:lĭ 'ma:ček* 'trdno (in pogosto) spati' (MS, VV). V Murski Soboti je samostalniška sestavina *mali maček* zamenljiva s sinonimno primerjalno sestavino *mali mucek*: *s'pâtj kâk 'ma:lĭ 'mu:jcek* 'trdno (in pogosto) spati'.

Izhodiščnega frazema *spati kot jazbec* 'trdno spati', temelječega na dejstvu, da je jazbec znan po svojem zimskem spanju (Keber 2011: 722), v SSF ni moč najti, ga pa najdemo v SSKJ.

V narečju je frazem redek, izpričan samo na Gornjem Seniku: *s'pâte kâk d'ja:zbec* 'trdno spati'. A- in C-del frazema se sestavinsko ne razlikujeta od knjižnega.

V Kraških je kot ekvivalent knjižnemu frazemu zabeležena stalna primera *spati kak medved*, ki v knjižne slovarje ni vključena. A-del frazema je sestavinsko enak knjižnemu, v C-delu pa zoonimno sestavino *jazbec* iz izhodiščnega frazema nadomešča zoonimna sestavina *medved*: *s'pâtj kâk 'medvit* 'trdno spati'.

Izhodiščni frazem *spati kot zajec* 'zelo rahlo spati', ki ga najdemo tako v SSF kot SSKJ, v HSRPF pa je naveden kot ustreznica hrvaškemu frazemu *spavati kao zec*, poznajo tako v severnem kot osrednjem Prekmurju. Po Kebru (2011: 1081) je primera na prvi pogled predstavno zelo razvidna: kot domnevno strahopetna žival zajec spi zelo rahlo, na pol buden. V resnici je primera *spati kot zajec* verjetno nastala po krajšanju iz primere *spati z odprtimi očmi kot zajec*, ki ubeseduje pogost resnični položaj zajca v nevarnosti, ko skrit z odprtimi očmi kje nepremično leži, pripravljen na beg, če ga odkrijejo. Tak položaj je bil napačno razumljen kot spanje zajca, iz česar se je razvilo ljudsko prepričanje, da spi z odprtimi očmi, čeprav v resnici spi z zaprtimi (prav tam).

¹² Primera *spati kot polh* temelji na dejstvu, da je polh znan po dolgem zimskem spanju. Keber piše (2011: 722), da lahko v ustreznih primerah v drugih jezikih nastopajo druge živali z zimskim spanjem, npr. jazbec, mačka, podgana, svizec v nemščini.

V narečju se A-del frazema ne razlikuje od knjižnega, v C-delu pa nastopa primerjalna samostalniška sestavina *zavec* kot sinonim h knjiž. *zajec*: *s'pâtj kâk 'za:vec* 'zelo rahlo spati' (MS, VV, I, KR), *s'pâte kâk 'za:vec* 'zelo rahlo spati' (GS).¹³

Narečnega frazema *spati kak krt* 'zelo veliko spati', ki označuje človeka, ki zelo veliko spi, v knjižnih slovarjih ni mogoče najti. V narečju je redek, kot enkratnica izpričan samo v Vanči vasi na Ravenskem: *s'pâtj kâk 'krt* 'zelo veliko spati'.

(10) *Preplašenost, prestrašenost*

Preplašenega, prestrašenega človeka se v Prekmurju povezuje z mokro kuro, politim ali poscanim cuckom, srno in zajcem.

Dvodelni frazem *kot polit cucek* 'boječe, preplašeno', ki ga beležita tako SSKJ kot SSF in ki temelji na dejstvu, da premočen človek ali žival (od psa do kure, piščanca) ni videti dobro, s čimer se je ustvaril pomen boječnosti, preplašenosti (Keber 2011: 126), je v prekmurščini redek, izpričan samo v Kraščih: *kâk poli'dža:nj 'cū:icek* 'boječe, prestrašeno'. V C-delu frazema nastopata v določni obliki izpričana pridevniška sestavina *poli-jan* kot sinonim h knjiž. *polit* ter zoonimna sestavina *cucek*, tj. slabšalno poimenovanje za *psa*.

Kot ekvivalent knjižnemu frazemu je v Murski Soboti zabeležen frazem *kak poscani cucek*. V C-delu frazema nastopa v določni obliki izpričana pridevniška sestavina *poscan*, medtem ko je zoonimna sestavina enaka knjižni: *kâk pos'ca:nj 'cū:icek* 'boječe, prestrašeno'.

Dvodelni frazem *kot mokra kura* 'boječe, preplašeno', ki ga v SSKJ ni moč najti, najdemo pa ga v SSF, je v prekmurščini redek, z enakimi sestavinami v C-delu frazema, kot je to v knjižnem jeziku, izpričan samo na Gornjem Seniku: *kâk 'mokra 'kūra* 'boječe, preplašeno'. Primera, ki ima v SSF še različico *kot polita kura* temelji na dejstvu, da mokra kokoš ni videti prav lepa ampak je prej usmiljenja vredna ali smešna (Keber 2011: 439).

(11) *Ugodje*

Ugodje se v narečju izraža s podobo ribe v vodi. Frazem *počutiti se kot riba v vodi* 'počutiti se ugodno, prijetno', ki ga beležita tako SSKJ kot SSF, kot

¹³ Frazem ima še en pomen, in sicer '(to noč) ne imeti spolnega odnosa'. Izraža ga v vseh krajih, kjer se pojavlja, razen na Gornjem Seniku.

ustreznica hrvaškemu frazemu *osjećati se kao riba u vodi* pa je naveden tudi v HSRPF, je znan tudi v Prekmurju.

V narečju je frazem, ki se v A- in C-delu ne razlikuje od knjižnega, zabeležen na Goričkem: *po'čü:ītiti se kāk 'riba v vo'de:ī* 'počutiti se ugodno, prijetno' (KR, V), *po'čü:ītite se kāk 'riba v vo'de:ī* 'počutiti se ugodno, prijetno' (GS).

(12) Utrujenost

Utrujenost se v Prekmurju izraža s primerjalnima sestavinama pes in konj.

Izhodiščnega frazema *utrujen kot pes* 'zelo utrujen' v knjižnih slovarjih ni mogoče najti, v HSRPF pa je frazem naveden kot ustreznica hrvaškima frazemoma *umoran kao pas* in *umoran kao pseto*. V SSF je zabeležena oblika *kot pes*, ki ob različnih pridevnikih, med drugim tudi ob pridevniku *zmatran* 'utrujen', izraža veliko mero, stopnjo.

V A-delu frazema, zabeleženega samo v Pečarovcih in na Gornjem Seniku, nastopa pridevnikpa sestavina *truden* kot sinonim h knjiž. *utrujen*, C-del pa se od izhodiščnega ne razlikuje: *t'rü:īden kāk 'pes* 'zelo utrujen' (P), *t'rü:īden kāk 'pes* 'zelo utrujen' (GS).

Na Goričkem in Ravenskem se obravnavani frazeološki pomen izraža še z ekvivalentnima frazemoma *crknjen kak konj* in *zmatran kak konj*, ki ju knjižni slovarji ne beležijo. V A-delu frazema nastopata v določni obliki izpričana pridevnika *crknjen* 'utrujen' in *zmatran* 'utrujen' (< *matrati* < srvnem. *marter(e)n* 'mučiti' (Snoj 2016: elektronski vir)), v C-del pa nastopa samostalniška sestavina *konj*: *'crknjenī kāk 'kojn* 'zelo utrujen' (Č, GP), *zmat'ra:nī kāk 'kujn* 'zelo utrujen' (VV).

(13) Zasoplost

Močno in glasno sopajočega človeka se v Prekmurju primerja s psom.

Narečni frazem *lecati kak pes* 'zelo, glasno sopsti', ki ga knjižni slovarji ne beležijo, je ekvivalent knjižnemu frazemu *sopsti kakor/kot [kovaški] meh* 'zelo, glasno sopsti', ki ga je moč najti tako v SSKJ kot v SSF in ki temelji na dejstvu, da kovaški meh pri uporabi daje glasove, ki so podobni težkemu sopenju in hropenju koga (Keber 2011: 512).

V A-delu frazema, zabeleženega samo v Vanči vasi na Ravenskem, nastopa iz stičnega nemškega jezika prevzeti leksem *lecati* 'sopsti' (< nem. *lechzen* (Novak 1996: 70)), v C-delu pa nastopa zoonim *pes*: *'lecatj kāk 'pes* 'zelo, glasno sopsti' (VV).

(14) Zaspanost

Izhodiščni frazem *gledati kakor miš iz moke* ‘zaradi zaspanosti imeti priprte oči’, temelječ na dejstvu, da je moka pogosto zelo zaželeno jed, ki se je lotevajo miši, pri čemer je predstava o tem, kako gleda miš iz moke, zelo nedoločljiva, vsekakor pa ne preveč ugodna, saj ji moka ovira normalen pogled (Keber 2011: 530), beležita tako SSKJ kot SSF.

V narečju se A-del frazema se sestavinsko ne razlikuje od knjižnega, v C-delu, ki se v Vanči vasi, Čepincih in Vadarcih sestavinsko širi, pa nastopa narečna samostalniška sestavina *melja* kot sinonim h knjiž. *moka*: *g'le:ɨdate kāk 'mü:ɨš z 'mele* ‘biti zaspan (zaradi zaspanosti imeti priprte oči)’ (GS), *g'le:ɨdatɨ kāk 'miš 'vö z 'mele* ‘biti zaspan (zaradi zaspanosti imeti priprte oči)’ (VV, Č, V).

(15) Zdravje

Zdravega človeka se v Prekmurju primerja z ribo v vodi in konjem.

Izhodiščni frazem *zdrav kot riba* ‘zelo zdrav’, ki temelji na dejstvu, da je riba zaradi živahnega gibanja v svojem elementu prava podoba svežega, zdravega življenja, kakršnega je drugod malo (Keber 2011: 806), beležita tako SSKJ kot SSF, ta s fakultativno sestavino [*v vodi*], kot ustreznica hrvaškima frazemoma *zdrav kao bik* in *zdrav kao riba* pa je naveden tudi v HSRPF.

V narečju je frazem, katerega A-del fse ne razlikuje od knjižnega, C-del pa se lahko v Kraških in Vadarcih tudi sestavinsko širi, precej razširjen: *zd'râf kāk 'riba* ‘zelo zdrav’ (MS, VV, Č, GP, I, KR, P, V), *zd'râf kāk 'riba* v '*vo:de:ɨ* ‘zelo zdrav’ (KR, V).

Izhodiščni frazem *zdrav kot konj* ‘zelo zdrav’, ki temelji na dejstvu, da je konj velika in močna žival, ki so ji kot taki pripisovali tudi dobro zdravje (Keber 2011: 362), je moč najti v SSF, medtem ko ga SSKJ ne beleži.

V narečju je frazem redek, s knjižnemu frazemu enakimi sestavinami v A- in C-delu frazema izpričan samo na Gornjem Seniku: *zd'râf kāk 'konj* ‘zelo zdrav’.

(16) Zaljubljenost

Zaljubljenega človeka se v Prekmurju povezuje z golobom, simbolom ljubezni in miru. Narečnega frazema *biti kak dva golobčka* – '*bitɨ kāk d'va: go'lo:upčka* ‘biti zelo zaljubljena’, zabeleženega samo v Vadarcih na Goričkem, v knjižnih slovarjih ni mogoče najti.

Ugotovitve

Največja skupina narečnih primerjalnih frazemov ima tridelno strukturo (97 %), v štirih frazemih (3 %) pa A-del ni izražen, torej so dvodelni, npr. *kak mokra kura, kak polijani cucek*.

Primerjano in primerjalno sestavino povezuje veznik *kak*, tj. narečni sinonim za knjižni primerjalni veznik *kot/kakor*. Glede na razmerja med kategorialnimi pomeni primerjalnih frazemov ugotavljamo,¹⁴ da je največ (74 %) narečnih primerjalnih frazemov glagolskih, npr. *fudati kak jež, piti kak krava, spatii kak mali mujcek*, manj je pridevniških (24 %), npr. *srečen kak riba v vodi, truden kak pes, siromašen kak cerkvena miš*, najmanj pa prislovnih (2 %), npr. *kak ribe v konzervi, kak mokra kura*. Pri dvodelnih primerjalnih frazemih z zoonimno sestavino je opaziti primere razhajanja med strukturo in kategorialnim pomenom. Tako ima npr. frazem *kak ribe v konzervi*, ki je strukturalno samostalniška zveza, prislovni (*Čakali smo na hodniku kak ribe v konzervi, vsi so te rivali.*), frazem *kak polijani cucek* z isto strukturo pa pridevniški kategorialni pomen (*Je kak polijani cucek, nika si ne vupa.*)

Notranja struktura glagolskih primerjalnih frazemov je naslednja:

(1) Glag + kak + ...

- (a) Sam₁ – *moviti kak sumič, jesti kak pišče, dreti se kak sraka, cviliti kak miš*;
- (b) Sam+Sam_{predl} – *cviliti kak svinja pred zakolom, počutiti se kak riba na suhem, sedeti kak čuk na vejki*;
- (c) Prid+Sam₁ – *skakati kak mali kokot, jesti kak mali maček, ležati kak mrtva riba*;
- (č) Sam₁ in Sam₁ – *biti kak pes pa mačka, gledati se kak pes pa maček, živeti kak pes pa maček*;
- (d) Štev+Sam₁ – *živeti kak dva goloba, biti kak dva golobčka*;
- (e) Sam₁+prisl+Sam_{predl} – *gledati kak miš ven iz melje*;
- (f) Sam₁+S – *brečati kak maček, gda mu na rep stopiš*;
- (g) S – *držati se, kak če bi mu kure kruh vzele, držati se, kak če bi ti pura kruh odnesla*.

¹⁴ Več o razmerjih med kategorialnimi pomeni primerjalnih frazemov glej pri Kržišnik (2014: 245).

Prevladujoča struktura primerjalnih glagolskih frazemov je Glag + kak + Sam₁ (65 %); po pogostosti pojavljanja ji sledita Glag + kak + Sam+Sam_{predl} (13 %) in Glag + kak + Prid+Sam₁ (9 %).

(2) GlagBZ + kak + ...

- (a) Sam₁ + Sam₄ – *imeti rad (koga, kaj) kak svinja nož, imeti rad (koga, kaj) kak svinja metek, imeti rad (koga kaj) kak koza nož;*
- (b) Sam₁ in Sam₁ – *imeti se rad kak pes pa maček, imeti se rad kak pes pa mačka;*
- (c) Sam+Sam_{predl} – *biti fraj kak ptič na vejki;*
- (č) Sam₁ – *ven gledati kak eci;*
- (d) Zaim+Sam+S – *biti žal kak tistemu psu, kateri jih je devet skotil.*

Prevladujoča struktura primerjalnih glagolskih frazemov z glagolsko besedno zvezo v A-delu je GlagBZ + kak + Sam₁ + Sam₄ (34 %), ki ji sledi GlagBZ + kak + Sam₁ in Sam₁ (22 %). Preostale strukture so izpričane s po enim primerom.

Med pridevniškimi primerjalni frazemi je daleč najpogostejša struktura (81 %) Prid + kak + Sam₁ – *truden kak pes, lačen kak svinja, pijan kak tele*. Trije frazemi imajo strukturo Prid + kak + Sam₁+Sam_{predl} – *zdrav kak riba v vodi, srečen kak svinja v blatu, srečen kak riba v vodi*, dva imata strukturo Prid + kak + Prid+Sam₁ – *siromašen kak cerkvena miš, kavuliti kak vodeni bik*, en pa Prid + kak + Sam₁+_{predl}SamBZ – *srečen kak svinja v blatni kopanji*.

Glede na stopnjo desemantizacije in pomenske povezave med A- in C-delom ugotavljamo, da je A-del največkrat nedesemantiziran, C-del pa opravlja vlogo potenciranja pomena prvega dela, saj, npr., frazem *lačen kak volk* ne pomeni samo 'lačen', ampak 'zelo lačen', frazem *jesti kot ptiček* pa ne pomeni samo 'malo jesti', ampak 'zelo malo jesti'. Frazemi z desemantiziranim prvim delom so redki, npr. *suhi kak cerkvena miš, goli kak ptič*, kjer suh in gol pomenita 'siromašen'. Primerjalni frazemi so lahko tudi spolsko vezani. Nekateri med njimi, npr. *pijana kak kura*, so tako obvezno v relaciji z nosilko lastnosti ženskega spola.

Zaključek

Razprava temelji na gradivu prekmurskih primerjalnih frazemov z zoonimno sestavino. Usmerjena je na njihove strukturne in pomenske lastnosti.

Njihova osnovna zgradba je enaka knjižni in je trodelna, manjša skupina frazemov pa ima dvodelno zgradbo. A-del frazemov je največkrat nedese-mantiziran, C-del pa se najpogosteje uveljavlja z intenzifikatorskim pome-nom 'zelo'. Primeri z desemantiziranim A-delom so redki. Med frazemi, povezanimi z izražanjem človekovih čustev, občutkov, občutenj (jeza, bes, sreča, nejevolja, ljubezen, lakota, obžalovanje, sovraštvo, žeja), vedenjskih vzorcev (odnos do jedi in pijače, način oglašanja in gibanja) in stanja (napihnenost in napetost, neugodje, negibnost in nepremičnost, samota in osamljenost, pijanost, svoboda in prostost, stisnjenost in utesnjenost, siromaštvo, spanje, preplašenost in prestrašenost, ugodje, utrujenost, zasop-lost, zaspanost, zdravje in zaljubljenost), so številčnejši zgledi negativnega vrednotenja.

Literatura

- Igor ANTIČ, 1999: *Nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga eSSKJ. Dostopno na: <https://fran.si> > esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika (prido-bljeno 19. 12. 2022).
- Melanija Larisa FABČIČ, 2014: Mentalna podoba človeka v slovenskih, nemških in ma-džarskih primerjalnih frazemih, *Slavistična revija* 62/2, 195–215.
- Željka FINK-ARSOVSKI, 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i znotra*. Zagreb: FF press.
- , 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigara.
- Marko JESENŠEK, 1991/92: Jezikovni sistemi v slovenskem (alpskem in panonskem) govornem območju, *Jezik in slovstvo* 37/7, 173–181
- Janez KEBER, 1996: *Živali v prisposodobah 1*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 1998: Raziskovanje slovenske frazeologije: živalski nazivi v frazeologemih, *Jeziko-slovni zapiski* 4, 99–112.
- , 1998: *Živali v prisposodobah 2*. Celje: Mohorjeva družba.
- , 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostopno na: <https://fran.si/192/janez-keber-frazeoloski-slovar-slovenskega-jezika> (pridobljeno 19. 12. 2022).
- Karmen KENDA-JEŽ, 2011: Fonetična transkripcija. *Slovenski lingvistični atlas 1, Člo-vek, (telo, bolezni, družina), 1. Atlas (SLA 1.1), 2. Komentarji (SLA 1.2)*. Ur. Jožica Škofic. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 27–30.
- Mihaela KOLETNIK, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. (Zora, 60). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2017: Frazemi s sestavinama pes in maček v gornjeseniškem govoru. *Slovenistika 10*. Ur. Lukácsné Bajzek Mária. Budapest: ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék. 87–102.

– –, 2020: Značilnosti živali ter njihove vloge v narečnih živalskih frazemih. *Pojmovanja živalskih smrti: antropocentrizem in (ne)možne subjektivitete*. Ur. Branislava Vičar. Koper: Znanstvenoraziskovalno središče, Annales ZRS. 269–285.

Mihaela KOLETNIK, Natalia KALOH VID, 2022: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v slovenščini in ruščini = Comparative idioms with animal components in standard Slovene and Russian. *Slavistična prepletanja 1*. Ur. Gjoko Nikolovski in Natalija Ulčnik. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 213–237. Dostopno na: <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/view/140/884/2201-1> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Gjoko NIKOLOVSKI, 2020: Primerjalni frazemi z zoonimnimi sestavinami v prekmurskem narečju in makedonščini, *Slavia Centralis* 13/2, 83–99. Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/133> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Mihaela KOLETNIK, Tina ŠABEC, 2017: Frazemi s poimenovanji za domače živali v notranjskem zagorskem govoru, *Slavia Centralis* 10/1, 40–60. Dostopno na: <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/125> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Erika KRŽIŠNIK, 2008: Viri za kulturološko interpretacijo frazeoloških enot, *Jezik in slovstvo* 53/1, 33–47.

– –, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ur. Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.

– –, 2014: Zoonimi v slovenskih frazeoloških primerah. *Životinje u frazeološkom ruhu*. Ur. Ivana Vidović Bolt. Zagreb: FF press. 243–262.

Franc NOVAK, Vilko NOVAK, 1996: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Saša POKLAČ, 2004: Nekaj teoretičnih izhodišč o narečni frazeologiji in narečnih frazemih, *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 137–145.

Urša POKORN, 2006: Vpliv obogatitve individualnih žičnih kletk na obnašanje kokoši nesnic. Diplomsko delo. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko. Dostopno na: http://www.digitalna-knjiznica.bf.uni-lj.si/dn_pokorn_ursa.pdf (pridobljeno 1. 12. 2022).

Vera SMOLE, 2009: Nekaj primerjalnih frazemov v makedonskem in slovenskem knjižnem jeziku ter narečjih. *Treta makedonsko-slovenečka naučna konferencija: makedonsko-slovenečki jezični, književni i kulturni vrski = makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne veze*. Skopje: Filološki fakultet »Blaže Koneski«. 103–117.

– –, 2014: Frazemi s poimenovanji za domače živali v slovenskem vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru. Dostopno na: http://www.animalisticki-frazemi.eu/images/frazemi/zbornik_radova/Smole%20za%20WEB.pdf. (pridobljeno 30. 11. 2022).

Slovar slovenskega knjižnega jezika 2. Dostopno na: <http://www.sskj2.si/> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Marko SNOJ, 2016: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Elektronski vir. Dostopno na: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=193&View=1&Query=%2A> (pridobljeno 19. 12. 2022).

Ana SOBOČAN, 2018: Živalski frazemi v izbranih prekmurskih govorih. *Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2003: Željka Fink-Arsovski, Poredbena frazeologija: pogled izvana i znotra (Zagreb 2002), *Jezikoslovni zapiski* 9/1, 145–148.

Branislava VIČAR, 2011: Moralna vrednost živali v diskurzu biotske raznovrstnosti. *Med-disciplinarnost v slovenistiki*. (Obdobja, 30). Ur. Simona Kranjc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete 509–514.

– –, 2013: »Si kdaj videl svobodnega konja?« Filozofski kontekst animalistične etike v poeziji Jureta Detele in Miklavža Komelja. *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ur. Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 35–45. Dostopno na: http://www.centerslo.net/files/file/ssjlk/49_SSJLK/vicar.pdf (pridobljeno 19. 12. 2022).

Martina ZAKOCS, 2019: Frazemi s sestavino za domače živali v gornjeseniškem govoru. *Magistrsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Zinka ZORKO, 2003: Oblikoslovje in leksika v govoru Cankove. *Avgust Pavel*. (Zora, 23). Ur. Zinka Zorko, Miha Pauko. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 73–94.

Spletni viri

<https://www.gimnazijaslo.edu.rs/gornje-podunavlje/zivotinje/ptice/vodeni-bik.php> (pridobljeno 2. 12. 2022).

<https://www.rtvbn.com/3822178/razlog-zasto-se-kaze-pije-kao-smuk> (pridobljeno: 30. 11. 2022).

EMOTIONEN UND GEFÜHLE, VERHALTENSMUSTER UND PSYCHISCHE ZUSTÄNDE IN ZOONYMISCHEN PHRASEMEN DES PREKMURJE-DIALEKTES

Im Beitrag werden Emotionen und Gefühle, Verhaltensmuster und psychische Zustände der Menschen dargelegt, die durch dialektale zoonymische Phraseme der slowenischen Region Prekmurje zum Ausdruck kommen. Das Untersuchungsmaterial wurde in zehn Ortschaften in den Regionen Goričko und Dolinsko systematisch gesammelt, indem dialektale Äquivalente zu den slowenischen standardsprachlichen und semantisch-ty-pologisch vergleichbaren Phrasemen gesucht wurden. Daraufhin wurden gesammelte dialektale Phraseme vergleichend mit den phraseologischen Entsprechungen der Standardsprache, überprüft in slowenischen Nachschlagewerken SSKJ², SSF, HSRPF, semantisch gruppiert. Einer Analyse unterzogen wurden ihre Struktur sowie ihre Bedeutung; gewonnene Ergebnisse wurden mit jenen der ähnlichen phraseologischen Untersuchungen des Kroatischen von Željka Fink-Arsovski (2002, 2006) und des Slowenischen von Erika Kržišnik (2014) verglichen.

Es hat sich herausgestellt, dass 97 % der dialektalen Phraseme eine dreiteilige Struktur aufweisen, z. B. *fudati kak jež* (schnell, wie ein Igel), während zweiteilige Strukturen selten sind (3 %), z. B. *kak polijani cucek* (wie ein begossener Köter/Pudel). In Bezug auf die Wortartzugehörigkeit lässt sich sagen, dass verbale Phraseme überwiegen (74 %), z. B. *fudati kak jež*, es folgen adjektivische Phraseme (24 %), z. B. *siromašen kak cerkvena miš* (arm, wie eine Kirchenmaus) und adverbiale Phraseme (2 %). Die dominante Struktur der verbalen Phraseme ist Verb + *kak* (wie) + Sub₁, z. B. *cviliti kak miš* (quietschen wie eine Maus), der adjektivischen Phraseme Adj + *kak* (wie) + Sub₁, z. B. *lačen kak volk* (hungrig wie ein Wolf). Die erste Komponente der beobachteten Beispiele ist überwiegend nicht idiomatisiert, die letzte Komponente wird oft mit der Intensivierungspartikel 'sehr' hervorgehoben, die vergleichende Konjunktion *kak* (wie) ist ein dialektales Synonym für die standardsprachliche Konjunktion *kot*.

Hinsichtlich der Semantik-Pragmatik überwiegen Beispiele mit einer negativen Konnotation; menschliche Eigenschaften werden durch Phraseme mit zoonymischen Komponenten vergleichend charakterisiert. Anhand der Beispiele ist zugleich nachvollziehbar, wie der Mensch Tiere in einer bestimmten Gemeinschaft einschätzt und welche Rolle er ihnen zuschreibt.

Konzonantne značilnosti koroškega, štajerskega in panonskega narečnega prostora (na primeru gradiva Zinke Zorko)

Natalija Ulčnik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovsanske jezike in književnosti,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, natalija.ulcnik@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.5>

ISBN 978-961-286-694-5

V prispevku so prikazane razvojne značilnosti konzonantov, ki jih je v svojih razpravah za koroški, štajerski in panonski narečni prostor navedla dialektologinja Zinka Zorko. V primerjavi z vokali, ki so doživeli več razvojnih sprememb, je konzonantom praviloma odmerjenega manj prostora, kljub temu pa je v raziskavah Zinke Zorko zajeto bogato jezikoslovno gradivo, ki lahko služi za prikaz in ponazoritev tipičnih konzonantnih značilnosti izbranih narečnih skupin, obenem pa lahko to gradivo predstavlja tudi koristno izhodišče za primerjavo konzonantnih sestavov in iskanje mednarečnih vplivov.

Ključne besede: konzonanti, narečne premene, koroška narečna skupina, štajerska narečna skupina, panonska narečna skupina

The article emphasizes the development characteristics of the consonants, which dialectologist Zinka Zorko has mentioned in her discussions of the Carinthian, Styrian and Pannonian dialect areas. Compared to vowels, which have undergone more developmental changes, consonants have been paid less attention. Still, Zinka Zorko's research covers rich linguistic material that reveals and illustrates the typical consonant features of selected dialect groups. At the same time, her material can also represent a convenient starting point for comparing consonant formations and searching for cross-dialect influences.

Key words: consonants, dialect changes, Carinthian dialect group, Styrian dialect group, Pannonian dialect group

Uvod¹

Dialektologinja Zinka Zorko je slovensko jezikoslovno raziskovanje obogatlila s skoraj dvesto znanstvenimi in strokovnimi prispevki ter tremi znanstvenimi monografijami (Zorko 1995, Zorko 1998, Zorko 2005). Posvečala se je zlasti preučevanju slovenskega severovzhodnega narečnega prostora in pri tem natančneje raziskala številna koroška, štajerska in panonska narečja ter govore.² Njene razprave imajo praviloma enotno zastavljeno strukturo, ki se začinja s poglavjem o glasoslovju, v katerem najprej podrobno predstavi vokalne sestave, njihove značilnosti in zgodovinski razvoj, nato pa še posebnosti konzontančnih sestavov.³ Sledi poglavje o oblikoslovju, zatem pa so mestoma dodane tudi značilnosti na drugih jezikovnih ravneh, največkrat skladenjski in besedni. V posameznih primerih so razprave razširjene s slovarčkom/seznamom narečnih leksemov in podatki o izvoru besed, pri čemer je posebna pozornost posvečena medjezikovnim vplivom. Opažene jezikovne značilnosti in posebnosti so večinoma ponazorjene s primeri iz govornih narečnih besedil, pridobljenih na terenu. Ta so ob koncu prispevkov na podlagi zvočnih in tudi video posnetkov zapisana v fonetični transkripciji ter služijo kot gradivo, obenem pa predstavljajo izjemno bogat in pomemben vir za nadaljnje jezikoslovne ter interdisciplinarne raziskave.⁴

Namen prispevka je pregledati, klasificirati in analizirati značilnosti konzontančnih sestavov, ki jih je profesorica navajala v svojih razpravah, zbranih v treh znanstvenih monografijah (Zorko 1995, Zorko 1998, Zorko 2009). Pregledni primerjalni prikaz narečnih konzontančnih značilnosti in specifik je namreč koristen za razumevanje razvojnih zakonitosti slovenskega severovzhodnega narečnega prostora ter prepoznavanje mednarečnih vplivov.

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Podrobneje o dialektološkem delu Zinke Zorko v Jesenšek (2022) in v drugih prispevkih v monografiji *Narečno besedje slovenskega jezika, V spomin na akademkinjo Zinko Zorko* (ur. Marko Jesenšek, 2022).

³ Konzontančne sisteme posameznih narečij je podrobneje predstavil Logar (1996).

⁴ Avtorica podaja tudi dragocene podatke o načinu dokumentiranja gradiva, tj. snemanja na videokasete in prepisovanja govornega besedila: »govorjeno besedilo, prepisano z videokasete, pa kaže značilnosti narečne skladenjske zgradbe in prevzete nemške besede« (Zorko 2009: 168).

Gradivo za analizo

V analizo so bile zajete vse tri monografije Zinke Zorko, v katerih so predstavljeni izsledki raziskav posameznih govorov oz. narečij koroške, štajerske in panonske narečne skupine (prim. tabelo 1).

Tabela 1: Narečja, zajeta v raziskave Zinke Zorko (1995, 1998, 2009)

Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
mežiško narečje (Mežica, Črna, Javor, Kotlje, Šentanel ...)	južnopohorsko narečje s kozjaškim govorom (Hoče, Fram, Oplotnica, Kopivnik, Miklavž na Dravskem polju ...)	haloško narečje (Veliki Vrh, Gradišče, Velika Varnica, Žetale) ⁵
podjunsko narečje (Ojstrica nad Dravogradom, ⁶ Strojna na Koroškem ...)	srednještajersko narečje (vzhodni govori; Ponikva ...)	prleško narečje (Radomerščak, Gomila pri Kogu, Biš, Biserjane ...)
severnopohorsko-remšniško narečje (remšniško podnarečje: ⁷ Mlake, Pernice, Remšnik, Kapla)	kozjansko-bizeljsko narečje (Lesično, Pišece, Kapele)	prekmursko narečje (Cankova, Števanovci, Andovci ...)
prehodni govori, mednarečni vplivi: Pameče pri Slovenj Gradcu (kor.-štaj.), Mislinja (kor.-štaj.) ⁸	prehodni govori, mednarečni vplivi: Šentrupert nad Laškim (sr.štaj.-sr.savinjsko); Štatenberg, Zgornja Sveča, Strmec, Žahenberc (štaj.-pan.)	prehodni govori, mednarečni vplivi: Žetinci (slov.gor.-prekm.), ⁹ Markovci pri Ptuj (prl.-hal.)

Prva monografija (Zorko 1995) je vezana na koroške in štajerske govore v Dravski dolini, druga (Zorko 1998) na haloško narečje in dialektološke raziskave v prleškem, prekmurskem ter štajerskem narečnem prostoru,¹⁰

⁵ Zapisovanje in snemanje govorov je potekalo v krajih Veliki Vrh (vzhodni govor), v Gradišču in Veliki Varnici (osrednja govora) ter v Žetalah (zahodni govor); prim. Zorko (1998: 13). Avtorica je na podlagi raziskav ugotovila, da je haloško narečje razvojno bližje panonski kot štajerski narečni skupini (Zorko 1998: 49).

⁶ Zorko (2009: 19) je z natančno analizo ugotovila, da govor Ojstrice sodi v podjunsko narečje (in ni del mežiškega narečja). Med značilnostmi na soglasniški ravni je izpostavila koroško švapanje in izgovor dvoustničnega *w* (Zorko 2009: 20).

⁷ Zorko (2009: 83) je v remšniškem podnarečju raziskovala stavbarsko izrazje.

⁸ Mislinja izkazuje značilne štajerske reflekse, zato Zorko (2009: 30) utemeljuje njeno umestitev med štajerske govore.

⁹ Soglasniški sestav je bližje slovenskogoriškemu govorom (Zorko 1998: 87).

¹⁰ Upoštevanih je bilo trinajst razprav iz monografije.

tretja (Zorko 2009) pa zajema raziskave vseh treh obravnavanih narečnih skupin.¹¹ Upoštewane so bile razprave, ki izhajajo iz narečnega govora in ga analizirajo, pri čemer je bila posebna pozornost posvečena značilnostim na konzontančni ravni. Avtorica se je osredotočala tudi na koroško-štajerska in štajersko-panonska narečna prepletanja.¹² Prispevki, vsebinsko vezani na raziskovanje specifičnih narečjeslovnih tematik (npr. na naglaševanje, vokalizem, oblikoslovje, skladnjo, leksiko) in na raziskovanje izhodiščno zapisanih besedil (npr. na dialektizme pri Prežihovem Vorancu ali Slomšku), niso bili zajeti.

Značilnosti narečnih analiz in način podajanja ugotovitev

Obravnava konzontančnih značilnosti je v razpravah Zinke Zorko del prikaza glasoslovnih pojavov. Četudi nobena razprava ni namenjena izključno obravnavi konzontančizma, mu je več pozornosti kot običajno odmerjene v prispevkih o gozdarskem in lesarskem izrazju v vzhodnopodjurskem govoru na Pernicah in Mlakah (Zorko 2009: 52–53) ter o stavbarskem izrazju v koroškem remšniškem podnarečju (Zorko 2009: 86–89). Posebnosti razvoja konzontančev so navadno podane opisno in ponazorjene z zgledi, npr. »mehčani *lj* izgubi palatalni element: *k'lü:č*« (Zorko 2009: 175).¹³ Zgledi so zapisani v fonetični transkripciji ali pa so prilagojeni, npr. iz tehničnih razlogov (prim. Zorko 1998: 165) oz. odvisno od publikacije, v kateri je bil prispevek prvotno objavljen. Če zapis ni v skladu s fonetično transkripcijo, so podana natančnejša opozorila o načinu zapisovanja glasov.¹⁴ V fonetičnih opisih so linearno ali strukturirano navedeni zvočniki in nezvočniki ter najpogostejše konzontančne premene – te so zaradi preglednosti lahko podane tudi alinejno (prim. Zorko 1998: 77).

¹¹ Upoštevanih je bilo enaindvajset razprav iz monografije. V njej ni raziskav, vezanih na slovenskogoriško narečje (ta narečni prostor je podrobno raziskala Mihaela Koletnik (2001)).

¹² Problematika, vezana na določanje meja med narečji, iskanje prehodnih govorov in narečnih otokov, je predstavljena v Šekli (2009).

¹³ Premene so lahko prikazane tudi grafično, najpogosteje z znakom $>/<$, redkeje s puščico \rightarrow/\leftarrow , npr. *-lj-* $>$ *-l-*.

¹⁴ Podatek o načinu izgovora posameznih konzontančev načeloma ni podan. Pregleden in izčrpen prikaz načinov zapisovanja glasov, zlasti z ozirom na Ramovševo in Logarjevo transkripcijo, je dostopen v Kenda - Jež (2014).

V analizah so navedene posebnosti posameznih govorov, najdemo zanimive ugotovitve in opozorila, npr.:

- oceno pogostosti pojavov: »švapanje se pojavlja redkeje, večkrat imajo besede dvojnico« (Zorko 2009: 16); »/k/ot proteza je *w* redek; slišala sem ga le v besedi 'Wu:rx 'Urh'« (Zorko 2009: 53); »/z/vočnik *r* večina Perničanov izgovarja uvularno« (Zorko 2009: 53); »*r*, ki ga vsaj polovica izgovarja uvularno« (Zorko 2009: 86; remšniško podnarečje);
- podatke o (mlajših) mednarečnih vplivih: »Govor Šentruperta nad Laškim spada po Karti slovenskih narečij (1983) v laški govor, v katerem se temeljni starejši štajerski pojavi v novejšem času prekrivajo z nekaterimi dolenskim razvoji, vendar kaže šentruperški govor tudi tipične mednarečne značilnosti z vplivi srednještajerskega in srednjėsavinskega narečja« (Zorko 2009: 161);
- prisotnost pojavov z ozirom na starost govorcev (starejši oz. mlajši govorce), npr. »slišati je tudi izgovor trdega *l* kot vpliv štajerskega narečja, zlasti pri starejših govorcih« (Zorko 2009: 16); »/f/onem *r* pogosto izgovarjajo kot jezičkov glas; tak način izgovora je pogost tudi pri osnovnošolski mladini. Pravijo, da *pox'ręe:pnejo*« (Zorko 2009: 86); »večina starejših ljudi govori zadnji uvularni *r*« (Zorko 1995: 24);
- navedbe o verjetnosti razvoja oz. o predpostavljenih medjezikovnih vplivih: »kasneje pa se je v prekmurskem goričkem in ravnskem podnarečju vsak *j* razvil v *g*, *dj*, *dž*, *tj*, *g'*, *k'*, verjetno pod madžarskim vplivom« (Zorko 2009: 363);
- možnosti prepoznavanja govorcev posameznih narečij: »po ritmu in melodiji prepoznamo rojenega Kotulčana – Korošca, četudi se prilagaja knjižnemu glasovnemu sistemu« (Zorko 2009: 17).

Zinka Zorko je kot dialektologinja dokumentirala tudi potankosti na ravni slušnega zaznavanja glasov, npr. »med naglašeno pripono *i* ali *ě* in končnim *a* se razvije komaj slišni (*j*) /.../ 'mę/j/a' 'imel' (Zorko 1998: 92). Opozarjala je na posebnosti: »/z/veneči konzonanti so pred pavzo ohranjeni; to je izjemna redkost med slovenskimi govori« (značilnost števanovskega govora; Zorko 1998: 106).¹⁵ Jasno je izrazila, kaj se ji kot poznavalki slovenskih narečij zdi zanimivo, npr. »/z/lasti zanimiva je v tem govoru palatalizacija *k* v

¹⁵ Ohranjanje zvenceh nezvočnikov pred pavzo je zabeleženo tudi v selškem in rožanskem govoru (Škofic 2001: 36).

c« (Zorko 1998: 106).¹⁶ Razprave torej razkrivajo, kaj jo je posebej prevzelo ob analizi narečnih besedil. Njen slog izražanja je jasen in informativno nabit; mestoma je uporabila kakšno frazeološko ali manj pogosto zvezo, npr. *na čigav račun* (»le končni *-b* je izgubil zven in na njegov račun se je povečala pogostost *p*«; Zorko 2009: 88), *na rovaš koga/česa* (»Pogostost fonema *x* se povečuje na rovaš predloga *k*, saj je *x* pogostejši«; Zorko 1998: 142). Pri podajanju ugotovitev je avtorica uporabljala prvoosebno edninsko izražanje, npr. »/k/ot proteza je *w* redek; slišala sem ga le v besedi *'Wu:rx* 'Urh'« (Zorko 2009: 53); »menim, da gre za mednarečni govor južno od Drave« (Zorko 2009: 252). Na ravni terminologije je npr. uporabljala izraz *šumnik* (ne *šumevec*), ob izrazu konzonantni *sklop*¹⁷ je uporabljala tudi izraz *skupina* (npr. *skupina črě-, žrě-*, Zorko 2009: 189; Zorko 1995: 104; *skupina tl, dl*, Zorko 2009: 88; *skupina -šč* → *-št'*, Zorko 1998: 107).

Značilnosti konzonantov v obravnavanih narečnih skupinah

Prikaz konzonantnih značilnosti v koroški, štajerski in panonski narečni skupini se v razpravah Zinke Zorko osredinja na razvoj specifičnih glasov, prisotnost soglasniških premen¹⁸ in razlike v primerjavi s knjižnim jezikom. Narečni pojavi so bili za namen tega prispevka izpisani in klasificirani, v nadaljevanju pa so predstavljeni po posameznih fonemih ter primerjalno za vse tri narečne skupine (označene so s K – koroška, Š – štajerska, P – panonska narečna skupina).¹⁹

Fonem *l* (*l̥*, *l'*)

Za koroško narečno skupino je izpostavljeno švapanje, tj. prehod *l* > *w* (pred zadnjimi vokali, pred konzonanti, pred pavzo), npr. *š'la*²⁰/*š'wa* 'šla',

¹⁶ Večkrat je spregovorila o »zanimivostih«, ki nek govor ločujejo od sosednjih govorov (Zorko 1998: 141–142).

¹⁷ O konzonantnih sklopih v slovenščini je pisala Orožen (2003: 503–510), popis konzonantnih sklopov v osrednjecerkljanskem narečju pa je pripravila Kenda-Jež (2009).

¹⁸ Soglasniška premena kot posledica soglasniške spremembe je vezana na premeno soglasnika z drugim soglasnikom (prim. Šekli 2014: 29). Največ sprememb so doživeli zvočniki (Logar 1996: 30).

¹⁹ Vsi zgledi so prikazani v fonetični transkripciji (ne glede na poenostavljen način zapisa posameznih primerov v izhodiščnih besedilih).

²⁰ Dvojnica ob švapani obliki (govor v Mežici, Črni in na Javorju); slišati je izgovor trdega *l* pod vplivom štajerskega narečja, zlasti pri starejših govorcih (Zorko 2009: 16).

'pɔ:kawɔ 'pokalo', *g'wu:x* 'gluh'; opozorjeno je, da lahko posledično v različnih oblikah iste besede pride do menjavanja *l* in *w*,²¹ npr. *'šu:əwa*, *'šu:əle* 'šola, šole' (Zorko 2009: 37). Trdi *l* sicer preide v *l*, v edninskih deležnikih moškega spola pa se v štajerski in panonski narečni skupini tudi vokalizira v *o*, *u* ali *a*: *g'le:do* 'gledal', *'la:izu* 'lezel', *p'le:sa* 'plesal',²² posebnost je razvoj *-il* > *ü:y/ü*, npr. *lo'vü:u/lo'vü:* 'lovil' (P; Zorko 1998: 30),²³ možna je tudi onemitev zvočnika *l*, npr. *'rɛe:k* 'rekel' (Zorko 2009: 187). V štajerski narečni skupini je pred zadnjimi vokali prisoten trdi *l*, npr. *'lâ:s* 'las', *'lo:nc* 'lonec', ta značilnost pa se, kot ugotavlja Zinka Zorko (2009: 16), lahko prenese tudi v mejne koroške govore. Palatalni *l'* otrdi (*l' > l*) v vseh treh narečnih skupinah, npr. *k'lu:č* 'ključ' (K, Š), *pər'jo:tɕ* 'prijatelj'²⁴ (K), *'vola* 'volja' (P), pri tem pa se lahko sekundarni *lj* (< *lɔj*) v panonski narečni skupini tudi ohrani: *'zelje* 'zelje' (Zorko 1998: 67). Omenjen je nalikovni *l* v samostalniku *'kâmel* 'kamen' (P) (Zorko 1998: 92). Končni *-l* se v koroških in štajerskih govorih po analogiji izgovarja tudi v im. ed., npr. *s'tal* 'stol', *'val* 'vol' in *s'tu:ɔl* 'stol' (Zorko 2009: 86, 153). Nenaglašeni *-li-* v koroškem narečnem prostoru preide v *-i-* (*'wɛ:iko* 'veliko', *'kɛ:iko* 'koliko', *'tɛ:iko* 'toliko'; Zorko 2009: 53; Zorko 1995: 333). Iz gradiva je razviden pester razvoj samoglasniškega *ɕ*; v koroških narečjih preide v *o:u* (*'pɔ:ux* 'polh', *'sɔ:uza* 'solza', *'bo:uxa* 'bolha', *'wo:uk* 'volk', *'wo:una* 'volna'), v štajerskih v *a:u* (*'ba:uxa* 'bolha', *'sa:uza* 'solza', *'va:uk* 'volk') ali *u:* (*'pu:nim* 'polnim', *'tu:čem* 'tolčem', *'vu:k* 'volk', *'ču:n* 'čoln'), možen pa je celo izgovor *-ol-* v primerih *čɔ:ln* 'čoln' in *mol'či:m* 'molčim' (Zorko 2009: 203). V panonskem prostoru je zabeležen le prehod *ɕ > u* (*'vu:k* 'volk'). Omenjen je prehod *-əl, -əlɔj > -ɕ*, npr. *'kazɕ* 'kozel' (K), *'u:osɕ* 'osel', *'kâ:šɕ* 'kašelj' (Š). Vokoid *ɕ* se v vseh treh narečnih skupinah pojavlja v prevzetih besedah, npr. *'fo:ŋɕ* 'fangelj; zidarska zajemalka', *'kancɕ* 'kancelj; prižnica' (K), *'fo:sɕ* 'sod' (Š), *'mântɕ* 'mantel; plašč' (P).

²¹ Posledica je tudi analogično menjavanje na mestih, kjer etimološko ni utemeljeno, kar Z. Zorko omenja pri govoru Strojne na Koroškem, npr. *na 'gwa:li* 'na glavi' (Zorko 2009: 37).

²² Koletnik (2008: 16) za prekmurščino navaja razvoj končnega *-l* v naglašnem položaju v *-u*, v nenaglašnem v *-o*, na Dolinskem tudi v *-u/-u*.

²³ Podrobneje o razvoju deležnika *-l* v haloškem narečju v Zorko (1998: 30), v Žetincih v Zorko (1998: 92).

²⁴ Zorko (2009: 52) za vzhodnopodjunske govore navaja, da se tak *l* (iz *l'*) praviloma ne premenjuje z *w*, za nezvočnikom pa postane zlogotvoren. Prav tako ugotavlja (Zorko 2009: 52), da se v skupnih imenih *lj* ohrani (*'pu:əlje* 'polje').

Tabela 2: Razvojne značilnosti fonema /l, l'/

Fonem /l, l'/	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
švapanje: /l > w/ (pred zadnjimi vokali, pred konzonanti, pred pavzo)	'di:əwawa/'di:əwaa 'delala' g'wux 'gluh' 'me:twə 'metla' 'pɔ:kawɔ 'pokalo' 'šu:əwa 'šola' (vendar 'šu:əle 'šole') š'wa 'šla' (š'la pod vplivom štaj. nar.) we'si:əwa 'vesela'		
/l > l > o/u/a/ ü:u/ü/ø (v edninskem deležniku za moški spol)		g'lɛ:do 'gledal' 'la:izu 'lezel'	'ša:o 'šel' 'nesa 'nesel' lo'vü:u/lo'vü: 'lovil' 'rɛ:k 'rekel'
prisoten trdi /l/ (pred zadnjimi vokali)		'lâ:s 'las' 'la:š 'laž' 'lo:nc 'lonec' s'kâ:la 'skala'	
/l' > l	k'lu:č 'ključ' k'ro:l 'kralj' pɔ'r'jo:tʃ 'prijetelj' p'lu:če 'pljuča' 'wɔla 'volja' 'zɛ:le 'zelje' 'zɛmla 'zemlja'	d're:imlem 'dremam' k'lu:č 'ključ' k'râ:l 'kralj' 'zi:ɛle/'zɛ:le/'za:ile 'zelje' 'zɛ:mla/'zi:emla 'zemlja'	'kašel 'kašelj' 'lüt:cki 'ljudski, tuj' m'râvla 'mravlja' 'vɔla 'volja'
ohranjen sekundarni /lj/ (< /lɔj/)			'zelje 'zelje'
nalikovni /l/			'kâmel 'kamen'
-/l/ po analogiji tudi v im. ed. (namesto -u)	s'tal 'stol' 'val 'vol'	s'tu:ɔl 'stol'	
nenaglašeni -li- > -i-	'kɛ:ikɔ 'koliko' 'tɛ:ikɔ 'toliko' 'wɛ:ikɔ 'veliko'		

Fonem / (l, l')	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
samoglasniški l̥ > o:u/a:u/u:/ol	'bo:uxa 'bolha' 'sɔ:uza 'solza' 'wo:yk 'volk' 'wo:yna 'volna'	'ba:uxa 'bolha' 'sa:uza 'solza' 'va:yk 'volk' 'pu:nim 'polnim' 'tu:čem 'tolčem' 'vu:k 'volk' 'ču:n 'čoln' 'čɔ:ln 'čoln' mol'či:m 'molčim'	'vu:k 'volk'
-əl, -əl̥j > -l̥	'kazl̥ 'kozel' pər'jo:t̥l̥ 'prijatelj'	'u:osl̥ 'osel' 'vɔ:gl̥ 'vogel' 'kã:s̥l̥ 'kašelj'	
l̥ v prevzetih besedah	'fo:ŋgl̥ 'fangelj, zidarska zajemalka' 'kanc̥l̥ 'kancelj, prižnica'	'fo:s̥l̥ 'sod'	'mãntl̥ 'mantel, plašč'

Fonem r (r')

Zvočnik *r* se v Dravski dolini izgovarja uvularno – gre za t. i. jezičkov ali uvularni *r* (v fonetični transkripciji označen kot *ř*),²⁵ npr. 'řoka 'roka', 'ře:bře 'rebra' (Zorko 1998: 211; Zorko 2009: 53; Zorko 1995: 24). Z. Zorko za štajersko narečno skupino omenja konzonantne sklope iz dveh zvočnikov, pri katerih *r* ostane nespremenjen: -rl > -r ('där: 'drl', u'mär: 'umrl', 'žär: 'žrl'), -rv > -r ('čär 'črv'), -rv > -rf ('čär:f 'črv', o'bär:f 'obrv'). Z gradivom potrjuje disimilacijsko spremembo v koroški narečni skupini *r-r* > *l-r* > *w-r* > *ø-r*, npr. *gartroža* > 'go:tärža 'vrtnica' (Zorko 1995: 104); do izpada vibranta *r* pride tudi v primeru *martrati* > 'mo:trat (Zorko 2009: 87), *r-r* > *r-ø*: *xerberge* > 'x̥:rpøge, *praprot* > p'ro:pot (Zorko 2009: 87). Opazna je disimilacija *r-r* > *ɹ-r*: *farmoštär* > 'fajmoštär (Zorko 1995: 24) in premet *pr* > *rp*: *kär'pi:wa* 'kopriva' (Zorko 1995: 104). V vseh treh narečnih skupinah je ohranjen *r* v sklopih *črě-*, *žrě-/žgrě-*: *črěšna/č'ri:šna* 'češnja', *žg're:be* 'žrebe' (K), *č're:šja* 'češnja', *ž're:be* 'žrebe' (Š), *č're:šjalč're:šja* 'češnja', *ž're'bę:* 'žrebe' (P). Omenjeno je, da palatalni *r'* v slovenščini razpade v

²⁵ Tudi *r* (prim. Kenda-Jež 2014).

prvotna elementa ($r + j$)²⁶ in na koncu besede otrdi: $g'no:r$, $g'no:rja$ 'denar, denarja' (K) (Zorko 2009: 53). Za panonski narečni prostor je navedeno, da moški samostalniki na $-r$ ne podaljšujejo osnove z $-j$: $čev'lâ:ra$ 'čevljarja', $gospo'dâ:ra$ 'gospodarja', $me'sâ:ra$ 'mesarja' (Zorko 2009: 257).

Tabela 3: Razvojne značilnosti fonema r (r')

Fonem r (r')	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
$r > ř$	$'roka$ 'roka' $'ře:bře$ 'rebra'		
$-rl > -r$		$'dər:/dɑ:r$ 'drl' $u'mər:$ 'umrl' $'žər:$ 'žrl'	
$-rv > -r$		$'čər$ 'črv'	
$-rv > -rf$		$'čər:f$ 'črv' $o'bər:f$ 'obrv'	
$r-r > l-r > w-r > \emptyset-r$	$gartroža >$ $'go:tərža$ 'vrtnica'		
$r-r > \emptyset-r$	$martrati >$ $'mo:trat$		
$r-r > r-\emptyset$	$praprot >$ $p'ro:pot$		
$r-r > j-r$	$farmoštər >$ $'fajmoštər$		
$pr > rp$	$kər'pi:wa$ 'kopriwa'		
$čřě-, žřě-/žgrě-$	$č'řešna/č'ri:əšna$ 'češnja' $č'ri:əva$ 'črevo' $žg're:be$ 'žrebe' $žg'rebļ$ 'žebelj'	$č're:jšja$ 'češnja' $ž're:be$ 'žrebe'	$č're:šja/č're:išja$ 'češnja' $ž're'bę:$ 'žrebe'
$r' > r$	$g'no:r$, $g'no:rja$ 'denar, denarja'		$gospo'dâ:r$, $gospo'dâ:ra$ 'gospodar, gospodarja'

²⁶ O razpadu medsamoglasniškega $*r' > rj$ podrobneje piše Greenberg (2002: 107), ki izpostavi, da je tipološko »na to spremembo mogoče gledati kot na prvo v vrsti sprememb, ki so odpravile nasprotje med navadnimi in mehкими soglasniki v slovenščini in kajkavščini«, pri čemer je njen rezultat oblikoglasna premena $r - rj$.

Fonem *n* (*n'*)

Pri obravnavi koroških in štajerskih govorov je omenjeno, da ima zvočnik *n* položajno varianto *ŋ* pred mehkonebniki, npr. *'Aŋka* 'Anka', *'ja:ŋga* 'njega' (K) (Zorko 2009: 53; Zorko 1998: 129), *'eŋk'ra:t* 'enkrat', *'ja:ŋga* 'njega' (Š) (Zorko 1995: 263), ter da je prisotna sekundarna nazalizacija, npr. *m'la:ŋko* 'mleko' (K), *m'laiŋko* 'mleko' (Š). Sekundarni nosnik *n* je omenjen tudi v primerih, kot so *'buntara* 'butara', *'špran'ci:rat* 'sprehajati', *'ston'di:rat* 'študirati' (K) (Zorko 2009: 87), *'to:ŋnčti* 'tolči', *'s'ko:ŋza* 'solza', *'go:ŋnčati* 'golčati' (P) (Zorko 1998: 107; Zorko 2009: 289), pri čemer se pojavlja v legi za vokalom in pred konzonantom. V vseh treh narečnih skupinah so podani primeri za rinezem s sledmi za nekdanji nosni *ɛ*, npr. *'mɛ:sɲc/'mi:ɛsɲc* 'mesec', *'pa:jenk* 'pajek', *'pa:jenčna* 'pajčevina' (K); *'mɛ:senc/'mɛ:isɲc* 'mesec', *'po:jɛŋk* 'pajek', *'po:iŋčijna* 'pajčevina' (Š), *'mɛ:isenc* 'mesec' (P). Za koroško področje so omenjeni naslednji pojavi: prehod *-ənj*, *-ən*, *-ni* > *ŋ*, kar je ponazorjeno s primeri *'agŋ* 'ogenj', *'g'ro:bŋ* 'graben', *'ko:pŋla* 'kapnila' (Zorko 2009: 87); analogični *n* iz sedanjške osnove v nedoločniku *'na:pŋt* 'napeti', *'začŋt* 'začeti' (Zorko 1995: 229) ter podaljševanje osnove z *-n-* v primerih, kot so *'Jakana* 'Jake', *'Lukana* 'Luke', *'k're:mpŋna* 'kremplja' (Zorko 2009: 53; Zorko 1995: 333). Zlasti pester je razvoj palatalnega *n'*. Po podatkih v raziskavah Z. Zorko je *n'* ohranjen v Porabju (značilen je npr. za števanovski govor): *n'jiva*, *s'vinja*, *'ka:menje* (Zorko 1998: 107; Zorko 2009: 289), v vseh treh narečnih skupinah pa so izpričani primeri, ko *n'* izgubi bodisi nazalni element (*n' > j*) – npr. *'kqo:ji* 'konji', *s'wi:je* 'svinja', *'li:zaje* 'lizanje' (K); *s'vi:ja/s'vi:i:ja* 'svinja', *ka'me:je* 'kamenje', *ko're:je* 'korenje', *'ji:i:va* 'njiva', *'lu:ukja/'lo:ukja/'lü:kja* 'luknja' (Š); *k're:gaje* 'kreganje', *'jiva* 'njiva' (P) – bodisi palatalni element (*n' > n*): *'ni:va* 'njiva', *'lu:kna* 'luknja', *k'ni:ga* 'knjiga', *'agŋ* 'ogenj' (K); *'lu:kna* 'luknja', *'vu:oŋŋ/'uo:iŋŋ* 'ogenj' (Š); *'oŋen* 'ogenj', *k'ni:ga* 'knjiga' (P). Za štajersko in panonsko narečno skupino je ob navedenem značilen tudi prehod *n' > j*,²⁷ npr. *ka'mie:je* 'kamenje', *'ji:va* 'njiva'. Omenjen je prehod sklopa *-pl-* > *-pn-*, npr. *'ko:pna* 'kaplja' (Š) (Zorko 1995: 263).

²⁷ Gre za rahlo nazalni glas. Koletnik (2008: 16) za prekmurščino ugotavlja, da se nazalnost na Dolinskem že izgublja in se palatalni *n'* izgovarja kot nosnjeni drsnik *ʃ*.

Tabela 4: Razvojne značilnosti fonema *n* (*n'*)

Fonem <i>n</i> (<i>n'</i>)	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>n</i> > <i>ŋ</i> (pred <i>k</i> , <i>g</i>)	' <i>Aŋka</i> 'Anka' ' <i>ja:ŋga</i> 'njega'	' <i>eŋk'rat</i> 'enkрат' ' <i>ja:ŋga</i> 'njega'	
sekundarni <i>n</i> (za vokalom in pred konzonzantom)	' <i>m'la:iŋko</i> 'mleko' ' <i>buntara</i> 'butara' ' <i>špran'ci:rat</i> 'sprehajati' ' <i>šton'di:rat</i> 'študirati'	' <i>m'la:iŋko</i> 'mleko' ' <i>no:uŋge</i> 'noge' ' <i>vi'no:uŋgrad</i> 'vinograd'	' <i>gō:uŋčati</i> 'golčati' ' <i>s'ko:uŋza</i> 'solza' ' <i>to:uŋči</i> 'tolči'
rinezem (sled nosnega <i>ɛ</i>)	' <i>mē:sŋc/'mi:əsŋc</i> 'mesec' ' <i>pa:jenk</i> 'pajek' ' <i>pa:jenčna</i> 'pajčevina'	' <i>me:senc/'me:isŋc</i> 'mesec' ' <i>po:jenk</i> 'pajek' ' <i>po:iŋčŋna</i> 'pajčevina'	' <i>mē:isenc</i> 'mesec'
<i>-ənj</i> , <i>-ən</i> , <i>-ni</i> > <i>ŋ</i>	' <i>agŋ</i> 'ogenj' ' <i>g'ro:bŋ</i> 'graben' ' <i>ko:pŋla</i> 'kapnila'		
analogični <i>n</i>	' <i>na:pŋt</i> 'napeti' ' <i>začŋt</i> 'začeti'		
podaljševanje osnove z <i>-n-</i>	' <i>Jakana</i> 'Jake' ' <i>Lukana</i> 'Luke' ' <i>k're:mpŋna</i> 'kremplja'		
<i>n'</i>			' <i>n'jiva</i> ' <i>s'vinja</i> ' <i>ka:menje</i>
<i>n'</i> > <i>j</i>	' <i>kqo:ji</i> 'konji' ' <i>s'wi:je</i> 'svinja' ' <i>li:zaje</i> 'lizanje'	' <i>s'vi:ja/s'vi:i:ja</i> 'svinja' ' <i>ka'me:je</i> 'kamenje' ' <i>ko're:je</i> 'korenje' ' <i>'ji:i:va</i> 'njiva' ' <i>'lu:ukja/'lo:ukja/</i> ' <i>'lü:kja</i> 'luknja'	' <i>k're:gaje</i> 'kreganje' ' <i>'jiva</i> 'njiva'
<i>n'</i> > <i>n</i>	' <i>k'ni:ga</i> 'knjiga' ' <i>'lu:kna</i> 'luknja' ' <i>'ni:va</i> 'njiva'	' <i>'lu:kna</i> 'luknja'	' <i>k'ni:ga</i> 'knjiga' ' <i>'ogen</i> 'ogenj'
<i>n'</i> > <i>ĵ</i>		' <i>ka'mie:ĵe</i> 'kamenje'	' <i>'ĵi:va</i> 'njiva'
<i>-pl-</i> > <i>-pn-</i>		' <i>ko:pna</i> 'kaplja'	

Fonem *m*

Specifičen razvoj zvočnika *m* je značilen zlasti za panonsko področje; v gradivu je izpostavljen prehod izglasnega *-m* > *-n*, npr. z *b'râton* 'z bratom', *'dɛlan* 'delam' (Zorko 1998: 92).²⁸ V koroškem in tudi štajerskem narečnem prostoru je izpričan razvoj *-n* (< *m*) v *-ŋ*: *'sɛ:dn̩* 'sedem', *sŋ* 'sem' (K) (Zorko 1995: 25), *'sɛ:dn̩* 'sedem', *sŋ* 'sem' (Š) (Zorko 1995: 262). Pri nosniku *m* je v panonskem prostoru prisotnih več diferenciacij konzonantnih sklopov: *mn* > *vn* (*v'no:ɥgo* 'mnogo'), *mn* > *fn* (*f'nu:go* 'mnogo'), *mn* > *ml* (*'pa:ɯmlem* 'pomnim', *'po:ɯmliti* 'pomniti'). Slednja premena je izpričana tudi v koroškem prostoru (*'pu:əmlem* 'pomnim'; Zorko 2009: 37; *'tamlɔ* 'temno'; Zorko 1995: 206).

Tabela 5: Razvojne značilnosti fonema *m*

Fonem <i>m</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>-m</i> > <i>-n</i> (> <i>ŋ</i>)	<i>'sɛ:dn̩</i> 'sedem' <i>sŋ</i> 'sem'	<i>'sɛ:dn̩</i> 'sedem' <i>sŋ</i> 'sem'	<i>z b'râton</i> 'z bratom' <i>'dɛlan</i> 'delam'
<i>mn</i> > <i>vn</i>			<i>v'no:ɥgo</i> 'mnogo'
<i>mn</i> > <i>fn</i>			<i>f'nu:go</i> 'mnogo'
<i>mn</i> > <i>ml</i>	<i>'pu:əmlem</i> 'pomnim' <i>'tamlɔ</i> 'temno'		<i>'pa:ɯmlem</i> 'pomnim' <i>'po:ɯmliti</i> 'pomniti'
<i>mr</i> > <i>br</i>	<i>b'ro:mər</i> 'mramor'		<i>'nebre</i> 'ne more'
<i>vm</i> > <i>xm</i>		<i>vm'reti</i> > <i>xm'reti</i> 'umreti'	<i>vm'reti</i> > <i>xm'reti</i> 'umreti'
<i>m-m</i> > <i>n-m</i>	<i>'ni:əmo</i> 'mimo' (< <i>měmo</i>)		
sekundarni <i>m</i> (pred labiali)	<i>'tumpast</i> 'top' <i>'žomft</i> 'saft'	<i>'žomft</i> 'saft'	<i>'dɔ:ɯmbati</i> 'doblsti'
<i>-ɯn-</i> > <i>-mn-</i>	<i>'žomna</i> 'žolna'	<i>'žamna</i> 'žolna' <i>'pamn</i> 'poln' <i>'vamna</i> 'volna'	
<i>um</i> > <i>mu</i>			<i>'mujti</i> 'umiti'

²⁸ Za prekmurščino velja, da se končni *-m* zamenjuje z *-n*, ohranjen pa je v porabščini (Koletnik 2008: 16).

Prehod *mr* > *br* je značilen za panonsko in koroško področje (*'nebre* 'ne more'; Zorko 2009: 226; *b'ro:mər* 'mramor'; Zorko 1995: 109), prehod *vm* > *xm* pa druží panonsko in štajersko narečno skupino (*vm'reti* > *xm'reti*; Zorko 1998: 46; Zorko 2009: 182). Za koroški prostor je omenjena disimilacija *m-m* > *n-m*, npr. *'ni:əmo* 'mimo' (< *měmo*). Sekundarni *m* je evidentiran v položaju pred labiali, npr. *'tumpast* 'top', *'žomft* 'saft' (K) (Zorko 2009: 87), *'žomft* 'saft' (Š) (Zorko 1995: 263), *'dɔ:ɔmbati* 'dolbsti' (P) (Zorko 1998: 107). Izpostavljen je prehod *-un-* > *-mn-*, npr. *'žamna* 'žolna', *'pamn* 'poln', *'vamna* 'volna' (Š) (Zorko 1998: 141; Zorko 1995: 262), *'žomna* (K) (Zorko 1995: 206). Za panonsko področje je omenjen premet konzonanta in vokala: *um* > *mu* (*'muji* 'umiti'; Zorko 1998: 92).

Fonem *j* (j̥)

Najbolj posplošena značilnost fonema *j* je pojav sekundarnega ali parazitskega *j* (j̥),²⁹ ki se v različnih govorih pojavlja v položaju za vokalom in pred dentalom (*d*, *t*, *c*, *s*, *z*, *n*), tudi pred šumevcem (*ž*, *š*), velarom *g*, labialom *p*. Nekaj primerov: *g'ro:ɔzdje* 'grozdje', *'bɛ:ɔžj* 'beži', *'gɔ:ɔida* 'goda', *'ɔjgn̥* 'oganj' (K); *'lo:jpa* 'lopa', *'pu:jsla* 'postelja', *'u:ɔjgn̥* 'oganj', *g'ru:ɔzdje* 'grozdje', *'pa:jska* 'pazduha', *'vu:jstər* 'oster', *'vo:js* 'voz', *'pɔ:jp* 'pob; fant', *'duɔ:jst* 'dosti', *'fɔ:jtrati* 'futrati; hraniti', *za'ža:jgati* 'zažagati' (Š); *Halo'ža:jnke* 'Haložanke', *'za:jdni* 'zadnji', *ž'ga:jnki* 'žganci', *'fu:jtrati* 'futrati; hraniti', *'mujcek* 'mucek', *os'tajnki* 'ostanki' (P). Naslednja značilnost je protetični *j*,³⁰ tipičen za koroški in štajerski prostor, npr. *'jiskat* 'iskati', *'jigwa/'jəgwa* 'igla', *'jime/'jəme* 'ime' (K), *'ji:šem* 'iščem', *'ji:en* 'en', *'ji:ati* 'iti' (Š). Za panonsko narečno skupino so značilni raznoliki prehodi zvočnika *j* v druge foneme, npr. *j* > *d*/*dž* pred zadnjimi vokali, tudi pred *e*³¹ (*'d'āblan* 'jablana', *tr'd'ɛ:* 'trije', *'d'a:jca* 'jajce'; *bod'žāti se* 'bati se < bojati se'; *'džāboko* 'jabolko', *'džo:ɔkati* 'jokati', *'zeldže* 'zelje'), *j* > *g* (*lid'gɛ:* 'ljudje', *gem'lɛo* 'jemljejo', *bo'gi:n se* 'bojim se'), *j* > *k* (*vlas'ke:* 'lasje'), *j* > *t* pred nezvenečimi konzonanti in pred sprednjimi vokali (*'ve:ɔt'e* 'veje'). V štajerski narečni skupini *-j* onemi v velelniku, npr. *'pi:* 'pij', *u'mi:* 'umij', *z'li:* 'zlij' (Zorko 2009: 187), v koroških govorih izginja *-j* v prislovih, npr. *u'če:ra* 'včeraj', *z'gu:ada* 'zgodaj' (Zorko 1995: 108).

²⁹ Zorko omenja tudi izraze novonastali *j*, novi *j*, prehodni *j*, vrinjeni *j*.

³⁰ Protetični glas je najpogosteje drsnik (*j*, *v*), ki samoglasniško vzglasje spremeni v soglasniško (prim. Šekli 2014: 46).

³¹ »/.../ če je pred *j* zvočnik ali če je *j* v začetku besede« (Zorko 1998: 106).

Tabela 6: Razvojne značilnosti fonema *j* (*i*)

Fonem <i>j</i> (<i>i</i>)	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
sekundarni/ parazitski <i>j/i</i> (za vokali in pred dentali <i>d, t, c, s,</i> <i>z, n,</i> šumevcema <i>ž, š,</i> velarom <i>g,</i> labialom <i>p</i>)	<i>g'ro:izdje</i> 'grozdje' <i>'be:ži</i> 'beži' <i>'go:ida</i> 'goda' <i>'o:ign</i> 'ogenj'	<i>'lo:jpa</i> 'lopa' <i>'pu:jsla</i> 'postelja' <i>'u:ojgn</i> 'ogenj' <i>g'ru:izdje</i> 'grozdje' <i>'pa:jjska</i> 'pazduha' <i>'vu:jstər</i> 'oster' <i>'vø:js</i> 'voz' <i>'pø:jp</i> 'pob, fant' <i>'duø:jst</i> 'dosti' <i>'fø:jtrati</i> 'futrati, hraniti' <i>za'ža:jgati</i> 'zažagati'	<i>Halo'ža:jnke</i> 'Haložanke' <i>'za:jdni</i> 'zadnji' <i>ž'ga:jnki</i> 'žganci' <i>'fu:jtrati</i> 'futrati, hraniti' <i>'mujcek</i> 'mucek' <i>os'tajniki</i> 'ostanki'
proteza <i>j</i>	<i>'jiskat</i> 'iskati' <i>'jigwa/'jəgwa</i> 'igla' <i>'jime/'jəme</i> 'ime'	<i>'ji:šem</i> 'iščem' <i>'ji:ən</i> 'en' <i>'ji:əti</i> 'iti'	
<i>j > d'/dž</i> (pred zadnjimi vokali, tudi pred <i>e</i>)			<i>'d'āblan</i> 'jablana' <i>t'ṽ'd'e</i> 'trije' <i>'d'a:jca</i> 'jajce' <i>bod'žāti se</i> 'bati se < bojati se' <i>'džāboko</i> 'jabolko' <i>'džo:ɥkati</i> 'jokati' <i>'zeldže</i> 'zelje'
<i>j > g</i>			<i>lid'gɛ:</i> 'ljudje' <i>gem'lɛo</i> 'jemljejo' <i>bo'gi:n se</i> 'bojim se'
<i>j > k</i>			<i>vlas'kɛ:</i> 'lasje'
<i>j > t'</i> (pred nezvonečimi konzonanti in pred sprednjimi vokali)			<i>'ve:it'e</i> 'veje'
<i>-j/-i > ø</i>	<i>u'če:ra</i> 'včeraj' <i>z'gu:ada</i> 'zgodaj'	<i>'pi:</i> 'pij' <i>u'mi:</i> 'umij' <i>z'li:</i> 'zlij'	

Fonema *v* (*w/u*), *f*

Zobnoustnični zvočnik *v* je v koroškem narečnem prostoru ponekod prisoten pred vokali in pred *r* ter *l*, npr. *'vi:no* 'vino', *v'rɛ:me* 'vreme', *'vli:áčem*

‘vlečem’ (Zorko 2009: 87), sicer pa je značilen prehod v bilabialni glas ($v > w/\underline{u}$), npr. *'wi:no* ‘vino’ (Zorko 2009: 52), *'u:so:k* ‘vsak’, *'o:uca* ‘ovca’, *p'rau* ‘prav’, *'siu* ‘siv’ (Zorko 2009: 88). Dvoustnični \underline{u} je prisoten tudi v štajerskem prostoru, npr. *ba'xa:u* ‘bahav’, *p'ra:u* ‘prav’ *p'ra:uda* ‘pravda’ (Zorko 2009: 186, 193). Fonem v lahko pred sprednjimi vokali preide v j ; pojav je značilen za koroški in panonski prostor: $-vi-$ > $-ji-$: *ta p'ra:ji* ‘ta pravi’, *pos'ta:jim* ‘postavim’ (K) (Zorko 2009: 37); *brada'ji:ca* ‘bradavica’, *k'ra'va'ji:ca* ‘krvavica’ (P) (Zorko 2009: 274). Ob tem se lahko pojavi prehod $-vi-$ > $-j-$ (na Koroškem $-wi-$ > $-i-$) v ponaglasni legi: *'i:lojca* ‘ilovica’, *s'li:vojca* ‘slivovica’ (P) (Zorko 2009: 274); *p'ra:ila/p'ra:ila* ‘pravila’, *zap'ra:ila* ‘zapravila’ (K) (Zorko 2009: 53; Zorko 1995: 57, 333). V koroškem narečnem prostoru se pojavlja proteza w pred vokalom u in o , npr. *'Wu:rx* ‘Urh’, *'woni* ‘oni’ (Zorko 2009: 53, 94), tudi \underline{u} pred u (*'uučít se* ‘učiti se’, *'uužgat* ‘užgati’; Zorko 2009: 88), medtem ko je za štajerski in panonski prostor značilna proteza v pred u , \underline{u} ($< u$), o , npr. *'vo:ura* ‘ura’, *'vuo:če* ‘oče’, *'vü:ihal/vü:xo* ‘uho’, *'vü:iste* ‘usta’, *'vü:pati se* ‘upati si’ (Š); *'vü:ra* ‘ura’, *'vü:xa* ‘uho’ (P). Fonem v zaradi izgube zvenečnosti na vzglasju, izglasju in pred nezvenečimi nezvočniki prehaja v f , kar je značilnost štajerskega in panonskega prostora, npr. *f'či:era* ‘včeraj’, *f'sá:k* ‘vsak’, *sode'lá:fka* ‘sodelavka’, *'da:rf* ‘drv’, *'čər:f* ‘črv’ (Š); *'ofca* ‘ovca’, *'čy:f* ‘črv’ (P); prehod je značilen tudi za predlog v : *f'xi:šo* ‘v hišo’. Na Štajerskem se predponski $u-$ izgovarja kot v : *v'bi:ti* ‘ubiti’, *v'mi:ti* ‘umiti’ (Zorko 2009: 190), v panonskem prostoru pa tak v izkazuje prehod v f (*f'čiti* ‘učiti’; Zorko 1998: 77). Vzglasni $v-$ lahko onemi pred zaporniki, npr. *p'ro:šat* ‘vprašati’ (K), onemitev pa je izkazana tudi za izglasni $-v$, kar se pokaže v prislovu *do'mo:* ‘domov’ (P). Z. Zorko pri narečnem razvoju fonema v omenja tudi naslednje premene štajerskega in panonskega prostora: $vl > bl$ (*č're:bli* ‘čevlji’ (Š); *č're:bli* ‘čevlji’ (P)); $vv > xv$ (x *'vâ:si* ‘v vasi’ (Š); x *'vodo* ‘v vodo’ (P)); $vm > xm$ (x *'mi:ti* ‘umiti’, x *'mərla* ‘umrla’ (Š); x *'mesto* ‘v mesto’, *v'mrli* > *x'mrli* ‘umrli’ (P)); $vr > xr$ (x *'ro:stava* (P)); $-tv-$ > $-tb-$ (*že'ni:tba* ‘ženitev’ (Š)); v štajerskem prostoru je bila opažena premena $v-v > b-b$: *'bē:bərca* ‘veverica’ (Zorko 1995: 295).

Pri razvoju zobnoustničnega pripornika f Z. Zorko posebej izpostavlja, da glas ni praslovanskega izvora³² in da se pojavlja v onomatopejah ter prevzetih besedah, npr. *'farfra* ‘frfra’, *'fo:ra* ‘fora; šala’ (Zorko 2009: 88; Zorko 1995: 112). V štajerskem in panonskem narečnem prostoru, kot je bilo že omenjeno, nezveneči f zamenjuje zveneči v ($f < v$), npr. *fp'rā:ša* ‘vpraša’.

³² Tujejezični $*f$ se je pri prevzemanju besedja v najstarejšem obdobju zamenjeval z ustničnikom $*p$, npr. stvnem. *affo* ‘opica’ > psl. **opъ* ‘opica’ (Šekli 2014: 53).

Tabela 7: Razvojne značilnosti fonemov *v* (*w/u*), *f*

Fonema <i>v</i> (<i>w/u</i>), <i>f</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>v</i> > <i>w/u</i> (<i>v</i> se ohranja pred vokali in pred <i>r</i> , <i>l</i>)	' <i>wi:no</i> 'vino' ' <i>u'so:k</i> 'vsak' ' <i>o'u:ca</i> 'ovca' ' <i>p'rau</i> 'prav' ' <i>siu</i> 'siv' ' <i>vi:no</i> 'vino' ' <i>v'rɛ:me</i> 'vreme' ' <i>v'li:æcem</i> 'vlečem'	<i>ba'xa:u</i> 'bahav' <i>p'ra:u</i> 'prav' <i>p'ra:uda</i> 'pravda'	
<i>v/w</i> > <i>j</i> (pred sprednjimi vokali), npr. <i>-vi-/wi-</i> > <i>-ji-</i>	<i>ta p'ra:ji</i> 'ta pravi' <i>pos'ta:jim</i> 'postavim'		<i>brada'ji:ca</i> 'bradavica' <i>k'ɾva'ji:ca</i> 'krvavica'
<i>-vi-/wi-</i> > <i>-j-/i-</i>	<i>p'ra:ila</i> 'pravila' <i>zap'ra:ila</i> 'zapravila'		' <i>i:lojca</i> 'ilovica' <i>s'li:vojca</i> 'slivovica'
proteza <i>w</i> pred <i>u</i> , <i>o</i>	' <i>Wu:rx</i> 'Urh' ' <i>woni</i> 'oni'		
proteza <i>u</i> pred <i>u</i>	' <i>uučit se</i> 'učiti se' ' <i>uužgat</i> 'užgati'		
proteza <i>v</i> pred <i>u</i> , <i>ü</i> (< <i>u</i>), <i>o</i>		' <i>vo:ura</i> 'ura' ' <i>vuo:če</i> 'oče' ' <i>vü:ihal/vü:xo</i> 'uho' ' <i>vü:iste</i> 'usta' ' <i>vü:pati se</i> 'upati si'	' <i>vü:ra</i> 'ura' ' <i>vü:xa</i> 'uho'
<i>v</i> > <i>f-</i>		<i>f'či:era/f'čɛ:ri</i> 'včeraj' <i>f'sâ:k</i> 'vsak' <i>f'ča:s</i> 'včasih' <i>fp'râ:ša</i> 'vpraša'	
<i>-v</i> > <i>-f</i>		' <i>da:rf</i> 'drv' ' <i>čə:rf</i> 'črv'	' <i>čɾ:f</i> 'črv'
<i>v</i> > <i>f</i> (izguba zvonečnosti)		<i>sode'lâfka</i> 'sodelavka'	' <i>o'fca</i> 'ovca'
predlog <i>v</i> > <i>f</i>		<i>f'xi:šo</i> 'v hišo'	<i>f'xi:šo</i> 'v hišo'

Fonema <i>v</i> (<i>w/u</i>), <i>f</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>u-</i> > <i>v-</i>		<i>v'bi:ti</i> 'ubiti' <i>v'mi:ti</i> 'umiti'	
<i>u-</i> (pred nezvenečimi nezvočniki) > <i>v-</i> > <i>f-</i>			<i>f'čiti</i> 'učiti'
<i>v-</i> > \emptyset (pred zaporniki)	<i>p'ro:šat</i> 'vprašati'		
<i>-v</i> > \emptyset			<i>do'mo:</i> 'domov'
<i>vl</i> > <i>bl</i>		<i>č're:bli</i> 'čevlji'	<i>č're:bli</i> 'čevlji'
<i>vv</i> > <i>xv</i>		<i>x 'vã:si</i> 'v vasi'	<i>x 'vodo</i> 'v vodo'
<i>vm</i> > <i>xm</i>		<i>x'mi:ti</i> 'umiti' <i>x'marla</i> 'umrla'	<i>x'mrli</i> 'umrli' <i>x 'mesto</i> 'v mesto'
<i>vr</i> > <i>xr</i>			<i>x'rø:stava</i>
<i>-tv-</i> > <i>-tb-</i>		<i>ž'ni:tba</i> 'ženitev'	
<i>v-v</i> > <i>b-b</i>		<i>'bë:bərca</i> 'veverica'	

Fonema *p*, *b*

Zveneči glasovi na koncu besede in pred nezvenečimi konzonanti v narečjih in tudi v knjižnem jeziku izgubljajo zven, kar pomeni, da zveneči *b* prehaja v nezveneči *p* (govorimo o asimilaciji po zvonečnosti),³³ npr. *'zipka* 'zibka', *'zop* 'zob' (K); *'bu:op* 'krompir', *'o:pčina* 'občina' (Š); *g'rop* 'grob' (P); pri tem se pogosto nezvenečega glasu poveča (Zorko 2009: 88). Med analiziranimi govori je izjema le števanovski govor v Porabju, v katerem je *-b* pred pavzo ohranjen (Zorko 1998: 106). V panonski narečni skupini je prisoten tudi prehod *b* > *f*, npr. *'fū:rkle* 'burkle' (Zorko 1998: 16). V štajerski narečni skupini se pojavljata sekundarna glasova *p* (*'apca* 'ovca'; Zorko 1998: 141) in *b* (*'čoubdim se* 'čudim se'; Zorko 1998: 141). Sklop *pt* se v koroških narečjih olajša v *t* (*'tica* 'ptica'; Zorko 2009: 88), *-br-* pa v *-r-* (*'da:ra/'da:ra* 'dobra' Zorko 2009: 88; Zorko 1995: 26). V panonskih

³³ Pri asimilaciji po zvonečnosti gre najpogosteje za prilikovanje nezvočnikov stičnemu glasovnemu okolju v poziciji sredi besede (medglasje) ali pred premorom (v izglasju) (prim. Šekli 2014: 40).

narečjih *pt* prehaja v *ft* (*f'tič* 'ptič'; Zorko 1998: 54), zabeležen pa je tudi premet konzonanta in vokala *ub-* > *bu-* (*'bujti* 'ubiti'; Zorko 1998: 92).

Tabela 8: Razvojne značilnosti fonemov *p, b*

Fonema <i>p, b</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>b > p</i> (asimilacija po zvonečnosti)	<i>'zipka</i> 'zibka' <i>'zop</i> 'zob'	<i>'bu:op</i> 'krompir' <i>'o:pčina</i> 'občina'	<i>g'rop</i> 'grob'
ohranjenost <i>-b</i> pred pavzo			+ ³⁴ (števanovski govor)
<i>b > f</i>			<i>'fū:rkle</i> 'burkle'
sekundarni <i>p</i>		<i>'apca</i> 'ovca'	
sekundarni <i>b</i>		<i>'čoubdijm</i> se 'čudim se'	
<i>pt > t</i>	<i>'tica</i> 'ptica'		
<i>pt > ft</i>			<i>f'tič</i> 'ptič'
<i>-br-</i> > <i>-r-</i>	<i>'da:ra</i> / <i>'da:ra</i> 'dobra'		
<i>ub-</i> > <i>bu-</i>			<i>'bujti</i> 'ubiti'

Fonema *t, d*

Zveneci *d* na koncu besede in pred nezvenečimi konzonanti izgubi zven: *d > t*,³⁵ npr. *'ka:t* 'kad', *'potka* 'podkev', *'sɔ:t* 'sod' (K) (Zorko 2009: 88); *'zi:t* 'zid' (Š) (Zorko 2009: 153). Ohranjenost izglasnega *-d* je pred pavzo značilna za števanovski govor (Zorko 1998: 106). Primarna sklopa *dl* in *tl* sta ohranjena v koroški narečni skupini, npr. v ziljščini; Z. Zorko je zabeležila primere, kot so *'mɔdłt*, *'mɔdlim* 'moliti, molim', *'madłt* 'moliti', *'je:dwu* *'li:əs* 'jedlov les' (Zorko 2009: 37, 88). Sekundarna sklopa *dl* in *tl* sta v koroščini ohranjena (lahko kot *dw* oz. *tw*), npr. v deležnikih *'se:dwa* 'sedla', *'ple:twa* 'pletla', *'k'ro:dwa*/*'k'ro:dla* 'kradla', *'po:dla* 'padla' (Zorko 2009: 37, 89). V štajerskih narečjih sta *dl* in *tl* lahko ohranjena (*'bu:ɔdla* je 'bodla je', *'ja:ɔdla* 'jedla', *'pã:dla* 'padla'; Zorko 2009: 164) ali ne (*'bu:ɔla* 'bodla', *'je:la* 'jedla', *'pã:la* 'padla'; Zorko 2009: 175, 193), v panonskih pa

³⁴ Z znakom [+] je nakazana prisotnost pojava, kadar v razpravah ni podanih posebnih ponazarjalnih zgledov.

³⁵ Posledično se poveča pogostost konzonanta *t* (Zorko 2009: 88).

se olajšata v *l*, npr. *'jela* 'jedla', *p'lela* 'pletla', *z'bola* 'zbodla' (Zorko 1998: 16, 46, 54).³⁶ V štajerskem in panonskem prostoru najdemo tudi premeno *dl > bl* (*b'le:tva* 'dleto' (Š); *b'le:tvo* 'dleto' (P)). Za vse tri narečne skupine so značilne diferenciacije *tl > kl* (*na k'li:əxo* 'na tleh', *k'lo:čjt* 'tlačiti' (K); *'puo:kļ/'puo:kļe* 'potlej', *na k'le:x/nā:kļe* 'na tleh', *k'lā:čim* 'tlačim', *'mi:ekla* 'metla' (Š); *'pu:okle* 'potlej', *k'lā* 'tla' (P)), *dl > gl* (*g'li:ətwa* 'dleto', *g'lo:n* 'dlan' (K); *g'lā:ka* 'dlaka' (Š); *g'lē:tva* 'dleto' (P)) in *dn > gn* (*> n/g*), npr. *g'nō:r* 'denar', *'pugn* 'poldan', *'nəs* 'danes' (K); *g'nā:r* 'denar', *do'pa:ugne* 'dopoldan', *p're:gji* 'prednji' (Š); *g'nes* 'danes', *'pe:gŋ* 'pedenj' (P); v panonskem prostoru je bila ob tem zabeležena še premena *dn > dm*, npr. *s're:dmi* 'srednji' (Zorko 1998: 31). Za koroščino je evidentirana olajšava tričlenskega konzonantnega sklopa *stn > sn*, npr. *'ma:sna* 'mastna', *'žo:lošna* 'žalostna' (Zorko 2009: 88), olajšava začetnega *tk- > k-*, npr. *'koj* 'takoj' (Zorko 1995: 110), ter sekundarna pojavitev glasu *d*, npr. v samostalniku *s'tēe:zda* 'steza' (Zorko 2009: 89). Za štajersko narečje so značilne premene *tn > kn* (*k'nā:la/k'nā:lo* 'tnalo'; Zorko 2009: 171, 190), *zr > zdr* (*zd'rēe:la* 'zrela'; Zorko 1995: 265) in *-zd- > -z-* (*'pā:zuxa* 'pazduha'; Zorko 2009: 190). Zgolj v panonski narečni skupini sta bili zabeleženi še premeni *tm > km* (*k'mica* 'tema'; Zorko 1998: 107) in *sv > stv* (*st'va:ura* 'svora, sora'; Zorko 1998: 107).³⁷

Tabela 9: Razvojne značilnosti fonemov *t, d*

Fonema <i>t, d</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>d > t</i> (asimilacija po zvenečnosti)	<i>'ka:t</i> 'kad' <i>'potka</i> 'podkev' <i>'so:t</i> 'sod'	<i>'zi:t</i> 'zid'	
ohranjenost <i>-d</i> pred pavzo			+ (števanovski govor)
ohranjenost primarnih <i>dl, tl</i>	<i>'mođłt, 'mođlim</i> 'moliti, molim' <i>'je:dwu 'li:əs</i> 'jedlov les'		
ohranjenost sekundarnih <i>dl, tl</i>	<i>'se:dwa</i> 'sedla' <i>p'le:twa</i> 'pletla' <i>k'ro:dwa/k'ro:dla</i> 'kradla' <i>'po:dla</i> 'padla'	<i>'buo:dla</i> 'bodla' <i>'ja:jdla</i> 'jedla' <i>'pā:dla</i> 'padla'	

³⁶ O poenostavitvi sklopov *tl, dl* prim. tudi Greenberg (2002: 91–92).

³⁷ *Svora oz. sora* je »močnejši drog, ki povezuje sprednji in zadnji del voza« (SSKJ²).

Fonema <i>t, d</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
sekundarni <i>dl</i> > <i>l, tl</i> > <i>l</i>		<i>'bu:ɔla</i> 'bodla' <i>'je:la</i> 'jedla' <i>'pâ:la</i> 'padla'	<i>'jela</i> 'jedla' <i>'plela</i> 'pletla' <i>'zboła</i> 'zbodla'
<i>dl</i> > <i>bl</i>		<i>b'le:tva</i> 'dleto'	<i>b'le:tvo</i> 'dleto'
<i>tl</i> > <i>kl</i>	<i>na k'li:əxo</i> 'na tleh' <i>k'lo:čjt</i> 'tlačiti'	<i>'pu:okļ/'pu:okle</i> 'potlej' <i>na k'le:x/'nâ:kle</i> 'na tleh' <i>k'lâ:čim</i> 'tlačim' <i>'mi:ekla</i> 'metla'	<i>'pu:okle</i> 'potlej' <i>k'lâ</i> 'tla'
<i>dl-</i> > <i>gl-</i>	<i>g'li:ətwa</i> 'dleto' <i>g'lo:n</i> 'dlan'	<i>g'ļâ:ka</i> 'dlaka'	<i>g'le:tva</i> 'dleto'
<i>dn</i> > <i>gn</i> (> <i>n/g</i>)	<i>g'no:r</i> 'denar' <i>'pugŋ</i> 'poldan' <i>'nəs</i> 'danes'	<i>g'nâ:r</i> 'denar' <i>do'pa:ugne</i> 'dopoldan' <i>p're:gji</i> 'prednji'	<i>g'nes</i> 'danes' <i>'pe:gŋ</i> 'pedenj'
<i>dn</i> > <i>dm</i>			<i>s're:dmi</i> 'srednji'
<i>stn</i> > <i>sn</i>	<i>'ma:sna</i> 'mastna' <i>'žo:lɔsna</i> 'žalostna'		
<i>tk-</i> > <i>k-</i>	<i>'koj</i> 'takoj'		
sekundarni <i>d</i>	<i>s'te:zda</i> 'steza'		
<i>zr</i> > <i>zdr</i>		<i>zd'rɛ:la</i> 'zrela'	
<i>tn</i> > <i>kn</i>		<i>k'nâ:la/k'nâ:lo</i> 'tnalo'	
<i>-zd-</i> > <i>-z-</i>		<i>'pâ:zuxa</i> 'pazduha'	
<i>tm</i> > <i>km</i>			<i>k'mica</i> 'tema'
<i>sv</i> > <i>stv</i>			<i>st'va:ura</i> 'svora, sora'

Fonemi *k, g, x*

V koroških govorih se nezveneči mehkonobni zapornik *k* lahko pomakne v grlo (Zorko 1998: 179) in tako nastane nezveneči grlni zapornik, ki je v fonetični transkripciji označen s *q*,³⁸ izpričan je prehod *kd* > *d*, npr. *'du:əj* 'kdo' (Zorko 2009: 89), ohranjeni pa so tudi rezultati druge praslovanske palatalizacije (*k* > *c*), npr. *w 'ræci* 'v roki' (Zorko 2009: 37).

³⁸ Lahko tudi s *ʔ* ali *q* (prim. Kenda-Jež 2014: 29).

Raziskovalka palatalizirane oblike opaža tudi v panonski narečni skupini, npr. *sr'ma:ct'e* 'siromaki' (Zorko 1998: 106, 187).³⁹ Zanjso so značilne tudi naslednje premene: *kc > fc* (*f'cu:j* 'kcoj; zraven'; Zorko 2009: 227), *kt > št* (*s'to:* 'kdo'; Zorko 1998: 54) ter *ške > št'e* (*'muošt'e* 'moške'; Zorko 1998: 107). Tričlenski konzontančni sklop *skl* se v koroščini olajša v *sl* (*s'lēe:da/ s'lē:da* 'skleda'; Zorko 2009: 89; Zorko 1995: 27), *kw* pa lahko preide v *kl* (*'ci:ərkl'a* 'cerkev'; Zorko 1995: 57); prisoten je prehod *tj > k*, npr. *'kē:dn/ 'kē:dn* 'teden' (Zorko 2009: 89; Zorko 1995: 27). Slednje je značilno tudi za štajerski prostor, npr. *t'ra:iki/t're:ki* 'tretji', *'ka:īdn/'kē:dn* 'teden' (Zorko 2009: 171, 202).

Zveneči mehkonebni zapornik *g* pred nezvenečimi konzonanti in na koncu besede izgubi zven (*g > k*), npr. *'bu:ək* 'bog', *s'ni:ək/s'ne:īk* 'sneg' (Zorko 2009: 89, 153), ohrani pa se v števanovskem govoru. V koroških govorih se končni zveneči velar *-g* lahko premenjuje s *-x*, npr. *'bu:əx* 'bog', *b'ri:əx* 'breg', *p'ra:x* 'prag' (Zorko 2009: 37, 94), značilna je sekundarna palatalizacija velarov *g > j/i*, npr. *d'ru:ji* 'drugi', *'nqo:je* 'noge', *'rɔo:je* 'roge', *po'mo:j* 'pomagaj'; *d'ru:īga* 'drugega' (Zorko 2009: 37, 53),⁴⁰ protetični *g*-, npr. *g'ni:wa* 'njiva' (Zorko 2009: 53), ter prehod *gl > l* (*glix > 'lix*, *glej > 'lej*; Zorko 1995: 111). Samostalnik *hruška* ima ohranjeno različico z vzglasnim *g*-: *g'ruška*.⁴¹ Velar *g* lahko pred *e* preide v *d'*, kar je značilnost panonskih govorov, npr. *'ānd'eo* 'angel' (Zorko 1998: 106), sklop *gd* pa se olajša v *g* (npr. *'nēgi* 'nekje'; Zorko 1998: 67).

Za mehkonebni pripornik *x* Zinka Zorko navaja, da se v koroškem prostoru pojavlja kot proteza *h̃* pred zadnjimi vokali, npr. *'h̃a:īda* 'ajda', *'h̃uta* 'uta' (Zorko 2009: 89), tudi proteza *x*, npr. *'xani* 'oni' (Zorko 1995: 205), podobno v štajerskih govorih (pred *a*, *o*, *i*), npr. *'xɔo:dər* 'postelja', *'xi:īn/xi:n* 'inje' (Zorko 1995: 266, 295). Pestrejši razvoj je evidentirala v panonski narečni skupini, v kateri lahko vzglasni in izglasni *x* onemita, npr. *'la:če* 'hlače', *'li:ža* 'hiša', *'rien* 'hren', *g'ra* 'grah' (Zorko 1998: 91, 107;

³⁹ »[...] pred nekdanjo množinsko končnico *-i*, ki jo je kasneje zamenjala moška končnica *-je*; ta se izgovarja za nezvenečimi soglasniki kot mehki *-t'e*, za zvenečimi pa kot mehki *-d'e*« (Zorko 1998: 106).

⁴⁰ Drugotna oz. narečna palatalizacija velarov je značilna tudi za gorenjsko narečno skupino (prim. Orožen 2003: 503). Škofic (2001: 36) ugotavlja, da je mehčanje mehkonebnikov *k*, *g*, *x* v *č*, *j*, *š* pred sprednjima vokaloma *i* in *e* lahko v posameznih gorenjskih govorih redko, pojavlja se zgolj izjemoma oz. je vezano na zgolj nekaj besed (torej je leksikalizirano).

⁴¹ V psl. sta bili različici **grūša* in **krūša* 'hruška'. Slovenska različica *hruška* je nastala v osrednjih slovenskih narečjih iz oblike *kruška* (Snoj 2015). O prehodu *kr > xr* tudi v Ramovš (1924: 231).

Zorko 2009: 275), lahko pa *x* preide v *j*, npr. *pr'žienaj* 'pri ženah', *'mōja* 'muha', *no'je:t* 'noht', *st'ra:j* 'strah' (Zorko 1998: 107; Zorko 2009: 275);⁴² pogoste so tudi premene konzonantnih sklopov, npr. *xč* > *šč* (*'nišče/'ni:šče* 'nihče', *š'čerka* 'hčerka', *'šče:jš* 'hočeš'; Zorko 1998: 67; Zorko 2009: 275), pri čemer se lahko tak *šč* še naprej olajša v *č*- (*'či:* 'hči', *'niše* 'nihče'; Zorko 1998: 16, 77),⁴³ *xt* > *ft* (*f'teti* 'hoteti', *'šift* 'šiht; delo'; Zorko 1998: 20, Zorko 2009: 244),⁴⁴ *xt* > *št* (*š'teja* 'hotel'; Zorko 1998: 54, 77, 257). Na Koroškem je opazila prehod *xt* > *st* (*s'te:t* 'hoteti'; Zorko 2009: 89).

Tabela 10: Razvojne značilnosti fonemov *k, g, x*

Fonemi <i>k, g, x</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>k</i> > <i>q</i> (pomik glasu v grlo)	+		
<i>kd</i> > <i>d</i>	<i>'du:aj</i> 'kdo'		
<i>k</i> > <i>c</i> (palatalizirane oblike)	<i>w 'ræci</i> 'v roki'		<i>sr'ma:ct'e</i> 'siromaki'
<i>kc</i> > <i>fc</i>			<i>f'cuj</i> 'kcoj, zraven'
<i>kt</i> > <i>št</i>			<i>š'tq:</i> 'kdo'
<i>ške</i> > <i>št'e</i>			<i>'muošt'e</i> 'moške'
<i>kw</i> > <i>kl</i>	<i>'ci:ærkla</i> 'cerkev'		
<i>skl</i> > <i>sl</i>	<i>s'lɛ:da/s'lɛ:da</i> 'skleda'		
<i>tj</i> > <i>k</i>	<i>'kɛ:dn/'kɛ:dn</i> 'teden'	<i>t'ra:iki/t'rɛ:ki</i> 'tretji' <i>'ka:jdɛ/'kɛ:dn</i> 'teden'	
<i>g</i> > <i>k</i> (asimilacija po zvonečnosti)	<i>'bu:ək</i> 'bog' <i>s'ni:ək</i> 'sneg'	<i>s'ne:ik</i> 'sneg'	
ohranjenost - <i>g</i> pred pavzo			+ (štivanovski govor)

⁴² To se zgodi na koncu besede pri sklonskih morfemih in sredi besede med vokali. Možna je tudi redukcija takega *j*, npr. *st'ra:* 'strah' (Zorko 2009: 275). Koletnik (2008: 16) poudarja, da prekmurščina velarnega pripornika *x* ne pozna, saj ali onemi ali preide v *j*.

⁴³ Asimilacija *xč*- > *šč*- > *č*- je prisotna tudi na Koroškem, npr. *'či:æra* 'hči' (Zorko 2009: 89), ob tem pa je zabeležen tudi prehod *xč* > *šč* > *š*, npr. *'nəšj* 'nihče' (Zorko 2009: 89).

⁴⁴ Premena je zabeležena tudi v štajerskem narečnem prostoru, npr. *f'te:ti* 'hoteti'.

Fonemi <i>k, g, x</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>-g > -x</i>	<i>'bu:əx</i> 'bog' <i>'b'ri:əx</i> 'breg' <i>'p'ra:x</i> 'prag'		
<i>g > j/ĵ</i> (sekundarna palatalizacija velarov)	<i>d'ru:ji</i> 'drugi' <i>'nɔo:je</i> 'noge' <i>'rɔo:je</i> 'roge' <i>po'mo:j</i> 'pomagaj' <i>d'ru:ĵga</i> 'drugega'		
proteza <i>g</i>	<i>g'ni:wa</i> 'njiva'		
ohranjenost različice z <i>g-</i>	<i>g'ruška</i> 'hruška'		
<i>g</i> (pred <i>e</i>) > <i>d'</i>			<i>'ānd'eo</i> 'angel'
<i>gd > g</i>			<i>'nɛgi</i> 'nekje'
<i>gl > l</i>	<i>'lix</i> 'glih, ravno' <i>'leĵ</i> 'glej'		
proteza <i>ḥ</i> (pred zadnjimi vokali)	<i>'ḥa:ĵda</i> 'ajda' <i>'ḥuta</i> 'uta'		
proteza <i>x</i> (pred <i>a, o, tudi i</i>)	<i>'xaniĵ</i> 'oni'	<i>'xɔo:dər</i> 'postelja' <i>'xi:ĵn/'xi:n</i> 'inje'	
<i>x > ø</i>			<i>g'rā</i> 'grah' <i>'la:če</i> 'hlače' <i>'i:ža</i> 'hiša' <i>'rien</i> 'hren'
<i>x > j (> ø)</i>			<i>pɹ</i> 'žienaj 'pri ženah' <i>'mōja</i> 'muha' <i>st'ra:j/st'ra:</i> 'strah' <i>no'jɛ:t</i> 'noht'
<i>xč > šč > (č/š)</i>	<i>'či:əra</i> 'hči' <i>'nəšĵ</i> 'nihče'		<i>'niščel/'ni:ĵšče</i> 'nihče' <i>š'čerka</i> 'hčerka' <i>'šče:ĵš</i> 'hočeš' <i>'či:</i> 'hči' <i>'niše</i> 'nihče'
<i>xt > ft</i>		<i>f'tɛ:ti</i> 'hoteti'	<i>f'tɛ:ti</i> 'hoteti' <i>'šift</i> 'siht, delo'
<i>xt > št</i>			<i>š'teja</i> 'hotel'
<i>xt > st</i>	<i>s'tɛ:ɛ:t</i> 'hoteti'		

Fonemi *c*, *z*, *s* in *č*, *ž*, *š*

Za fonem *c* v analiziranih narečnih skupinah ni zabeleženega posebnega razvoja. Zveneča *z* in *ž* v položaju na koncu besede in pred nezvenečimi konzonanti izgubljata zvonečnost: *z* > *s* (*'mi:s* 'miz' (K), *'je:js* 'jez' (Š); Zorko 2009: 89, 153), *ž* > *š* (*'k'ri:š* 'križ', *'tɛe:ška* 'težka' (K), *'nu:oš* 'nož' (Š), *'k'riš* 'križ' (P); Zorko 2009: 89, 153; Zorko 1998: 92). V panonski narečni skupini predlog *z* pred *j* (< *n*) prehaja v *ž*, npr. *ž 'ji:in* 'z njim' (Zorko 1998: 20), izpričan pa je tudi prehod *sc* > *fc*, npr. *'pofco* 'poscal' (Zorko 1998: 16). V štajerskih govorih je bil evidentiran prehod *sc* > *xc*, npr. *'koxcj* 'kosci', *'p'ro:xcj* 'prasci' (Zorko 1995: 266). Zanimiv je razvoj konzonantnega sklopa *šč* – ta je lahko ohranjen, npr. v prleščini in prekmurščini (*'i:ščen* 'iščem', *na 'tešče*, *'pi:išče* 'pišče' (P); Zorko 1998: 54), lahko pa se disimilira v *xč* (*'pixče* 'pišče' (P); Zorko 1998: 77, Zorko 2009: 257) ali *št* (*'kūšt'er* 'kuščar' (P); Zorko 1998: 107). V vseh analiziranih narečnih skupinah je prisotna tudi olajšava *šč* > *š*, npr. *'go:ša* 'gošča', *'i:šem* 'iščem', *'piše* 'pišče', *'k'li:aše* 'klešče' (K) (Zorko 2009: 37, 89); *'k'leiše* 'klešče', *'go:ša* 'gošča', *'i:šem* 'iščem', *'lu:šit* 'luščiti', *og'ni:iše* 'ognjišče' (Š) (Zorko 1998: 129; Zorko 2009: 143, 153, 164); *'i:šen* 'iščem' (P) (Zorko 1998: 16, Zorko 2009: 275). V panonskem prostoru lahko nastane tudi drugotni sklop *šč* (< *xč*), npr. *'ščē:n* 'hočem', *'ščerka* 'hčerka' (Zorko 1998: 77, 91). V štajerski narečni skupini sta bili zabeleženi premeni *st-* > *št-* (*'št'ro:k* 'strok'; Zorko 2009: 190) in *čb* > *žb* (*'ž'bē:la* 'čebela', *'ž'bo:u* 'čebula'; Zorko 2009: 193), v koroščini pa *sk* > *šk* (*'šk'ri:ja* 'skrinja'; Zorko 1995: 27). Za koroški prostor je bilo izpostavljeno tudi štekanje, tj. značilni *š* pri kazalnih zaimkih in prislovih,⁴⁵ npr. *'šati/šēti* 'ta', *'šata* 'ta', *'š'netre* 'tu notri', *'š'tam* 'tam' (Zorko 2009: 38, 94; Zorko 1995: 112).⁴⁶ V vseh treh opazovanih narečnih skupinah sta ohranjena sklopa *črē-*, *žrē-* (na Koroškem se v sklop vrine še *g*: *žgrē-*), npr. *'č'rēšna/č'ri:ašna* 'češnja', *'čres/č'ri:as* 'čez'; *'žg're:be* 'žrebe' (K) (Zorko 2009: 53); *'č're:išja/č'ra:išja/č're:šja* 'češnja', *'čre'pi:ja* 'črepinja', *'ž're:be/ž'ri:ebe* 'žrebe' (Š) (Zorko 2009: 153, 164, 175); *'č'rē:šja/č're:išja* 'češnja', *'žre'bē:* 'žrebe' (P) (Zorko 1998: 16, 19, 31).

⁴⁵ Po Štrekljevem mnenju naj bi *š-* prevzeli po hiperredukciji iz oblike *vidiš* (> *viš* > *š*) (Zorko 2009: 38), Ramovš pa *š-* pojasnjuje z redukcijo členka *še* (> *šā* > *š-*) (Zorko 1995: 112).

⁴⁶ Več primerov najdemo pri Benko (<https://www.narecna-bera.si/>).

Tabela 11: Razvojne značilnosti fonemov *c, z, s* in *č, ž, š*

Fonemi <i>c, z, s</i> in <i>č, ž, š</i>	Koroška narečna skupina	Štajerska narečna skupina	Panonska narečna skupina
<i>z > s</i> (asimilacija po zvonečnosti)	' <i>mi:s</i> 'miz'	' <i>je:js</i> 'jez'	
<i>ž > š</i> (asimilacija po zvonečnosti)	' <i>k'ri:š</i> 'križ' ' <i>tɛ:ška</i> 'težka'	' <i>nu:ɔš</i> 'nož'	' <i>k'riš</i> 'križ'
predlog <i>z</i> pred <i>j</i> (<i>< n</i>) > <i>ž</i>			<i>ž</i> 'ji:in 'z njim'
<i>sc > xc</i>		' <i>koxcɨ</i> 'kosci' ' <i>p'ro:xcɨ</i> 'prasci'	
<i>sc > fc</i>			' <i>pɔfco</i> 'poscal'
<i>šč</i>			' <i>i:ščen</i> 'iščem' na 'tešče ' <i>pi:išče</i> 'pišče'
<i>šč > xč</i>			' <i>pixče</i> 'pišče'
<i>šč > št</i>			' <i>küšt'er</i> 'kuščar'
<i>šč > š</i>	' <i>go:ša</i> 'gošča' ' <i>i:šem</i> 'iščem' ' <i>piše</i> 'pišče' ' <i>k'li:əše</i> 'klešče'	' <i>k'lejše</i> 'klešče' ' <i>go:ša</i> 'gošča' ' <i>i:šem</i> 'iščem' ' <i>lu:šit</i> 'luščiti' <i>og'ni:iše</i> 'ognjišče'	' <i>i:šen</i> 'iščem'
<i>xč > šč</i>			' <i>ščɛ:n</i> 'hočem' ' <i>ščerka</i> 'hčerka'
<i>st- > št-</i>		' <i>št'ro:k</i> 'strok'	
<i>čb > žb</i>		' <i>ž'bɛ:la</i> 'čebela' ' <i>ž'bo:u</i> 'čebula'	
<i>sk > šk</i>	' <i>šk'ri:ja</i> 'skrinja'		
štekanje (značilni <i>š</i> pri kazalnih zaimkih in prislovih)	' <i>šɛti/šəti</i> 'ta' ' <i>šəta</i> 'ta' ' <i>š'tam</i> 'tam' ' <i>š'nɛtre</i> 'tu notri'		
<i>črě-, žrě-</i>	' <i>č'rěšna/č'ri:əšna</i> 'češnja' ' <i>čres/č'ri:əs</i> 'čez'	' <i>č're:išja/č'ra:išja</i> ' <i>č're:šja</i> 'češnja' ' <i>č're'pi:ja</i> 'črepinja' ' <i>ž're:be/ž'ri:ebe</i> 'žrebe'	' <i>č're:šja/č're:išja</i> 'češnja' ' <i>ž're'bɛ:</i> 'žrebe'
<i>žgrě-</i>	' <i>žg're:be</i> 'žrebe'		

Ugotovitve

Analiza kaže, da je največ sprememb konzonantov opaznih pri zvočnikih *l* in *v* ter da so pogoste premene konzonantnih sklopov. Nekateri pojavi so prisotni v govorih vseh treh narečnih skupin, npr. $l' > l$, $n' > j$, $n' > n$, rinezem, sekundarni *j*, $tl > kl$, $dl > gl$, $dn > gn$, $šč > š$, drugi z ozirom na dostopno gradivo povezujejo po dve narečni skupini, npr. koroške in štajerske govore ($n > \eta$, protetična glasova *j* in *g*, $tj > k$) ali štajerske in panonske ($\text{ʃ} > u$, $n' > \text{ʃ}$, $v > f$, $vl > bl$, $vm > xm$, $tl > l$, $dl > l$, $dl > bl$) ali koroške in panonske ($-m > -n$, $mn > ml$, $-vi- > -j-$). Nekaterne značilnosti razvoja konzonantov pa so prisotne na manjšem geografskem področju in niso značilne za celotno narečno skupino, npr. ohranjanje zvonečnosti v izglasju v števanovskem govoru. Kot specifično koroške značilnosti se kažejo npr. švapanje, uvularni *r*, $k > q$ in štekanje. Zabeležene posebnosti štajerskega prostora so npr. sekundarni *p*, sekundarni *b*, značilen razvoj konzonantnih sklopov ($tn > kn$, $-zd- > -z-$, $\text{čb} > \text{žb}$). V panonskem prostoru pa je ohranjen *n'*, opazen je pester razvoj zvočnika *j* ($j > g$, $j > k$, $j > d'$, $j > d\text{ž}$, $j > t'$), različni prehodi konzonantov ali njihova redukcija ($b > f$, $x > j$, $x > \emptyset$), ohranjen je sklop *šč*, prisotne so tudi različne premene konzonantnih sklopov, npr. $mn > vn/fn$, $mr > br$, $tm > km$, $kc > \text{f}\text{c}$, $xt > \text{š}t$, $x\text{č} > \text{šč}$. Iz razprav lahko razberemo, da je Zinka Zorko ob pogostih glasoslovnih pojavih navajala in ponazarjala tudi redkejša, dotlej še nezabeležena in nepojasnjena značilnosti razvoja konzonantov.

Sklep

V prispevku so na podlagi raziskav dialektologinje Zinke Zorko preverjene značilnosti razvoja konzonantov v slovenskem severnem, severovzhodnem in vzhodnem prostoru. Uporabljeno je bogato jezikoslovno gradivo iz avtoričinih treh znanstvenih monografij (Zorko 1995, Zorko 1998, Zorko 2009), v katerih so sistematično po jezikovnih ravninah prikazani izsledki terenskih raziskav, praviloma vezanih na govore v posameznih krajih (npr. Strojni na Koroškem, Pernicah, Mlakah; Hočah, Ponikvi, Pišecah; Radomerščaku, Cankovi, Andovcih). Osredinila sem se na avtoričin prikaz razvoja konzonantov in narečnih posebnosti konzonantnih sestavov v koroški, štajerski in panonski narečni skupini. Njihova klasifikacija in analiza sta omogočili izpostavitve specifik posameznih narečij in govorov (npr. pojava švapanja, sekundarne palatalizacije in rinezma, razvoja protetičnih

glasov, poenostavitve konzontančnih sklopov) ter olajšali primerjavo med različnimi narečnimi sistemi. Ugotovljeno je, da raziskovalka na konzontančne značilnosti bolj ali manj podrobno opozarja tudi v razpravah, ki so sicer vezane na neglasoslovno tematiko, npr. stavbarsko izrazje (Zorko 2009: 83–92). Podaja temeljne in pomembne razločevalne konzontančne značilnosti, ob tem pa je iz gradiva mogoče razbrati tudi dodatne konzontančne značilnosti, ki jih avtorica (predvidoma zaradi drugih vsebinskih poudarkov in/ali omejitve prostora ob objavi) posebej ne omenja (npr. ob opozorilu na preglas $a > e$ za palatalnimi soglasniki v strojinskem govoru razpoznamo tudi prehod $sk > šk$: *š'ku:ərje* 'skorja'; Zorko 2009: 37). To pomeni, da je v prispevkih Zinke Zorko prisotno bogato narečno gradivo lahko tudi izhodišče za nadaljnje raziskave. Posebej zanimivo je bilo opazovanje raziskovalkega načina podajanja znanstvenih dognanj, ki razkriva njeno senzibilnost, zaznavanje potankosti in predanost svojemu delu. Ugotovljeno je, da so v njenih razpravah izpostavljeni tudi dragoceni podatki, npr. o pogostosti posameznih prvin in njihovi generacijsko vezani rabi.

Zinka Zorko je zapustila bogat popis narečne dediščine, ki nas v digitalni dobi ob hitrem jezikovnotehnološkem razvoju in težnji po čim hitrejšem iskanju informacij nagovarja, da ga predstavimo tudi v spletni obliki oz. preoblikujemo in pripravimo za spletne prikaze glasoslovnih značilnosti posameznih narečij.⁴⁷

Literatura

Anja BENKO, *Narečna bera*. Dostopno na: <https://www.narecna-bera.si/koroska-narecja/nekatero-temeljne-znacilnosti-koroskih-narecij> (pridobljeno 10. 10. 2022).

Marc L. GREENBERG, 2002: *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Aristej.

Marko JESENŠEK, 2022: Zinka Zorko in Pleteršnikovi dnevi. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

Karmen KENDA - JEŽ, 2014: Fonetična transkripcija. *Slovenski lingvistični atlas 1* (SLA 1). Spletna izdaja. Dostopno na portalu Fran: https://fran.si/150/sla-slovenski-lingvisticni-atlas-1/datoteke/SLA1_Foneticna-transkripcija.pdf (pridobljeno 10. 10. 2022).

–, 2009: Soglasniški sklopi v cerkljanskem narečju, *Jezikoslovni zapiski* 15/1–2, 141–172.

⁴⁷ O interaktivnem prikazu jezikovnega gradiva na podlagi urejenih podatkovnih zbirk in posebej o pripravi interaktivnega *Slovenskega lingvističnega atlasa* prim. Škofic (2013).

Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje*. (Zora, 12). Maribor: Slavistično društvo.

– –, 2008: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. (Zora, 60). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

Tine LOGAR, 1996: Konzonantni sistemi v slovenskih narečjih. *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 30–35.

Martina OROŽEN, 2003: Konzonantski sklopi v slovenskem jeziku. *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. (Zora, 26). Maribor: Slavistično društvo. 503–510.

Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Marko SNOJ, 2015: *Slovenski etimološki slovar*. Spletna izdaja. Dostop 10. 10. 2022 na: www.fran.si.

SSKJ²: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja Spletna izdaja, 2014. Dostop na: www.fran.si (pridobljeno 10. 10. 2022).

Matej ŠEKLI, 2014: *Primerjalno glasoslovje slovanskih jezikov I: Od praindoevropščine do praslovanščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

– –, 2009: Merila določanja mej med slovenskimi narečji in podnarečji. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. (Obdobja, 26). Ur. Vera Smole. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 291–318.

Jožica ŠKOFIC, 2013: Priprava interaktivnega Slovenskega lingvističnega atlasa, *Jezikoslovni zapiski* 19/2, 95–111.

– –, 2001: *Govorica jih izdaja. Skica govora kovaške Krope*. Kropa: Tomco.

Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline*. (Piramida, 3). Maribor: Kulturni forum.

– –, 1998: *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora, 6). Maribor: Slavistično društvo.

– –, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. (Zora, 64). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

KONSONANTISCHE MERKMALE DES KÄRNTNERISCHEN, STEIRISCHEN UND PANNONISCHEN DIALEKTRAUMES (AM BEISPIEL DES MATERIALS VON ZINKA ZORKO)

Ausgehend von der Forschung der Dialektologin Zinka Zorko werden im Beitrag Merkmale der Konsonantenentwicklung in den nördlichen, nordöstlichen und östlichen Gebieten Sloweniens unter die Lupe genommen. Die Betrachtung erfolgt anhand des reichhaltigen Sprachmaterials, veröffentlicht in drei wissenschaftlichen Monographien

von Zinka Zorko (1995, 1998 und 2009). Der Fokus liegt auf ihren Ausführungen zur Konsonantenentwicklung und zu den dialektalen Besonderheiten einzelner Konsonantensysteme, die der kärntnerischen, steirischen sowie der pannonischen Dialektgruppe eigen sind. Die Klassifizierung und Analyse von Zorko ermöglichen, Besonderheiten einzelner Dialekte und Mundarten hervorzuheben und Vergleiche zu ziehen, zumal sie sowohl Gemeinsamkeiten als auch wesentliche konsonantische Unterscheidungsmerkmale festlegte, so z. B. die Erhaltung der Stimmhaftigkeit am Wortende in der Mundart des Ortes Števanovci. Als spezifische kärntnerische Merkmale kann man folgende nennen: „švapanje“, (d. h. die Aussprache des *l* als bilabiales *ʋ* vor den hinteren Vokalen), die Entwicklung des uvularen *ř*; der Übergang von *k* zu *q*. Spezifische Merkmale des steirischen Raumes sind das sekundäre *p*, das sekundäre *b*, die typische Entwicklung von Konsonantenclustern (*tn > kn*, *-zd- > -z-*, *čb > žb*). Spezifisch für den pannonischen Raum sind das erhaltene palatale *n'*, verschiedene Entwicklungen des j-Gleitlautes (*j > g*, *j > k*, *j > d'*, *j > dž*, *j > t'*), die Übergänge *b > f* und *x > j* (auch die Entwicklung von *x > ø*), der erhaltene Cluster *šč*, Veränderungen in den Konsonantenclustern (*mn > vn/fn*, *mr > br*, *tm > km*, *kc > fc*, *xt > št*, *xč > šč*). Besonders interessant war die Beobachtung der Art und Weise, wie Zorko ihre wissenschaftlichen Ergebnisse präsentierte, was von ihrer Sensibilität, ihrem Sinn für Details und ihrem Engagement für die Forschungsarbeit zeugt. Ferner wurde festgestellt, dass Zinka Zorko wertvolle Daten über die Häufigkeit der einzelnen Phänomene und ihre generationengebundene Verwendung hervorheben wusste.

Glagoli v govoru Malečnika

Irena Stramljič Breznik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, irena.stramljic@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.6>

ISBN 978-961-286-694-5

V prispevku na podlagi besedja iz govora Malečnika, ki so ga ljubiteljsko zbrali krajani, in lastne narečne kompetence izpostavljam izbrane glagole ter opazujem njihove značilnosti: kakšen je njihov izvor, kakšne so besedotvorne značilnosti, v katerih slovarskih virih jih še lahko srečujemo in kakšne morebitne kvalifikatorske oznake nosijo. Nekatere izmed njih tudi poskusno razvrstim po pomenskih skupinah.

Ključne besede: narečje, besedotvorje, glagoli, prevzemanje

The paper examines selected verbs from the vocabulary of the speech of Malečnik, which was collected by the inhabitants of Malečnik themselves. Based on the author's knowledge of the dialect, the selected verbs are described in terms of their origin, word-formation characteristics, inclusion in dictionaries and potential dictionary style labels. Additionally, some verbs are classified into semantic groups.

Key words: dialect, word-formation, verbs, borrowing, Pannonian dialect group, Malečnik local speech

Uvod¹

Govor vasi Metava pripada zahodnemu slovenskogoriškemu podnarečju (Koletnik 2001), kar je posledica opravljenih dodatnih raziskav, s katerimi sta bili uveljavljeni dve novosti glede na Ramovševo (Ramovš 1931, 1935: 174) delitev panonske narečne skupine. Namesto goričanskega narečja je bil vpeljan izraz slovenskogoriško narečje in ločeno je zahodno slovenskogoriško podnarečje od vzhodnega.

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (2020–2025) vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Samoglasniški sestav govora je prvič v shematični obliki dialektološko predstavila Zinka Zorko (1993: 193–207). Analiza izbranega tipa leksemov, tj. okrog sto pogostejših samostalniških germanizmov, je bila na podlagi lastne narečne kompetence in razpoložljivega že zbranega gradiva (Koletnik 2001) objavljena (Stramljič Breznik 2004) po metodologiji kontaktne lingvistike, ki raziskuje jezikovne stike in prevzemanje (Filipović 1986).

Germanizme je kot prevzete prvine ali besede (Toporišič 2006: 62–63; 1992: 218), ki po stopnji prilagojenosti vključujejo sposojenke (Toporišič 1992: 299–300; Snoj 2006: 346) in tujke (Toporišič 1992: 334; Snoj 2006: 346), mogoče natančneje opredeliti kot iz nemščine prevzete besede (*merkati*) ali skladske zveze (*hoditi k nogam*), ki v knjižno normo niso sprejete, čeprav kažejo popolno prilagojenost.

Analiza dela samostalniških germanizmov v govoru vasi Metava, ki je eden od zaselkov krajevne skupnosti Malečnik-Ruperče, je potrdila tri temeljne skupine morfoloških prilagoditev, ki v veliki meri kažejo težnjo po čim večjem približevanju prevzetih prvin (narečnemu) sestavu jezika prevzemnika. Pri t. i. ničti premorfemizaciji je temeljna prilagoditev potekala na fonetični ravni, zato je šlo v tem primeru le za spolsko uvrstitev takih samostalnikov (npr. *glit* ‘člen(ek)’ ← nem. *das Glied*). Zanimivo je, da tudi v narečju prevladujejo zgledi, pri katerih se ohranja spol prevzetih besed (npr. *virt* ‘gospodar’ ← nem. *der Wirt*). Drugo skupino predstavljajo besede s popolno prilagoditvijo na oblikoslovni ravni, kjer gre za podomačenje oz. dodajanje domačih končnic s težnjo po ohranitvi istega spola, kot je v jeziku dajalcu (npr. iz nemščine prevzeto obrazilo *-inga* (Striedter-Temps 1963, 75–76), ki je postalo tvorno, zlasti v narečjih ob prevzeti podstavi (*foringa*, *rajtinga*, *štrafinga*), uveljavilo pa se je tudi ob domači podstavi (*prepiringa*). V tretjo skupino sodijo primeri, kjer gre na eni strani za prilagajanje besedotvornih obrazil oz. velika fonetična prilagoditev zabrisuje jasne morfemske meje in s tem tvorjenost prevzetih besed (npr. *farcajg* ← nem. *das Feuerzeug*), na drugi strani pa gre za vključevanje prevzetih prvin v domač tvorbeni model (npr. *die Pflanze* → *flanca* → *flanc-ati* ‘saditi’. Opazovanje besedotvornih prilagoditev je lahko izjemno težko, saj je razpeto med etimološkim diahronim načelom, kdaj in kako je bila beseda sprejeta, in med besedotvornim sinhronim načelom, po katerem je mogoče o tvorjenki govoriti le, če obstaja izrazna in pomenska povezava med njo in podstavo istodobno.

Pogostost germanizmov je večja v nekaterih pomenskih poljih, kot so človek, rastline, predmetnost, v okviru katerih se pojavljajo. Gre za besedje,

pri katerem je število pojavitev oz. njegova frekvenca pričakovano najvišja, ker zadeva temeljna vsebinska področja vsakdanjega sporazumevanja (Stramljič Breznik 2004).

Načrtno raziskovanje narečnih značilnosti govora Malečnika

Zinka Zorko nas je vzgajala v spoštovanju lastnega narečja in spodbujala sodelovalno povezovanje s svojim lokalnim okoljem pri ohranjanju narečne besede, zato smo se tri slovenistke odzvale pobudi krajanov Malečnika, ki so ljubiteljsko zbrali okrog tisoč besed in si jih želijo izdati v elektronski ali knjižni obliki kot del načrtovane krajevne monografije.

Nastal je celovit dialektološki opis malečniškega govora (Koletnik 2022: 53–75) s predstavitvijo glasoslovnih, oblikoslovnih značilnosti in analizo besedja, zbranega po vprašalnici za Slovenski lingvistični atlas, v katerem so izpostavljeni tipični panonizmi (npr. *ba'ru.se* 'brki', *'bu:ha* 'bolha'), predvsem pa veliko prevzetih besed, ki so večinsko germanskega (npr. *'aj:mar* 'vedro' ← nem. *Eimer*, *'xa:mer* 'kladivo' ← nem. *Hammer*) in v manjši meri romanskega izvora, sicer največkrat prevzeti prek nemščine (*'cu:ker* 'sladkor' ← prek nem. *Zucker* iz it. *zuccher* < lat. *saccharum* < gr.).

Za krajevni govor je značilna izguba tonemskih nasprotij in poznejše daljšanje starih skrajšanih akutiranih in kratkih novoakutiranih samoglasnikov, zato se razlikujejo odrazi zanje. Naglašeni samoglasniki so samo dolgi in težijo k diftongizaciji. Soglasniški sestav se od knjižnega bistveno ne razlikuje, drugačna je le razvrstitev. Oblikospreminjevalni in oblikotvorni vzorci ohranjajo izvirne slovanske končnice, vsa tri števila in spole, razlike v odnosu do knjižnega jezika so pri posameznih sklonskih morfemih (Koletnik 2022: 73).

Šestdeset germanizmov, družljivih v tri tematske sklope: a) hrana in obroki (npr. *ajeršpajz* -a m ← *die Eierspeise* 'cvrtnjak, jed iz jajčnega testa'); b) pijača/tekočine (npr. *jesih* -a m ← *der Essig*) in c) pripomočki/posoda (npr. *bajndlek* -a m (bajdl) ← *Wandl* 'ponev'), je analizirala Alenka Valh Lopert (2021: 76–91). Ugotovila je, da je v govoru veliko germanizmov, ki so z ustreznimi oznakami vključeni tudi v sodobne jezikovne priročnike, kot sta SSKJ 2 in SP 2001). Čeprav govorci poznajo ustrezne knjižne izraze, jih vendarle želijo ohraniti kot izraz živega govora, saj s sociolingvističnega vidika ob ustrezni funkcionalni, pokrajinski in položajski rabi le-ti predstavljajo dragoceni regio-, idio- in sociolektalni pojav (Valh Lopert 2022: 89).

K obravnavi besedja malečniškega govora prispeva tudi raziskava, ki je povezala narečjeslovni in besedotvorni pristop (Stramljič Breznik 2022: 92–108) in je pod drobnogled vzela občnoimenska poimenovanja oseb ter njihove besedotvorne značilnosti. Jezik odraža antropocentrični pogled na svet, zato so poimenovanja, vezana na podkategorialno sestavino spola živo in človeško, številna in posledično obrazilno raznolika. Poimenovanja vsebujejo mnogo konotacije in tudi vrednostnih ocen, kar potrjuje opravljena analiza.

Poimenovanja oseb so bila kategorizirana v dve temeljni skupini, in sicer na prevzeta iz nemščine zaradi dolgotrajnega kulturnozgodovinskega vpliva ali pa nastala kot tvorjenke po zakonitostih slovenskega tvorbenega sistema tako, da poimenovanja oseb izhajajo iz zanje tipičnih glagolskih dejanj (*frakšlar*-ja m ‘pretirani radovednež’ ← *kdor frakšla* ← *frakšlati* ← prim. nem. *frakseln*); pridevniških lastnosti (*püklavec* ‘grbavec’ ← *kdor je puklav* ← *puklav* ← prim. nem. *Puckel* ‘grba’, kar ustreza knjiž. nem. *Buckel*); samostalniških značilnosti (*lampač* ‘kdor ima velik trebuh’ ← *kdor ima lamp* ← prim. nem. *wamp* ‘trebuh’; *lamp* nastal po disimilaciji iz *vamp*); ali pa so nastala le s pomenskim prenosom poimenovane stvari na osebo zaradi kake skupne podobnosti (*vozek* ‘vodljiva, lahko tudi prizadeta oseba’ ← pom. prenos: *vozek* ‘majhen voz’; motivirajoče je lahko enostavno upravljanje majhnega, preprostega vozila in prenos na enostavno vplivanje in manipuliranje z osebo).

Besedje malečniškega govora ni bilo zbrano izčrpno in sistematično na osnovi vprašalnic za zbiranje narečnega gradiva, a zbirka besed ima čustveno in identifikacijsko vrednost, saj je nastala iz ljubiteljske zagnanosti krajanov, ki vsaj del svojega govora želijo rešiti pred pozabo. Njihov pristop pa hkrati pomenljivo govori o zaznavanju in sprejemanju lastnega govora ter iskanju tega, kar sami prepoznavajo kot značilnost svojega narečja (Stramljič Breznik 2022: 105).

Gradivni vir

Besedja malečniškega govora se lotevam s perspektive glagolov in uporabljam isti vir, kot v raziskavah, opravljenih leta 2021 in objavljenih v letu 2022, tj. interni zbir besedja iz malečniškega govora s 1.066 enotami, ki so ga pripravili krajanjani. Vnos besed je avtoriziran, glavnino besed so prispevali štirje krajanjani in dve krajanki. Zapisi besed so neenotni in so slušni približek izgovoru. Pomeni so podani največkrat s knjižnimi sopomenkami

(*apdekati* ‘pokriti, polepiti’) ali z opisno razlago (*fasati* ‘dobiti po riti, biti tepen’). Opazila sem, da se avtorji včasih dopolnjujejo oz. popravljajo v zapisu in pomenu. Trenutna verzija je v programu Excel s štirimi stolpci, naslovljenimi z: narečna (tj. zapis narečne besede), slovenska (zapis pomena ali sopomenke v knjižnem jeziku), avtor in opomba. Iztočnice so razvrščene abecedno, brez pripisanih besednovrstnih oznak ali njihovih slovničnih oblik. Glagoli so zapisani v nedoločniški obliki (*biksati*) ali kot t. i. pogovorni nedoločnik (*ajnfarat*), tj. tradicionalno imenovan kratki nedoločnik, ki je tipičen v pogovornem jeziku na mestu knjižnega nedoločnika (Toporišič 1966: 264–265).

Narečna	Slovenska	Avtor	Opomba
abdekati	pokriti, polepiti	O	
ahtati	paziti	LB	
ajnfarat	utekanje motorja	JMK	
am vzeti	opaziti	LB	
amvzeti	zavzeti se za koga	JMK	L. B. opaziti
antati se	tožiti se po čem	LB	
aufregati se	razburjati se	LB	nazaj govoriti, oporekati
biksati	loščiti, počenjati neumnosti	JMK	
binčiti	brčiti	JMK	
bižati	lulati	LB	
cankati	kapljati	JMK	
cinglati	zvoniti	JMK	
cukati	vleči	JMK	
cumati	dremati	JMK	
cvikati	se bati	JMK	

Slika 1: Izpis glagolov od a do c

Metode dela

Iz nabora zbranih besed sem najprej izpisala vse glagole. Pri obdelavi besedja sem izhajali iz poknjižene oblike. Če ji za slovničnimi lastnostmi sledi kvalifikator ali označevalnik, pomeni, da je glagol s to oznako zajet tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ 2) ali *Slovenskem pravopisu* (SP 2001). Če je beseda v obeh slovarjih navedena z različnima oznakama, sta kvalifikatorja ločena s poševnico. Temu sledi zapis oblike kot v viru,

narečni izgovor v oglatem oklepaju, nato pomen, razpoložljiva etimološka razlaga in navedba v zgodovinskih ali narečnih slovarjih, dostopnih na portalu Fran.si, ali drugih dostopnih virih.

Izraz *poknjiževanje* (Kumin Horvat 2018: 17–18) pomeni preoblikovanje narečne oblike v knjižno in poteka na različnih jezikovnih ravneh, ki se v isti besedi lahko celo kombinirajo. Za konkretno gradivo so bili upoštevani naslednji tipi:

- (a) Poknjiževanje na glasovni ravni zajema črkovno pretvorbo narečne besede z grafemi, ki so najbližji slovenski knjižni abecedi (*krümpati* → *krumpati*).
- (b) Poknjiževanje na pravopisni ravni pomeni uskladiti zapis s knjižno normo, pri glagolu to pogosto pomeni pogovorni nedoločnik pretvoriti v knjižni nedoločnik (*ajnfarat* → *ajnfarati*) ali izbrati ustrezno obliko glede na normo zapisa skupaj ali narazen (*am vzeti* → *amvzeti*).
- (c) Velikokrat pa je poknjižena oblika rezultat več sprememb, kot je npr. v primeru *klükati* → *kljukati*, kjer je uveljavljena prilagoditev na glasovni (*ü* → *u*) in pravopisni ravni (*l* → *lj*).

Kratek besedotvorni oris glagolov slovenskega knjižnega jezika

Za lažje razumevanje tvorbenih značilnosti zbranih narečnih glagolov je smiselno na kratko predstaviti besedotvorne zmožnosti glagolov knjižnega jezika, saj po podobnih tvorbenih vzorcih lahko le-ti nastajajo tudi v narečju.

Glagoli so lahko korenski, tj. netvorjeni (*hoditi*), ali tvorjeni (*pre-hoditi*, *hod-k-ati*). V podstavi tvorjenih glagolov so lahko samostalniki, pridevniki, prislovi, lahko pa tudi sami glagoli, ki so modificirani s prislovno sestavino. V skladu s tem ločimo glagolske izpeljanke (In), tvorjenke iz predložne zveze (Tpz), modifikacijske izpeljanke (Im) in sestavljenke (Se).

Izsamostalniške glagolske izpeljanke nastajajo iz samostalnikov s pomočjo t. i. primitivov oz. primarnih glagolov (Vidovič Muha 1988: 17–21) *delati/narediti*, *imeti*, *biti*, *postati/postajati*, *dati/dajati*. Skladenjske podstave lahko ločimo glede na vezljivostne lastnosti vsakega od primitivov v naslednje skupine: (a1) *delati/narediti* Sam 4 (*gub-ati* ← *delati gube*, *korak-ati*); (a2) *delati* Sam 6 (*pluž-iti* ← *delati s plugom*, *blat-iti*); (b1) *biti* Sam 1 (*kralj-evati* ← *biti kralj*, *carj-evati*); (b2) *biti* Predl + Sam (*gnezd-iti* ← *biti v gnezd*, *orkestr-irati*); (c1) *dati/dajati* Sam 4 (*financ-irati* ← *dati finance*, *gnoj-iti*); (c2) *dati* Predl + Sam (*cement-irati* ← *dati v cement*,

filtr-irati); (d) postati/postajati Sam 1 (*doktor-irati* ← *postati doktor, hlap-eti*); (e) imeti Sam 4 (*dolg-ovati* ← *imeti dolg, maš-evati*). Glagolske tvorjenke iz predložne zveze nastajajo s katerim izmed glagolskih primitivov in samostalniške predložne zveze. Predlog je ob samostalniku, ki nastopa v podstavi tvorjenke (*ob-glav-iti* ← *dati ob glavo*), ali pa se nahaja ob samostalniku, ki ni izražen v tvorjenki (*pred-roč-iti* ← *dati roke pred*).

Tudi izpridevniške glagolske izpeljanke nastajajo s primitivi, ob katerih se pojavljajo pridevniki, le da je ta tvorba manj pogosta kot izsamostalniška. Med omenjenimi primitivi pa so tvorbeno aktivnejši (Toporišič 2000: 212) delati Prid (*sladk-ati* ← *delati sladko, enač-iti*); biti Prid (*divj-ati* ← *biti divji, nor-eti*); postajati Prid (*bled-eti* ← *postajati bled, zelen-eti*) in imeti (za) Prid (*mil-ovati* ← *imeti za milega, ljubk-ovati*).

Glagoli z istimi primitivi nastajajo še iz prislovov, vendar tvorba ni pogosta, npr. delati Prisl (*enač-iti* ← *delati enako*), je pa med produktivnejšimi tvorba iz medmetov, npr. delati Medm (*čof-ati* ← *delati čof, gag-ati, hops-ati, huk-ati, ah-ati*).

Glagolske modifikacijske tvorjenke obsegajo glagolske modificirane izpeljanke in sestavljenke. Pomeni modificiranih glagolskih izpeljank se kategorizirajo v tri skupine (Toporišič 2000: 225). Posebnost je, da se vpona ali infiksi umesti med koren in glagolsko obrazilo. Razlikujemo manjšalno-ljubkovalni pomen glagolov, npr. *bož-k-ati* ← *rahlo božati*, drugi infiksi so še: -čk- (*poj-čk-ati*), -c- (*jok-c-ati*), -ic- (*stop-ica-ti*), -lj- (*skak-lj-ati*) in -ik- (*bel-ik-ati*). Večalno-slabšalni pomen pa izražajo infiksi -ast- (*lom-ast-iti*), -ih- (*sop-ih-ati*), -uh- (*drem-uh-ati*), -ič- (*besedi-č-iti*). Oblikoslovna kategorija nedovršnih ponavljalnih glagolov je hkrati tudi besedotvorna kategorija, izrazljiva s skladenjsko podstavo, npr. *kup-ova-ti* ← *večkrat kupiti, zaproš-a-ti*.

Med sestavljenke uvrščamo vse predponjene glagole (z izjemo tistih, ki so nastali iz predložnega samostalnika in se uvrščajo med izpeljanke iz predložne zveze) ne glede na to ali so naglašeni (*sò-oblikováti*) ali nenaglašeni (*do-sóliti*) Navajamo primere za vsako izmed predponskih obrazil (Toporišič 2000: 214–223): -a (*atonirati*), ab-/am-/abs- (*abdicirati, amputirati, absolvirati*), ad-/a- (*adaptirati, asanirati*), de-/dez- (*depolitizirati, dezangažirati*), dis-/di- (*diskriminirati*), do- (*dozidati*), e- (*emigrirati*), iz- (*izteči*), izpo-/spo- (*izpopolniti*), izpod-/spod- (*izpodsekati*), izpre-/spre- (*izpregovoriti*), na- (*naložiti*), nad- (*nadzidati*), ob-/o- (*obdarovati, opasati*), od- (*odlomiti*), po- (*popisati*), spo- (*spopasti se*), pod- (*podčrtati*), pre- (*prestaviti*), spod- (*spodkopati*), spre- (*spregledati*), pred- (*predlagati*), pri- (*prinesti*), pro- (*proučiti*), pro-² (*promovirati*), raz- (*razrezati*), s-/se-/

sn- (*speti, sešiti, sniti se*), s²/se-/sn- (*spustiti, sesipati, snesti*), u- (*ubiti*), v-/u- (u- pred v-), pred samoglasnikom (*vbrizgati, uvajati, uokviriti*), vz-/z-/v- (pred ž, s)/se- (pred g)/s- (*vzdigniti, vžgati, segreti, skočiti*), z-/s-, za- (*zaiti*), zoper- (*zoperstaviti se*).

Kalkirane glagolske besedne zveze in tvorjenke

Med glagoli je precej germanizmov, zato je treba upoštevati še iz zgodovine knjižnega jezika znane besednozvezne ali enobesedne glagolske kalke iz nemščine.

Zelo obsežno študijo o deležu iz nemščine prevzetih glagolov je opravila Majda Merše (2013: 249–295) v več razpravah, med katerimi je za naslovno tematiko še posebej zanimiv in uporaben njen prispevek o glagolih v slovarjih 18. stoletja (Merše 2013: 281–295). Analiza je pokazala na precej spremenjen glagolski besedni sestav med knjižnim jezikom 16. stoletja in izpričanimi tiskanimi in rokopisnimi slovarji 18. stoletja.

Tako Gutsmanov slovar iz druge polovice 18. stoletja na novo vključuje pri protestantih še neopažene glagole s prevzeto izpredložno predpono *zu-* ob domačem glagolu (*cugledati* ‘zuschauen’, *cujiti* ‘zugehen’, *cupihati* ‘zublasen’, *cupriti* ‘zukomen’, *cuzrasti* ‘zuwachsen’).

Pogosti so bili glagoli s prevzeto predpono *an-* (npr. *anvzeti se, anjemati se*) z glasoslovno različico *am-* (*amgre* ‘angehen’, *amusame se* ‘sich annehmen’, *amtiče* ‘geht an’).

Kot posebno skupino pa omenja glagolske kalke, sestavljene s prevedeno prislovno sestavino (npr. *doli vdariti* ‘abschlagen’). Jezik 16. stoletja že izkazuje nekaj takih primerov, npr: *čezdati, čezjemati, čezkrščovati* ipd.). Več takih glagolskih kalkov je v Gutsmanovem slovarju, saj je bila na tem delu ozemlja nemščina močnejše prisotna (*čriezzrastiti* ‘überwachsen’, *čriezznesti* ‘übertragen’, *črežživeti* ‘überleben’). Od 16. stoletja dalje se opazno poveča tudi število glagolov s prislovno sestavino *doli* (npr. *doli djati – doldjati*), ki se v Pohlinovem slovarju nekoliko reducira, čeprav se po avtoričini presoji to ne ujema s takratno živo rabo jezika. Hipolit v svojem slovarju takim glagolom dodaja veliko sopomenk (npr. ob *doli vzeti* in *doli jemati* navaja še *bolan, bolehav inu slab postati, muč zgubiti, ob muč priti, oslabeti, omagati* ipd.)

Tako spremenjeno sliko v rabi glagolov 16. stoletja v odnosu do rabe v 18. stoletju avtorica pripisuje vplivu tujih slovarjev, po katerih so se slovarpisci 18. stoletja zgledovali, in sočasni rabi (Merše 2013: 290–292, 295).

Sinhrono umestitev tovrstnih eno- ali večbesednih glagolskih kalkov, ki so s stališča knjižnega jezika stilno zaznamovani, je podala Vidovič Muha (1984: 245–256, 1988, 2011). Take zveze prislova in glagola je glede na vlogo podstavnega prislova možno uvrstiti v pet skupin (Vidovič Muha 2011: 81–82):

- (1) Tvorjenke, pri katerih prislov (brez vidske funkcije) nadomešča predponsko obrazilo, npr.: *dolileči – uleči se; noterpasti – vpasti*.
- (2) Tvorjenke, pri katerih je prislov v vlogi pomenske okrepitve sestavnega glagola, npr.: *doli poklekniti, doli postaviti*.
- (3) Tvorjenke, pri katerih je prislov (ob nesestavnem glagolu) pomensko odveč, npr.: *dolipasti –pasti, gorirasti – rasti*.
- (4) Tvorjenke s sopomenko v današnjem knjižnem jeziku, ki je lahko izpeljanka ali sestavljenka, npr.: *dolijemati – hujšati, goridati – vzdigniti, nahdati – popustiti*.
- (5) Tvorjenke, ki imajo v podstavi zvezo glagola s krajevnim prislovom, npr.: *naprej peti, vkup stopiti*.

Med gradivno zabeleženimi glagoli je nekaj redkih primerov (npr. *amvzeti, gor si priti*), spregledani pa so v govoru pogosti primeri, kot so: *dol sestiti – sestiti, dol skočiti – skočiti, dol pasti – pasti* ali *gor vstati – vstati, gor zdigniti – dvigniti, gor plezati – plezati, gor pisati – zapisati, gor gledati – zavidati, ne privoščiti komu, coj nositi – prinašati* ipd. (Rajh 2010). Tovrstne kalke iz nemščine še posebej pogosto sestavljajo kombinacije glagolov *vzeti, iti, priti* in *dati* ter smernih prislovov *gor, dol, noter, ven, naprej* in *nazaj*.

Struktura prikaza

Glagoli so glede na prevzetost domači (*kljukati*) ali prevzeti (*vandrati*). Pogosto gre za germanizme, ki so sprejeti iz sosednjih stičnih jezikov, vendar so tvorbeno in oblikoslovno prilagojeni jeziku prevzemniku. Včasih celo tako zelo, da je za njihov izvorni pomen potrebna etimološka razlaga.

Strukturni prikaz izbranih narečnih glagolov vsebuje neonaglašeno poknjiženo iztočnico, spregatveni vzorec za 1. osebo ednine. Sledi vir za morebitni kvalifikator: kadar nastopata dva ali eden, ločena s poševnico, je prva oznaka iz SSKJ 2, druga iz SP 2001. V primeru, da je glagol kvalifikatorsko označen le v enem viru, velja, da je pred poševnico tisti iz SSKJ 2, za poševnico pa iz SP 2001. Če kvalifikatorja ni, pomeni, da glagol ni zajet v nobenem od obeh slovarskih virov knjižnega jezika. Za znakom ►

je zapis glagola iz vira, ki mu v oglatem oklepaju [] sledi narečni zapis. Znakoma ■ ← sledi izvor, etimologija ali pa besedotvorna razlaga glagola. Kadar gre za prvine, prevzete iz drugih jezikov (večinoma iz nemščine), je posebej dodana črka G (G – germanizem), redkeje (R – romanizem). Kateri vir je uporabljen za etimologijo, je nakazano s kratico dela (SES ali ESSJ). Redek je frazeološki pomen, označen s polnim krožcem ●. V razdelku viri so navedeni vsi spletno dostopni slovarji portala Fran.si, v katerih se glagol nahaja, oz. tudi še morebitni drugi viri, ki so bili uporabljeni pri njegovi razlagi.

Predstavitev izbranih glagolov malečniškega govora

abdekati -am dov. ► apdekat [ap'de:ɪkat]² ‘pokriti, zaščititi, zlasti pri barvanju’; ■ G ← nem. *abdecken* ‘v enakem pomenu’; NSSNS; viri: SSM;

ahtati -am nedov. ► ahtat -(č)em [ˈa:xtat] ‘paziti, čuvati’; ■ G ← nem. *achten* v enakem pomenu; NSSNS; viri: V, B16, ČV, Z, Bo;

amvzeti -em dov. ► an vzet/anvzet [ˈa:nv'zɛ:t] ‘zavzeti se za koga’; ■ G ← nem. *sich annehmen* ‘zaščititi, ubraniti, zavzeti se’; NSSNS; viri: Po;

avfregati se -am nedov. ► aufregat se [ˈaʊ:fʀɛ:ɡat se] ‘razburjati se’; ■ G ← nem. *sich aufregen* ‘razburjati se zaradi česa’; NSSNS; viri: TSV I;

bek iti bek grem dov. ► bek it [ˈbe:ɪk ˈi:t] ‘iti vstran’ ■ G ← po nem. glagolu *weggehen* ‘oditi, iti stran’; NSSNS; viri: /;

biksati -am nedov pog./neknji. ljud. ► biksat [ˈbi:ksat] ‘loščiti’; ■ G ← nem. *wichsen* ‘loščiti’, kar je različica od nem. *wachsen* v enakem pomenu, prvotno ‘mazati z voskom’, ki je izpeljanka iz nem. *Wachs* ‘vosek’; SES; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, H, ČV, Z, Ko, TSV I;

² Izgovor je približen in v zapisu ne ustreza vsem zahtevam dialektološkega prepisa, kar bo v sodelovanju z dialektologom pregledano za potrebe objave celotnega zbranega besedja.

biksati ga -am ga nedov ekspr./neknji. ljud. ► biksati ga [ˈbi:ksat ga] ‘počenjati neumnosti, lahkomiselnosti’; • minimalni glagolski frazem; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin;

bincniti -em dov. ► bincniti [ˈbi:ncnit] ‘brcniti, udariti z nogo’; viri: P;

bižati -am nedov. ► bižati [ˈbi:žat] ‘opravljati malo potrebo; lulati’; ■ ← *delati z bižo*; *biža* evfem., ljub. ‘ženski spolni organ’; viri: /

cankati -am nedov. ► cankat [ˈca:nkat] ‘kapljati’; ■ ← *canek* ‘kaplja, skrožek maščobe na juhi’; ESSJ II; viri: P;

cingljáti -am nedov. ► cinglat [ˈci:nɡlat] ‘zvoniti’; ■ ← izpeljano iz onomatopeje *cin cin*, ki posnema zvončkljanje; SES; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P, Po, ESSJ I, TSV II;

cukati -am nedov. pog./knjiž. pog. ► cukati [ˈcü:kat] ‘sunkoma potegovati’; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *zucken* ‘hitro in močno potegniti (npr. meč)’, nem. *zucken* ‘trzniti’, intenziva od nem. *ziehen* ‘vleči’; beseda torej prvotno pomeni ‘(hitro in) močno potegniti’; SES, ESSJ I; viri: SSKJ 2. SP 2001, Sin, P, Pkm, Po, H, Vo, Sv, Bl6, ČV, Z, Ko;

cumati -am in -ljem nedov. nar./ ► cumati [ˈcu:mat] ‘dremati, kinkati’ ■ ← ‘zaspano kimati’ (štaj.), *cuma* ‘zaspana ženska’; ekspresivna tvorba h *kimati*; ESSJ I; viri: SSKJ 2, Sin, P;

cvikati² -am nedov. /sleng. ► cvikat [cˈvi:kat] ‘bati se’; ■ ← prek vmesnega pomena ‘oglašati se z visokim glasom’ je od tod tudi hrv. *cvikati* ‘bati se’, iz česar je izposojeno pog. sloven. *cvikati* v enakem pomenu; SES; viri: SP 2001, P, Pl, Z;

čohati -am in čoháti -ám nedov. ► čuhati [č̣u:oxat] ‘drgniti, praskati po koži, zlasti žival’ ■ ← verjetno je treba izhajati iz pslovan. **koxati* ‘čohati’, kar je ekspresivna izpeljanka od *česati*; SES, ESSJ I, viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P, ČV, Z Pkm;

dinstati -am nedov. ► dinstat [ˈdi:nstat] ‘dušiti’; ■ G ← nem. *Dunst, dünnen* ‘para, dušiti na pari, zlasti pri hrani’; ESSJ IV; viri: ST;

dojiti -im nedov. nar. vzhodno/pokr. vzh. ► dojit [do'ji:t] 'iztiskati, odvzeti mleko iz vimena; molsti'; ■ ← že iz pslovan. v enakem pomenu; SES; viri: SSKJ 2 SP 2001, Sin, P, Pkm, Po, H, V, S, B16, ČV, Z, Ko;

drakslati -am nedov. ► drakšlat [d'ra:kšlat] 'stružiti'; ■ G ← nem. *drechseln*; NSSNS; viri: Po, H, Vo, TSV III;

erbat -am dov. ► erbat [ɛ'rbat] 'dedovati'; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *erben* 'dedovati', izpeljanke iz *erbe* 'dedič', današnje nem. *Erbe* 'dedič'; SES ESSJ I; viri: Po, H, Sv, B16, TSV;

faliti -im nedov. /neknj. ljud. ► falit [fa'li:t] 'manjkati'; ■ R ← prevzeto iz it. *fallire* 'zmotiti se, zgrešiti', star. tudi 'manjkati', kar se je razvilo iz lat. *fallere* 'prevarati, povzročiti, da pade'; SES, ESSJ I; viri: SSKJ 2 SP 2001, Sin, P, Pkm, Po, V, H, S, B16, SLA 1, ČV, Z, Bo, Ko, TSV;

farbati -am nedov. ► farbat [fa:rbat] 'barvati'; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *varwe*, nem. *Farbe* v enakem pomenu, od koder je prek češ. *barva* kasneje izposojeno tudi sloven. *barva*; SES, viri: Po, V, H, B16, ČV, Z, Bo, Ko, TSV;

fasati jih -(š)em jih dov. in nedov. /neknjiž, pog. ► fasat jih [fa:sat 'ji:h] 'dobiti jih, biti tepen' ■ G ← prevzeto iz nem. *fassen* 'prijeti, zgrabiti, držati, vsebovati', pog. tudi 'prejeti, dobiti', npr. *eine fassen* 'fasati jo', tj. 'dobiti klofuto'; SES; • minimalni glagolski frazem; viri: SP 2001, Sin, Po, H, ČV, Z, Bo, Ko, TSV;

favlencati -am nedov. ► faulencat [fa:ɥlencat] 'lenariti, poležavati'; ■ G ← prim. nem. *faulenzten*, 'lenariti'; NSSNS; viri: Z, Bo, TSV;

futrati -am nedov. /neknj. pog. ► fautrat [fa:ɥtrat] 'hraniti živino, krmiti'; ■ G ← prim. nem. *füttern* 'krmiti', *Futter*¹ 'hrana za živali'; NSSNS; viri: SP 2001, Po, ČV, Ko;

frdresati se -am nedov. ► fedrisat [fed'ri:sat] 'ne ljubiti se komu kaj, biti mu zoprno'; ■ G ← prim. nem. *verdrießlich sein* 'biti tečen, slabe volje', *verdrießlich* 'zlovoljen, tečen'; NSSNS; viri: Bo;

fehtati -am nedov. nižje pog./neknj. pog. ► fehtat [fɛ ɛ:htat] 'prositi, prosjačiti'; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *vēhten*, nem. *fechten*, kar v knjižnem

jeziku pomeni le ‘boriti se’ (beseda je sorodna z angl. *fight* ‘boriti se’), v pogovornem pa tudi ‘prosjati’; slednji pomen se je v nem. rokovnjaškem žargonu razvil iz izhodišnega ‘boriti se’; klateži so imeli namreč navado uprizarjati fiktivne poulične pretepe in nato prosjati pri gledalcih’ SES; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, Po, H, B16, Z, Bo, V, Sv, ST;

fentati -am nižje pog, ekspr./ neknjiž. ljud. ► fentat [ˈfɛ:ntat] ‘uničiti, pokončati, ubiti’; ■ G ← v koroškem narečju *fentati* pomeni tudi ‘rubiti’, kar kaže na prevzem iz bav. srvnem. *pfēnten* ‘rubiti’; to ustreza današnje nem. *pfänden* v enakem pomenu; nadaljnji pomenski razvoj je potekal v slovenščini: komur so rubili, so mu odvzeli za življenje potrebne stvari in ga s tem uničili’; SES; viri: SSKJ 2 SP 2001, Sin, P, Po, H, Sv, ČV, Z, ST;

finiti -im nedov. ► finit [ˈfi:nit] ‘sopsti, hropsti, težko dihati’; ■ ← (vzh. štaj.) tudi *finjotati*, *finčiti* ‘cmeriti se brez vzroka’, *fina* ‘vzdih’, zelo verjetno je onomatopejskega izvora’; ESSJ I; viri: P;

futrati -am /neknjiž. pog. ► foutrat [ˈfo:ʊtrat] ‘hraniti’; ■ G ← prim. nem. *fütteren* ‘hraniti, krmiti’; NSSNS; viri: SP 2001, Po, ČV, Ko;

folgati -am nedov. ► folgat [ˈfɔ:lɡat] ‘imeti dovolj, zmoči’; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *volgen* ‘ubogati’, kar običajneje pomeni ‘slediti’, iz česar se je razvilo današnje nem. *folgen* ‘slediti’; SES; viri: Po, V, B16, Z, TSV;

fopati -am nedov. pog., zlasti v sproščenem ožjem krogu/ ► fopat [ˈfo:pat] ‘lagati komu, preveč in prazno govoriti, šaliti se’; ■ G ← prim. nem. *foppen* ‘nahecati, nalagati, potegniti za nos’; NSSNS; viri: SSKJ 2, Sin, H, V, Sv;

frakšljati -am nedov. ► frakšlat [ˈfra:kšlat] ‘vsiljivo spraševati’; ■ G ← prim. nem. *fragen* ‘spraševati, vprašati’; NSSNS; viri: /;

frcati -am nedov. ‘s prstom suvati, ekspr./ ‘švigati’ ► frcat [ˈfɛrcat] ‘smrkati, kihati’; ■ H ← prim. nar. hrv. *frcati* ‘brizgati’; verjetno je ponavljalni glagol od *frrkati* ‘delati hitre gibe’; SES; šlo naj bi za onomatopejski izvor’; ESSJ I; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P;

fržmagati se fržmaga se dov. in nedov. ► fržmagat se [fɛrʒˈma:ɡat se] ‘biti zoprno, ne marati, biti težko, neljubo’; ■ G ← nem. *verschmähen* ‘zaničevati, zavračati, odklanjati, za malo se zdeti’; NSSNS; viri: H, Po, V, Sv, ČV, Z;

fujljati -am nedov. ► fuflat ['fu:fl̩t̩at] 'čvekati, dogoveziti'; ■ ← sorodno je cslovan. *fufati* 'šušljati'; izpeljano iz onomatopeje *fuf*, *fuf* ipd., ki posnema šušljanje in podobno oglašanje; SES; viri: P, ČV, Z;

glihati -am nedov. nižje pog./neknj. pog. ► glihat [g'li:xat] 'ravnati, izravnavati'; ■ G ← nem. *ausgleichen* 'izravnati, poravnati, izgladiti'; NSSNS, P; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P, Po, H, V, Sv, B16, ČV, Bo, Ko, Pkm;

gor si priti gor si -em dov. ► gur si prit ['gu:ɔr si 'pri:t̩] 'razumeti, doumeti'; ■ G ← glagolski kalk s prevedeno prislovno sestavino iz nem. *draufkommen* oz. *auf etwas kommen*; NSSNS; viri: Pkm, Sv;

gratati -am dov. ► gratat [g'ra:tat] 'uspeti, posrečiti se, nastati, postati'; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *geraten* 'uspeti, uspevati, posrečiti se' (današnje nem. *geraten* v enakih pomenih), kar je sorodno z nem. *Gerät* 'priprava', *raten* 'svetovati' in dalje s steslovan. *raditi* 'skrbeti'; SES; viri: P, Pkm, Po, H, B16, ČV, Z;

gučati -im nedov. ► gučat ['gu:čat] 'govoriti'; ■ ← nastalo v narečnem razvoju iz **gvlčati*, kar je dalo knjiž. in osrednje sloven. *golčati*; SES; viri: Pkm, Bo;

gondrati -am nedov. ekspr./star. ► gundrat ['gu:ndrat] 'godrnjati, negodovati'; ■ ← verjetno ekspresivna izpeljanka iz pslovan. **gosti*, sloven. *gosti*, sed. *godem*; sorodne izpeljanke so še npr. nar. sloven. *gondrati*, *gondrljati*; SES; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P;

gušiti -im nedov. ► gušit ['gu:šit̩] 'gnjaviti'; ■ ← izvorni pomen 'dušiti' je prenesen na pomen 'vztrajno, vsiljivo nadlegovati'; P, Ko;

gverati -am dov. ► gverat [g've:rat] 'vrniti, maščevati se'; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *gewörn* 'trajati', kar je dalo današnje nem. *währen* v enakem pomenu; SES; viri: ST, Pkm, B16;

jenjati -am dov. star./pešaj. ► hejat ['xe:jat] 'odpočiti se, nehati, prenehati'; ■ G ← prevzeto iz bav. nem. *hengen*, kar pomeni tudi 'nehati'; pomen 'nehati' se je prek 'pustiti, izpustiti' razvil iz 'obesiti'; gre torej za izvorno isti glagol kot knjiž. nem. *hängen* 'obesiti'; SES; viri: SSKJ 2. SP 2001, Sin, P, Po, H, V, B16, ČV, Ko;

hretiti se -im se nedov. ► hrejtiti [x're:jtiti] 'gnusiti se' ■ ← (vzh. štaj.) nejasno, samo sln; morda gre za povezavo z glagolom *kretati* 'obračati se mi'; ESSJ I; viri: P;

hreniti se -im se star./poud. ► hrinit [x'ri:niti] 'jeziti se, biti hud' ■ ← *biti kot hren*, prim. *hren* 'začimbna rastlina ostrega, pekočega okusa'; viri: SSKJ 2, SP 2002, Sin, P;

hucati -am nedov. ► hucat ['xu:cat] 'gugati'; ■ ← najverjetneje je glagol nastal iz medmeta v otroškem govoru ← *delati huc*; podobno kot sta *guncati* ali *gungati* verjetno imitativni besedi in različici k pslovan. **gugati*, sloven. *gugati*; SES; viri: /

judati -am nedov. ► judivat ['ju:divat] 'kregati, sekirati koga'; ■ ← v nekaterih slovanskih jezikih je *juda* ime demona; za pomen izdajalec primešano biblijsko ime *Juda*; psl. *juda*, izhaja iz ide. oblike, ki ima izvorni pomen 'biti vznemirjen'; ESSJ I; viri: P;

klamoteriti -im nedov. ► klamotirit [klamo'ti:rit] 'motoviliti, nerodno hoditi'; ■ ← prim. *klamati* 'nerodno hoditi'; ESSJ II; viri: SSKJ 2, Sin, P, H, V;

krumpati -am nedov. ► krümpat [k'rü:mpat] 'šepati'; ■ G ← prevzeto iz bav. avstr. *krump* 'kriv'; ESSJ II; viri: ST, Sk, Bo;

kljukati -am nedov ► klükat [k'lü:kat] 'trkati'; ■ ← glagolska tvorjenka *delati s kljuko*, torej večkrat pritisniti na kljuko vrat in povzročiti hrup, ki opozarja, da je nekdo pred vrati in želi vstopiti; SES; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P, Po, H, V, Sv, B16;

lučati -am nedov. ► lücat ['lü:čat] 'metati'; ■ ← pslovan. **lučati* 'meriti, ciljati, metati', **lučiti* 'pomeriti, zadeti' je sprva pomenilo *'opazovati, gledati, meriti'; ta pomen se ohranja v sorodnem sloven. *lukati* 'gledati, kukati' (16. stol.); SES; viri: SSKJ 2 SP 2001, Sin, P, Pkm, Po, H, V, Sv, B16, Ko;

scati ščijem nedov. vulg./nizk. ► hcāt [x'ca:t] 'opravljati malo potrebo'; ■ ← enako je cslovan. *sčati*, sed. *sčř*, hrv. kajk. *scati* 'urinirati'; SES; viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, P, Po, Pkm, H, V, B16, ČV, Bo;

šaltati -am dov. ► fšaltat [f'ša:ltat] 'vklopiti'; ■ G ← izpeljano iz nem. *schalten* 'pretakniti, preklopiti', star. 'potisniti, zasuniti'; prim. tudi *šalter* ← nem. *Schalter*, kar prvotno pomeni 'zapah', tj. 'priprava, s katero se zapira in odpira vrata'; iz tega se je beseda pomensko razvila v 'stikalo' in 'okence (na pošti, v banki)', ki je v uradnih urah odprto, sicer pa zaprto; SES; viri: /;

šrajati -am nedov. ► šrajat [š'ra:jat] 'kričati, glasno govoriti'; ■ G ← prevzeto iz srvn. *schreien* 'kričati, vpiti'; ESSJ IV; viri: H, V, Sv, B 16, Ko;

tahinirati -am nedov. nižje pog./ ► tahinirat [taxi'ni:rat] 'lenariti, ne delati'; ■ G ← mlada izposojenka iz avstr. n. pogovornega *tachinieren* 'otepati se delovne obveznosti, npr. šolske, vojaške (20. st.)'; ESSJ IV; viri: SSKJ 2, Sin.

vandrati -am nedov. pog./neknj. ljud. ► vandrat ['va:ndrat] 'potovati, seliti se'; ■ G ← prevzeto iz srvnem. *wandern* 'potovati, seliti se', iz česar se je razvilo današnje nem. *wandern* v enakih pomenih; SES, viri: SSKJ 2, SP 2001, Sin, Pkm, Po, H, V, Sv, B16, ČV, Ko;

včesniti -em dov. ► fčesnit [f'če:snit] 'odlomiti' ■ ← *česniti* 'udariti, klofniti', *razčesniti* 'razklati, odcepiti', pomensko povezano s *česen*, ker se kobljice cepijo v stroke; ESSJ I; viri: Pkm;

Uslovarjenost glagolov v SSKJ 2 in SP 2001

V zbirki besedja malečniškega govora je vključenih 192 glagolov, kar predstavlja 18-odstotni delež celotnega gradiva. Po pregledu je v SSKJ 2 in SP 2001 zajetih 44-odstotkov vseh. Opazimo lahko, da so v govoru pri nekaterih prepoznani pomeni lahko drugačni, kot so v knjižnem jeziku (zapis za dvema poševnicama):

frcati 'smrkati, kihati' // 'premikati kaj s prstom';

prhniti se 'malo urezati se' // 'spustiti oster glas skozi nos';

tišati 'riniti, potiskati' // 'delati tiho' – v tem primeru gre za homonima;

žvekati 'dolgoveziti' // 'žvečiti';

gučati 'govoriti' // nar. zah. 'hrumeti, bučati'.

V obeh slovarjih pa dobimo tudi podatke o stilni (ne)zaznamovanosti zapisanih glagolov.

1. Stilno nezaznamovani: *dojiti, klamoteriti, zgeniti (zganiti), žmikati, oponašati* 'očitati'.

2. Stilno-zvrstno označeni:

knjiž.: *venčati*;

pog.: *lapati, pohati, špilati, vandrati, žegnati, žicati*;

pog., ekspr.: *fentati, pocvirnati, špičiti*;

nižje pog.: *(za)farbati, fehtati, gundrati (gondrati), jamrati, kušniti, (na)šopati* 1., 2. *nūcati (nucati), pasati, plavšati, šenkati, šimfati, šlatati, šnuflati (šnofati), špegati, strihati, štūpati (štupati), šuntati, tahinirati, (za)haklati*;

sleng.: *šmirglati*;

nar. vzhodno: *kipniti, ružiti, (s/po)lamati, talati*;

nar.: *cumati, južnati (južinati), krampati* 3., *lamati, žokati*.

3. Ekspresivno označeni:

ekspr.: *biksati ga, peteliniti, repenčiti se, žlobudrati*;

slabš.: *krehati*;

nizko: *čohati, osirati*.

4. Časovno-frekvenčno označeni:

star.: *klūkati (kljukati), kontrabantati, lūčati, rajžati*.

5. Terminološko označeni:

teh.: *lotati*;

obrt., žarg.: *heftati*.

Najpogosteje zastopane skupine glagolov v besedju malečniškega govora od a do f

Na vprašanje, katere pomenske skupine glagolov se najpogosteje pojavljajo v zbranem besedju malečniškega govora, lahko dobimo odgovor s pomočjo pomenske mreže slovenskih glagolov slovenskega knjižnega jezika, v katero je zajeto 15362 enot in predstavlja medsebojno prepleteno, soodvisno in hierarhično (drevesno) organizirano mrežo pomensko sorodnih glagolov (Zupan 2013: 11). Le-ti so organizirani v šest glavnih pomenskih skupin: 1. Obstajati, 2. Pripadati/vsebovati, 3. Premikati/gibati (se), 4. Delati/narediti

kaj, 5. Misliti/ustvarjati in 6. Zaznavati/odzivati se, ki se dalje cepijo v trideset ožjih in 1011 osnovnih pomenskih skupin.

Za predstavo prikazujem način strukturiranja za 3. skupino Premikati/gibati (se), ki vključuje še ožje pomenske skupine, npr.: (A) Premikati se (splošno). (B) Premikati/gibati se na način X itd., vsaka od njih pa se nadalje členi na specifične pomenske skupine, kot npr. (B1) Premikati se navzgor (*dvigati se, dvigovati se, izstreljevati, plezati, spenjati, vzdigovati, vzhajati, vzletati, vzpenjati se*).

Ker je to zelo kompleksno delo, ki zahteva najti za vsak narečni glagol najustreznejši pomen v knjižnem jeziku, kar šele omogoča uvrstitev v pomensko skupino, sem to poskusno naredila na gradivu od *a* do *f*. V nadaljevanju prikazujem pomenske skupine glede na najpogostejšo zastopanost.

V 6. skupino Zaznavati/odzivati se uvršča največ glagolov (10), in sicer so povezani z izmenjevanjem sporočila (*amvzeti, antati se, fopati, frakšlati, fuflati*) ali s čustvi in odzivi nanje (*ahtati, aufregati se, cvikati, fržmgati*).

Podobno število se jih nahaja v 4. skupini Delati/narediti kaj (npr. *abdekati, cukati, drakšlati, fautrati, farbati, fčesniti, fentati, fšaltati*). Nekoliko manj (7) jih je v 1. skupini Obstajati, iz katere so zastopani telesni elementarni glagoli (npr. *bižati, cumati, dojiti, finiti, fojtrat*) in oddajanje zvoka (*cinglati*). V 2. skupini Pripadati/vsebovati jih je še manj in so povezani z različnimi razmerji do lastnine (*drpniti, erbati, frgünati, fehtati* ...). S skupino 3 Premikati/gibati se so povezani (*cankati, bincniti, flerati*), z osnovno miselno dejavnostjo iz skupine 5 Misliti/ustvarjati le eden (*folgati*).

Sklep

Pobuda krajanov Malečnika, ki so ljubiteljsko zbrali okrog tisoč besed in si jih želijo izdati v elektronski ali knjižni obliki, je nagovorila tri jezikoslovke slovenistke Mihaelo Koletnik, Ireno Stramljič Breznik in Alenko Valh Lopert, da smo v duhu naše profesorice Zinke Zorko s svojim strokovnim znanjem stopile naproti lokalni skupnosti. Sistematično smo načrtale obravnavo dialektoloških posebnosti in analizo zbranega besedja. Rezultati so že vidni. Nastal je celovit dialektološki opis malečniškega govora in prikaz različnih tipov besedotvorno motiviranih poimenovanj za osebe ter predstavitev prisotnih samostalniških germanizmov, še posebej s širokega tematskega polja hrana in pripomočki za njeno pripravo.

V prispevku je namenjena pozornost posebnostim glagola. Na izbranih primerih so bili ob pomoči različnih virov, posebej obeh etimoloških

slovarjev, predstavljeni podatki o izvoru. Pokazalo se je, da je med njimi mnogo germanizmov, ki pa so zelo stari, saj njihov obstoj potrjujejo bogate slovarske baze slovenskih zgodovinskih in narečnih slovarjev Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Zato ne preseneča, da jih je več kot 40 odstotkov uslovarjenih tudi v obeh slovarjih knjižnega jezika in v skladu s pričakovanji njihovo stilno zaznamovanost v največjem deležu izkazujejo stilno-zvrstni označevalniki z najpogostejšo oznako narečno oz. pogovorno. Poskusno pomensko razvrščanje narečnih glagolov po sistemu pomenskih skupin knjižnega jezika je na gradivu od *a* do *f* pokazalo, da jih je največ v skupini, ki tematizirata zaznavanje/odzivanje ali delanje, kar je po svoje razumljivo, saj gre za skupini, ki predstavljata temeljni dejavnosti človekovega bivanja, tudi v narečnem okolju.

Literatura

Bo = Bovški: Barbara Ivančič Kutin, *Slovar bovškega govora*: tiskana izdaja 2007, spletna izdaja 2015, www.fran.si. Dostop december 2022.

B16 = Besedje 16. stoletja: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*: tiskana izdaja 2011, spletna izdaja 2014, www.fran.si. Dostop december 2022.

ČV = Črnovrški: Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt*: tiskana izdaja 1965, spletna izdaja 2015, www.fran.si. Dostop december 2022.

ESSJ I–IV = France BEZLAJ, 1977: *Etimološki slovar slovenskega jezika I/A–J*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika II/K–O*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika III/P–S*. Dopolnila in uredila Marko Snoj, Metka Furlan. Ljubljana: Mladinska knjiga.

– –, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika IV/Š–Ž*. Dopolnila in uredila Marko Snoj, Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC.

Rudolf FILIPOVIĆ, 1986: *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU, Školska knjiga.

H = Hipolit: *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue* (1711–1712), www.fran.si. Dostop december 2022.

Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje*. Maribor: Slavistično društvo Maribor.

– –, 2022: Narečna podoba malečniškega govora. *Narečno besedje slovenskega jezika: v spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 53–75.

Ko = Jože Gregorič, *Kostelski slovar*: tiskana izdaja 2014, spletna izdaja 2015. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Mojca KUMIN HORVAT, 2018: *Besedotvorni atlas slovenskih narečij: kulturne rastline*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

Tine LOGAR, Jakob RIGLER, 1990: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Majda MERŠE, 2013: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

NSSNS = Doris DEBENJAK, 1991: *Nemško-slovenski in Slovensko-nemški slovar, 9. izdaja = Deutsch-slowenisches und Slowenisch-deutsches Woerterbuch*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

P = Maks PLETERŠNIK: *Slovensko-nemški slovar*. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Pkm = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*: tiskana izdaja 2006, spletna izdaja 2014. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Pl = *Planinski terminološki slovar*: tiskana izdaja 2002, spletna izdaja 2013. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Po = Marko Snoj: *Slovar Pohlinovega jezika*: tiskana izdaja 2020, spletna izdaja 2021. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Bernard RAJH, 2010: *Gúčati po antùjoško*. (Zora, 73). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Fran RAMOVŠ, 1931: *Dialektološka karta slovenskega jezika*. Ljubljana: Rektorat univerze kralja Aleksandra I. in J. Blasnika nasl., univerzitetna tiskarna v Ljubljani.

– –, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

S = Petar SKOK, 1988: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Uredili Mirko Deanović, Ljudevit Jonke, Valentin Putanec. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus.

SES = Marko SNOJ: *Slovenski etimološki slovar*.³ Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Marko SNOJ, 2006: O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku, *Slavistična revija* 54/1, 343–350.

Sin = *Sinonimni slovar slovenskega jezika*: tiskana izdaja 2016, spletna izdaja 2018. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

SLA = *Slovenski lingvistični atlas 1, 2*. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

SP = *Slovenski pravopis*. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

SSKJ 2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

SSM = Zdenko BOROVKA, 2015: *Slovar starejše mariborščine*. Elektronski vir. Kamnik: Amebis (Zbirka Termania).

ST = Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut; Wiesbaden: Kommission bei O. Harrassowitz.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2004: Germanizmi v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije* 14/2, 331–336.

– –, 2022: Besedotvorne značilnosti občnoimenskih poimenovanj oseb v malečniškem govoru. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 92–108.

Sv = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*: tiskana izdaja 2006, spletna izdaja 2014. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Jože TOPORIŠIČ, 1966: Pogovorni nedoločnik, *Jezik in slovstvo* 11/8, 264–265.

– –, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– –, 2000: *Slovenska slovnica, 4., prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Obzorja.

– –, 2006: *Besedjeslovne razprave*. Ljubljana: Založba ZRC.

TSV = Stanislav Hafner, Erich Prunč, Ludvik Karničar, Andrejka Žejn, *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Bd. 1: A- bis B- (1982); Bd. 2: C – dn.(1987); Bd. 3: Do – F. (1992); Bd. 4: G – H. (1994); Bd. 5: I – Ka (2007); Bd. 6: Kd – kv (2009); Bd. 7: L – mi (2012).

V = Vorenc: Jože Stabej, Matija Kastelec in Gregor Vorenc: *Slovensko-latinski slovar po Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, tiskana izdaja 1997, spletna izdaja 2014. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Alenka VALH LOPERT, 2022: Germanizmi v malečniškem govoru. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 76–91.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1984: Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordinigi, *Slavistična revija* 32/3, 245–256.

– –, 1988: *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

– –, ²2011: *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Z = Peter Weiss, *Slovar govorov Zadrebčke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami (A–H)*: tiskana izdaja 1998, spletna izdaja 2015. Dostop na: www.fran.si (pridobljeno 20. 12. 2022).

Zinka ZORKO, 1993: Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 12/1, 193–207.

VERBEN IN DER MUNDART VON MALEČNIK

Die Initiative der Einwohner von Malečnik, ihr ortstypisches dialektales Vokabular zu veröffentlichen, führte zu einer systematischen Behandlung seiner dialektologischen Besonderheiten und zur Analyse des gesammelten Wortschatzes. Dazu entstand eine umfassende dialektologische Beschreibung der Mundart von Malečnik, Verzeichnisse verschiedener Arten verbotivierter Personennamen und substantivischer Germanismen zum Themenbereich Nahrungsmittel und deren Zubereitung wurden erstellt.

Im Beitrag wird die Aufmerksamkeit vor allem Besonderheiten der Verben gewidmet. Anhand ausgewählter Beispiele und mit Hilfe verschiedener Quellen, insbesondere etymologischer Wörterbücher wurden Daten zu ihrer Herkunft erhoben. Bei sehr vielen Beispielen handelt es sich um alte Germanismen, die in den umfangreichen historischen und dialektalen Wörterbuchdatenbanken des Fran-Ramovš-Instituts für die slowenische Sprache belegt sind. Daher verwundert es nicht, dass mehr als 40 % dieser Germanismen auch in den beiden hier in Betracht gezogenen Wörterbüchern verzeichnet sind. Wie erwartet, wird ihre stilistische Markiertheit größtenteils durch Stil-Genre-Qualifikatoren mundartlich oder umgangssprachlich aufgezeigt. Der Versuch einer semantischen Klassifizierung der dialektalen Verben gemäß dem System der semantischen Gruppen der Schriftsprache (siehe die Beispiele *a* bis *f*) hat gezeigt, dass die meisten von ihnen das Wahrnehmen/Reagieren oder Handeln thematisieren. Dies ist verständlich, da die Verben dieser Gruppe auch in der dialektalen Umgebung die grundlegenden Aktivitäten des menschlichen Daseins darstellen.

Aktualni germanizmi v govoru Ruš

Alenka Valh Lopert

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za prevodoslovje,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, alenka.valh@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.7>

ISBN 978-961-286-694-5

V prispevku so predstavljene danes rabljene različice germanizmov v dveh govorih, ruškem, ki spada v štajersko narečno skupino, podrobneje k severnoštajerskim govorom (Ruše ležijo zahodno od Maribora), in govoru Malečnika, ki je umeščen v panonsko narečno skupino, in sicer med zahodne slovenskogoriške govore (leži vzhodno od Maribora). Predstavljenih je 60 samostalniških germanizmov, tematsko vezanih na hrano oziroma obroke, pijačo oziroma tekočine, pripomočke oziroma kuhinjsko posodo, ki jih večinoma uporabljajo v obeh govorih. Poudarek je na pojavnosti germanizmov v govoru Ruš.

Ključne besede: germanizmi, govor Ruš, severnoštajerski govori, štajerska narečna skupina, govor Malečnika

The article presents Germanisms in two local speeches near Maribor. The one is the Ruše (west of Maribor) local speech, which belongs to the Styrian dialect group, specifically the North Styrian sub-dialect. The second is the Malečnik (east of Maribor) local speech, which belongs to the Pannonian dialect group, specifically the Western Slovenske gorice sub-dialect. This analysis includes nouns of German origin, which are thematically related to food and meals, beverages or liquids, utensils, or kitchenware, which appear in both local speeches. The emphasis is on the occurrence of Germanisms in the Ruše local speech.

Key words: Germanisms, Ruše local speech, Styrian dialect group, North Styrian sub-dialect, Malečnik local speech

Uvod

V prispevku predstavljam 60 samostalniških germanizmov, tematsko vezanih na hrano oziroma obroke, pijačo oziroma tekočine, pripomočke oziroma posodo, tj. na kuhinjo in kulinariko, ki jih še uporabljajo današnji prebivalci Ruš in Malečnika. Primerjam različice germanizmov v obeh govorih, ki so zaradi geografskih, zgodovinskih in političnih razlogov še vedno prisotni, kot so tudi v mestni govorici Maribora. Izhodiščni nabor

germanizmov predstavlja gradivo, ki ga zbirajo prebivalci Malečnika za slovar krajevnega govora. Prevzeto besedje nemškega izvora je preverjeno in potrjeno v različnih jezikovnih virih, dodana je pomenska razlaga, predstavljena je tudi (ne)sprejetost v sodobnih slovarjih in (ne)označenost glede na socialnozvrstne kvalifikatorje.

O Rušah in Malečniku

Ruše, mesto in istoimenska občina v Dravski dolini, leži približno 14 kilometrov zahodno od Maribora.

Slika 1: Center Ruš z župnijsko cerkvijo Imena Marijinega (1387) (Kamra: spletni vir)

Najdbe žarnih grobišč v kraju kažejo, da je bila ruška pokrajina za kratko obdobje naseljena že v prvih treh stoletjih prvega tisočletja pr. n. š. (Teržan 1985: 27); »[n]ajstarejši sledovi človeka izvirajo v Rušah in na Bezeni iz železne dobe, pod Pohorje so prihajali ljudje ob Dravi navzgor vsaj že na začetku prvega tisočletja pred našim štetjem« (Koropec 1977: 76). V Rušah so našli tudi žarna grobišča iz pozne bronaste dobe, prav tako ostanke naselbin iz prazgodovine in rimske dobe ter antične gomile (Krajevni leksikon Slovenije 1995: 333–334). Tako je bila že okoli leta 905 v središču majhnega naselja sezidana kapela, današnja župnijsko cerkev Imena Marijinega pa so zgradili šentpavelski benediktinci leta 1387, prestala je več prezidav, zvonik je bil cerkvi prizidan 1519 (Župnija Ruše: spletni vir). Postala je pomembna romarska cerkev in je zelo vplivala na nadaljnji razvoj kraja (Koropec (1977: 82). Pod okriljem cerkve je delovala edina župnijska gimnazija na Slovenskem, ki je med letoma 1645 in 1758 izšolala dijake iz bližnje in daljnje okolice. Kot predhodnica mariborske klasične gimnazije je imela velik vpliv in je delovala celih 113 let (prav tam), od 1680 do 1722

so v Rušah uprizarjali gledališke igre v latinščini in slovenščini, leta 1931 so v Rušah pričeli z izgradnjo letnega gledališkega odra, ki deluje še danes (Ruše: spletni vir, več Ruška kronika 1985). Osrednja kulturna osebnost Ruš je nedvomno pesnik, bibliotekar, literarni zgodovinar, prevajalec, urednik in profesor Janko Glazer (1893–1975).

Prvo poimenovanje kraja (Snoj 2009: 363) sega v leto 109. Naselje *Röste* je z darilno listino Spanheimov prešlo v last benediktinskega samostana iz Šentpavla v Labotski dolini; 1184 nastopa ime kot *Roiste*, 1196 in *Maria Roiste*, 1211 *Röst*, 1372 *Råst*, 1480 *Rast*, 1763–87 *Maria Rast oder Hrusa*. Etimologija imena je izpeljana iz poimenovanja za prebivalce **Rovъščane*, ki je verjetno nastalo iz **rovъ* ‘rov, jarek’ in pomenilo ‘prebivalce ob jarkih, rovih’ (Snoj 2009: 363, Bezljaj 1985: 26).

Danes so Ruše samostojna občina, ki združuje poleg občinskega središča Ruš še naselja Bistrica ob Dravi, Log, Bezena, del naselja Fala ter naselji Lobnica in Smolnik. Ruše ležijo v Spodnji Dravski dolini v severovzhodni Sloveniji, na zahodnem delu Štajerske. Na severu se razprostirajo do reke Drave, na jugu pa segajo na severno pobočje vzhodnega Pohorja (Ruše: spletni vir). Izpostavljam samo vzgojno-izobraževalne ustanove, ki delujejo v Občini Ruše: Vrtec Ruše in Vrtec Bistrica ob Dravi, Osnovna šola Janka Glazerja, Gimnazija in srednja kemijska šola Ruše, enota Konservatorija za glasbo in balet Maribor, Knjižnica Janka Glazerja Ruše in Knjižnica Bistrica ob Dravi.

Malečnik leži na levem bregu reke Drave vzhodno od Maribora in je del Mestne občine Maribor. Od centra mesta je oddaljen približno štiri kilometre.

Prve omembe kraja se pojavljajo kot ime *Župnija Sv. Petra na skali pri Mariboru* (na nadmorski višini ok. 250–350 m) in segajo v leto 1236, ko se je kraj imenoval *Sv. Peter pri Mariboru* (Vrišer 1976: 3–4), obstaja tudi zapis *ad Sanctum Petrum in villa nostra* (v vasi pri Svetem Petru) (Torkar 2021: osebna korespondenca).¹ Historični zapisi imena Malečnik se začnejo leta 1321 *weingarten in der Maelsnicz*, sledijo pa 1330 *weingarten in der Melsencz*, 1372 *weingarten in der Melsnicz*, ok. 1480 *ain holtz im Malitschikh(e)n graben bey Sannd Peter*, 1824 *Maletschnigg* (Torkar 2021, po Blaznik 1986: 394–395). Torkar razlaga etimologijo krajevnega imena

¹ Silvu Torkarju se zahvaljujem za posredovane podatke o etimologiji krajevnih imen. Silvo Torkar: *O imenih Malečnik, Metava, Nebova, Celestrina in Trčova*. (Osebna korespondenca 17. 9. 2021.) Za potrebe tega prispevka samo povzemam kratko predstavitev, celota bo avtorsko zapisana in objavljena v slovarju malečniškega govora.

Malečnik s prenosom z enakega ledinskega oziroma gorskega imena. Izpeljano je s svojilno pripono *-jb* iz slovanskega manjšalnega osebnega imena **Malęta* oziroma **Malę* (k dvočlenskemu imenu *Maligoj*, ohranjenem v priimku *Maligoj*), iz česar je nastal najprej **Maleč hrib* ali **Maleča gora*, kar je bilo nato poenobesedeno v *Malečnik* oziroma **Malečnica* (Torkar 2021). Danes Krajevno skupnost Malečnik - Ruperče sestavlja devet zaselkov, in sicer poleg Malečnika so to še Celestrina, Grušova, Hrenca, Nebova, Vodole in Trčova (Malečnik: spletni vir). V središču Malečnika se nahaja župnijska cerkev Sv. Petra (1236). Vrišer (1976) je popisal bogato kulturnozgodovinsko in sakralnokulturno dediščino kraja.

Slika 2: Center Malečnika z župnijsko cerkvijo Sv. Petra (1236) in cerkvijo Matere Božje na Gorci (1517) s kapelami križevega pota (Lipov list: spletni vir.)

Za župnijsko cerkev Sv. Petra, ki stoji na strmem bregu Drave in danes spada med pomembnejše baročne spomenike, velja, da je »[...] ta cerkev imela prednico, ki je stala do leta 1730 bliže Dravi. Od te je ostal zvonik, na katerem se še pozna, da je bila prvotna cerkev nižja od sedanje«. (Vrišer 1976: 3) Nad njo se vzpenja hrib Gorca (347 m n. m.) s cerkvijo Matere Božje na Gorci (1517), spada med gotske oziroma poznogotske spomenike. Od župnijske cerkve Sv. Petra (ok. 250 m nadmorske višine) do cerkve Matere Božje na Gorci (ok. 347 m nadmorske višine) je postavljenih 14 kapelic križevega pota (Malečnik: spletni vir).

Vezi med Rušami in Malečnikom

Pomembno vez med obema krajema predstavlja akademikinja Zinka Zorko, dialektologinja, ki je raziskovala koroška, štajerska in panonska narečja. V dialektoloških raziskavah je prva obravnavala oba za članek zanimiva

govora. Govor Ruš (Zorko 1990: 203–211) je umestila v štajersko narečno skupino, predstavila pa je tudi vokalni sistem govora Metave, tj. naselja v Malečniku, ki spada po narečni karti v panonsko narečno skupino (Zorko 1993: 204).

Starejša vez pa je duhovnik Marko Glaser (Glaser: spletni vir), rojen 21. 4. 1806 na Smolniku pri Rušah, od 1843 je deloval v Malečniku, ki se je takrat imenoval Sveti Peter, kjer je tudi umrl 9. 12. 1889. Aprila 1843 je nastopil delo v Župniji Sv. Petra pri Mariboru, njegov prispevek župniji in kraju je izjemen – prenovil je župno cerkev in podružnico Matere božje na Gorci, zaslužen je za 14 kapelic križevega pota (1847); bil je tudi Slomškov prijatelj in pomočnik, 1856 je pripravil selitev škofijskega sedeža iz Št. Andraža, prav Glaser naj bi bil zaslužen za nastanitev vseh institucij v Maribor (in ne v Celje). Bil pa je tudi nabožni pesnik in pisatelj (Rezman 2016: 9–50, 2019: 39–40). Po njem se imenuje obnovljen in leta 2021 odprt salon z galerijo, kjer potekajo različne kulturne prireditve (Glaserjev salon: spletni vir). Že njegov ded Jožef Glaser iz Dvorjan (1770–1799) je bil učitelj in organist v kraju Sv. Peter pri Mariboru. Jožefov sin Mihael, Markov oče, je »[...] začetnik glavne linije rodbine Glaser oziroma Glazer, ki ji lahko v okviru Župnije Ruše neprekinjeno sledimo od konca 18. stoletja pa do danes« (Grahornik 2016: 51–57). Markov polbrat Josef/Jožef je stari oče pesnika Janka Glaserja in praded Alenke Glazer (1926–2020), oba sta domovala do smrti v Rušah. Duhovnik Marko Glaser je pokopan pred glavnim vhodom v cerkev Matere Božje na Gorci, prav tako njegova sestra Marija, ki mu je pri delu pomagala 58 let. Z rojstnim krajem je bil Marko Glaser vsa leta povezan, ob zlati maši 1879 so mu zato »hvaležni Rušanci« darovali medaljon, ki je zaradi posluha za kulturno dediščino dr. Sebastijana Valentana, današnjega župnijskega upravitelja in pravnega zastopnika Župnije Sv. Peter pri Mariboru – Malečnik obnovljen in na ogled v župnišču.

O govoru Ruš in Malečnika

Prva je govor Ruš in naselja Smolnik dialektološko predstavila Zorko (1990: 203–211, 1995: 308–318) in ga umestila v »[...] štajersko narečno skupino, podrobneje k severnoštajerskim govorom«. Zlasti to velja za glasoslovje, saj ruški govor »[...] z ozkimi in srednjimi *e* in *o* predstavlja vezni člen med štajerskimi in koroškimi govori« (Zorko 1995: 308), prav tako je zajela skladnjo (pomožni glagol na začetku povedi, glagol pogosto na koncu itd.)

in oblikoslovje (ženske sklonske končnice se širijo tudi v moški sklanjatvi, v množini samostalnikov srednjega spola ni, saj so prešli med ženske itd. Besedja posebej ni popisala, iz zapisanega gradiva pa se razbere, da govor Ruš ohranja veliko germanizmov, prisotnih zaradi zgodovinskih, političnih in cerkvenih razlogov. Ruški govor je obravnavan tudi v dveh diplomskih nalogah, in sicer Marhl (2006) in Srnko (2013). Leta 2019 je na Gimnaziji in srednji kemijski šoli v Rušah nastal *Slovar ruškega govora*, ki so ga »[...] z namenom, ohraniti dediščino naših prednikov iz Ruš z okolico in predati jezik našim potomcem« sestavili profesorji in dijaki šole (Denac 2019: 1). Zajeli so okoli petsto besed (nekaj tudi besednih zvez: *cuker mi je pado* ‘utrujen’), od tega veliko germanizmov, tudi takšnih, ki jih v naboru pogovornih besed malečniškega govora ni (še) zapisanih (*cukrhud* ‘zimski radič, štrucar’, *šluk* ‘požirek’, *makaronflajš* ‘meso s testeninami’). Torej so te besede še vedno žive tudi med mladimi.

Krajevni govor Malečnika je umeščen med zahodne slovenskogoriške govore panonske narečne skupine. Vokalni sistem govora enega od zaselkov, in sicer Metave, je analizirala Zorko (1993, 204) in ga je po takratni delitvi opredelila kot zahodno goričansko narečje. Do sprememb v poimenovanju goričanskega narečja v slovenskogoriško narečje je prišlo 1995 (Koletnik: 2001: 38–40). Zorko (1998: 204) je oznako zahodno slovenskogoriško narečje pri naslednji objavi tudi sprejela. Koletnik (2022: 53–75) je prva podala celostno dialektološko podobo govora Malečnika, in sicer je analizirala glasoslovne (izguba tonemskih nasprotij itd.), oblikoslovne značilnosti (odstopanja od slovenskega knjižnega jezika le v posameznih sklonskih morfemih itd.) in besedje (prisotni so panonizmi, nemške besede, manj romanske). O poimenovanju oseb v govoru Malečnika je pisala Stramljič Breznik (2022).

O germanizmih v govoru Ruš in Malečnika

Občina Ruše meji na Mestno občino Maribor, Malečnik pa je del Mestne občine Maribor. Mariborska mestna govorica se razvija pod vplivom treh narečnih baz (Zorko 1988/89), tj. štajerske, kamor spada tudi govor Ruš, panonske, kamor spada govor Malečnika, in koroške, ki se na zahodu dotika tudi Ruš.

Ruše in Malečnik sta bila glede na geografsko lego, zgodovinske razloge in dolge meje s sosednjo Avstrijo pod velikim vplivom germanskega besedja. Odnosi med slovenščino in nemščino obstajajo že več stoletij (Toporišič

1991: 13–19), vplivi na različne jezikovne ravnine – tako v fonologiji, pisavi, oblikoslovju, besedju, morfemati, na skladenjski ravnini, v frazeologiji – so zato povsem razumljivi.

Šekli (2015: 32) deli germanizme na starejše, ki so bili iz starih germanskih jezikov prevzeti v praslovanščino do ok. 800 n. š., in mlajše, ki so bili iz germanskih jezikov oziroma njihovih zemljepisnih in časovnih različic prevzeti v posamezne slovanske jezike po ok. 800 n. š.

Besede tujega izvora so vse tiste, ki niso nastale v jezikovnem kontinuumu slovenščine, temveč v jezikovnem kontinuumu katerega koli drugega, živega ali mrtvega jezika. Če beseda tujega izvora pride v slovenščino, če so jo torej začeli uporabljati tudi slovenski govorniki v slovenskem kontekstu, rečemo, da smo besedo prevzeli. Besede tujega izvora lahko torej nekoliko krajše imenujemo prevzete besede. (Snoj 2006: 343)

Razlogi za prevzem besed iz drugih jezikov:

Izhodiščna pozicija izposojenke je govorjeni jezik, praviloma narečje, izhodiščna pozicija tujke pa napisani, praviloma knjižni, pogosto strokovni jezik. Iz izhodiščne pozicije si je prevzeta beseda lahko ali pa ne utrla pot tudi v druge zvrsti: majarón je kot prvotna izposojenka našla mesto tudi v knjižnem jeziku, ávto pa kot prvotna tujka tudi v pogovornem jeziku in narečjih. Motiv za prevzem je pri izposojenkah in tujkah enak. Preprosti človek ali izobraženec je besedo, ki jo je slišal oz. videl zapisano v tujem jeziku, uporabil v svojem jeziku, ker je z njo hotel poimenovati stvar, pojem ali dejanje, za katerega v svojem besednem zakladu ni našel ustreznega poimenovanja; bodisi da za ustrežno besedo v svojem jeziku ni vedel, bodisi da je dejansko ni bilo. (Snoj 2005: 115)

Pojem *prevzeta prvina* je uvedel Toporišič leta 1971 (Toporišič 2006: 62–63). Razložil jo je kot besedo, ki se v kateri jezik dobi iz kakega drugega jezika (ali v knjižni jezik iz kakega narečja istega jezika). Nastopa (a) kot občno ime (t. i. *sposojenka*, če je povsem prilagojena jeziku prevzemalca; če ni prilagojena, gre za *tujke*) ali (b) lastno ime (gre za podomačena, pol-citatna imena) (Toporišič 1992: 218). Za *izposojenko* (Toporišič 2006: 68) je uvedena kazalka na *sposojenka* (2006: 299), tj. beseda (besedna zveza), ki je prišla iz drugega jezika in je popolnoma prilagojena zgradbenim lastnostim prvin slovenskega (knjižnega) jezika.

Prevzete besede Snoj ločuje drugače kot Toporišič, in sicer na *izposojenke* in *tujke* ter pojasnjuje razliko med obema terminoma:

Osnovna razlika med izposojenko in tujko je torej ta, da je izposojenko preprosto ljudstvo vpeljalo iz sosednjega narečja tujega jezika v svoje narečje, tujka pa je prevzeta beseda, ki jo je v slovenski knjižni jezik iz tujega knjižnega jezika vpeljal izobraženec. Povedano še krajše: izposojenka je ljudska, tujka pa knjižna prevzeta beseda. (Snoj 2005: 115)

Tujka je »[...] prevzeta iz/prek nesosednjega jezika; prevzeta iz/prek v času izposoje mrtvega jezika; se izgovarja pod vplivom tuje pisave«, izposojenka pa »[...] vsebuje nepredvidljive glasovne spremembe; vsebuje narečne značilnosti; se pomensko v slovenščini razvija samostojno« (Snoj 2006: 348)

Toporišiču (1992: 47) je germanizem (1) iz nemščine *prevzeta* jezikovna prvina, zlasti besedna in v knjižno normo ne sprejeta, npr. *merkati*, *ketna*, *fleten*, *fejst*, *lavfati*, *viža*, *ohcet*, *gnada*, *fara*. Tudi skladijska (*hoditi k nogam*, *ta hiša tiga človeka*), redkeje pravopisna (*odkod* ‘woher’) ali izgovorna (*/münstər/*) ali (2) iz nemščine *prevzeta* prvina sploh.

Podrobne razloge za številne germanizme v slovenščini navaja Šekli (2015: 41–42). »Južni rob Štajerske« je ostal pod upravo Avstrije dlje kot druge dežele, zato so germanizmi na severnem mejnem območju močno prisotni:

Nemški kulturni vpliv na slovensko kulturo in posledično vpliv nemščine na slovenščino se je začel v času po političnoupravni priključitvi alpskoslovenskih (staroslovenskih) kneževin Karantanije in Karniole vojvodini Bavarski oz. frankovski državi v drugi polovici 8. stoletja ter začel v osrednjeslovenskem prostoru (ne pa tudi na južnem Koroskem in južnem robu Štajerske, ki sta ostala v okviru Avstrije) po letu 1918, ko je večji del slovenskega jezikovnega ozemlja prišel v jugoslovanski političnoupravni okvir. Šekli (2015: 41–42)

Rajh (2002) in Stramljič Breznik (2004) navajata, da se nekatere iz nemščine prevzete besede glasoslovno in slovnično niso bistveno spreminjale (cuker ‘sladkor’), nekatere pa so se spremenile do neprepoznavnosti (puvati ← *bauen* ‘graditi’). To se kaže tudi v današnji mestni govorici Maribora in okolice (Valh Lopert 2007, 2008, 2009, 2022a) v oblikospreminjevalnih (pri samostalniku pri tvorbi števila po pravilih slovenskega jezika: *cajt* → *cajti*, *froc* → *froci*; sklanjanju v vseh sklonih: *taca* → *na taci*, *s taco*; *kelnarca* → *kelnarco*; pri glagolu s tvorbo osebnih in neosebniških oblik: *poglihati* > *poglihām*, *poglihāj*, *poglihan*, *poglihat*; *zahaklati* > *zahaklam*, *zahaklaj*, *zahaklan*, *zahaklat*; *špricati* > *špricām*, *špricaj*, *šprican*, *špricat*) in besedotvornih vzorcih (prevzemajo domača besedotvorna obrazila, tj. tvorijo iz samostalnika nov samostalniki *frizer* > *frizerstvo*, *frizura* ali pridevnik > *frizerski* (salon), v *frizerski* (šoli); iz glagola prislov: *glihati* > *glih* ali samostalniki *haklati* > *haklanje*). Toporišič (1992: 218) besede, ki so tvorjene iz prevzetih s pomočjo domačih besedotvornih obrazil, glede na njihov morfološki sestav razume le kot t. i. *na pol prevzete* besede.

Germanizmi v govoru Ruš in Malečnika

V govoru Ruš germanizmi še niso bili analizirani, so pa zajeti v *Slovarju ruškega govora* (Denac 2019) in predstavljajo primerjalno gradivo za tokratno analizo.

Stramljič Breznik (2004: 332) je analizirala sto samostalniških germanizmov v govoru naselja Metave v Malečniku. Predstavila je morfološke spremembe, do katerih prihaja med prilagajanjem nemških besed v jezik prejemnika. Nekateri samostalniki pri prenosu v slovenščino ohranjajo spol – *oma* ž. sp. iz nem. ž. sp. *die Oma*, švoget, m. sp. iz nem. m. sp. *der Schwager*; nekateri pa spol spremenijo – *kloster* m. sp. iz nem sr. sp. *das Kloster*, *glaš* m. sp. iz nem sr. sp. *das Glas* itd. (prav tam). Germanizme v govoru Malečnik je dvakrat obravnavala Valh Lopert (2022a: 76–91, 2022b: 47).

O gradivu

Gre za besedje, ki ga že vrsto let ljubiteljsko zbirajo prebivalci Malečnika kot gradivo za slovarček govora svojega kraja. Zbranih je čez tisoč besed, do sedaj je bilo gradivo že delno analizirano in predstavljeno (Koletnik 2022: 53–75, Valh Lopert 2022a: 76–91, Valh Lopert 2022b: 47, Stramljič Breznik 2022: 92–108).

Primerjala sem v Malečniku uporabljane in potrjene germanizme, ki so vezani na kuhinjo in kulinariko (Valh Lopert 2022: 76–91). Njihovo rabo sem preverjala v *Slovarju ruškega govora* (Denac 2019), ki so ga pomagali sestavljati srednješolci, torej mlajša generacija, in v govoru (septembra 2022) treh naravnih govork ruškega govora.

Namen analize

Germanizmi so preverjeni oziroma potrjeni glede na nemški izvor in pomensko razlago vsaj v enem od naslednjih virov: Bezlajev *Etimološki slovar slovenskega jezika* (dalje B), Snojev *Slovenski etimološki slovar* (dalje Sn), Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (dalje P), Striedter-Tempsov *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (dalje ST) in Debenjakov *Velik nemško-slovenski slovar* (dalje D). Predstavljeni sta tudi (ne)sprejetost v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (2. izd., dalje SSKJ²) in/ali *Slovenski pravopis*

2001 (dalje SP 2001) ter (ne)označenost besed glede na socialnozvrstne kvalifikatorje v obeh. V analizi je iztočnica zapisana v poknjženi obliki krepko, sledita slovnični oznaki za roditelj ednine in spol; za znakom < sledi prevzet samostalnik iz nemščine s členom za spol; za predlogom *iz/* preko je dodana etimologija glede na vire;² enojnim narekovajem sledi slovenski pomen; nato pa podatki o vključenosti v oba normativna priročnika in socialnozvrstni kvalifikatorji. Iztočnice sem zapisala v uresničeni obliki, saj sta me zanimala izvor in pomen, zato dialektološka transkripcija ni potrebna.³ Izbrani samostalniki so predstavljeni v treh tematskih sklopih, in sicer vezanih na hrano oziroma obroke, pijačo oziroma tekočino in pripomočke oziroma posodo.

Izbrani germanizmi, potrjeni po izvoru in vključenosti v SSKJ² in SP 2001

Hrana oziroma obroki (39)

ajeršpajz -a m < Eierspeise, die; (D), 'cvrtnjak, jed iz jajčnega testa, ocvrta na maščobi';

ajnpren -a m < Einbrenn, die (D), 'prežganje';

anmohc -a m < Eingemachtes, das; iz avstr. bav. nem. Eingemachtes (ST, B, Sn); SP: nek. lj. ud., 'obara, juhi podobna jed s kuhanim mesom in zelenjavo';

aufšnit -a m < Aufschnitt, der (D) 'narezek';

bleki -a m < Flecken, die; iz stvn. flęc, flęccho, srvn., vlęc, vlęccke 'krpa', mn. flaki (ST, B, P) 'vampi';

cukr -a m < Zucker, der; preko nvn. iz it. zucchero (ST, B, P) 'sladkor';

esihflajš -a m < Essigfleisch, das (D) 'kislo meso';

² Legenda: avstr. bav. nem. – avstrijsko bavarsko nemško; bav. – bavarsko; bav. dial. – bavarski dialekt; kor. nem. – koroško nemško; lat. – latinsko; nem. – nemško; nvn. – novovisokonemško; pgerm. – pragermansko; srvn. – srednjevisokonemško; srvn. – srednjevisokonemško; star. nem. – staronemško; stvn. – starovisokonemško.

³ Za slovar malečniškega govora bo iztočnice dialektološko zapisala in opremila Mihaela Koletnik.

frouštikl -a m < Frühstück, der; iz avstr. bav. nem. Frühstück (ST, B) ‘zajtrk’;

germ -a m < Germ, der (D), ‘kvas’;

kartofl -a m < Kartoffel, die (P) ‘krompir’;

klecprot -a m < Klötze, die; iz srvn. klotze + Brot, das, (-/e/s, -e), ‘sadni kruh’;

klojci -a m < Klötze, die; iz srvn. klotze (ST, B, P), ‘narezano posušeno sadje’;

knidl -a m < Knödel, der; iz avstr. bav. nem. Knödel (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. ljud., ‘cmok’;

knubloh -a m < Knoblauch, der; iz avstr. bav. nem. Knoblauch, srvn. knobelouch; (ST, Sn, P), ‘česen’;

košta -e ž < Kost, die; iz srvn. bav. Koste, kost (Speise, Lebensmittel), nvn. Kost, srvn. bav. Kosten (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. ljud., ‘hrana, jed, živilo, zaloga hrane’;

krap -a m < Krapfen, der; iz stvn. crāpfō, srvn. Krāpfe, nvn. Krapfen (ST, B, Sn, P), ‘krof’;

kretleh -a m < Kraut, das (Kräuter) (D), ‘zelišče’;

kumič -a m < Kümmel, der; iz bav. avstr. kümm, starejše kumm, stvn. chumi, chume (B, P), ‘kumina’;

kurbos -a m < Kürbis, der (D), ‘buča’;

lorbek -a m < Lorbeer, der; iz srvn. Lôrber, stvn. lôrberi, nvn. Lorbeer (ST, B, S), ‘lovor’;

luštek -a m < Liebstöckel, der; iz srvn. lübestecke, stvn. lubestëcco (ST, B, Sn, P), ‘luštrek’;

marula -e ž < Marille, die; iz bav. avstr. Marille, (Sn, P), ‘marelica’;

mela -e ž < (mleti, mel) Mehl, das, Mahlen, das; iz stvn. molan > mahlen, (Sn, P; D), ‘moka od prvega mela’;

nudlči -a m < Nudel, die; iz bav. avstr. Nudel (ST, B, P); SSKJ² nižje pog., ‘testenina, rezanec, makaroni’;

pac -a m < (pacati) Beizen, das; iz bav. *baissen*, nvn. *beizen* (ST, B), ‘pacati, mehčati, lužiti’;

pohendl -a m < *Backhendl*, das (D), ‘pohana piška’;

puter -a m < *Butter*, die; iz bav. avstr. *Putter*, srvn. *butter*, nvn. *Butter* (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog., ‘surovo maslo’;

repincl -a m < *Rapünzchen*, das, *Rapunzel*, die; iz kor. nem. *Rapünzel* ali star. nem. *Rapintzle*, *Rapüntzle*, kar ustreza knjiž. *Rapunzel*; (ST, B, Sn, P); SSKJ² nar. vzhodno, ‘motovilec’;

ribezl -a m < *Ribisel*, die; iz bav. avstr. *Ribis(e)l* (ST, B, Sn); SSKJ² brez kvalif., ‘ribez’;

šmorn -a m < (šmoren) *Schmarren*, das; iz nem. *Schmarren* v enakem pomenu, prvotno ‘kašasta, mastna masa’, sorodno z nem. *Schmer* ‘salo’, *schmieren* ‘mazati’; (ST, B, Sn); SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. ljud.: ‘praženec’;

šniel -a m <: *Schnitzel*, das; mlajša izposojenka iz nem. *Schnitzel* (ST); ‘zrezek’;

šnitka -a m < *Schnittsalat*, der (D); ‘rezivka’;

šnitleh -a m < *Schnittlauch*, der; iz nvn. *Schnittlauch*, stvn. *snitalouh*, zloženo iz srvn. *snite* ‘rezina» in *louh* ‘čebula’ (ST, B); ‘drobnjak’;

špeh -a m < *Speck*, der; iz bav. srvn. *spëch*, varianta srvn. *Spëc*, nvn. *Speck* (ST, B, Sn, P); SSKJ² pog., SP 2001 neknoj. pog.; ‘salo, slanina’;

štaubcuker -a m < *Staubzucker*, der (D); ‘sladkor v prahu’;

te -a m < (tej pri ST) *Tee*, der; iz, nvn. *Tee* (ST); ‘čaj’;

zaus -a m < *Soße*, die; iz nvn. *Soße* (B); ‘omaka’; SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. ljud.;

zemft -a m < (žénof) *Senf*, der; iz srvn. *sënef*, *sënf*, stvn. *sënaf*, nvn. *Senf*, nem. *Senf* ‘gorúšica’ (ST, B, Sn, P); ‘gorčica’;

žemlprezni -a m < *Semmelbrösel*, mn. (D); ‘bele drobtine’;

Pijača oziroma tekočina (3)

čvič -a m (cviček) <; iz srvn. *zwicken* ‘trgati’, bav. dial. *gezwickte Milch* ‘mleko, ki se je ravno začelo kisati’; etwas *Saures*, bes. ein *saures Getränk* ‘kislo vino’ (ST, B, Sn, P); SSKJ² nar., SP 2001 pokr., ‘zelo kisla pijača’;

jesih -a m < *Essig*, der; iz stvn., srvn. *ezzih* (lat. *acētum*) (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. ljud., ‘kis’;

krahrl -a m < *Kracherl*, das (D), ‘peneča limonada/oranžada’;

Pripomočki oziroma posoda (18)

bajndlek -a m (bajdl) < *Wandl*, das; iz bav. **baidl*, **baidling* poleg *Wandl*, *Reindel* ‘ponev’ (B); (? *Beidhändigkeit*, die, obojeročnost (D)), ‘globoka, glinasta posoda’;

beštek -a m < *Besteck*, das (D) ‘pribor’;

kibla -a s < *Kübel*, der; iz avstr. bav. nem. *Kübel* (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. pog., ‘vedro’;

korp -a m < *Korb*, der; iz srvn. *korbe*, stvn. *churba*, nem. der *Korb* (ST, B, Sn, P); ‘košara’.

kuhla -e ž < *Kochlöffel*, der, (P); (verjetno iz stvn. *kohhōn* ‘kuhati’, iz lat. *coquere* ‘kuhati’ (Sn)) ‘kuhalnica’;

pleh -a m < *Blech*, das; iz srvn. *blēch* v bav. izreki *plēch*, bav. *plech* ‘pločevina, pekač’; ‘pekač’ (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog., SP 2001 neknoj. ljud.;

pretl/pritl -a m < *Brett*, das (D), ‘deska’;

protfan -a m < *Pfanne*, die; iz bav. avstr. refleksa za srvn. *brat-pfanne*, zloženo iz srvn. *braten*, nvn. *braten* ‘peči’ in srvn. *pfanne*, nvn. *Pfanne* ‘ponev’ (B), ‘pekač’;

protror -a m < *Bratofen*, der, *Backröhre*, die (D), ‘pečica’;

ribežl -a m < *Reibeisen*, das; zloženska iz srvn. *rīben*, nem. *reiben* ‘ribati’, in *īsen*, nem. *Eisen* ‘železo’, ‘železo za ribanje’ (ST, B, Sn, P); SSKJ² brez kvalif., ‘strgalo’;

rink -a m < Ring, der; iz bav. nem. *Rinken* ‘zaponka’, iz pgerm. **hrengjōn* ‘nekaj okroglega’, delno iz srvn. *rinc*, nem. *Ring* ‘krog, obroč, prstan’, iz pragerm. **hrenga-* (ST, B, Sn, P); SSKJ² nižje pog.; SP 2001 neknj. ljud. ‘obroč’;

špeh mašin -a m < Speck, der (D) ‘slanina’; Maschine, die ‘stroj’ vir;

šporherd -a m < (špôrhert pri Sn, šporget pri B) Sparherd, der; iz nem. *sparen* ‘varčevati’ in *Herd* ‘ognjišče’ (B, Sn); ‘štedilnik’;

šprudl -a m < Sprudler, der (D); ‘žvrklja, lesena priprava z odebeljenim nazobčanim koncem zlasti za pripravljanje tekočega testa’;

talar -a m < Teller, der; iz avstr. bav. nem. *Täller* (ST, B); ‘krožnik’;

trahtar -a m < Trichter, der; iz srvn. *Trahter*, bav. Avstr, *Tracter*, nvn. *Trichter* ‘vreči čez, prenesti, prebosti’ (ST, B, P); ‘lijak’;

tringlazl -a m < Trinkglas, das (D); ‘kozarec’;

vaga -a m < Waage, die; iz stvn. *Wâga*, srvn. *Wâge*, nvn, *Waage* (ST, B, Sn, P); SSKJ² pog., SP 2001 neknj. pog.; ‘tehtnica’.

Uresničeni germanizmi v govoru Ruš v primerjavi z germanizmi iz gradiva za slovar malečniškega govora:

Hrana oziroma obroki		
Gradivo za slovar malečniškega govora (39)	<i>Slovar ruškega govora</i> (Denac 2019) (12 + 4*)	Govorke (2022) (34)
ajeršpajz	–	–
ajnpren	ajnpren/ajpren	anprajn;
anmohc	anmohc/ajnmohc	ajngemohc
aufšnit	aufšnit	aufšnit (suhomesnati)
bleki	–	bleki
cukr	(<i>cuker</i> mi je pado)*	cuker
esihflajš	–	esihflajš
froustikl	frouška (ž. sp.)	frouštik

germ	–	germ
kartofl	–	–
klecnprot	klecnprot	klecnprot
klojci	–	klojci
knidl	–	knedl
knubloh	–	klobuh
košta	(<i>koštat</i> ‘poskusiti hrano’)*	košta
krap	–	krap
kretleh	–	krajtleh
kumič	–	kumna (ž. sp.)
kurbos	kurbus	kurbos
lorbek	lorbek	lorbek
luštek	–	luštrenk
marula	–	–
mela	–	–
nudlči	(<i>nudlvaler</i>)*	nudlči ‘ribana kaša’
pac	(<i>pacati</i> ‘popackati, počasi’)*	pac
pohendl	–	–
puter	–	puter
repincl	repincl	repincl
ribezl	–	ribezl
šmorn	šmorn	šmorn/šmarn
šniel	–	šniel
šnitka	šnitka	šnitka
šnitleh	šnitlah	šnitleh
špeh	–	špeh
štaubcuker	štaubcuker	štapcuker
te	–	te
zaus	–	zos
zemft	–	zenf
žemplrezni	–	zemplrezli/prezli

Pripomočki oziroma posoda		
Gradivo za slovar malečniškega govora (18)	<i>Slovar ruškega govora</i> (Denac 2019) (10 + 1*)	Govorke (2022) (18)
bajndlek	–	vajdlenk
beštek	beštek	bištek
kibla	–	kibla
corp	corp/korpič	corp/korpič
kuhla	kuhla	kuhla
pleh	pleh (nizek)	pleh (nizek)
pretl/pritl	pretl	pretl
protfan	protfan	protfan (visok)
protror	protror	protror
ribežl	ribežl	ribežl
rink	rinka (ž. sp.)	rink (m. sp.)
špeh mašin	–	flajš mašin
šporherd	–	šporhert
šprudl	(šprudlat)*	šprudl
talar	talar	toler
trahtar	–	trohter
tringlazl	–	tringlazl
vaga	–	vaga

Pijača oziroma tekočina		
Gradivo za slovar malečniškega govora (3)	<i>Slovar ruškega govora</i> (Denac 2019) (0)	Govorke (2022) (1)
čvič	–	–
jesih	–	esih
krahrl	–	–

Ugotovitve

V primerjalni analizi vpetosti germanizmov v ruški in malečniški govor sem izhajala iz nabora 60 izbranih samostalniških germanizmov, ki so izvorno potrjeni slovarjih B, ST, Sn, P in tudi v D. Od teh je glede na socialnozvrstne kvalifikatorje v SSKJ² vključenih 16: *čvič* (narečno), *re-pincl* (narečno vzhodno), *špeh*, *vaga* (pogovorno), *jesih*, *kibla*, *knidl*, *košta*, *nudlči*, *pleh*, *puter*, *rink*, *šmorn*, *zaus* (nižje pogovorno), dva pa nimata kvalifikatorja *ribežl*, *ribezl*; v SP 2001 pa 11: *čvič* (pokrajinsko), *kibla*, *špeh*, *vaga* (neknjižno pogovorno), *jesih*, *knidl*, *košta*, *pleh*, *rink*, *šmorn*, *zaus* (neknjižno ljudsko).

V ruškem govoru od 60 izbranih germanizmov, ki poimenujejo (a) hrano oziroma obroke (39), najdemo v Denac (2019) zapisanih 12, še štirje so prepoznani iz drugih oblik: *cuker*, *koštat*, *nudlvaler*, *pacati*; pri govorkah pa je uresničenih kar 34 germanizmov (niso: *kartofl*, *marula*, *mela pohendl*); (b) pripomočke oziroma posodo (18), je v Denac (2019) deset, enega (sam. *šprudl*) prepoznamo v namenilniški glagolski obliki *šprudlat*; pri govorkah *so* uresničeni vsi; (c) pijačo oziroma tekočino (trije) v Denac (2019) ne zasledimo nobenega, pri govorkah pa le enega (*esih*).

Germanizmi obstajajo v govoru Ruš in Malečnika, čeprav spadata v različni narečni skupini vzhodno in zahodno od Maribora. Oba govora vplivata na oblikovanje mestne govornice tudi s še vedno aktualno rabo germanizmov.

Literatura

France BEZLAJ, 1977–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*. Ljubljana: Založba ZRC.

– –, 1985: Iz slovenskega imenoslovja. *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost. 25–26.

D = Doris DEBENJAK, Božidar, DEBENJAK, Primož DEBENJAK, 2003: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.

Boštjan DENAC, Matilda KUMPREJ, Manja ŽVIKART, 2019: *Slovar ruškega govora: pripravljeno ob 70. obletnici šole*. Ruše: Gimnazija in srednja kemijska šola.

Matjaž GRAHORNIK, 2016: Mihael, prvi Glaser na »Kovačevem«. *Ruše (Talenti v Gla(s)zerjevem rodu)*. Ruše: Društvo za razvoj Lira. 51–57.

Mihaela KOLETNIK, 2001: *Slovenskogoriško narečje*. (Zora, 12). Maribor: Slavistično društvo.

– –, 2022: Narečna podoba malečniškega govora. *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko.* (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 53–75.

Jože KOROPEC, 1977: Ruše v srednjem veku. *Glazerjev zbornik.* Maribor: Univerza: Zgodovinsko društvo. 48/13, 1–2, 76–90.

K 1995= *Krajevni leksikon Slovenije.* Ljubljana: DZS. 333–334.

Tanja MARHL, 2006: *Ruški govor in dialektizmi v poeziji Janka Glazerja.* Diplomsko delo. Maribor: Pedagoška fakulteta.

Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar.* Transliterirana izd. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostopno na: <http://www.fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar> (pridobljeno 9. 12. 2022).

Bernard RAJH, 2002: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika.* (Zora, 19). Maribor: Slavistično društvo.

Vili REZMAN, 2016: Talent v rodu: (skice za študijo O Gla(s)zerjih iz druge perspektive). *Ruše (Talenti v Gla(s)zerjevem rodu).* (Zbirka tu sem jaz doma (gost)). Ruše: Društvo za razvoj Lira. 9–50.

– –, 2019: *Kalvarije.* (Zbirka Ruše – tu sem jaz doma (gost)). Ruše: Društvo za razvoj Lira. 39–40.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. Dostopno na: www.fran.si (pridobljeno 9. 12. 2022).

SP = *Slovenski pravopis.* Elektronska izdaja, 2014. Dostopno na: <http://www.fran.si/134/slovenski-pravopis> (pridobljeno 9. 12. 2022).

Sn = Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar.* Dostopno na: www.fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar (pridobljeno 9. 12. 2022).

Marko SNOJ, 2005: O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah. *Slovenski jezik* 5, 113–122. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-0DM8KLLKQ> (pridobljeno 9. 12. 2022).

– –, 2006: O tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku, *Slavistična revija* 54/1, 343–349. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-IPD1MSIW> (pridobljeno 9. 12. 2022).

– –, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen.* Ljubljana: Modrijan: Založba ZRC.

Barbara SRNKO (2013). *Jezikovna zvrstnost učencev tretjega triletja osnovne šole v danih govornih položajih.* Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2004: Germanizmi v zahodnem slovenskogoriškem podnarečju. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia* 14/2, 331–336.

– –, 2022. Poimenovanja oseb v govoru Malečnika. *Narečno besedje slovenskega jezika: v spomin na akademikinjo Zinko Zorko.* (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 92–108.

ST = Hildegard STRIEDTER TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut; Wiesbaden: in Kommission bei O. Harrassowitz.

Matej ŠEKLI, 2015: Pomenska polja nemških izposojenk v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 21/2, 31–44.

Biba TERŽAN, 1985: *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost. 25–42.

Jože TOPORIŠIČ, 1991: *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

– –, 2006: *Besedjeslovne razprave*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Josip TERŽAN (ur.), 1985: *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost.

Silvo TORKAR, 2021: *O imenih Malečnik, Metava, Nebova, Celestrina in Trčova* (osebna korespondenca 17. 9. 2021).

Alenka VALH LOPERT, 2007: Germanizmi v oddajah komercialne radijske postaje Radio City v Mariboru. *Akten der 10. Arbeitstagung für bayerisch-österreichische Dialektologie in Klagenfurt* 19.–22. September 2007. 441–457.

– –, 2008: Prevezeto besedje v jeziku komercialne radijske postaje (Radio City v Mariboru), *Jezikoslovni zapiski* 14/1, 123–137.

– –, 2009: Raba tujk v mariborskih govorjenih medijih, *Slavia Centralis* 2/2, 50–62.

– –, 2022a: Germanizmi v malečniškem govoru. *Narečno besedje slovenskega jezika: v spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 76–91.

– –, 2022b: Germanizmi v govoru Malečnika pri Mariboru (vezani na kmečko okolje). *Slovenski dialektološki posvet 4*. Ljubljana: ZRC SAZU, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 47. Dostopno na: <http://sdp.zrc-sazu.si/> (pridobljeno 9. 12. 2022).

Sergej VRIŠER, 1976: *Malečnik*. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 62). V Mariboru: Obzorja.

Zinka ZORKO, 1988/89: Narečna podoba mariborskega predmestja, *Jezik in slovstvo* 34/7–8, 170–178.

– –, 1990: Ruški govor. *Razprave* 13. Razred za filološke in literarne vede. Ljubljana: SAZU. 203–211.

– –, 1993: Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 41/1, 193–207. Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ZKI24O5S> (pridobljeno 9. 12. 2022).

– –, 1995: Ruški govor. *Narečna podoba Dravske doline*. (Piramida, 3). Maribor: Kulturni forum. 309–318.

– –, 1998: Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih. *Haloško narečje in druge dialektološke študije*. (Zora, 6). Maribor: Slavistično društvo. 189–208.

Spletni viri

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi201702/> (pridobljeno 9. 12. 2022).

<https://glaser.rkc.si/index.php/content/display/67/glaserjev-salon/20> (pridobljeno 9. 12. 2022).

<https://malecnik.si/> (pridobljeno 9. 12. 2022).

<https://www.ruse.si/objave/175> (pridobljeno 9. 12. 2022).

<https://www.kamra.si/mm-elementi/ruse-4/> (pridobljeno 9. 12. 2022).

<https://lipovlist.turisticna-zveza.si/malecnik-dotik-svetega-izkusnja-vecnega/> (pridobljeno 9. 12. 2022).

<https://www.zupnijaruse.si/index.php/sl/cerkev-sv-marije-v-rusah/zunanjost-cerkve> (pridobljeno 9. 12. 2022).

AKTUELLE GERMANISMEN IN DER MUNDART VON RUŠE

Der Beitrag stellt die Analyse ausgewählter Germanismen dar, gebraucht in der heutigen Mundart der Stadt und Gemeinde Ruše, gelegen im Drautal, etwa 14 Kilometer westlich von Maribor. Die Funde von Brandgräbern in der Umgebung zeigen, dass die Region Ruše bereits in den ersten drei Jahrhunderten des ersten Jahrtausends v. Chr. für kurze Zeit besiedelt war (Teržan 1985: 27). Röste, die erste Nennung des Ortes, geht auf das Jahr 1091 zurück (Bezljaj 1985: 26), als die Siedlung mit einer Schenkungsurkunde der Familie Spanheim in den Besitz des Benediktinerklosters aus Šentpavl im Labotska-Tal übergang. Laut Zorko (1995: 308) gehört die Ortsmundart von Ruše zur steirischen Dialektgruppe, genauer zu den nordsteirischen Dialekten und stellt ein Bindeglied zwischen den steirischen und kärntnerischen Dialekten (insbesondere) im Bereich Phonetik dar, die sie neben Syntax und Morphologie genauer analysierte (ebd. 308–318). Der Wortschatz, dessen Bestand von Zorko nicht gesondert erfasst wurde, ist reich an Germanismen, die auf historische, politische und religiöse Gründe zurückzuführen sind.

Im Beitrag werden 60 substantivische Germanismen behandelt, die dem Themenbereich Küche und Kulinarik zugeordnet werden (Essen und Mahlzeiten, Getränke bzw. Flüssigkeiten, Zubehör bzw. Geschirr) und von den heutigen Einwohnern von Ruše weiterhin verwendet werden. Der Zweck der Analyse besteht darin, die in der heutigen Zeit gebrauchten Germanismen in Ruše (westlich von Maribor, steirische Dialektgruppe) mit jenen in Malečnik (östlich von Maribor, pannonische Dialektgruppe) miteinander zu vergleichen. Beispiele Ruše – Malečnik: ajnmoht – anmohc, frojštik – frouštikl, esih – jesih, korpa – korp, taler – talar, zos – zaus ... Der deutsche Ursprung und die Bedeutung der erfassten Wörter wurden überprüft an folgenden Quellen: Bezljaj (1977–2007) *Etymologisches Wörterbuch der slowenischen Sprache*, Snoj (2003) *Slowenisches Etymologisches Wörterbuch*, Pleteršnik (2006) *Slowenisch-Deutsches Wörterbuch*, Striedter-Temps (1963) *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*; in Einzelfällen wurde zur Überprüfung Debenjak (2003) *Großes Deutsch-Slowenisches Wörterbuch* herangezogen.

Poenotenje slovenskega knjižnega jezika v prekmurskih katoliških pridigah prve polovice 20. stoletja

Nina Zver

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti,
Koroška cesta 160, SI 2000 Maribor, nina.zver@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.8>

ISBN 978-961-286-694-5

V članku preučujem uvajanje osrednjeslovenskega jezika v prekmurske katoliške pridige prve polovice 20. stoletja, ki so poleg publicistike in Mohorjevih knjig predstavljale most med vzhodno- in osrednjeslovensko knjižno normo ter prekmurskim Slovincem lajšale sprejemanje knjižne slovenščine. Zanima me, na katerih jezikovnih ravneh je bližanje slovenskemu knjižnemu jeziku potekalo najlažje in najbolj spontano in katere ravni so bile najmanj sprejemljive za novosti. To ugotavljam na podlagi analize pridig dveh avtorjev – martjanskega župnika Jožefa Horvata (1880–1932) in črenšovskega župnika Ferdinanda Hermana (1896–1966).

Ključne besede: Jožef Horvat, Ferdinand Herman, prekmurske katoliške pridige, zgodovina prekmurskega jezika, poenotenje slovenskega knjižnega jezika

In the article, I examine the introduction of the Central Slovene language into the Prekmurje Catholic sermons of the first half of the 20th century. In addition to journalism and the books of the Mohorjeva Publishing House, they represented a bridge between the Eastern and Central Slovene literary norms. At the same time, they ease the process of acceptance of literary Slovene by the Prekmurje Slovenes. I am interested in (1) which language levels were the easiest and most spontaneous to approach the Slovene literary language and (2) which levels were the least receptive to innovations. My findings are based on the analysis of the sermons of two authors – pastor of Martjanci parish Jožef Horvat (1880–1932) and pastor of Črenšovci parish Ferdinand Herman (1896–1966).

Key words: Jožef Horvat, Ferdinand Herman, Prekmurje Catholic sermons, history of the Prekmurje language, unification of the Slovene literary language

Uvod¹

Prispevek se širše gledano posveča tematiki, ki jo je rada preučevala tudi Zinka Zorko, tj. prekmursko narečje oz. prekmurski knjižni jezik.² V okviru sinhronega raziskovanja govorov panonske narečne skupine je bila najpogosteje pozorna na goričko in porabsko skupino prekmurskega narečja, posvečala se je govorom, ki izkazujejo določena odstopanja od narečja večine (lendavski kot, Žetinci), raziskovalno blizu pa ji je bila tudi analiza jezika starejših del, pisanih v prekmurščini (Zorko 1994; Zorko 1998; Benko in Zorko 2011).

V strokovni in znanstveni literaturi je dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika (Orožen 1974, 1996; Jesenšek 2013, 2015, 2018), ki so ga sprožile posebne zgodovinske razmere, večstoletna politična, cerkveno-upravna, geografska in jezikovno-kulturna ločenost prekmurskih Slovencev od Slovencev na desnem bregu Mure, že dobro raziskan. Njegov rezultat sta bili dve še do sredine 19. stoletja obstajajoči knjižni normi, vzhodnoslovenska na vzhodu (v panonskem kulturnem prostoru) in osrednjeslovenska v osredju (v alpskem oz. karantanskem kulturnem prostoru) slovenskega narodnostnega ozemlja, ki sta morali sredi 19. stoletja, v času pomladi narodov, najti kompromis in se žrtvovati za idejo konstituiranja slovenskega naroda:

Šele sredi 19. st. je večina Slovencev (z izjemo Prekmurcev, ki so se vključili šele po prvi svetovni vojni, Rezijanov in Benečanov) dobila svoj skupni knjižni jezik, ki tak, kakršen je, nujno predstavlja kompromis med mnogimi heterogenimi sestavinami in se ga mora prav vsak Slovenec, pa naj je od koder koli, šele naučiti. In tako je tudi prav, kajti sicer bi ob tako silni narečni razčlenjenosti slovenskega jezikovnega ozemlja enega samega slovenskega knjižnega jezika, ki družijo v kulturno in nacionalno enoto vse Slovence, ne mogli ne dobiti in ne za vselej ohraniti. (Logar 1996: 336)

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² »Stara prekmurščina, nova prekmurščina, književna slovenščina. [...] Vidimo tri skupine, trojno mišljenje. Vidimo pa tudi, kak vse tri ideje zmerom bole vkup, edna drugoj bliže. To zblížavanje se je začelo z našimi katoliškimi domačimi spisi od prvoga dneva, kak so nastali. Do konca vojne je to zblížavanje melo jako velike zapreke, zato je šlo počasi. Gđa nam je dobra mati Jugoslavija odprla pot, ka smo se varno vrgli v naročje, potem je to zblížavanje dobilo prostost. Pri tem jezikovnem zblížavanju pa majo največ zaslug "Novine". One so tista zlata srednja pot, ki je vsikdar najsigurnejša. One bodo počasi brezi nasilja staro prekmurščino oblekle v najfinejšo književno slovenščino. To je veliko prosvetno i narodno delo Novin.« (Radoha 1935: 4)

Želja po zedinjeni Sloveniji in neovirani rabi domačega jezika je od druge polovice 19. stoletja tlela tudi pri prekmurskih katoliških duhovnikih, med njimi Jožefu Borovnjaku, Jožefu Bagáryju in Francu Ivanocyju, ki so slovensko zavednost prenašali tudi na mlajši rod duhovnikov, na Jožefa Klekla st., Jožefa Klekla ml., Števana Kūharja, Ivana Bašo, Jožefa Sakoviča in druge. S širjenjem mohorjanskih knjig, z bogoslužjem v prekmurskem jeziku in izdajanjem prekmurskih učnih in nabožnih knjig ter publicistike so prispevali k blaženju madžarskega raznarodovanja in v ljudstvu t. i. Slovenske krajine vzbujali slovensko narodno zavest (Jesenšek 2019: 386). K temu je dodatno prispevala tudi opustitev madžarskega črkopisa in uvedba gajice v prekmurski publicistiki, kar »ni bila samo pogumna rodoljubna poteza, ampak v nekem smislu pravo revolucionarno dejanje, saj je [Jožef Klekl st.] s tem določil, kako naj približno 80 000 prekmurskih Slovencev bere in piše« (Zver 2008: 100).

Uvedba slovenskega knjižnega jezika je v Prekmurju zaradi večstoletne geografske in politične ločenosti od preostalega slovenskega narodnostnega ozemlja in knjižnojezikovne samostojnosti potekala počasneje in z zamikom, po prvi svetovni vojni in združitvi vseh Slovencev (razen porabskih) v eni državi pa je ta postala nujna. Prekmurci so se morali odreči rabi prekmurskega knjižnega jezika v šolah in uradih ter sprejeti zanje povsem nov, slovenski knjižni jezik:

Slovenski knjižni jezik se je po letu 1919 »čez noč« pojavil v prekmurskih šolah in v vseh oblikah uradnega sporazumevanja. Prehod ni bil enostaven, v praksi je šlo za veliko spremembo, tudi presenečenje, saj je prekmursko narečje v odnosu do pred tem uradne madžarščine pomenilo znak slovenstva in je bilo razširjeno v vseh oblikah sporazumevanja med prekmurskimi Slovenci, slovenski knjižni jezik pa je bil novost, na katero se je bilo treba šele navajati. (Jesenšek 2019: 388)

Odprtost in željo po jezikovni združitvi pa so izkazali le katoliški duhovniki in mladi rod prekmurskih ustvarjalcev, ki je objavljaj v literarno-kulturnih glasilih *Naše ognjišče*, *Murska krajina*, *Kremen*, *Mladi Prekmurec* in *Novi čas*,³ medtem ko je protestantska smer, »razpeta [...] med zvestobo staremu

³ Med katoliškimi duhovniki in mladim, liberalnejšim rodом prekmurskih literatov v 30. letih 20. stoletja se je vnela »prekmurska jezikovna vojna« (Just 2000: 72). Prvi so namreč še po letu 1919 vztrajali pri izdajanju publicistike v pokrajinskem jeziku in si prizadevali, da bi se prekmurski učni jezik ohranil vsaj pri verouku, drugi pa so želeli čimprejšnjo vpeljavo slovenskega učnega jezika v vse sfere in popolno spojitve z osrednjeslovenskim kulturnim prostorom (Kokolj 1984: 286–295).

slovenskemu jeziku in pritiskom agresivne madžarizacije« (Jesenšek 2013: 255), (jugo)slovenstvo začutila kot grožnjo verskemu položaju:

Še zdaleč niso imeli podobnih možnosti za prehod v nove cerkvenoupravne okvire kot prekmurški katoličani s prehodom iz sombotelske v mariborsko škofijo (tudi ta prehod ni potekal gladko in brez odporov), zato so se v verskem bogoslužju in publicistiki naslonili na svoje dvestoletno jezikovno-kulturno izročilo. (Just 2000: 79)

Vztrajanje pri tiskih v prekmurščini se je pri prekmurskih evangeličanih vleklo vse do druge svetovne vojne oz. do konca izhajanja publicistike (*Düševni list, Evangeličanski kalendari*). Ustvarjali so »neke vrste novo prekmurščino, le da ne v smeri "slovenizacije", ampak tako, da so na glasoslovni, pravopisni, oblikoslovni, besedoslovno-besedotvorni in skladenjski jezikovni ravnini vnašali v prekmurščino njenim zakonitostim tuje hungarične prvine in na besedoslovni ter skladenjski ravnini tudi germanske« (Just 2000: 80).

»/Jezikovno najboljše« od prekmurskih časopisov zgodnjega 20. stoletja so po mnenju Jesenška (2013: 258) *Novine*. Njihova jezikovna politika je »temeljila na teoriji postopnega jezikovnega prehoda iz prekmurščine v knjižno slovenščino« (Just 2000: 35), v njih pa »so se uveljavile nekatere normativne značilnosti prekmurskega publicističnega jezika, ki so skupne vsem piscem, izhajajočim iz Ivanocyjevega kroga« (Jesenšek 2013: 258). Jezikovni koncept *Novin* – tj. nadnarečni sestav, izhajajoč iz stare prekmurske knjižne norme, do določene mere odmaknjen od žive govornice (prekmurskega narečja) in pod vplivom v prekmurski prostor prodirajočih značilnosti slovenskega knjižnega jezika, – je sprejel tudi martjanski župnik Jožef Horvat v svoje pridige (Zver 2020). Vernikom, ki so bili pretežno kmečkega stanu in knjižne slovenščine v šolah pred 1919 niso mogli slišati, je želel čim prej predstaviti zakonitosti državnega jezika in ob tem ostati karseda razumljiv. Tretjino svojih pridig je priredil po že obstoječih, natisnjenih v katerem od osrednjeslovenskih časopisov (zagotovo v *Drobtinica* in *Duhovnem pastirju*).⁴ Prevajal jih je v prekmurščino, ob tem pa prevzel marsikatero knjižnoslovensko značilnost in tako poslušalce postopoma in premišljeno pripravljal na dokončno jezikovno poenotenje na vseh področjih javnega sporazumevanja.

⁴ Za ostali dve tretjini pridig dejstvo, ali gre za prirejene ali izvirne avtorske pridige, še ni bilo preverjeno.

Primerjava pridige Franca Ksaverja Meška in Jožefa Horvata

V Tabeli 1 je prepis pridige Franca Ksaverja Meška in njena priredba v prekmurščini, ki jo je zapisal Jožef Horvat. Pesnik in pripovednik Franc Ksaver Meško (1874–1964) je bil po rodu Prlek iz Ključarovcev pri Ormožu. Kot kaplan in župnik je deloval v več krajih na Koroškem in bil zaradi svojega narodnega delovanja in suma veleizdaje večkrat preganjan (Koblar 2013). Ustvarjal je v slovenskem knjižnem jeziku, po katerem se je zgledoval Jožef Horvat, ki je po Mešku priredil vsaj 15 svojih pridig.

Meškova pridiga je bila v *Duhovnem pastirju* objavljena leta 1918, kar pomeni, da je lahko po njej prirejena Horvatova, ki je nedatirana, nastala v prevratnih letih Prekmurja ali pa nekaj let po združitvi s slovenskim matičnim ozemljem v novi jugoslovanski državi. Gre za pridigo na prvo adventno nedeljo, pisano na petih straneh. Črkopis je gajica, v kateri pa so še vidni sledovi prekmurskega črkopisa (*Denésnja, strahsnoga, strahsen, poslühšao, Sto, Grehsnik, strahsno, Krajsi*: <s> = /š/).

Tabela 1: Pridigi Franca Ksaverja Meška (na levi strani) in Jožefa Horvata (na desni strani).

<p>Franco Ksaver Meško (<i>Duhovni pastir</i>, december 1918: Prva adventna nedelja. Advent – čas pokore, str. 529–532)</p>	<p>Jožef Horvat (NP373)⁵</p>
<p>Kakor podnevi pošteno hodimo, ne v požrešnosti in pijanosti... Rimlj. 13, 14</p>	<p>»Kak podnévi pošteno hodimo.« Rom. 13.</p>
<p>Današnja nedelja, prva v adventu, je novoletni dan cerkvenega leta. Ko pa stopamo čez prag iz starega leta v novo leto, se nas, vsaj mislečih ljudi, polasti nekaka posebna resnost. Pred vsem se nam vsiljuje vprašanje: »Ali bom pač doživel tudi konec leta, ki ga zdaj pričenjam?« Naravno je to vprašanje, za mnoge pač tudi velikega pomena. A še večje važnosti je za nas vse, brez razlike starosti, stanu in spola, vprašanje:</p>	<p>D. V.!</p> <p>Denésnja nedelja, prva adventna, je novoletni dén cerkvenoga leta. Gda pa stopamo čez prag z-staroga leta vu novo, pred vsem nam v-pamet pride pitanje: Jeli pa doživem tudi konec leta, štero zdaj začnem?« Naturno je to pitanje, za vnoqe pa tudi velikoga poména. Ali ešče vékše važnosti je za nas vse, brezí razložka starosti, stana i spola pitanje:</p>

⁵ Oznaka NP373 pomeni: nedatirana pridiga št. 373. V Horvatovi zapuščini je skupno 533 pridig – 3 madžarske in 530 prekmurskih.

<p>»In če Gospod pride tekom tega leta, ali me bo našel pripravljenega, pripravljenega?« In glejte, ravno sv. adventni čas je čas priprave na prihod Gospodov. Kaj namreč pomeni advent? Je latinska beseda in pomeni: prihod. Tukaj: prihod Gospodov. Še jasneje razložimo pomen te besede z ozirom na te štiri tedne, ako rečemo: čas priprave na prihod Gospodov.</p>	<p>»I či Gospód pride v-teki toga leta, ali me najde pripravljenoga, pripravljenoga?« I glejte ravno adventni čas, je čas priprave na prihod Gospodnov. Ka naimre poméni ta reč advent? Je latinska reč i poméni telko, kak prihod. Eti: prihod Gospodnov. Ešče bolje svetlo razložim pomén te reči gledóč na té štiri tjédne, či pravim: čas priprave na prihod Gospodnov.</p>
<p>I. Kako pa se naj pripravljamo na prihod Gospodov? S pokoro! Tega nas opominja že barva pri sv. mašah na adventne nedelje, ki je barva pokore, namreč vijoličasta. Dalje nas uče tega evangeliji in deloma berila adventnih nedelj. Že evangelij zadnje nedelje nam je govoril s trombo sodnjega dne o tistem strašnem dnevu, ko bo prišel Sin božji ne kot ljubeznivo dete, ampak kot pravičen, strašen sodnik na oblakih neba sodit žive in mrtve. Približno isto nam govori današnji sveti evangelij in nas uči; pripravljajte se na prihod Gospodov, bodite pripravljeni!</p>	<p>D. V.! Kak se pa naj pripravljamo na prihod Gospodnov? Z-pokorov. Na to nas opomina že farba pri sv. mešah na adventne nedelje, štera je farba pokore. Na dalje na to nas včijo evangeliu i lekcije adventni nedelj. Že evangelium zadnje nedelje nam je gučao od tistoga strahsnoga dnéva, gda pride Sin bóži ne kak ljübeznivo dete, nego kak pravičen, strahsen sodnik vu nebeski oblaki sodit žive i mertve. Skoro to isto nam pravi den. sv. ev. ino nas vči, nas opomina: pripravljajte na prihod Gospodnov, bodite pripravljeni.</p>
<p>Evangelij druge adventne nedelje nam kaže Sinu božjega v njegovem delovanju na zemlji, v njegovi dobrotljivosti in ljubezni, kako vsem in povsodi dobrote deli. Tudi to bi naj naša srca pridobilo za Jezusa, posebno srca boječih, malodušnih in srca grešnikov. Glej, tisti Jezus, ki je bil tako dober, usmiljen in milostljiv, ko je hodil po zemlji, ne bo zavrzel tudi tebe, če se s pokoro k njemu obrneš. — Že drugo nedeljo, še bolj tretjo' in četrto vidimo velikega spokornika in mogočnega klicarja k pokori, sv. Janeza Krstnika, moža, čigar neustrašeno besedo je poslušala cela dežela, od kralja doli do najzadnjega vojaka in cestninarja. Od vseh krajev so vrele k njemu množice, da slišijo njegove prilike. In kaj jim je oznanoval? Pokoro!</p>	<p>Evangelium druge adventne nedelje nam pred oči postavlja Sina bóžega v-njegovom deli na zemlji, v-njegovoj dobrotivljosti i ljübézni, kak deli vsem i povsédi, gda Ivana ker. vučenicoma eto pravi: »Ita i povejta Ivani, ka sta vidila i čüla: slepi vidijo... Tüdi to bi moglo naša srca pridobiti za Jezusa, posebno srca bojéči, male düše i srca grešnikov. Glej tisti Jezus, ki je bio tak dober, smilen i milostiven, gda je hodo po zemlji, ne zaverže tüdi tebé, či se z-pokorov k-njemi obrnéš. Že drugo, ešče bolje trétjo i šterto vidimo velikoga spokornika i mogočnoga pozivača k-pokori sv. Ivana ker. koga brezi straha, bojazljivosti povedane reči je poslühšao celi orsag, od kralja doli do najzadnjega vojaka i mautobrača. Od vseh krajov so vrele k-njemi vnožine, da bi čüle, poslühšale njegove navuke, prilike. I ka njim je glaso? Pokoro.</p>

<p>Da se naj s pokoro pripravijo na prihod Gospodov. In ko so ga vprašali: »Kaj naj tedaj storimo?« jih pouči natančneje in jasno: »Kdor ima dve suknji, daj tistemu, ki je nima, in kdor ima jedi, stori ravno tako.« — Ali ni ta nauk potreben tudi našim časom in mnogim našim ljudem? — Prišli pa so tudi cestnarji, ki so goljufali pri cestnini in je preveč pobirali. In so tudi vprašali: »Učenik, kaj naj storimo?« On jim pa reče: »Ničesar več ne terjajte, nego kar vam tiče.« — Ali ne velja ta beseda tudi za naše čase, ko se hočejo mnogi obogatiti, dostikrat na račun ubogih, pomanjkanje trpečih? — Vprašali so ga pa tudi vojaki: »Kaj pa naj mi storimo?« In jim je rekel: »Nikomur ne delajte sile in po krivem ne ovajajte in ne tožite.« (Luk. 3, 11—14). Je li ta nauk dandanes nepotreben? — K pokori nas kliče apostol narodov, sv. Pavel, v današnjem berilu, ko kliče tudi nam, kakor je klical Rimljanom: »Vrzimo torej od sebe dela teme in oblecimo orožje svetlobe. Kakor podnevi pošteno hodimo, ne v požrešnosti in pijanosti, ne v nečistosti in nesramnosti, ne v prepiru in nevoščljivosti, ampak oblecite Gospoda Jezusa Kristusa.«</p>	<p>Da se naj z-pokorov pripravljajo na prihod Gospodov. I gda so ga pitali: »Ka naj včinito?« je navči natenci i svetlo: »Sto ma živež, rahno, naj da tudi tistomi, ki je ne ma.« — Ali je té navuk ne potreben tudi našim časom i vnogim našim ljudém. — Prišli so pa tudi mauto brači, šteri so norili, kanjüvali pri mauti i je preveč brali. I so tudi pitali: »Vučiteo, ka naj činimo?« On jim pa pravi: »Nikaj več ne terjajte, nego ka vam ide.« Ali ne valja tudi ta reč za naše čase, gda se ščéjo vnogi obogatiti, dostakrat na račun siromakov i pomenjkanje terpéči. Pitali so ga tudi vojaki: »Ka pa naj činimo?« I njim je pravo: »Nikom i ne delajte sile i po krivom ne tožite.« Jeli je té navuk dnjes dén nepotreben? K-pokori, na pokoro nas zove apoštol narodov, sv. Paveo v-deněšnoj lekciji, gda nam tudi pravi, ka je pravo Rimljanom govoréči: »Veržimo zato od sébe dela, čine tmice i oblečimo orožje svetlosti. Kak podnévi pošteno hodimo, ne v-nemertičlivosti i pijanosti, ne v-nečistosti i nesramnosti, ne v-prep i, svaji i nevošččnosti, nego oblečte se v-Gospoda Jezusa Kr.«</p>
<p>II. Kako pa naj delamo pokoro? Nekatera dela pokore itak zapoveduje sv. Cerkev, nekatera si bomo naložili sami. Sv. Cerkev zapoveduje post v sredo, petek in soboto v kvatrnem (tretjem) tednu v adventu in na dan pred božičem. Sprejmimo post ne nevoljno, ampak v duhu pokore! — Nekdaj je bilo zapovedano, da naj vsi verniki sprejmejo v adventnem času sv. zakramente, zakrament sv. pokore in presv. Rešnjega Telesa. Zapoved to danes ni.</p>	<p>Kak pa naj delamo pokoro? Ništerna dela pokore nam i tak zapovidava sv. mati cérkev, ništerna si pa naložimo sami. Sv. mati cérkev zapovidava post v-sredo, pétek, soboto v-kvaternom, tretjem tedni v-adventi i na dén pred božičem. Vzemimo gori post ne z-nevoljov, nego vu duihi pokore. Nigda je bilo zapovedano, da naj vsi verniki primejo vu adventnom časi svestvo pokore i olt. svestvo. Te zapovedi dnjes nega.</p>

<p>Vendar sv. Cerkev želi, da bi se to zgodilo in da bi vsi verniki s sv. spovedjo pripravili svoja srca na prihod božjega Deteta v blagoslova polni božični noči in s tem na prihod Gospodov ob naši poslednji uri, ko nas bo Gospod sodil vsakega posebej, in na prihod Gospodov sodnji dan, ko nas bo sodil še enkrat vse skupaj. Pridite torej! Glejte, božje Dete vam iz jaslíc steguje svoje roke naproti, da vas vse sprejme, pravične in največje grešnike. Te še vabi prav posebno, češ: »Morda se me bojiš na križu, morda te straši moje veličastvo v nebesih, a glej, ubogega deteta tukaj v jaslích se vendar ne boš bal. Pridi torej, ti ubogi izgubljeni sin, pridi, ti trpeča zablodla hčerka! Glej, zaradi tebe sem zapustil veličastvo nebes in sem prišel v ta borni hlev, pridi zdaj ti k meni!« Grešnik, boš li res zaprl vabilu tega milega in premilostnega otroka svoje srce? Nikar, prijatelj dragi, da se ne bi izpolnila tudi na tebi strašna grožnja ne več milostnega, ampak pravičnega Boga: »Tedaj me bodo klicali, pa jih ne bom uslišal.« (Preg. 1, 28.) In božje Dete vabi in kliče iz jaslíc k sebi vse, vse — ne samo ženske, tudi može, ne samo starce, tudi mladino. Pridite torej vsi, da ne bi veljala tudi o vas tista grenkosti polna tožba, ki jo je zapisal evangelist Janez o brezbriznih in trdovratnih Judih: »Na svetu je bil, in svet je po njem ustvarjen, pa svet ga ni spoznal. V svojo lastnino je prišel, pa njegovi ga niso sprejeli.« (Jan. 1, 10. 11.) »Pridite, okusite, kako sladak je Gospod!« (Ps. 33, 9.)</p>	<p>Denok sv. církev žele, da bi se to zgodilo i da bi vsi verniki pripravili svoja srca z-sv. spovedjov na prihod bóžega Diteta v z-blagoslovom punoj božičnoj noči i z-tem na prihod Gospodnov vu našoj slédnjój vóri, gda nas bo Gospod sodo vsakoga posebi i na prihod Gospodnov na sodnji dén, gda nas bo sodo ešče ednók vse vküper. Prite zato. Glejte bóže Dete proti vam vteguje svoje roké z-jaslíc, da nas vse goriprime, pravične i najvékše grešnike. Te ešče vabi prav posebno, čüj: »More biti se me bojiš na križi, more biti te strahši moja dika vu nébi, ali glej siromaškoga, slaboga diteta se denok ne boš bojao tü vu jaslích. Pridi zato ti zgübljeni sin, pridi ti trepeča zablodjena hči. Glej za voló tébe sam zapüsto diko nebés i sam prišeo v-to siromaško štalico, pridi zdaj ti k-meni.« Grešnik jeli zaprësh vabili, pred vabilom toga miloga i premilostivnoga Diteta svoje sercé? Nikak toga ne včini, da se ne bi spunilo tüdi na tebi strahšno proténje ne več milostivnoga, nego pravičnoga Boga, štero se etak glasi: »Té me bodo zvali, pa jih ne posluhnem, ne bom posluhšao.« I bóže Dete z-jaslíc vabi k-sebi vse,— vse, ne samo ženske, nego i možke, ne samo starce, nego tüdi i mladino. Pridite zato vsi, da nebi valjala tüdi od vas, ne bi slišila tüdi na vas tista z-bridkostjov puna tožba, štero je zapisao sv. Janoš apoštol od okorni i brez brige židovov govoréči: »Na sveti je bio, i svet je po njem stvorjeni, pa svet ga ne spoznao. Vu lastivna je prišeo i njegovi so ga ne goriprijali.« – »Pridite, kušajte, kak sladek je Gospód.«</p>
<p>Nekatera druga dela pokore pa si bomo sami naložili, n. pr. da bomo v tem času tem več in tem pobožneje molili.</p>	<p>Ništerna druga dela pokore pa si bomo sami naložili, na pr. da bomo v-tom časi več molili i bolje pobóžno.</p>

V duhu pokore bomo bolj zgodaj vstajali, v duhu pokore bolj voljno prenašali slabo pot v cerkev, mraz na poti k sv. maši, v cerkvi, na poti domov od zornic. Predrugačiti tega itak z vso nevoljo ne moremo, torej je mnogo pametneje, če lepo potrpite in darujemo vse to božjemu Detetu. Ljubemu Jezusčku v jaslicah bomo darovali vsak korak, ki ga bomo storili k zornicam. Morda bo obšla kdaj tega, onega skušnjava: »Tako zgodaj je treba vstati, rajši še malo poležim. Mrzlo je zunaj, sneži, doma ostanem.« Naj se premaga tedaj v duhu pokore, iz ljubezni do Jezusa, ki je iz ljubezni do nas ležal v mrzlem hlevu. Naj se spomni, da mu bo vsak korak, ki ga stori v božjem imenu, iz ljubezni do Jezusa, zaračunjen za večnost, vpisan v knjigo življenja... Morda vam je znana legenda o tistem puščavniku, ki si je moral hoditi zelo daleč po vodo. Bil je že star in slaboten, in z vsakim dnem mu je prihajala dolga pot težavnejša. Pa premišluje in sklene: »Blíže studentu se hočem naseliti.« Ko gre drugi dan spet po vodo in tiho moli med potjo, kakor je bil vajen od nekdaj, zasliši za seboj glas, ki šteje njegove korake. Ozre se, pa ni nikogar. Gre dalje, moli naprej. Spet glas za njim, ki šteje korake. Ozre se, nikogar! Gre dalje, moli naprej. Spet isti glas. Ozre se in vpraša: »Kdo si, ki hodiš za menoj?« Pa zasliši odgovor: »Tvoj angel varih, ki šteje tvoje korake, da ti jih Bog poplača.« Temu puščavniku so bili zaštetí koraki, ko je v božjem imenu, z Bogom v ustih in v srcu, hodil po vodo. Ali ne bodo zaračunjeni vam koraki, ako v božjem imenu, z Bogom v mislih in v srcih, prihajate v zimi in mrazu in v snežnem metežu semkaj počastit Gospoda Jezusa in preblagoslovljeno njegovo Mater? Ne, vsi bodo zaračunjeni, vsi ob svojem času poplačani.

V-dühi pokore bomo po gojdnaj bolje rano stajali, v-dühi pokore bomo bolje dobrovóljno prenašali slabo pot v-cérkev, mraz na poti k-sv. meši, v-cérkvi, na poti proti domi od zorjenic. Kak šté se nevolimo, to predrugačiti nemoremo, zato je vnogo spametnejše, či poterpimo i darüjemo vse to bóžemi Diteti. Ljubomi Jezusčki darüjemo vsaki stopaj, šteroga včínimo k-zorjenicam. More biti gda obide toga ali onoga sküšnjava: »Tak rano trebi stati, ešče malo bom ležao. Merzlo je vöni, sneg ide, doma ostanem.« Naj se premaga takšo dobo vu dühi pokore, z-ljubézni do Jezusa, ki je z-ljubézni do nas ležao vu merzloj štalici. Naj se spomené, da vsaki stopaj, šteroga včini v-bóžem iméni z-ljubézni do Jezusa, zamerkan za vekivečnost, vu knjigo vekivečnoga živlénja. More biti vam je poznana legenda od tistoga püščavnika, ki si je mogeo celo daleč hoditi po vodó. Bio je že star i slab i z-vsakim dnévom je bila njemi pot žmetnejša. Premišljava i dokonča: »Blíže k-stüdenci se odselim.« Gda ide drügi dén pa po vodó i tiho moli med potjöv, kak je bio navajen od nigda, čüje za seboj glas, šteri čté njegove stopaje. Zglédne se nazaj i nega nikoga. Ide dalje i moli dalje. Pa čüje glas, šteri čté njegove stopaje. Pa se zglédne nazaj i pa nega nikoga. Ide dalje i pa moli. Pa isti glas čüje. Nazaj se zglédne i pita: »Što si, ki hodiš za menom?« I čüje odgovor: »Tvoj angeo čüvar, ki čté tvoje stopaje, da ti Bóg za njé plačilo da.« Tomi püščavniki so bili prečtíti stopaji, gda je hodo v-bóžem iméni, z-Bogom vu vüstah i v-serci po vodó. Ali vam ne bodo v-računi stopaji, či v-bóžem iméni, z-Bogom v-misli i v-serci pridete v-zimi i mrazi esi počastiti G. Jezusa i prebláženo njegovo mater? Vsi bodo prečtétí, v-računi i vu svojem časi plačani.

<p>III. Če se bomo tako pripravljali s pokoro in v duhu pokore na prihod Gospodov, bomo res lahko v sveti noči, ko milost in dobrota božja ne rosi samo iz nebes, ampak se razliva čez ves svet in v vsa blaga, res dobro pripravljena srca v mogočnih tokih in rekah — lahko bomo tedaj z veselimi in srečnimi srci poklenili pred božje Dete v jaslicah. In res vredni bomo nebeškega njegovega blagoslova, in ta blagoslov bi naj bil letos, da nam pojo angeli: »Mir ljudem na zemlji!«</p>	<p>Či se bomo tak pripravljali z-pokorov i vu dūhi pokore na prihod Gospodnov, bomo zaistino lahko na sv. noč, gda dobrota i milošča bóža ne rosi samo z-nebés, nego se razliva, na ves svet ino vu vsa dobro pripravljena serca v-potokah, bomo lahko té z-vesélimi i srečnimi serci pokleknoli pred bóže Dete v-jaslicah i zaistino vredni bodemo njegovoga blagoslova i mira, šteroga so angelje glasili pri njegovom narodjénji dobrim ljúdem.</p>
<p>Advent je primeroma kratek, šteje le štiri nedelje. Naj nas, dragi v Gospodu, opominja to, da se krči tudi čas našega življenja, čas naše priprave na prihod Gospodov. Krči se s slednjim dnevom, vsak dan bo bliže ne le sv. božični čas, spomin na prihod Gospoda kot siromašnega otroka v betlehemski hlev, bliže bo tudi čas prihoda Gospodovega k sodbi. Kdaj pride Gospod? Za mnoge izmed nas pač šele po letih, za marsikaterega gotovo že v tem cerkvenem letu, ki ga danes pričenjamo. »Ne vemo ne ure, ne dneva.« Zato »bodite pripravljani!« (Mat. 24, 44) nas opominja sama Večna Resnica, Sin božji, naš Stvarnik, Gospod in bodoči Sodnik. Naj bo vse naše življenje vedna priprava na prihod našega Boga in Sodnika ob naši smrtni uri, naj bo naša priprava taka, da moremo reči ob vsaki uri: »Pripravljeno je moje srce, Gospod Jezus, pridi!« (Ps. 56, 8, Skriv. raz. 22, 20.)</p>	<p>Advent je kratek, čté li štiri nedelje. Naj nas opomina to, da se krajša tudi čas našega živlénja, čas naše priprave na prihod Gospodnov. Krajsi se vsakim dnévom, vsaki dén bo bliže ne samo sv. božični čas, spomin na prihod Gospodna kak siromaškoga Diteta v-betlehemskoj štalici, bliže bode tudi čas prihoda Gospodnovoga k-sodbi. Gda pride Gospód? Za vnogo z-med nas ešče po letah, za ništernoga gotovo že vu tom cerkvenom leti, štero dnjes začínjamo. Šteri bodo tisti, to nevémo. »Nevémo ne vöre, ne dnéva.« Zato »bodite pripravljani,« nas opomina sama vekivečna pravica, Sin bóžji, naš Stvoriteo, Gospód i bodóči Sodnik. Naj bode celo naše živlénje stalna priprava na prihod našega Boga i Sodnika vu našoj smrtnoj vóri, naj bode naša priprava takša, da moremo vu vsakoj vóri praviti z-rečmi sv. pisma: »Pripravljeno je moje srcé, Gospód Jezus, pridi.« Amen.</p>

Glajoslovje⁶

Horvatov glasoslovni sistem temelji na zakonitostih prekmurskega narečja, vendar kaže tudi prevzemanje značilnosti slovenskega knjižnega jezika.

⁶ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://zrcola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

Prekmurski so npr. *e*-jevski odraz za stari polglasnik (*dén, Denésnja, mešah, lehko*), *u*-jevski odraz za zlogotvorni *l* (*spunilo, puna*), *ü* za dolgi *u* (*drüge, čüla, düše, zapüsto, poslühnem, poslühšao*), položajni *ö* (*vöni, vöre*), upad samoglasnikov (*i: telko, ma, zgübljeni, z-ljübézni, z-med, z-staroga leta, z-jaslic; o: Kak, tak; u: smilen*). Odraz nenaglašenega *e* iz *jata* je *i: vidila, Diteta, posebi* (< **pö sebě*), *li*. Končna *-l'* in *-l* sta zapisana z *-o*: *Stvoriteo, Paveo, angeo, gučao, bio, hodo, poslühsao, glaso, sodo, bojao, prišeo, zapisao, spoznao, prišeo, ležao, mogo*. Mehkonebnik *h* v roditeljski in mestniški končnici *-ih* onemi (*adventni nedelj, vu nebeski oblaki, bojéči, terpéči, od okorni, v-misli, v-serci*), na posameznih mestih pa se pojavlja neupravičeno: *strahsnoga, strahsen, strahši, strahsno, grehšnikov, grehšnike, Grehšnik, poslühsao, poslühšale*. Ustničnik *v-* je lahko v predoz. medsamoglasniškem položaju proteza (*navuk, vüsta*), pred premorom in pred nezvenečimi nezvočniki pa se v živem govoru odraža kot *f*. Horvat se ni odločil za zapis po izreki: *prav, vsakoga, vtegüje, Vsi, vküper, včijo, vči* (razen v *stajali* 'vstajali' in *stati* 'vstati'). Nekaterne spremene soglasniških skupin so enake kot v narečju (*hč > šč: ščéjo* 'hočejo'; *mn > vn: vnoge, vnožine, vnoгим*), soglasniška sklopa *tm* in *čt* pa Horvat zapisuje etimološko: *tmice* (namesto *kmice*), *čté, prečtiti* (namesto *šté, preštiti/prešteti*). V velelniških oblikah na *-či*, kjer je pričakovano *c* ali *z* po palatalizaciji, se v narečju in tudi pri Horvatu pojavljata *č* in *ž*: *oblečimo, oblečte, Veržimo*.

Narečna dvoglasnika *e:i* in *o:u* sta poenoglašena (*reč, dete, slepi, svet, vredni; to, stopamo, Z-pokorov, pokore, Gospoda, sodnji, sodo, pot, noč, dobrota*) ali označena z ostrivcem (*poméni* 3. os. ed., *Nevémo; Gospód, ednók, za voló, vodó, bodóči*), kar je prvi znak težnje po prevzemu samoglasniškega sestava slovenskega knjižnega jezika. Glagolska oblika v 3. os. ed. *se razliva* je prevzeta od Meška, saj bi bilo za prekmursko narečje pričakovano *se razlejva* (ali *se razleval/razléva*). Mehki konzonant *l'* v prekmurskem narečju otrdi, Horvat pa ga je skladno s slovenskim knjižnim konzonantnim sistemom zapisoval z <*lj*>: *nedelja, pripravljenoga, pripravljeno, bolje, nedelje, dalje, ljübeznivo, pripravljajte, zemlji, ljübézni, zemlji, bojazljivosti, zgübljeni, pripravljali, ljudem* (vendar: *smilen, živilénja*).

Oblikoslovje

Horvatove oblikoslovne paradigme samostalnikov so povečini skladne z narečnimi: moški imenovalnik ednine lahko zastopa končnica *-je* (*angelje*), v dajalniku in mestniku ednine moškega in srednjega spola je končnica *-i* (*Ljübomi Jezušeki, k-stüdenci, Tomi püščavniki; v-teki, prepiri, tedni*,

v-adventi, vu dūhi, časi, na križi, Na sveti, v-tom časi, mrazi, v-računi, vu svojem časi; vabili, bóžemi Diteti; v-njegovom deli, pri njegovom narodjé-nji, v-bóžem iméni, v-serci, vu tom cerkvenom leti), samostalnik *nebo* pa je lahko feminiziran: *vu nébi*. Ženska edninska orodniška končnica je *-ov* ali naglašena *-óv*: *Z-pokorov, z-sv. spovedjov, z-bridkostjov, z-nevoljov, med potjov*. Preglas ni samoumeven: *krajov Rmn, pred božičem Med*. Primerjalno z Meškovicim besedilom je opazna tudi sprememba končnice moškega samostalnika v rodilniku ednine po narečni rabi: *stanu > stana, Sinu > Sina*.

Končnica *-ah* je značilna za mestnik množine in je pri Horvatu izenačena za vse tri spole: *v-potokah; vu jaslicah; vu vūstah, po letah*. Kar jo oddaljuje od narečne podobe, pa je končni *-h*, ki se v živem govoru pojavlja kot *-j* – pri Horvatu najdemo le en tak primer: *po gojdnaj*. Premik k oblikoslovju slovenskega knjižnega jezika pa potrjuje tudi raba končnice *-i* namesto prekmurske *-ami*: *v-misli i v-serci, z-vesélimi i srečnimi serci*.

Oblike samostalniških zaimkov so prekmurske:⁷ *Nikomi* ‘nikomur’, *nikoga* ‘nikogar’, *Nikaj* ‘ničesar’, *ništernoga* ‘marsikoga’, *vsakoga* ‘vsakogar’, *Što* ‘kdor’. Zaimek *ka* lahko nastopa v funkciji vprašalnega (*Ka naimre poméni ta reč advent?*) ali oziralnega zaimka (*povejta Ivani, ka sta vidila*). Oblika za naslonsko obliko osebne zaimka *jih* je arhaična: *je navči natenci*. Pogosto naglasna oblika osebne zaimka prevlada nad naslonsko: *I ka njim je glaso?; I njim je pravo*. Izstopa tudi orodniška končnica *-om* v osebne zaimku za *menom* in v osebne povratne zaimku za *sebo*.

Pridevniki in zaimki moškega in srednjega spola imajo v rodilniku, dajalniku, tožilniku in mestniku trde končnice: rod./tož.: *cerkvenoga, staroga, velikoga, pripravljénoga, strahsnoga, velikoga, mogočnoga, siromaškoga, slaboga, miloga i premilostivnoga, milostivnoga, pravičnoga, Gospodnovoga, njegovoga, vsakoga, tistoga, toga, onoga*; daj.: *tistomi, Tomi*; mest.: *po krivom, v-kvaternom, vu adventnom, v-njegovom, v-tom, vu tom cerkvenom*. Ženska pridevniška in zaimenska končnica v dajalniku in mestniku ednine je *-oj*: *punoj, božičnoj, slédnoj, vu merzloj, v-betlehemskoj, smrtnoj; vu našoj, v-njegovoj, vu vsakoj*. Pojavljajo se značilni prekmurski primerniki in presežniki: *vékše, najvékše, žmetnejša*; elativno stopnjevanje: *preblaženo njegovo mater*. Pridevniški zaimki so: svojilni: *njegove, v-njegovom, v-njegovoj, naša, našim, vu našoj, našega*; povratnosvojilni: *svoja, svoje*,

⁷ Na naglasoslovnih ravni je opaziti kolebanje med naglašenostjo samostalniškega osebne zaimka *tebe* v rodilniku. Ta je lahko naglašen na prvem ali drugem zlogu: *tisti Jezuš /.../ ne zaverže tūdi tebé : za voló tébe sam zapūsto diko nebés*. Za (sodobne) dólinske prekmurske govore je značilna prva, za ravenske pa druga varianta (Zver 2022: 264).

vu svojem; kazalni: *ta, telté, toga, v-tom, eto, tistoga, tistomi, onoga, takšo*; oziralni: *koga* 'čigar', *šteri, štera, štero*; nedoločni: *ništerna* 'nekatera'; totalni: *celi, celo, ves, vsi, vseh, vsa, vsaki, z vsakim, vu vsakoj*; mnogostni: *vnogim*; drugostni: *drüga*; istostni: *isti*. Ob primerjavi obeh besedil je opazna zamenjava zaimkov *ves* in *cel*: *vse naše življenje* (Ks. Meško) > *celo naše življenje* (Horvat). Števniki so: *prva, drügo, trétjo, šterto*.

Oblika pridevnika oz. zaimka, pa tudi deležnika na *-n* je v prekmurskem narečju praviloma določna (*ustvarjen* > *stvorjeni, vsak korak* > *vsaki stopaj, vsak dan* > *vsaki dén, celi orsag*), vendar je Horvat po vzoru slovenskega knjižnega jezika uveljavljal tudi nedoločno obliko: *zaračunjen* > *zamerkan, Bio je že star i slab*.

V prekmurskem narečju imajo glagoli II. vrste namesto pripone *-ni*-pripone *-no-* (*pokleknoli*), pogosti pa so tudi glagoli s priponama *-ava-* in *-üva-* (*zapovidava, Premišljava, so kanjüvali*). Sedanjiška pripona glagolov V./1. in VI. vrste je v Prekmurju običajno *-je-*, ki pa jo Horvat v analizirani pridigi nadomešča z osrednjeslovensko; tako piše *darüjemo* namesto *darüvlemo, vtegüje* namesto *vtegüvle, stopamo* namesto *stoplemo*. Sedanjiška pomožna oblika glagola *biti* v 1. os. ednine je *sam*; pomožne oblike glagola *biti* v prihodnjiku so večkrat dolge (*bodemo* 1. os. mn., *bode* 3. os. ed.), medtem ko skrajšanih, naslonskih prekmurskih oblik iz narečja (*mo* 1. os. mn., *do* 3. os. mn., *de* 3. os. ed. ...) ne rabi, temveč jih nadomešča s knjižnoslovenskimi (*bodo, bomo, bo*). Ni znano, iz katerega razloga je v zgledu *pridete počastiti* Horvat zapisal nedoločnik namesto namenilnika, saj je v prekmurskem narečju raba obeh glagolskih oblik praviloma dosledna, natančna in skladna s slovensko knjižno normo, pa tudi v izvirnem, Meškovem besedilu prireditelj ni mogel najti nedoločniške oblike. Kolebanje je opazno pri velelniških oblikah, ki so lahko narečne (*Prite* 'pridite', *Ita* 'pojditá') ali »pravilne« (*Pridite, bodite* – namesto nar. *prite, bojte*).

Meškovi prislovi so v Horvatovem besedilu večinoma prevedeni v narečne. Lahko so prostorski: *Eti* 'tu', *tü, povsédi* 'povsod', *esi* 'semkaj', *Bliže, dalje*; časovni: *dnjes, dnjes dén* 'dandanes', *Nigda* 'nekoč', *Pa* 'spet', *zdaj*; lastnostni: *svetlo, natenci* 'natančno', *posebi* 'posebej', *vküper* 'skupaj', *etak* 'tako', *zaistino* 'resnično', *rano, tak, pobóžno, dobrovóljno, spametnejše*; vzročnostni: *zato*; vzročnostna prislovna zveza: *gledóč na*; prislovni zaimek: *Kak šté* 'kakor koli'. Enočrkovni predlogi so s sledečimi samostalniki povezani z vezajem, npr. *z-blagoslovom, k-pokori, v-pamet*. Predlog *v* je lahko tudi vokaliziran (*vu nebeski oblaki*). Predlog *brez* ima tudi sopomenko z *-i, brezi*, predlog *zaradi* pa je pri Horvatu nadomeščen z *za voló*. Členki: *pred vsem, ravno, ešče, že, Na dalje, Skoro, Tüdi, Nikak* 'nikakor',

gotovo. Med vezniki je največji znanilec prevzemanja osrednjeslovenskega jezika *da*, ki v prekmurskih govorih ni živ⁸ – živel je zgolj v tisku, v narečju pa ga je nadomeščal in ga še nadomešča *ka*. Ostali vezniki so *jeli*, *ali*, *či*, *gda*, *i*, *ino*, *naimre*, *kak* ‘kakor, kot’, *nego*, *ka* ‘kar’ in *denok* ‘vendar’, med dvodelnimi vezniki pa se pojavljajo *ne samo* – *nego i*, *ne* – *nego*, *ne samo* – *nego tüdi i*.

Skladnja

V skladnji se v največji meri kaže Horvatovo zgledovanje po besedilu iz osrednjeslovenskega prostora. Povedi je večinoma prepisal dosledno po Mešku, ohranjal je njegov besedni in stavčni red, uporabljal enaka priredja in podredja in le redko je kaj izpustil ali dodal. Spremenjen je denimo vrstni red breznaglasnic: *Kako pa se naj pripravljamo* > *Kak se pa naj pripravljamo*; *Prišli pa so tudi cestinarji* > *Prišli so pa tüdi mauto brači*; raba glagolskih časovnih oblik: *Ali bom pač doživel* > *Jeli pa doživem*; *ali me bo našel* > *ali me najde*; *ko bo prišel* > *gda pride*; *ne bo zavrgel* > *ne zaverže*; *si bomo naložili sami* > *si naložimo sami*; *boš li res zaprl* > *jeli zaprêš*; *ki ga bomo storili* > *šteroga včinimo*; *Morda bo obšla* > *More biti gda obide*; *rajši še malo poležim* > *ešče malo bom ležao*; glagolska oseba: *Še jasneje razložimo* > *Ešče bolje svetlo razložim*; *ako rečemo* > *či pravim*; *da vas vse sprejme* > *da nas vse goriprime*; glagolski naklon: *Tudi to bi naj naša srca pridobilo za Jezusa* > *Tüdi to bi moglo naša serca pridobiti za Jezusa*; *da slišijo* > *da bi čüle*; *bomo darovali* > *darüjmo*; glagolski vid: *pripravijo* > *pripravljajo*. Vezljivost predlogov in samostalnikov/samostalniških besednih zvez je narečno spremenjena (*o tistem strašnem dnevu* > *od tistoga strahsnoga dnéva*; *ob naši poslednji uri* > *vu našoj slédnjoj vöri*; *o vas* > *od vas*; *o brezbriznih in trdovratnih Judih* > *od okorni i brez brige židovov*; *o tistem puščavniku* > *od tistoga puščavnika*; *ob svojem času* > *vu svojem časi*; *v sveti noči* > *na sv. noč*; *se razliva čez ves svet* > *se razliva, na ves svet*; *ob naši smrtni uri* > *vu našoj smrtnej vöri*; *ob vsaki uri* > *vu vsakoj vöri*), le v primeru *čez prag* je ohranjena v knjižnoslovenski obliki (narečno bi se glasilo: *prek praga*). Zanikanje je značilno prekmursko: *ne ma, je ne potreben*, *Te zapovedi dnjes nega, so ga ne goriprijali*; tudi raba deležij ali sklanjanjih deležnikov je značilna za vzhodnoslovenska besedila (Jesenšek 1998: 290): *je pravo Rimljanom govoreči*; *je zapisao [...] govoreči*. Druge skladenjske posebnosti so še: 1) mešanje glagolov *morati* in *moči*

⁸ Zorko (2005: 59) ugotavlja, da veznika *da* ne poznajo nikjer v panonski narečni skupini.

(*ki si je mogeo celo daleč hoditi 'moral'; Tüdi to bi moglo naša serca pridobiti za Jezusa 'bi moralo'; moremo vu vsakoj vöri praviti 'moramo'*); 2) manjkajoč prosti morfem *se* v stavku *pripravljajte na prihod Gospodnov* (domnevno zaradi vpliva madžarščine); 3) skladenjsko strnjevanje (*prihod bóžega Diteta v z-blagoslovom punoj božičnoj noči*); 4) narečne skladenjske rešitve: *Nikar > Nikak toga ne včini; Predrugačiti tega itak z vso nevoljo ne moremo > Kak šté se nevolimo, to predrugačiti nemoremo; z vsakim dnem mu je prihajala dolga pot težavnejša > z-vsakim dnévom je bila nje-mi pot žmetnejša; Ali ne bodo zaračunjeni vam koraki > Ali vam ne bodo v-računi stopaji.*

Besedje

V Horvatovi pridigi je največ panonskega besedja (npr. *reč* 'beseda', *gučati* 'govoriti', *zvati* 'klicati', *tmica* 'tema'), zelo malo pa madžarskih (*orsag, dika, Janoš*) in germanskih prevzetih besed (*denok, farba, Naturno, štalico, zamerkan, mauta*). Avtor je v besednjak sprejel tudi nekaj Meškovich, osrednjeslovenskih besed (*so vrele* (ekspr.), *térjajte, se obogatiti, pijanosti, nečistosti, nesramnosti, naložimo, predrugačiti, gotovo*). Primerjava besedja obeh pridig kaže, da se je trudil poiskati prekmurskim faranom najbližjo, najbolj poznano ustreznico za osrednjeslovensko besedo, četudi zgolj njeno morfonološko ali besedotvorno različico.⁹

Samostalniška beseda: vprašanje : pitanje, razlike : razložka, barva : farba, evangelij : evangelium, delovanju : deli, klicarja : pozivača, Janeza : Ivana, besedo : reči, dežela : orsag, cestnarja : mautobrača, množice : vnožine, pri cestnini : pri mauti, Učenik : Vučiteo, ubogih : siromakov, berilu : lekciji, teme : tmice, svetlobe : svetlosti, požrešnosti : nemertičljivosti, nevoščljivosti : nevoščenosti, zakramente : svestvo, zakrament presv. Rešnjega Telesa : olt. (= oltarsko) svestvo, veličastvo : dika, borni hlev : siromaško štalico, otroka : Diteta, grožnja : proténje, grenkost : bridkost, evangelist : apoštol, Janez : Janoš, V svojo lastnino : Vu lastivna, zornic : zorjenic, korak : stopaj, večnost : vekivečnost, varih : čuvar, milost : milošča, Večna Resnica : vekivečna pravica, Stvarnik : Stvoriteo.

Privedniška beseda: Gospodov : Gospodnov, malodušnih : male dūše, milostljiv : milostiven, zablodla : zablodjena, premilostnega : premilostivnoga, trdovratnih : okorni, brezbriznih : brez brige, ustvarjen : stvorjeni, zaračunjen : zamerkan, znana : poznana, težavnejša : žmetnejša, vajen : navajen, preblagoslovljeno : preblaženo, zaračunjeni : prečtėti, poplačani : plačani, s slednjim : vsakim, siromašnega : siromaškoga, vedna : stalna.

⁹ V sopostavljenih dvojnica navajam najprej Meškovo in nato še Horvatovo besedje.

Glagoli: pričujem : začnem, opominja : opomina, govoril : gučao, govori : pravi, nam kaže : nam pred oči postavlja, oznanoval : glasno, storimo : včinito, goljufali : norili, pobirali : brali, storimo : činimo, reče : pravi, kliče : zove, Sprejmimo : Vzemimo gori, sprejmejo : primejo, sprejme : goriprime, klicali : zvali, sprejeli : goriprijali, okusite : kušajte, sneži : sneg ide, spomni : spomené, stori : včini, sklene : dokonča, gre : ide, naseliti : odselim, zasliši : čuje, šteje : čté, Ozre se : Zglédne se nazaj, vpraša : pita, poplača : plačilo da, zaštetil : prečtiti, krči : krajša, pričujemo : začinjamo, reči : praviti.

Prislovi: Naravno : Naravno, Tukaj : Eti, jasneje : bolje svetlo, povsodi : povsédi, natančneje : natenci, jasno : svetlo, dandanes : dnjes dén, nevoljno : z-nevoljón, enkrat : ednók, tukaj : tü, Tedaj : Té, zgodaj : rano, voljno : dobrovoljno, domov : proti domi, pametneje : spametnejše, zunaj : vóni, tedaj : takšo dobo, spet : pa, semkaj : esi.

Predlogi: brez : brezi, zaradi : za voló.

Vezniki: kakor : kak, Ko : Gda, Ali : Jeli, In : I, namreč : naimre, kot : kak, ampak : nego, ki : šteri.

Členki: Še : Ešče, Dalje : Na dalje, Približno isto : Skoro to isto, Vendar : Denok, Morda : More biti, res : zaistino.

V Horvatovi pridigi se pojavljajo tudi t. i. dvojne formule, tj. sredstvo, s katerim je želel osvetliti pomen kakšne besede, poslušalce seznaniti z osrednjoslovensko ali tujo sopomenko (*navuke, prilike; živež, rahno; v-prepiri, svaji; so norili, kanjüvali*), sopostavljal pa je tudi po dve ljudstvu dobro znani in ustaljeni besedi, ki sta v paru delovali kot stilna izboljšava (*bi čüle, poslühšale; siromaškoga, slaboga; nas vči, nas opomina; dela, čine; da nebi valjala tüdi od vas, ne bi slišila tüdi na vas*). V sopomenskem nizu se pogosto znajdetata tudi dve različni vezljivostni (*K-pokori, na pokoro nas zove; jeli zapreš vabili, pred vabilom /.../ svoje sercé*) ali izrazni možnosti (*jih ne poslühnem, ne bom poslühšao; Vsi bodo prečtėti, v-računi*).

Horvatove prekmurske pridige so nastajale skoraj 30 let (1905–1930/32), zato so reprezentativen vir za diahrono raziskovanje prekmurskega jezika v zgodnjem 20. stoletju. V tridesetletnem obdobju je njegov jezik spreminjal podobo, se prilagajal duhu časa in zgodovinskih razmer, kar se še posebno kaže v besedju. Spodnja tabela kaže, da je besedje, ki so ga rabili avtorji prekmurskih tiskov 18. in 19. stoletja (*cintor, marha, vračiteo, troštati, prišést, žmetno, aldüvati, dika, žitek*), pri Horvatu najbolj zastopano v 1. obdobju delovanja (v obdobju kaplanovanja v Črenšovcih), nakar ga je začelo nadomeščati sodobnejše besedje, ki je v prekmurski prostor prihajalo z desne strani Mure (*pokopališče, živina, zdravnik, tolažiti, prihod, težko, darovati, hvala, življenje*). Korekture, kot npr. *pred vra dverami* (NP507, 2); *Jezus ne govø gucsi* (NP206, 3); *za zšivali neme sztvári* (NP366, 1), kažejo, da je avtor razlikovalno besedje iz osrednjoslovenskega območja poznal,

da pa ga – če se je le dovolj zavzel – ni želel takoj zamenjati s panonskim. Uvajal ga je postopoma, spontano in »vzorno nekonfliktno«, kar je bilo v Prekmurju za rabo slovenskega knjižnega jezika v javnem in uradnem sporazumevanju, ki je bila po vključitvi v novo državo nujna, primerno in je imelo pričakovan uspeh:

Z uvajanjem slovenskega oz. jugoslovanskega sodstva, šolstva in priseljevanjem intelektualcev v Prekmurje ter modrostjo prekmurskih narodnih voditeljev je bil prekmurski jezik zelo spontano, lahko rečemo vzorno nekonfliktno nadomeščen s slovenskim knjižnim jezikom. V javnem in poljavnem položaju se je sicer prekmurski jezik še govoril, pisal in se še piše ter govori. (Tivadar 2019: 306)

Tabela 2: Raba izbranih vzhodno- in osrednjeslovenskih besed.

Beseda	<i>cintor, brütiv : pokopališče</i>			<i>marha : živina</i>			<i>doktor, vračiteo : zdravnik</i>		
Obdobje	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Število pojavitev	3 : 0	1 : 2	9 : 6	6 : 1	4 : 7	1 : 19	14, 23 : 0	0, 5 : 6	2, 4 : 6
Beseda	<i>*trošt* : *tolaž*¹⁰</i>			<i>prišést(je)/prišéstnost : prihod</i>			<i>žmetno : težko¹¹</i>		
Obdobje	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Število pojavitev	104 : 9	139 : 93	24 : 107	42 : 2	18 : 12	7 : 93	99 : 0	58 : 7	39 : 39
Beseda	<i>aldüvati : darüvati</i>			<i>dika : hvala (Ied.)</i>			<i>žitek : živl(j)énje (Ied.)</i>		
Obdobje	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.
Število pojavitev	103 : 11	37 : 32	6 : 44	50 : 3	31 : 25	20 : 12	274 : 600+	80 : 630+	7 : 750+

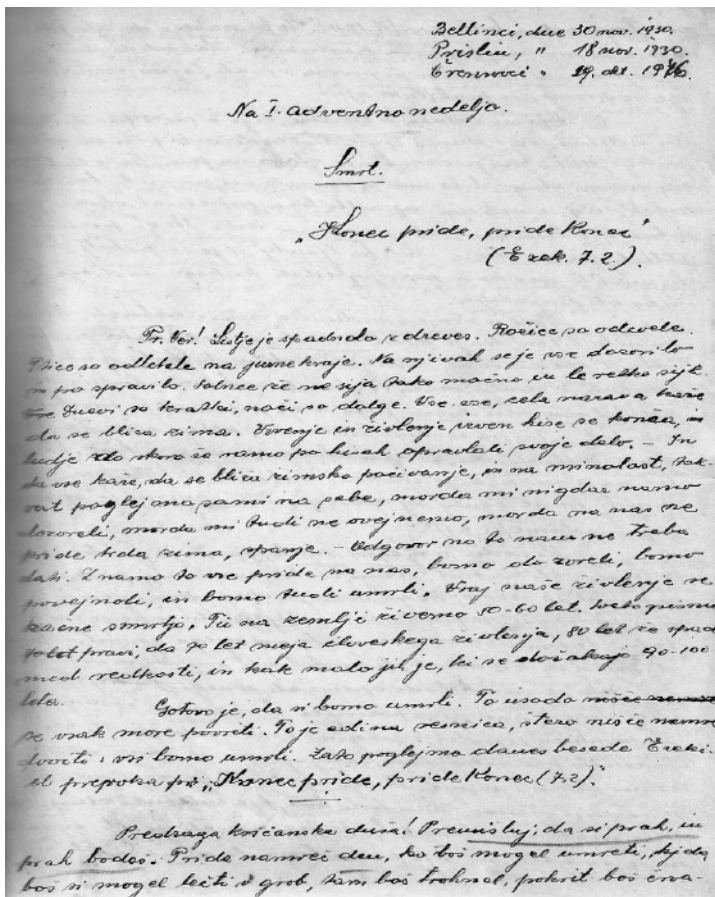
Pridige Ferdinanda Hermana

Jožef Horvat ni bil edini prekmurski katoliški duhovnik, ki je faranom s pridigami pomagal premoščati ovire pri razumevanju in sprejemanju »novega« jezika, knjižne slovenščine. To potrjujejo pridige črenšovskega župnika Ferdinanda Hermana (rojen 1896 v Bratonicih, ordiniran 1924 v Mariboru, kaplan v Dobrovniku, Lendavi, Beltincih in Svetem Juriju v Prekmurju,

¹⁰ Zajeti so samostalniki (*tolažba, trošt, troštanje, tolažnik*), pridevniki (*((po)troštani, (po) tolaženi, tolažlivi, tolažilen*) in glagoli (*((po)troštati, (po)tolažiti*).

¹¹ Zajete so tudi oblike za prid. ž. v tož. ed.

1934 premeščen v zagrebško nadškofijo, nato župnik v Črenšovcih od 1941 do smrti, 1966),¹² ki jih v dveh trdoplastničnih zvezkih formata 17 cm × 21 cm hrani Kleklova knjižnica v Črenšovcih. Nastajale so v kasnejšem obdobju kot Horvatove, od 1924 do poznih 30. let, nakar je začel v času delovanja v Črenšovcih uporabljati že pripravljene pridige. Na to opozarjajo krajevne oznake in datacije, kot npr. *Beltinci, dne 30. nov. 1930. Prišlin, 18. nov. 1930. Črenšovci, 19. okt. 1946* (Slika 1).

Slika 1: Prva stran Hermanove pridige za prvo adventno nedeljo
Vir: I. zvezek Hermanovih pridig.

¹² Prim. Hermanov službeni list v NŠAM, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji* (1939: 64–64) in *Kroniko Župnije sv. Križa v Črenšovcih*.

Hermanove pridige so pisane v treh jezikih – v prekmurščini, hrvaščini in madžarščini, saj je pridigar deloval tudi v dvojezičnih prekmurskih krajih (Lendava, Dobrovnik) in v zagrebški nadškofiji (v Prišlinu, Kostelu in Čakovcu). Pogosto so na koncu njegovih pridig zapisani viri, iz katerih je črpal snov – od tega se 6-krat pojavi sklicevanje na *Duhovnega pastirja*.

Za primerjavo s prevajalskim delom Jožefa Horvata predstavljam Hermanovo prestavljanje iz knjižne slovenščine v prekmurščino:

Tabela 3: Odlomek Karlinove in Hermanove pridige.

<p>Andrej Karlin (<i>Duhovni pastir</i>, oktober 1890: Praznik sv. rožnega venca. I. Rožni venec posebna pomoč v trojni nadlogi, str. 32)</p>	<p>Ferdinand Herman (Na rožnovensko nedeljo ali XVII. po binkoštih (v Rosovoj kapeli), Beltinci, 4. 10. 1931; Sv. Jurij, 2. 10. 1932; Prišlin, 31. 10. 1934)</p>
<p><i>Kraljica presveteга rožnega venca, prosi za nas!</i> Lavret. lit.</p>	<p>»Kraljica rožnega venca – prosi za nas.« Lav. lit.</p>
<p>Posebnim boleznim treba je tudi posebnih zdravil, posebnim potrebam posebne pomoči. To je stara resnica, tega priča nam je zgodovina. Trinajsto stoletje po rojstvu našega Odrešenika bilo je izmed najžalostnejših eno. Nevera in nevednost, pregreha in razuzdanost prevzele so takrat svet. Krivoverstvo se je množilo in razširjalo — in če bi bilo šlo tako naprej, bati se je bilo, da bode vse državno in cerkveno življenje po najlepših krajih Francije porušeno, tedaj pa je imel sveti Antonin čudno prikazen. Videl je Kristusa, ki je nameril tri puščice — vojsko, lakoto in kugo — da bi ž njimi pokončal celi svet. Toda Marija, to videti, pade pred svojim božjim Sinom na kolena ter ga prosi milosti in usmiljenja. Ona obljubi ljudem podati pripomoček, s katerim bodo zapustili grešna pota in se vrnili nazaj k pobožnemu življenju. Ta pripomoček bil je sveti rožni venec, čegar pobožnost je ravno takrat Marija oznanila blagemu menihu sv. Dominiku. In zares! Kar je Marija obljubila, zgodilo se je. Vojske so henjale, lakota je zginila, kuga je nehala, — vse na priprošnjo pobožne molitve sv. rožnega venca.</p>	<p>Posebnim betegam so potrebna posebna zdravila, posebnim potrebam posebne pomoči. To je že stara resnica, za to nam je svedok zgodovina. XIII. stoletje po rojstvu Kristusovem je bilo najžalostnejše stoletje, ka je pozna zgodovina. Krivoverstvo se je širilo, in množilo. Nevera, nevednost, pregreha in razvuzdanost so prevzele svet. In če bi to tak dale šlo, bi se mogli bojati, da bo svet kmalo prišel do kraja, da se pokonča. – Tedaj je imel sv. Antonin čudno prikazen: Videl je Kristusa ki je nameril tri puščice, da bi z njimi pokončal svet. Ena puščici je bilo zapisano: vojna, na drugih lakota, na tretji kuga. To Marija vidi, pade na kolena svojega sina in ga prosi milosti in usmiljenje. Ona obljubi, da da ljudem pripomoček, s katerim bodo zapustili grešna pota in se nazaj vrnili k pobožnemu življenju. Te pripomoček je bil rožni venec, čido pobožnost je ravno takrat Marija oznanila blagemu barátu sv. Dominiku. In v resnico. Ka je Marija obljubila, zgodilo se je. Vojske so henjale, lakota preminula, kuga je nehala – in to vse na priprošnjo pobožne molitvi sv. rožnoga venca.</p>

Hermanova pridiga je glede približevanja knjižni slovenščini še korak naprej v primerjavi s Horvatovo. Na vseh ravneh izkazuje, »da je bila pisna prekmurščina v tridesetih letih 20. stoletja že skorajda popolnoma stopljena s slovenskim knjižnim jezikom« (Horvat 2022: 149–150). Na glasoslovni ravni je znak za to odraz *-l* namesto prekmurskega *-o* pri moških deležnikih (*prišel, Videl, nameril, pokončal*), s knjižno slovenščino pa sovpadajo tudi poenoglašeni diftongi (npr. *svet, venec*), zapisovanje *u* namesto *ü* (*razvuzdanost, čudno, drugih, kuga, obljubi, obljubila*) in odraz <lj> za palatalni *l'* (*Kraljica, obljubi, ljudem, življenju, obljubila*; vendar *dale, usmilenje*). Značilni prekmurški pojavi so npr. redukcija (*tak*), neuresničena kontrakcija v *bojati* 'bati' in protetični *v* (*razvuzdanost*). Oblikoslovna raven se prav tako ujema s knjižnoslovensko normo (npr. končnica *daj. in mest. ed. m. in s. ni -i*, temveč *-u: k pobožnemu življenju, blagemu barátu, sv. Dominiku*; vendar *po rojstvu*; mehke končnice za pridevnike *m. in s. sp.: Kristusovem, pobožnemu*). Prisotni pa so arhaični panonski zaimek za 'jih' – *je* (*najžalostnejše stoletje, ka je pozna zgodovina*), moškospolski kazalni zaimek *Te* 'ta' in oziralna zaimka *čido* 'čigar' in *Ka* 'kar'. Besedje je večinoma prevzeto iz Karlinove pridige (denimo prislova *Tedaj* in *takrat* namesto *pkm. teda* ali *te, resnica* namesto *istina, puščica* namesto *spica* ali *strelica*), nekaj besed pa je Herman zamenjal s tistimi iz panonskega besednjaka: *beteg* 'bolezen', *svedok* 'priča', *barat* 'menih', *henjati* 'nehati'. Skladenjskega dela prevajalec ni preveč spreminjal, razlike se pojavljajo na ravni besednega vrstnega reda (npr. *bilo je > je bilo; prevzele so > so prevzele; bil je > je bil*), vezljivosti (*treba je tudi posebnih zdravil > so potrebna posebna zdravila*), spremeni se lahko glagolski čas (*in če bi bilo šlo tako naprej > In če bi to tak dale šlo*) in neosebne glagolske oblike zamenjajo osebne (*bati se je bilo > bi se mogli bojati; Marija, to videti > To Marija vidi; Ona obljubi ljudem podati pripomoček > Ona obljubi, da da ljudem pripomoček*).

Zaključek

Prekmurci so se po združitvi z matičnim slovenskim ozemljem v novi državi Kraljevini SHS znašli pred novimi izzivi. Če je pred in med prvo svetovno vojno rabo njihovega domačega narečja omejevala madžarska raznarodovalna politika, so po vojni in odtegnitvi od ogrskega ozemlja madžarizacijske težnje izgubile vpliv, njihov jezik pa so začela ogrožati prizadevanja po vsestranski rabi slovenskega knjižnega jezika. Knjižna slovenščina je bila starejši generaciji, ki je odraščala v šolah s prekmurskim

oz. madžarskim učnim jezikom, sprva tuja, vendar so ji razlike med slovenskim knjižnim jezikom in prekmurščino pomagali izenačevati prekmurski katoliški duhovniki. Svoje pridige so prirejali po osrednjeslovenskih in tako – vedé ali nevedé – postopoma stapljali knjižno slovenščino s prekmurščino. Odločitev o umiku (knjižne) prekmurščine iz javne rabe je bila nujna in pravilna, saj so se Prekmurci tako lažje povezali v vseslovenski prostor.

Približevanje prekmurščine in knjižne slovenščine sem opazovala v dveh katoliških pridigah iz začetka 20. stoletja: v pridigi Jožefa Horvata, predvidoma iz začetka dvajstih let 20. stoletja, in v pridigi Ferdinanda Hermana iz leta 1931. Obe sta prirejene po osrednjeslovenskih pridigah, objavljenih v katoliškem listu *Duhovni pastir*, izhajajočem od 1884 do 1921. V starejši Horvatovi pridigi je prekmurščina prepoznavna. Jezikovni koncept, ki mu avtor sledi, je enak konceptu Kleklovih *Novin*: gre za nadnarečni sestav, izhajajoč iz stare prekmurske knjižne norme, do določene mere odmaknjen od žive govorice (prekmurskega narečja) in pod vplivom v prekmurski prostor prodirajočih značilnosti slovenskega knjižnega jezika. Mlajša Hermanova pridiga je že skoraj knjižnoslovenska – prekmurski izvor avtorja se kaže v le redkih narečnih morfonoloških in besednih značilnostih. Mlajši, liberalni rod prekmurskih literatov je v tridesetih letih 20. stoletja že odločno spodbujal rabo slovenskega knjižnega jezika, sledili so jim tudi duhovniki – sprva sicer z nekoliko negotovanja – in tako pokazali, da so upravičeno »enakopraven in sestavni del slovenske jezikovne in nacionalne skupnosti« (Jesenšek 2008: 177).

Viri

Kronika župnije sv. Križa v Črenšovcih. Hrani Župnija Črenšovci. (V rokopisu).

NŠAM, Službeni listi duhovnikov, šk. 8, Herman, Ferdinand.

Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, 1939. Sarajevo: Akademija Regina Apostolorum.

Pridige Jožefa Horvata. Hrani Nina Zver v domačem arhivu.

Pridige Ferdinanda Hermana v dveh zvezkih. Hrani Kleklova knjižnica v Črenšovcih.

Literatura

Anja BENKO, Zinka ZORKO, 2011: Prekmurski knjižni jezik v Küzmičevem Evangeliju po Ivanu in prekmursko narečje v Strukovcih. *Zbornik soboškega muzeja* 16/17, 219–244.

Nina HORVAT, 2022: Katoliška pridigarska tradicija v Prekmurju, *Edinost in dialog* 77/1, 135–165.

Marko JESENŠEK, 1998: *Deležniki in deležja na -č in -ši: razširjenost oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*. (Zora, 5). Maribor: Slavistično društvo.

– –, 2008: Borovnjak in prekmurski knjižni jezik. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. (Zora, 55). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 166–179.

– –, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora, 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2015: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Zora, 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2018: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. (Zora, 129). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

– –, 2019: Združitev Prekmurja in poenotenje slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. (Obdobja, 38). Ur. Hotimir Tivadar Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 380–389.

– –, 2022: Prekmurski knjižni jezik in narečje. »Mi vsi živeti ščemo«. *Prekmurje 1919: okoliščine, dogajanje, posledice*. Ur. Peter Štih, Kornelija Ajlec, Attila Kovacs. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti.

Franci JUST, 2000: *Med verzuško in pesmijo: poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja*. (Zbirka Podobe Panonije). Murska Sobotna: Franc-Franc.

Andrej KARLIN, 1890: Praznik sv. rožnega venca. I. Rožni venec posebna pomoč v trojni nadlogi, *Duhovni pastir* 7/10, 437–442.

France KOBLAR, 2013: Meško, Franc Ksaver (1874–1964). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi362730/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno 21. 12. 2022).

Miroslav KOKOLJ, 1984: *Prekmurski Slovenci od nacionalne osvoboditve do fašistične okupacije 1919–1941*. Murska Sobotna: Pomurska založba.

Franc KSAVER MEŠKO, 1918: Prva adventna nedelja. Advent – čas pokore, *Duhovni pastir* 35/12, 529–532.

Tine LOGAR, 1996: *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Martina OROŽEN, 1974: O vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku. *Zbornik Štefana Küzmiča: gradivo s simpozija ob 250-letnici rojstva*. Ur. Antoša Leskovec, Mira Medved, Jože Ternar. Murska Sobotna: Pomurska založba. 114–122.

– –, 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Jožef RADOHA, 1935: Naš jezikovni napredek, *Novine* 22/9, 4.

Hotimir TIVADAR, 2019: Protestantška knjižna tradicija in normiranje slovenskega (govorjenega) jezika, *Slavia Centralis* 12/1, 299–311.

Zinka ZORKO, 1994: Oblikoslovna analiza besedila Zobrizani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov. *Košič in njegov čas*. Ur. Zinka Zorko, Marija Bajzek Lukač, Stjepan Lukač. Budimpešta: Košičev sklad. 128–135.

– –, 1998: Narečne prvine v Ivanocyjevem *Kalendarju Nájszvetesega szrca Jezusovoga* (1904–1906). *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Ur. István Nyomárkay, Stjepan Lukač. Budimpešta: Košičev sklad. 39–59.

– –, 2005: Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravninah primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Ur. Jože Vugrinec. Murska Sobota; Petanjci: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija. 47–68.

Nina ZVER, 2020: Predstavitev prekmurskih rokopisnih pridig iz 1. polovice 20. stoletja, *Slavia Centralis* 13/2, 50–63.

– –, 2022: Razlikovalne jezikovne prvine v različicah prekmurskega narečja v pridigah Jožefa Horvata, *Slavistična revija* 70/3, 255–268.

Stanislav ZVER, 2008: Izvir Borovnjakove narodne zavesti in njen vpliv na Ivanocyja, Bagáryja in Jožefa Klekla st. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. (Zora, 55). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 89–102.

DIE VEREINHEITLICHUNG DER SLOWENISCHEN STANDARDSPRACHE IN KATHOLISCHEN PREDIGTEN AUS PREKMURJE DER ERSTEN HÄLFTE DES 20. JAHRHUNDERTS

Nach dem Anschluss an den neuen Staat, das Königreich SHS, sahen sich die Einwohner von Prekmurje mit neuen Herausforderungen konfrontiert: Wurde vor und während des Ersten Weltkrieges der Gebrauch ihres einheimischen Dialekts durch die ungarische Entnationalisierungspolitik eingeschränkt, so hatten die Ungarisierungstendenzen nach dem Krieg und der Abspaltung vom ungarischen Staatsgebiet keinen Einfluss mehr. Durch intensive Bemühungen um die Einführung einer einheitlichen slowenischen Schriftsprache begann ihre einheimische Sprache bedroht zu werden. Die slowenische Schriftsprache, i. e. die krainische Sprache war der älteren Generation, die in Schulen mit Prekmurje-Dialekt oder Ungarisch als Unterrichtssprache aufgewachsen war, zunächst fremd, aber die Unterschiede zwischen der slowenischen Schriftsprache und dem Prekmurje-Dialekt wurden durch Aktivitäten des katholischen Klerus von Prekmurje ausgeglichen. Ihre Predigten passten sie den Predigten aus dem zentralslowenischen Raum an, wodurch, gewollt oder ungewollt, die slowenische Schriftsprache allmählich mit dem Prekmurje-Dialekt verschmolzen wurde. Die Entscheidung, den

Prekmurje-Dialekt im öffentlichen Sprachgebrauch aufzugeben, war notwendig und richtig, da sie dazu beitrug, die Verbindung zum slowenischen Raum herzustellen.

Der Integrationsprozess des Prekmurje-Dialektes und der krainischen Sprache wurde in zwei katholischen Predigten vom Anfang des 20. Jahrhunderts beobachtet: in der Predigt von Jožef Horvat, vermutlich aus den frühen 1920er Jahren, und in der Predigt von Ferdinand Herman aus dem Jahr 1931. Beide lehnten sich an die zentralslowenischen Predigten, veröffentlicht zwischen 1884 und 1921 in der katholischen Zeitschrift *Duhovni pastir* (Der geistige Hirte). In der älteren Predigt von Horvat ist der Prekmurje-Dialekt als sprachliche Grundlage viel leichter zu erkennen. Das verfolgte sprachliche Konzept ist mit dem Konzept von Klekls *Novine* vergleichbar; es handelt sich um eine überdialektale Sprachausprägung, abgeleitet von der alten literarischen Norm von Prekmurje, die vom alltäglichen dialektalen Sprachgebrauch gewissermaßen abweicht und von den Eigenschaften der slowenischen Schriftsprache beeinflusst wird. Andererseits ist die Predigt Hermans fast vollständig in der slowenischen Schriftsprache verfasst; die Herkunft des Autors zeigt sich lediglich in einigen dialektalen morphologischen, phonologischen und sprachlichen Merkmalen. Die jüngere, liberale Generation der Literaten aus Prekmurje förderte bereits in den 1930er Jahren die allseitige Behauptung des Slowenentums, welcher auch katholische Kleriker, wenn auch zunächst mit einigem Widerwillen, folgten. Damit konnten sie beweisen, dass sie ein gleichberechtigter und integraler Bestandteil der slowenischen Sprach- und Volksgemeinschaft waren.

Likovna podoba v narečju

Oto Vogrin

Osnovna šola Selnica ob Dravi, Gasilska 30, SI 2352 Selnica ob Dravi,
oto.vogrin@gmail.com

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.9>
ISBN 978-961-286-694-5

Med pripravo *Dnevo akademikinje Zinke Zorko* sem se spraševal, ali je mogoče narečje tudi likovno upodobiti. Pri postavitvi razstave Antona in Janeza Repnika sem skušal dokazati, da so narečja lahko tudi likovno upodobljena. Analiziral sem, kako vplivata rojstvo in življenje v ruralnem okolju in narečnem sporazumevanu na likovno ustvarjanje in povzemanje motivnih vsebin doživetega. Raziskava je utemeljila namen, dala obliko in barvo povedanemu, odprla pa je tudi novo vprašanje, kako v narečju interpretirati zvok in gibanje. Na novo sta zastavljeni raziskovalni vsebini pesem in ples narečnega območja Kobansko.

Ključne besede: okolje, v katerem smo rojeni, likovna podoba, ilustracija v narečju, motiv človeške figure

While preparing the symposium dedicated to academician Zinka Zorko, *Dnevi akademikinje Zinke Zorko*, I wondered whether a dialect could also be depicted artistically. When creating the layout of the Anton and Janez Repnik exhibition, I tried to prove that dialects could indeed be artistic depictions. I analyzed the experience of being born, raised, living, and working in a rural environment with a dominant dialect. Furthermore, I have summarized the motive and content of the experience. The research substantiated the purpose, gave shape, and color to the topic, and opened up a new question – how sound and movement could be interpreted in a dialect. Therefore, the newly imposed research subjects are the song and dance of dialect area of Kobansko.

Key words: home environment, artistic image, illustration in dialect, motive of the human figure

V spremnem besedilu Berdičeve analize likovnih del Antona in Janeza Repnika si zastavljam vprašanje, ali je narečje sploh mogoče likovno upodobiti. Prepričan sem, da to ni le ilustracija, podoba izrečenega ali povedanega. To je misel, zgodba ali podoba, kot je akademikinja Zinka Zorko večkrat omenila. Če želimo iskreno govoriti o narečju, se je potrebno v narečje roditi, ga vzljubiti, z njim živeti in se ga veseliti.

Rodimo se v zgodbo, tudi v narečno, in s potrebo po risanju, ki je za otroke tako pomembna kot igra. Otroci po vsem svetu se izražajo podobno, le da se njihove risbe razlikujejo po motivih, ki so značilni za okolje, v katerem živijo. Zelo pomemben je psihomotorični razvoj. Otrok riše svet, v katerem živi, tako kot ga občuti. Pomembno je, da vzpodbujamo spontano ustvarjanje otroškega sveta tudi ob vstopu v šolo. Prehod iz že poznanelega pomaga pri nadaljnem raziskovanju novega. Helena Berce (1993: 80) meni, da moramo pri učencih motivno izhajati iz okolja, v katerem učenci živijo in delajo. Učenci morajo biti motivirani za iskanje novih, drugačnih izvirnih motivov, pomembno je, da jih ne prevzemajo od drugih.

Trstenjak (1981: 27) in Berce (1991: 10) navajata, da začne otrok najprej risati človeško figuro ali samega sebe, šele nato ga začneta zanimati okolica in zunanji svet. Otroška risba je lahko sredstvo za merjenje njegovega doživljanja. Pri opazovanju zunanjega sveta otrok spozna značilnosti človeškega telesa, dele in zgradbo, s tem pa se razvija tudi njegova vizualno-prostorska inteligentnost. Otroci risbam s podobo človeka pogosto dodajo še svoje predstave, želje, doživljanja in odkritja.

Otroška risba človeške podobe, zgodbe o telesu in obliki, predstavlja za odrasle neko humorno obliko potepanja po različnih brezčasnih likovnih prostorih, ki se lahko končajo na robu lista, mize ali celo stene; za otroka pa je to zelo resen, vznemirljiv in veselja poln proces, zato pričakujejo odziv in zanimanje odraslih.

Izmed veliko opredelitev obdobjev otrokovega razvoja je najpogosteje omenjan Piaget (Labinowicz 2010: 80), ki se je ukvarjal s človeškim psihološkim razvojem. Ugotovil je, da otroci razmišljajo drugače kot odrasli. Razvoj mišljenja poteka na štirih kakovostno različnih stopnjah, od katerih vsaka predstavlja otrokovo razumevanje stvarnosti v tistem obdobju. Kognitivne sheme se spreminjajo od stopnje do stopnje in omogočajo otroku progresivno razumevanje sveta na vedno višji stopnji, saj je vsaka stopnja kompleksnejša od prejšnje. Navajajo jih tudi drugi avtorji (Gerlovič, in Gregorač 1968: 45, Duh in Vrlič 2003: 9, Duh in Zupančič 2009: 8).

Senzomotorična stopnja, ki bi jo glede na likovne zmožnosti lahko poimenovali tudi zaznavno gibalna stopnja, traja od prvega do drugega leta; nekateri jo imenujejo tudi zaznavno-gibalna stopnja. Otrok se rodi z nekaj osnovnimi refleksi. S pomočjo izkušenj, ki jih v življenju pridobi, napreduje k vse bolj hotenim, zavestnim dejavnostim. Proti koncu senzomotorične stopnje se pojavi vnaprejšnje predvidevanje in tako se prične razvoj pojmov (Labinowicz 2010: 57).

Predoperativna stopnja ali stopnja simbolične risbe – *neuspeli realizem* – traja od drugega do sedmega leta starosti. Nadaljuje se razvoj pojmov. Bolj kot otrok obvladuje svoj jezik, bolj se razvija njegovo usvajanje pojmov (besede so simboli za pojme), ki pa jih še ne uporablja povsem pravilno in ne razume njihove splošnosti. Prehod od čėčkanja do simbolne stopnje risanja ki temelji na posnemanju, da otrok čačke poimenuje. Nadaljuje se razvoj predstav, zaradi česar lahko razmišlja tudi o stvareh, ki jih v tistem trenutku ne zaznava. Pri šestih letih otrok že niza predmete po nekem smiselnem zaporedju (velikost, oblika, barva itd.) že zna uspešno opraviti kakšno nalogo.

Način, kako otrok prikaže človeško figuro, je tesno povezan z razvojno stopnjo risanja, ki poteka od spiralnih in krožnih čačk do popolnoma izdelane človeške figure (Cox 1993: 131). Okrog četrtega leta starosti narišejo človeka z glavo, telesom in okončinami. Krožno ali pravokotno risanje človeka ponazarja prehod od risanja glavonožca k risanju konvencionalne oblike človeške figure. Do petega leta starosti je značilna kanonična perspektiva, kar pomeni, da so figure obrnjene k opazovalcu. Nato sledi konvencionalna človeška figura pet in šestletnikov. Vrlič (2001: 38) ugotavlja, da zelo pogosto narišejo preveliko glavo in nesorazmerne posamezne dele telesa (npr. oči, usta ali zobe) ter so že sposobni risati s profila. Gre za segmentno risanje, kjer figura zajema svoj prostor v risbi. Valdes (2013: 39–40) pravi, da petletniki že obvladajo shemo človeške figure, vendar jo do pubertete postopoma izboljšujejo. Vrlič (2001: 32) omenja, da otroci v svojih risbah ne upodobijo zgolj človeške figure, temveč tudi pojave, oblike in stvari, s katerimi se srečujejo v vsakdanjem življenju. Pri tem upodobijo preproste, splošne lastnosti videnega, pogosto zaznamovano tudi z likovnim animizmom (živali imajo človeške obraze). Pokončna drža na risbi vizualno loči človeško figuro od živalske – otrok riše človeka pokončno žival pa položeno. Za glavo uporabi v obeh primerih enak splošen simbol, ki se pojavlja tudi v soncu.

Stopnja konkretno logičnega mišljenja – *realistično risanje* – traja od sedmega do enajstega leta. Učenec gleda na stvari iz različnih zornih kotov, sposoben si je predstavljati tudi dogodke, ki se niso zgodili v njegovem življenju. Razmišljanje postane bolj spremenljivo in logično. Razvije se recipročnost kot nasprotje egocentričnosti. Učenec začne uporabljati miselne operacije, zaradi katerih lahko primerja, povezuje, razvršča – razume nadrejena pravila, ki omogočajo logično razvrščanje predmetov v skupini in urejanje po določenem kriteriju, upošteva potek dogodkov in jih v mislih obrne v nasprotno

smer, razvršča po več značilnostih (po obliki in barvi ali drugih lastnostih). Razmišlja lahko hkrati o različnih vidikih likovno ustvarjalnega vprašanja.

Stopnja formalno logičnega mišljenja – *umetniško risanje* – traja od enajstega leta naprej. Ob vstopu v puberteto lahko učenec razmišlja vedno bolj abstraktno in uspešno rešuje zahtevna vprašanja, ki so le opisana in mu jih ni potrebno konkretno ponazoriti. Sposoben je razmišljanja o abstraktnih pojmih, kot sta npr. pravičnost in svoboda. Učenec lahko preseže konkretno razumevanje predmetov in si jih predstavlja s pomočjo abstraktnih pojmov. Razume različne mere in ne le absolutne velikosti. Verjeti priče v neomejeno moč lastnega mišljenja, pojavijo se lahko utopične ideje, ki se navezujejo na spreminjanje sveta.

Pojavi se temeljno vprašanje *Zakaj?* in mladi ustvarjalec prihaja v dilemo, saj se njegove podobe ne skladajo z abstraktnim pojmovanjem, še manj pa z realnimi oblikami. Njegovi motivni, miselni procesi presegajo sposobnost likovne upodobitve, zato se likovno ustvarjanje zmanjšuje in umika iz nabora interesov večine učencev. Mnogi priznani ustvarjalci, med njimi tudi Picasso, se zavedajo težave, da je vsak otrok umetnik in si zastavljajo vprašanje, kako ostati umetnik, ko odrasteš.

Interes posameznikov do ustvarjanja je prisoten skozi vse življenje, ne da bi se spraševali, zakaj. Ustvarjalnost je lahko le »nedeljska rekreacija« ali pa potreba po ustvarjanju, ki je del njihovega, našega načina življenja in razmišljanja. Pri vseh ostaja povezanost z zgodbo, ki so jo podedovali iz okolja, z njo živeli in jo razvijali vsak po svoje. Lojze Šušmelj je velikokrat upodobil okolje, v katerem je odraščala tudi akademikinja Zinka Zorko. Njegovo kratkotrajno a bogato likovno ustvarjanje kaže, kako upodobiti okolje, ki ga določata preprosta narečna iskrenost in veselje do življenja. Zapis ob Šušmeljevi razstavi leta 1939 v Rušah govori o tem, kako pomembno je živeti in ustvarjati med in za preproste ljudi, kajti le tako ti bodo verjeli in ustvarjeno tudi razumeli:

Umetniška razstava v slovenski vasi. Že pred prvo svetovno vojno, posebno pa po njej, se je pri nas neštetokrat naglašalo, da bo naša umetnost vedno le privilegij redkih izbrancev, dokler se ji ne bo posrečilo prodreti med najširše ljudske plasti, zlasti med delavce in kmete. Toda to naglašanje je ostalo kljub temu le besedičenje, od katerega ni bilo in ni bilo poti do dejanj. Posebno je veljalo to za likovno umetnost, ki je ostajala na razstavah v Ljubljani in Mariboru ter kvečjemu še v Celju in Ptuju. Le izjemoma smo doživeli kdaj katero v Novem mestu, Kranju in Murski Soboti. Sedaj smo pa dobili tako razstavo tudi v resnični vasi: v naših Rušah, kjer sta razstavila svoja dela dva izmed najmlajših, Lojze Šušmelj in F. Golob. In razstava v vasi je daleč prekosila uspehe razstav v naših mestih: obisk je bil procentualno naravnost sijajen, saj se je

zbralo samo k otvoritvi okoli 90 ljudi! V tiskanem programu je napisal Šušmelj uvodno besedo, v kateri nas skuša prepričati, da hočeta dati on in Franjo Golob Slovencem novo umetnost, ki bo nekako edina res slovenska, narodna. (Rehar 1939: 5)

Roditi se – neobhodno, živeti in veseliti se – kljub vsemu, ljubiti to okolje in ustvarjati – neprecenljivo, oris Lojzeta Šušmelja

Kulturno dediščino je potrebno razumeti in sprejeti kot obliko sedanosti s širino, kvaliteto in izkušnjami preteklosti. Če razumemo in pravilno vrednotimo kulturno dediščino, imamo začrtano smer in dober razlog za nadaljevanje ali pa nov začetek. Osnovni namen teh zapisov je spomin, opomin, izziv in priložnost, da presežemo okvire majhne skromnosti ter smo ponosni na to, kar smo. Naša snovna in nesnovna kulturna dediščina je pomembna in velika samo toliko, kot jo cenimo sami. Če bomo poznali, predvsem pa razumeli našo kulturno dediščino (narečje, navade ljudi in običaje), se bomo izognili celo dilemi avtorjevih pravic. Saj zgodbe v slikah *Kobanskih motivov* povzemajo naš svet, navade, oblike, celo naš kritičen odnos do družbe. Torej, tukaj smo bili, smo in bomo, zato je tudi naša. Prav zato so velike stvari v kulturi in umetnosti brezčasne, potrebne in navdihujoče za boljši jutri. (Vogrin 2017: 1)

Razmišljanje dopolnjuje razgovor z likovnim umetnikom s Kozjaka Lojzeta Šušmeljem, ki kaže neizmerno ljubezen do okolja, v katerem živi, in se ga kljub vsemu ali pa prav zato veseli. Ivan Potrč je Šušmelja prosil, da na kratko predstavi svojo ustvarjalno likovno biografijo:

O sebi bi povedal, da sem končal akademijo lansko leto. Živim na Kozjaku v Selnici ob Dravi in sem tako edini upodabljaljoči umetnik na Kobanskem. Od vseh mlajših in starejših kolegov sem menda prav tako edini, ki je zrastel med kmeti, katerim se tudi kot umetnik nisem izneveril, kakor se to običajno zgodi, če fant odide v »mestne šole«. Razstavljam letos četrtič, najbolj pa mi je pri srcu razstava v Rušah, na kateri sem doživel prvi večji uspeh. O delih, ki jih imam na razstavi kot gost »Brazde«, bodo povedali svoje kritiki. Pri »Ruški tovarni« sem hotel poudariti razliko med zarjo in tovarno, pri sliki »Ruše« podati intimnost vaške baročne cerkve z njeno najbližjo okolico, olji pa sta vzeti iz moje neposredne bližine, sta zrasli iz kobanske zemlje. (Potrč 1939: 5)

Pogovor se je nadaljeval tako, da je Potrč spodbudil Šušmelja, naj spregovori o svojem odnosu »slikarja do sredine, v kateri živi in ustvarja« ter »načrtih in hotenjih« v prihodnosti«:

Moj odnos? Lep in prisrčen. Živim sredi kmetov in kočarjev ter poznam dodobra njih življenje. Če ga slikam – ni izumetničena laž. Iz dneva v dan se mi odkriva v teh kozjaških hribih, ki jih ni še menda nihče podajal pred mano, toliko lepot, da ne bi mogel nikdar vse izčrpati, pa če bi živel še sto let.

Slikal bom in kiparil. Saj veš, da tudi kiparim. Prav sedaj delam skico za večji spomenik, ki je v načrtu za prihodnje leto. (Potrč 1939: 5)

Kako močno in občuteno je Šušmelj doživljal podobo preprostih ljudi, se kaže tudi v intervjuju, ki ga je opravil ob razstavi društva *Slovenski lik* leta 1939 v Celju. Preprosto, z veliko ljubezni in veselja je predstavil likovna dela Franceta Kralja, takrat že uveljavljenega likovnega ustvarjalca, pri katerem se je Šušmelj tudi šolal:

Delo na polju in Delo v gozdu sta močni stvari, v katerih je res prikazan kos našega resničnega, težkega kmečkega življa in to brez vsake maske! Poglejte te težke neokretne roke kmečke žene. Kako je vse to nekam kruto, toda iz njih diha močno življenje, krutega, trdega življenja!

Pa pogledjte to imenitno plastiko »Molžo«. Ali se Vam ne zdi, kot da je ta cela gmota pravkar izkopana naravnost iz zemlje? Ne izkopana – iztrgana iz nje? Kako prav je zadel umetnik, da ni to plastiko vлил v mavec, ali v bron ali jo prenesel v kamen! Dal je zemljo, iz katere je ustvaril to delo, žgati v terakoto, da je ostala v originalu – v zemlji!

Poglejte, kako je povezana usoda teh otrok, ki se gnetejo okoli vimna in kmetice, ki molze, z usodo tega živinčeta, ki, kot da se zaveda, kaj pomeni tem ljudem, nudi vse, kar ima. Vse je tako grozno resnično in lepo! (Vogrin 2021: 30)

Nič kaj naivno o naivi¹

Današnji čas, čas abstraktne in digitalne umetnosti, ki ga izrazito vzpodbujajo likovni kritiki, ima v sebi prav gotovo veliko zanimivega in ustvarjalnega. Pa vendar, ali doseže svoj osnovni namen?

Abstraktne postavitve so običajno podprte z aktivno in utemeljeno, s filozofsko analitično strukturo vsebine in pojava, ki neredko presegajo produkcijo samo. Zato ni čudna običajna utemeljitev, da je te postavitve potrebno gledati drugače ter da vsi tega pač ne razumejo. Če si vedno bolj in vedno znova zastavljamo temeljna vprašanja, ki jih je izpostavil že francoski likovni teoretik Hertmant, povzel tudi Butina (2000: 58), in verjetno veljajo še danes za osnovno metodo, s katero bomo morda prišli do nekaterih trdnejših izhodišč za vrednotenje umetnosti.

Na vprašanje *Zakaj?* vedno dobimo odgovor, ali ima osnovni namen likovnega objekta tudi svoj cilj, ki določa izhodišče.

Na vprašanje *S čim?* vedno dobimo odgovor, da s strukturo objekta, ki je povezava snovne podstati in njegove duhovne zamisli.

¹ Objavljam svoje besedilo (Vogrin 2017), ki sem ga leta 2017 napisal za razstavo v Likovnem salonu Lojze Šušmelj v Hramu Kulture Arnolda Tovornika.

Na vprašanje *Kako?* vedno dobimo odgovor, da z obliko, ki se odkrije naši čutni občutljivosti – kakor sinteza vseh njenih sestavin in kot enovita oblikovna celota.

Posebej v današnjem času je čutiti krizo ustvarjalne kritičnosti. Abstraktna umetnost s tem, ko posega v brezčasnost, univerzalnost, težko razumljivo vsečnost, ne opravlja temeljne naloge umetnosti nasploh, ki naj bo aktualna, predvsem pa družbeno kritična.

Če je Šušmelj objektivno upodabljal pokrajino na način, ki je vseboval prizadeto kritično noto s subjektivno uporabo svetlobe in je v svoje slike vnašal žarke optimizma in prvinske lepote, je potrebno razumeti, da mu je bila figura odveč in celo nepotrebna. Drugače je pri očetu in sinu Repniku. Pri njunih slikah je figura (Kobanc) nosilec in bistvo likovne pripovedi.

Še nekaj je skupnega pri avtorjih Kobanskega – to je Hegedušičev posredni in neposredni vpliv. Če smo ga pri Šušmelju navajali kot profesorja in mentorja, je v delih Repnikov čutiti bolj neposreden, vendar intenzivnejši in širši vpliv preko naivne umetnosti. Hrvaški slikar Krsto Hegedušić je leta 1930 v zagorski vasici Hlebine ustanovil *Hlebinsko šolo* in ko je leta 1931 povabil v Zagreb na razstavo skupine *Zemlja*, ki jo je vodil, dva njena predstavnika – Ivana Generalića in Franja Mraza – se je naivna umetnost dokončno uveljavila in dobila svoje mesto.

Da bi bolje razumeli koncept postavitve, je potrebno gledati razstavo širše in tudi bolj odprto skozi oči (Repnikovih Kobancev): »Preprosto, pa vendar nič kaj naivno.«

Razumevanje naivne umetnosti prevečkrat določa status umetnika, zato je potrebno razjasniti ključne statusne pojme: ljubiteljska, naivna in profesionalna kulturna dejavnost.

Ljubiteljska kultura je glede množičnosti svojevrsten fenomen v Sloveniji. To je prav gotovo potrebno razumeti kot dediščino socialističnega sistema, ki je namenjal ljubiteljski kulturi velik pomen, saj naj bi izobraževala, kalila in usmerjala mlade ustvarjalce ter ohranjala nesnovno kulturno dediščino. Vloga ljubiteljske kulture je danes drugačna, saj ji nacionalni programi pripisujejo dvig kakovosti življenja v lokalnih skupnostih, medgeneracijsko povezovanje in večjo dostopnost kulturnih dobrin. Gre za t. i. nedeljsko likovno ustvarjalnost, ki se po potrebi izvaja tudi med tednom. Tehnološko in vsebinsko je zelo raznolika, opisuje videno ali pa se zgleduje po moderni umetnosti, ki jo navdihuje.

Naivno umetnost običajno opredelimo predvsem kot status ustvarjalca, ki nima likovne izobrazbe – ker je samouk, ga v slovenščini radi imenujemo za samorastnika. Likovno ustvarjanje ni njegova primarna dejavnost,

temveč se z njo ukvarja, kolikor mu pač dopušča čas. Ustvarjalnost naivnih umetnikov je razširjena predvsem v slikarstvu, tudi v kiparstvu, predvsem pa v lesu. Za razliko od ljubiteljske ustvarjalnosti je naivna umetnost pretežno motivno usmerjena v upodabljanje figure, izhajajoč iz tradicije Hlebiske šole. Upodablja primitiven način stilizacije, in sicer predvsem malega človeka iz ruralnega okolja, tako da slika njegova opravila in običaje. Močno je prisotno podajanje pripovedi in dekorativnosti, vzorčenja in oblik.

Naivno verjeti in zaupati zaradi svoje neizkušeni ni slabost, temveč privilegij ljudi, v našem primeru ustvarjalcev, ki jih ne zanima le osebna korist, marveč odkrit odnos med človeškimi razmerji, prostorom in likovnimi sestavinami.

Likovna podoba in njeno sporočilo bolj intenzivno in bolj neposredno vstopata v človeško zavest kot katera koli posredovana misel, pa naj bo ta izgovorjena ali zapisana. Kržišnik (1992: 3) je ob razstavi 25. mednarodnega tabora likovnih samorastnikov zapisal: »Naiva nam govori o cilju naših hrepenenj, o pomirjenju med človekom in naravo, ki ga mora doseči.« Naivni umetniki so tako spontano ustvarjali brez poznavanja likovne oblikotvornosti, znakovne skladnosti, proporcionalne in kompozicijske urejenosti. Njihova perspektiva dosega naravne zakonitosti, vendar avtorja ne omejuje in usmerja v gradnjo likovnega prostora, marveč gradi produkcijo na zgodbi in njeni pripovednosti. Obveljalo je mnenje, da je njihova likovna neizobraženost pogoj za stik z elementarno, preprosto, iskreno in izvorno likovno ustvarjalnostjo. Odmaknjeni od večjih kulturnih centrov, navezani na tradicionalno kmečko kulturo in ljudsko umetnost so idealizirali sproščeno, izvorno, vsem dano likovno ustvarjalnost. V njihovih delih ni napak, so le rešitve – prav takšne, kot so si jih takrat zamislili.

Če je bila najprej figura osnovni nosilec zgodbe, so jo kasneje nadgradili izrazita ornamentalika, ritmično ponavljanje in močna barva. Ni čudno, da figura motivno zmeraj znova privlači ustvarjalce, saj je prva spontana potreba po doživljanju in prepoznavanju sveta že v otroškem razvoju. Ko otrok dokončno poimenuje svoj zaris, se pravzaprav začne zavedati ustvarjalnega dela. Figura ima svojo funkcijo ali pa samo je – kot naključna oblika ali gruča teh oblik.

Eden izmed gotovih znakov likovne nadarjenosti otrok je figura v gibanju in to ne le okončin, ampak tudi telesa – predvsem hrbtenice. Otrok tako dokazuje, da ga ne zanima le oblika, ki se običajno podreja dinamiki akcije, ampak predvsem dejavnost sama. Če bi analizirali slike Antona Repnika, bi prepoznali gibanje figure in organizacijo figur kot

celote, ko se gmota teh človeških ali človeško živalskih gmot giblje gor in dol, levo in desno, ali pa kar prosto pada. Repnikove figure običajno nimajo realnega prostora. Predvsem nas presenetljivo premamijo oči, ki izbuljeno štrlijo z objektov. Če nas renesančne slike nagajivo spremljajo, nas Repnikove prizemljijo.

Ne pojdeš nikamor ali pa ne izveš nikoli. Kaj vse je skrito? Morda še ne vem. Prepričan pa sem, da v njih nikoli ni sovraštva, brezbriznosti, odtujene naveličanosti, brezmejne hinavščine, grabežljivosti, vzvišene in prevzetne domišljavosti, zato to niso oči Mone Lise. To so oči figur, ki tukaj so in, kot bi Čehov zapisal, čakajo na nekaj, pa čeprav vedo, da se pravzaprav nič ne bo zgodilo. V teh očeh je naslikana širjava ravníc in neskončna dinamika hribov, brez ambicije, da zrastejo v gorovja. Prečudovit dolgčas za vse, ki še razumejo lepoto majhnih stvari ter neskončnost lepega in dobrega.

Anton Repnik ohrani položaj oči ves čas v celoti obrnjen proti nam; zanimivo pa je tudi, da so oči ljudi in živali (predvsem krav) narisane na enak način.

Pomemben prispevek urbane kulture predstavljajo grafiti kot eden revolucionarnih, predvsem kritičnih in drugačnih posegov v urbani prostor. Eden od protagonistov in uspešnih predstavnikov grafizma je prav gotovo Banksy, ki je z razstavo v Kranju posegel in razgibal tudi staro mestno jedro. Zato je smiseln eden od napisov: »Banksy je tukaj.« To je bil verjetno tudi osnovni namen njegovega projekta in sporočila.

Če je grafit smiseln poseg v urbani prostor, se ga je Janez Repnik lotil na prav poseben način – s posegom v ruralni prostor. V svoje izrazito socialno žanrske motive bede in siromašiva je vnašal utrip sodobnega časa v podobi grafitov. Ustvarjalec svoje psihološko poglobljene figure postavlja v naš čas. Njegovi grafiti, sprva sramežljivi in preprosti, kasneje pa vedno bolj razigrani, razbijajo brezčasnost religiozne prisotnosti in zamanjskega pričakovanja odrešitve. Če bo grafitne podobe še bolj aktualiziral in besedno »udomačil«, je na pravi poti, da poveže urbani in ruralni prostor ter prenese vso barbarstvo in družbeno kritično poanto nesmisla in hkrati smisla kot še edino intenzivno in množično komunikacijo urbancev.

Za zaključek dodajam še zapis iz kataloga *Anton in Janez Repnik*, ki ga je izdalo društvo *Tangram* ob likovni postavitvi del Antona in Janeza Repnika v Likovnem salonu Lojze Šušmelj, tj. v Hramu Kulture Arnolda Tovornika, Selnica ob Dravi. Razstava je potekala v času *Dnevov akademikinje Zinke Zorko*. Besedilo o obeh avtorjih je napisal Mario Berdič Codella (2022: 3–5):

Anton Repnik

Slikarski in risarski opus Antona Repnika predstavljata še dandanes na slovenski likovni sceni dragoceno rariteto, predvsem zaradi njegovega vztrajnega posvečanja etnografski tematiki, tako v smislu kmetskega kot delavskega žanra, pri čemer je rad prehajal tudi v samosvoje interpretacije klasičnih mitoloških motivov ali pa je upodabljal popolnoma nove iz lastne bogate domišljije izvirajoče fantazmagorične ikonografske motive. Hudomušno kritično zasnovana likovna dela Antona Repnika tako na poljuden način združujejo socialno in etnografsko tematiko s slovanskim bajeslovjem in antično mitologijo, pogosto na prehodu v »poganski« panteizem, četudi ga je sočasno navdihovalo tudi krščansko izročilo, odražajoč v njegovih delih zanimiv svetovnonazorski sinkretizem, ki je tako blizu naravnemu človeku. Slikarjeva posebnost je ne nazadnje tudi v tem, da je rad opremil »dramske« prizore z napisi, ki natančneje opredeljujejo dogajanja v smislu alegorije, aluzije, moralije, celo basni ipd., navezujoč na Brechtove scenske »statemente«, vsebino del pa je seveda pojasnjeval predvsem z nazivi, s katerimi je še stopnjeval duhovitost in satiričnost vsebine, združujoč na specifičen način likovno in literarno izpoved. Lahko bi celo dejali, da gre pri Repnikovih upodobitvah za neke vrste nizanja neskončnih prizorov iz ljudskega »življenjskega« gledališča, kjer je težko postaviti ločnico med veseloigro in žaloigro, pri čemer je umetnik tozemesko dogajanje povzdignil na nivo *Theatrum Sacrum*, o čemer pričajo številne ikonografske reinterpretacije sakralnih vsebin.

Tukaj je morda v ospredju samosvoje podan krščanski ikonografski motiv Križanega, ki ga je Anton Repnik obravnaval kot univerzalni simbol trpljenja slehernika ali celotnega naroda, saj je Kristus upodobljen kot preprost človek iz ljudstva (*ex gentibus*), brez običajnih atributov trpljenja (*arma Christi*), saj je celo križ nekoliko improviziran. Osnovni tematski in motivni navdih je umetnik torej črpal iz vsakdanjega življenja preprostih ljudi, bodisi delavcev bodisi kmetov, s katerimi se je poosebljal, zato so njegova likovna dela toliko bolj pristna in neposredno doživeta, z nedvomnimi simpatijami na strani malega človeka, zatiranega skozi vso zgodovino v vsakem sistemu, čeravno prav ta »nepomembni« slehernik zagotavlja nadaljnji obstoj človeške vrste.

Anton Repnik je skozi celotno ustvarjalno obdobje komajda spreminjal svoj prepoznavni likovni izraz, z značilno ekspresivno deformacijo in rustikalno tipizacijo človeških likov, kjer je poudarjal lopataste dlani, krompirjaste nosove, ogromne, žareče oči in nasploh okorna gomoljasta telesa, kot bi šlo za simbolne zemeljske plodove Matere Zemlje – *Tellus Mater*. Motivsko se je usmeril predvsem v večje ali manjše figuralne skupine, ki jih je nameščal bodisi v idealistično brezprostorje bodisi v reducirano scenografijo, tako v obliki krajine kot v smislu arhitektonskih kulis, hkrati pa je vključeval v kompozicijo tudi prepoznavne etnografske objekte, živali ali vegetacijo, pri čemer lahko tu in tam srečamo celo samostojna cvetlična tihožitja. V žanrskem smislu se je umetnik v največji meri posvečal tipičnim kmetskim opravilom, kot so setev, žetev, košnja, počitek med delom, nato tradicionalnim ljudskim praznikom, kot je martinovanje, ples z godci, ohcet ali pustna povorka, zelo rad pa je upodabljal tudi ljubzenske dvojice, muzikante, pijance ter razne obupance, kot žrtve socialnih in političnih razmer, na katere nimajo vpliva.

V Repnikovih »scenskih postavitvah« imajo še poseben pomen rekviziti, kot so ljudski instrumenti, predvsem harmonika, kmetska in delavska orodja, sodi, steklenice in drugi uporabni predmeti, nastopajoč v vlogi tako družbenega kot tudi osebnostnega atributa upodobljenecv, saj se jih oklepajo kot svoj alter ego. Določeni prizori lahko učinkujejo

celo kot provokacije, posredujoč Repnikovemu likovnemu opusu groteskno pikantnost ali sočnost, še posebej v primeru golih človeških figur, ki se pojavljajo predvsem v fantazmagoričnih skupinah orgijastično rajajočih ljudi, pogosto skrivajočih se za živalskimi maskami, kot bi šlo za žive toteme. Sicer pa je sodila tematika spolnosti in rodnosti med slikarjeve najbolj priljubljene, odražajoč se tudi v simbolnih upodobitvah koruznih storžev s semeni (arhaični falični simboli), ali pa buč, ki kot velikanski ovariji skrivajo v sebi jajčecem podobna semena, in ne nazadnje razprtih cvetov v pričakovanju oprasitve.

Repnikovi žanrski prizori bi bili nepopolni brez živali, saj si s človekom že od pamtiveka delijo tegobe življenja, pri čemer najraje upodablja krave, ki mu pomenijo veliko več kot le delovno žival ali izvor mesa in mleka, saj jih zmeraj slika z antropomorfnimi glavami in jim tako dejansko podeli ljudem enakovreden status, podobno kot v basnih.

Ob svojem osemdesetem jubileju, leta 2015, je Anton Repnik naslikal precedenčno delo z nazivom *Mati Evropa*, ki se do svojih otročičkov obnaša dokaj mačehovsko, potrjujoč, da je prav do konca sodil med tiste redke domače likovne ustvarjalce, ki so ostajali zvesti socialni angažiranosti svoje umetniške izpovedi. Repnik si je upal slovenskemu narodu po brueghelovsko postaviti »značajsko ogledalo« prav pred nos, ne zato, da bi se norčeval, marveč zato, da bi hudomušno in hkrati psihološko poglobljeno opozarjal na raznovrstne problematike, ki nas pestijo že od vekomaj. Pozitivna osebnost Antona Repnika je skozi vsa življenjska obdobja izžarevala plemenitost in intelektualno prodornost, a hkrati tudi drznost, da si je upal »sine ira et studio«, kot izjemen domači likovni ustvarjalec, psihološko poglobljeno opozarjati sodobno družbo na občečloveške napake in problematike, bodisi aktualne bodisi arhetipske, zaradi česar ga lahko mirno smatramo kot tiho, neuradno vest slovenskega naroda.

Janez Repnik

Koroški slikar Janez Repnik, Antonov sin, je eden redkih slovenskih likovnih ustvarjalcev, ki se posveča izključno socialni tematiki v okviru žanrske motivike z osnovno vsebino trpljenja, pri čemer se je izrazno usmeril v ekspresivno, rustikalno stilizirano figuraliko v okviru ohlapnega pojma *naive*, ki pa ga, predvsem zaradi psihološke poglobljenosti, tudi presega. Umetnik svoje pretresljive refleksije občečloveškega trpljenja pogosto obravnava iz religioznega vidika, pri čemer spremlja trpni *passio* tvorni *compassio*, božje sotrpjenje, kot odrešujoče sočutje v eshatološkem kontekstu. Ekspresivno deformirana človeška telesa, odeta v kmetsko preprosta, z valovitimi draperijami pomečkana oblačila, so grčasto členjena in spominjajo na izruvane korenine, iz katerih so pravkar izpuhteli vsi življenjski sokovi. Izmučene obraze v prvi vrsti zaznamujejo mandljaste, temnorjave, avtoportretno učinkujoče oči, katerih edino znamenje življenja so belo svetleče se zenice. Tako zre skozi oči upodobljenec v opazovalce tudi sam avtor. Zrkla so obrobljena z močno poudarjenima vekama v obliki ribe, kar lahko morda interpretiramo v smislu krščanskega simbola *ichtis* (IHS). Hkrati vzbujajo pozornost močni in podolgovati nosovi, ki skupaj z očesoma tvorijo obliko križa, dolgotrajno trpljenje pa še poudarjajo razbrazdana čela in nagubana lica, kot bi opazovali zorano, vendar že jalovo njivo, z aluzijami na kmetsko okolje, iz katerega večinoma izahajo umetnikovi karakterji. Navkljub dokajšnji tipizaciji likov in mestoma na grotesko mejoči obrazni mimiki, pa dosega Janez Repnik s pomočjo razločljivih detajlov individualno učinkovanje upodobljenec, neredko s portretnimi značilnostmi, kar še dodatno vzbuja občutek stvarnega dogajanja. Z enako pozornostjo kot glave oblikuje avtor tudi neproporcionalno velike dlani (skorajda kot nekakšno

orodje), s katerimi ljudje krčevito gestikulirajo, išočo opore, se držijo za glavo ali pa se objemajo. Dlane pogosto tudi sklepajo, bodisi v molitvi ali v znamenju obupa, kar bistveno prispeva k stopnjevanju dramatičnosti dogajanja. Nič manj pomembno likovno in vsebinsko vlogo kot ljudje imajo tudi zidovi, saj se večina dogajanja vrši v interijerjih, praviloma v cerkvi, krčmi, čakalnici ali doma. Janez Repnik simbolično poudarja razbrazdano strukturo stene, ki se zdi, kot bi bila odraz ranjene človeške duše. Na stenah visijo različni spominki, fofografije ali nabožni predmeti, kot so rožni vencji, poljudne nabožne slikarije na steklo (pieta), rezbarjene podobice svetnikov (Marija) in razpela, kjer pa je trpeči Kristus (patiens) pogosto upodobljen kot živo bitje, iz mesa in kosti, ne pa iz lesa. Tako postavi avtor evangelijsko pasionsko dogajanje v »realni« čas. Kakor ljudje so torej tudi zidovi žive priče dogodkov in soudeleženi v pasionski drami, ki se ni odigrala le enkrat v zgodovini s trpljenjem Boga-človeka, marveč se odvija neprestano in povsod in vsakomur. Stena je lahko tudi izrisana ali izpisana z izpovednimi grafiti, ki so pogosto hudomušni ali ironični, kot na primer napis »daj mi malo trave, da pozabim na težave« ali »ljubo doma, kdor ga ima«, nad smetiščem, kjer prebivajo klošarji. Priljubljen Repnikov rekvizit za »kopičenje nesreče« je tudi miza, kamor ljudje poleg rok polagajo predvsem kozarce in steklenice z alkoholnimi pijačami, pepelnike s cigaretami, krožnike s pičlo hrano ter le izjemoma vaze z rožami. Tako miza kot stena imata hkrati perspektivno vlogo, saj so figure praviloma postavljene pred asimetrično komponiran vogal v smislu globinske diagonale, iluzija prostora pa je lahko poudarjena še s svetlobnim kontrastiranjem. Kakorkoli že, Repnikov prostor zmeraj učinkuje klavstrofobično, kot zaporska celica, s pomenom brezizhodnosti zemeljskega življenja, čigar edina, dasiravno negotova tolažba je vera v vstajenje in življenje v onostranstvu. Kot sredstvo psihološke sugestije ujetosti deluje tudi barvna redukcija na prevladujoče zemeljske, torej sive in rjave barvne odtenke, dopolnjujoč vseprisotno htonično, svetopisemsko simboliko, v smislu prah si in v prah se povrneš, čeravno je novejši fazi nekoliko »omehčal« tonaliteto. (Berdič Kodela 2022)

Literatura

- Helena BERCE, 1993: *Likovna vzgoja. Načini dela pri likovni vzgoji*. Ljubljana: DZS.
- –, 1991: *Likovna vzgoja*. Ljubljana: DZS.
- Mario BERDIČ CODELLA, 2022: O Antonu in Janezu Repniku. *Anton in Janez Repnik*. Katalog razstave v Likovnem salonu Lojze Šušmelj v Hramu kulture Arnolda Tovornika. Selnica ob Dravi: Društvo Tangram.
- Milan BUTINA, 2000: *Mala likovna teorija*. Ljubljana: Debora.
- Maureen COX, 1993: *Children's drawings of the human figure*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- –, 2005: *The Pictorial World of the Child*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matjaž DUH in Tomaž VRLIČ, 2003: *Likovna vzgoja v prvi triadi devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Rokus.
- Matjaž DUH in Tomaž ZUPANČIČ 2009: *Sodobna likovna umetnost v kurikulumu vrtca*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Alenka GERLOVIČ in Ignac GREGORČ, 1968: *Likovni pouk otrok (Likovna vzgoja otrok)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Zoran KRŽIŠNIK, 1992: *Razstava ob 25 letnici mednarodnega tabora likovnih samorastnikov*. Trebnje, Ljubljana: katalog.

Ed LABINOWICZ, 2010: *Izvirni Piaget*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Ivan POTRČ, 1939: Umetniki o sebi in svojih delih. Iz razgovora z najmlajšim umetnikom Kozjačanom Šušmeljem, *Večernik* XII/285, 5 (14. XII. 1939).

Radivoj REHAR, 1940: Razstava slik Lojzeta Šušmelja, *Mariborski večernik Jutra* XIV/90, 13 (21. 4. 1940).

Anton TRSTENJAK, 1981: *Psihologija ustvarjalnosti*. Ljubljana: Slovenska Matica.

Irena VALDES, 2013: Likovni razvoj predšolskega otroka, *Vzgoja* 15/60, 39–41.

Oto VOGRIN, 2017: *Uvod, spletna stran Likovni salon Lojze Šušmelj*. Selnica ob Dravi: Likovni salon Lojze Šušmelj, Hram Kulture Arnolda Tovornika.

– –, 2017: *Nič kaj naivno o naivi*. Katalog ob razstavi v Likovnem salonu Lojze Šušmelj v Hramu Kulture Arnolda Tovornika. Selnica ob Dravi: Društvo Tangram.

– –, 2021: *Veš Lojze ...* Selnica ob Dravi: Center Hram Kulture Arnolda Tovornika.

Tomaž VRLIČ, 2001: *Likovno-ustvarjalni razvoj otrok v predšolskem obdobju*. Ljubljana: Debora.

KUNSTBILD IM DIALEKT

Die Tage zu Ehren der Akademikerin Dr. Zinka Zorko wurden vom Kulturhaus Hram kulture Arnold Tovornik mit professioneller Unterstützung der Philosophischen Fakultät der Universität Maribor unter der Koordination von Dr. Marko Jesenšek organisiert. Die nach ihr benannten Tage gründen auf Respekt und Dankbarkeit für Ihre dialektologische Forschungstätigkeit. Wir müssen erkennen und uns dessen bewusstwerden, dass der Dialekt, gesprochen, geschrieben oder gesungen unser größter Schatz ist, ein Vermächtnis, das wir für unsere Nachkommen bewahren müssen.

Unsere Anwesenheit markiert immer die Zeit und den Raum, die wir mitgestalten. Wir waren hier, und deshalb werden gesprochene Gedanken, geschriebene Worte und gemalte Bilder unser Vermächtnis sein. Unsere reiche Vergangenheit verpflichtet uns, mit der Tradition und dem Reichtum des kulturellen Erbes zu leben, das uns die Akademiker Zinka Zorko, Arnold Tovornik und Lojze Šušmelj hinterlassen haben. Die Frage, die wir uns durch diese Schriften stellen, ist, ob wir die gesprochenen Gedanken und geschriebenen Worte in unserem Dialekt auch durch ein visuelles Bild darstellen können. Welche Geschichte tragen wir unser ganzes Leben lang irgendwo tief in uns, um sie unseren Nachkommen zu hinterlassen? Um den Anspruch zu verifizieren, ob der Dialekt künstlerisch darstellbar ist, haben wir vier Behauptungen aufgestellt, die wir anhand der Erkenntnisse der künstlerischen Praxis analysiert haben. Wir werden darstellen, wie der künstlerische Prozess von der Umgebung beeinflusst wird, in der wir geboren, gelebt, und sie ins Herz geschlossen. Diese Umgebung mit all ihren kleinen

Freuden, Unfug und Problemen, stellen wir gerne dar. Die Recherche untermauerte den Zweck, gab dem Gesagten Form und Farbe und eröffnete auch eine neue Frage, was Klang und Bewegung des Dialekts ist. Daher sind die neuen Forschungsinhalte sicherlich das Lied und der Tanz unseres Dialektgebiets – der Region Kobansko.

Mladi in narečje

Barbara Volmajer

Osnovna šola Selnica ob Dravi, barbara.volmajer@os-selnica.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023.10>

ISBN 978-961-286-694-5

Dneve akademikinje Zinke Zorko smo načrtovali tako, da smo k sodelovanju povabili OŠ Selnica ob Dravi, OŠ Brezno - Podvelka, OŠ Janka Glazerja Ruše, OŠ Lovrenc na Pohorju in Gimnazijo in srednjo šolo za kemijo in farmacijo Ruše, saj smo s tem želeli pri mladih vzbuditi zanimanje in spoštovanje do narečij, hkrati pa smo jih seznanili z delom in dediščino akademikinje Zinke Zorko. Učenci in dijaki so se predstavili z narečnimi točkami in pokazali, da je narečje še kako živo.

Ključne besede: mladi, narečje, prireditev, narečne točke

We planned our part in the symposium *Dnevi akademikinje Zinke Zorko*, dedicated to academician Zinka Zorko, by inviting young people to participate. Namely, pupils of Selnica ob Dravi Elementary School, Brezno - Podvelka Elementary School, Janko Glazer Ruše Elementary School, Lovrenc na Pohorju Elementary School, as well as students of the Grammar and Secondary School for Chemistry and Pharmacy Ruše responded. We wanted to arouse their interest and respect for dialects while also familiarizing them with the work and heritage of the academician Zinka Zorko. All participants presented the research of individual dialect points and proved that the dialects are still alive.

Key words: young people, dialect, event, dialect points, Styrian dialect group, Carinthian dialect group

Uvod

Dnevi akademikinje Zinke Zorko so nastajali v organizaciji Hrama kulture Arnolda Tovornika s strokovno podporo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, pod strokovno koordinacijo Marka Jesenška. Po premisleku smo se odločili, da bodo potekali bienalno. Tudi v prihodnje bomo k sodelovanju vabili učence in dijake sosednjih šol, z narečnimi prispevki bomo tako ostali doma v Dravski dolini Novih srečanj se veselimo, saj taka druženja spodbujajo narodno in jezikovno zavest.

Zdi se nam prav, da mlade seznanjamo z delom in dediščino akademikinje Zinke Zorko, ki je živela in ustvarjala v Selnici ob Dravi. Mlade želimo

s tovrstnimi dogodki spodbuditi k ohranjanju materinščine. K sodelovanju smo povabili domače osnovnošolce in učence ter dijake sosednjih šol. Odzvali so se učenci in mentorji OŠ Selnica ob Dravi, OŠ Lovrenc na Pohorju in dijaki Gimnazije in srednje šole za kemijo in farmacijo Ruše. Vabilu se niso odzvali učenci in mentorji OŠ Janka Glazerja Ruše in OŠ Brezno - Podvelka, podružnica Kapla na Kozjaku. Zlasti slednjo smo pogrešali, saj je to rojstni kraj akademikinje Zinke Zorko, prav kapelski govor pa njena materinščina. Želimo, da bi mladi s pomočjo takih dogodkov utrdili svoje narečje in spoznali, da je narečje naša materinščina, ki nas spremlja skozi življenje.

Na tem področju se stikata dve narečni skupini – koroška in štajerska narečna skupina. V Lovrencu na Pohorju mladi še vedno med seboj govorijo v narečju, čeprav se v njihov govor vrivajo slengizmi. V OŠ Selnica ob Dravi se srečujejo kar s tremi različnimi govori, saj učenci, ki prihajajo iz Gradišča na Kozjaku, govorijo koroško, učenci z Duha štajersko, a se ta govor razlikuje od selniškega. Pogosto se učenci iz Gradišča in z Duha sramujejo svoje govorice in se trudijo, da bi govorili kot Selničani. Takšni dogodki zagotovo prispevajo k samozavestnejši govorici v narečju. Gimnazijo in srednjo šolo za kemijo in farmacijo obiskujejo dijaki od Koroške do Prekmurja. Dijaki v prostem času govorijo vsak v svojem narečju.

Učenci in mentorji sodelujočih šol so imeli nalogo, da pripravijo krajše odrske nastope v narečju. Razpisana tema je bila zelo široka, saj so lahko predstavljali svoj kraj, običaje, kulinariko itd. Na prireditvi v Hramu kulture Arnolda Tovornika smo se družili dobro uro. Za obiskovalce smo pripravili zanimiv program v narečju, ki ga predstavljam v nadaljevanju prispevka.

Preplet narečnih prispevkov¹

Gimnazijo in srednjo šolo za kemijo in farmacijo Ruše obiskujejo dijaki iz različnih koncev Slovenije. Prihajajo iz Prekmurja, s Koroške in bližnje okolice. Narečni jezik v šoli je bogat in raznolik.

¹ Gre za program, ki so ga pripravili na Gimnaziji in srednji šoli za kemijo in farmacijo Ruše. V petnajstminutnem programu so nastopali Nejč Črepnjak, 3. akt, Metoda Fras, 4. aft, Lana Kerčmar, 2. aft, Tilen Mesarič, 4. aft, Živa Rituper, 4. aft, Lara Slaček, 2. akt, Živa Smolnikar, 4. akt, Rebeka Viher, 4. aft, Vanesa Žerdin, 2. akt. Mentorice so bile profesorice Karmen Peršak, Mira Sovič, Tatjana Štok Plej in Metka Volmajer. Prispevek je uredila Metka Volmajer.

Dijaki so za prireditev pripravili kratek film, v katerem so v narečju predstavili različne zanimivosti krajev, iz katerih prihajajo.

Vanessa Žerdin je prebrala pravljico o nastanku kraja Turnišče. Lana Kerčmar je pripravila domači jabolčni – đabodni rejšaš. Živa Rituper, ki prihaja iz vasi Grad, je pripovedovala o svojem domačem kraju na Goričkem. Tilen Mesarič je v narečju predstavil pripravo tradicionalne prekmurske jedi dödöli. Dijakinja Lara Slaček je pripovedovala o življenju v občini Šentilj. Korošica Živa Smolnikar je predstavila pripravo koroške jedi mežerli. Nejc Črepnjak, ki prihaja s Ptuja, je z navdušenjem pripovedoval o kurentovanju.

Nastop dijakov je zaključila Metoda Fras, ki je recitirala pesem Ferija Lainščka *Komi de ravnicca bejla*, na klavirju jo je spremljanja Rebeka Viher.

Šprancir po tetem nošem lepem Lovrencu²

Nastop OŠ Lovrenc na Pohorju je bil sestavljen iz folklorne točke, v kateri so prikazali ljudske igre, sledila je predstavitev Lovrenca na Pohorju (*Šprancir po tetem nošem lepem Lovrencu*). V predstavitvi so se štirje učenci, ki so bili tudi avtorji besedila, sprehajali po domačem kraju in predstavljali zgodovino in znamenitosti kraja.

Po predstavitvi kraja so učenci zapeli narečno pesem *Ko so lipe cvetele* skupine Orlek.

Predstavitve Lovrenca na Pohorju

»Ko zaj, kom gremo mi?«

»Ja na ni šprancir po ttem nošem lepem Lovrencu pa se molo pohvolit, ko momo mi, pokozat, da nismo mi kuj tak.«

»Ki bomo pa tej štartali?«

»Pa gremo ni krog, lahk štartamo pr čebelarskem pa pal od tam gta.«

»Velo.«

»Ej, a vi vete, da je nošo čebelarsko društvo aktivno ž od 21-tiga leta? Ta da v bistvi ž 101 leto momo ta bolši med dauč okol.«

² Program so pripravili na OŠ Lovrenc na Pohorju. Folklor – Ljudska igra (avtorica Natalija Kraner). Avtorji besedila: Maja Pisnik, Sara Sušec, Jure Kraner in Andraž Mert, glasbena točka s spremljavo ukulele. V petnajstminutnem programu so nastopale učenke folklornice: Maja Mari Pisnik, 6. a, Alijana Lesjak, 6. a, Karin Gorenak, 6. a, Lucija Goričan, 6. a, Ajda Vranc, 6. a, Lea Potočnik, 6. a; igralci v dialogu: Maja Pisnik, 9. a, Sara Sušec, 9. a, Jure Kraner, 9. b, Andraž Mert, 9. a; pevke: Saša Karničnik, 9. b, Taja Gradišnik, 9. b, Ivana Kores, 9. b, Kiara Kotnik, 9. b. Mentorice profesorice: Mateja Žerjav, Barbara Rocek Bregar, Natalija Kraner.

- »Mn je najbolj tam kočje pastirje gledat, pa one, kodi se ž reče, panjske končnice mnda, v glavnem tam ko so gr slikali na panjih, baje, da so slikali, kodi so v storih cajtih živel.«
- »Jo, samo čebelarskiga doma pa niso spugali do 92-tiga leta, tada še ni tak star.«
- »Vete, ko pa je storo? Bitnerov penzion, daj gremo še taj molo pogledat.«
- »Kek pa tej sploh je star Bitner?«
- »Mnda nih 120 let, če ne še ki več.«
- »Si marš mislit, ha?«
- »Ej, samo ko gledaš store slike na noši občinski spletni stroni, a ni blo ful lepo tam svoj cajt?«
- »Jo, res škoda, da so ga zaparli, bi še človek na kok špricer lahk šou.«
- »Koda pa da ti lahk piješ al.«
- »Ja glejj.«
- »Samo Bitner, oziroma tti plac, ko je zaj Bitner, je včosih bla tu steklarna.«
- » A res?«
- »Jop, pal jo je pa konc 19. stoletja Karl Bütner prenovil v tok penzion, tako so ga poznoli noše ome pa dedeji, tada smo pal konc koncev Lovrenc postali daro turističn kraj.«
- »Pa svetouni smo bli mi, ej.«
- »Točno tak.«
- »Ej, a je še duj tak ločn al sn samo jaz?«
- »Jo, mn kuj rumbla nt po želodci.«
- »A gremo pogledat, če mojo v pajštvi ko iberžnih jobk?«
- »Kamot.«
- »Marija, tta noša pajštva se pa za jenih več ko stu let daro drži.«
- »Ja, glede na to da še nes lahk sušimo v je, je prava asica.«
- »To pa je tta Lovrenška kvaliteta.«
- »Točno tak.«
- »Najbolj zanimivo pr tti noši sušilnci sodja je, da se v je suši glih obratno, ko pa bi si človek mislo.«
- »Kodi pa?«
- »Ja zuna se zakuri, nter pa palen sušijo na derah.«
- »Ko je toko dera?«
- »Pa to so toki z lèsa vun zbiti platoji, ko se sodje gr naloži pa palen suši.«
- »Ajo.«
- »Jo, jo.«
- »Nč, zaj pa tej še gremo pešaka počosi do zodne točke in to je ... A kdo trofi kom?«
- »Mercator!«
- »Pa daj, koki Mercator, a se nisi zaj najedo? K Ladejenko gremo.«
- »Aja, no sn pač mislo, ko momo dvo te pa.«
- »Daj ti bazan, da vidim, če sploh veš ti ko o Ladejenkovem, ajde, da čujemo.«

- »Ja, vm, da je na Puši, pa da je najstarejša bajta v Lovrenci, tu se pa maje znanje konča.«
- »Ti bom jaz molo povedau. Ladejenkovo je ž več ko 500 let stora bajta pa tta tvaja Puša, da boš vedo, je ena od ta najbolj starih zaselkov v nošem kraji.«
- »500 let! Pa ti si ja molo nor, tto pa je res pal Lovrenška kvaliteta.«
- »Pa tak vam jaz pravim, da mi nismo kuj tak.«
- »Ko se vse človek noviga nauči, pol tega, o čem smo se zaj mnli, sploh vedeu nisn.«
- »Zato se pa pr zgodovini molo več poslušat, al.«
- »Pa daj tiho ti.«
- »Nč, to je to, se pr nas najde še milijun zanimivih stvari, sao na žolost niamo dosti cajta.«
- »Ja nč, zaj pa nazaj domo, ko čemo drugiga.«

Lokalni običaji³

V OŠ Selnica ob Dravi se srečuje več govorov, narečij, saj učenci, ki obiskujejo šolo, ne prihajajo le iz Selnice, temveč prihajajo še s Svetega Duha na Ostrem vrhu in iz Gradišča na Kozjaku. Govor Gradišča na Kozjaku spada že v koroško narečno skupino, medtem ko na Svetem Duhu in v Selnici govorijo štajersko. Zaradi tega smo se mentorice odločile, da nastopijo učenci s tremi točkami. V vsaki izmed njih se je predstavil govor posamezne vasi. Učenci so predstavljali ljudske običaje oz. navade, ki jih gojijo še danes. Nastop učencev OŠ Selnica ob Dravi je začel in zaključil Žan Felič s harmoniko. Zaigral je pesmi *Veselo v gore* (Klemen Roše) in *Na Golici* (Ansambel bratov Avsenik).

Nastop učencev iz Gradišča na Kozjaku: Cvetna niedela – piegl

(avtorica besedila: Barbara Volmajer). Prikazali so star ljudski običaj, ki ga v vasi ohranjajo še danes.

Na oder pride Zala, pometa, oblečena je v predpasnik. Kristjan se ji pridruži in jo ogovori.

Kristjan: Bogdaj, Zala!

Zala: Bogdaj. Koj je te tebi prineslo to mimo?

³ Program so pripravili na OŠ Selnica ob Dravi. Nastopajoči: Žan Felič, 4. a, Julija Vavh, 5. b, Polona Vavh, 5. b, Zala Pečonik, 6. b, Erik Pečonik, 6. b, Tara Kaiser, 7. a, Kristjan Koisek, 7. b. Mentorice profesorice: Danijela Kramp, Urška Verhovčak in Barbara Volmajer.

Kristjan: Eh, kuj tak sem se mimo prpelal. Molo še pa bo vlika noč. Zemla bo žignana, delat bomo lahko začeli na nivi. A boš prešla pomogat?

Zala: Bom, bom, dela je dasti zaj vlička. Jas bom tet mogla vart zaštihat. Pa kene vem, č bom gvavtik. Mam tak vlik vart.

Letos mamo cuv polno štolo, komaj čokam, da žvino von naženemo.

Kristjan: M smo pa nekod z žvino von pršli. Neka smo prdali, telica pa mi je carknila. A bi m koko telico prdali?

Zala: Teto se boš pa mogol z virtom zminit. Pa snači je jo rekov, da mamo prepolno štolo.

Kristjan: Te bom pa prešov, ko bo an dama. Se boma probala zmienit. V nedelo je že cvetna nedela. A bote nesli pigl v cerko?

Zala: Bomo, ja. Bom pubeca poslola. Tak vieš, da se lavženkom tto dopode. Menda bojo letos zbirali, ker bo mel najbolj dolg piegl.

Kristjan: A že moš koj rož na varto, da boš cu v pigl dola.

Zala: Mam, ja. Če nucate, vam bom beg dola.

Kristjan: Ja te bo pa ana v soboto prišla po rože. Te pa lepo se miete. Srečno.

Zala: Srečno!

Zala pometa naprej, nato se ustavi in pokliče sina.

Zala: Mihec, Mihec, ke te s. A nene sliši, da že zvani zvonijo. Jo marš jet, boš pozn.

Erik (*priteče na oder*): Jo, jo, že grem. Samo piegl še vzemem.

V ozadju se sliši zvonjenje cerkvenih zvonov, v ozadju vidimo procesijo in blagoslov butar.

Erik se vrne na oder.

Zala: A si že zot?

Erik: Jo, hitro je blo meše vun.

Zala: Zaj pa le leti oku hiše, jaz mam že vse parajt.

Erik (*začne teči v krogu na odru*): T pa bom, če ž marm. (*glasno*) Pano gar na šporhet, mast neter v pano, jajce v pano.

Zala: Kuj grem jajce pečt, pa še no kloboso ti bom cu skuhala. S tak pridn.

Nastop učencev iz Selnice ob Dravi: Fahtanje kur

(avtorica besedila: Urška Verhovčak)

Na odru se srečata dve prijateljici Marjeta in Lizika. Marjeta pridrvi na oder in v roki drži kuro. Sredi vasi sreča Liziko.

Marjeta: (*v roki drži kuro*) O Lizika, dober dejn. Midvej pa se že dolgo nisva vidle! Kje te se potepaš?

Lizika: Pa ja, rejs. Zdaj sem v mestu vejš?

Marjeta: Pa daj nea funflaj, a ziher?

Lizika: Ja rejs, v bloki sem zdaj doma. Samo vsake tolko cajta pridem domu, k atejtu pa mami.

Marjeta: Kak te sta tvoja dva, gori na Vavci?

Lizika: Še kuj gre. Mama je še kuj dobro, ata pa že tretji dan vkup preša.

Kaj te tak klomoteriš? Kaj te držiž kuro v roki?

Marjeta: Nea se mejni Lizika, celi Vavc sem prelaufala za toto kuro. Komaj sem jo dobla. Najrajši bi jo zaj za ajmohc mela.

Pa sej vejš, fahtala sem kure.

Lizika: Kaj si dejlala?

Marjeta: Fahtala, pa kaj si že pozabla, kaj je to? Kuri v rit prst potisneš, če ma jajco, mora ostat v kurniku, če pa je nima, pa lahko gre na dvoriše.

Tota kura pa mi je všla, vse dol do Seonce. Čuj nea folgam vse skup polovit.

Zdaj sem jo dobla pa grema domu.

Lizika: Aja, to je fahtanje.

Marjeta: Kam pa te ti?

Lizika: Jaz pa grem prosit dol do Štehara za drove. Saj vejš, pravijo, da bo kriza, zeblo pa nas ne bo.

Marjeta: Če greš po drove, pa moraš met debelo geldtašno. Hahahaha

Lizika: Te pa fahtaj še naprej, pa adijo, Marjeta.

Marjeta: Adijo, Lizika.

(Pogleda kuro in reče kuri): Če še mi enkrat vgreš, mi bodo tace bek padle, ti pa boš v ajmohcu. *(Gre z odra.)*

Nastop učencev s Svetega Duha: Kibflajš

(avtorica besedila: Danijela Kramp)

Na odru pokrita miza, nož, deska za rezanje, kruh, stol, na stolu predpasnik, na strani kibla.

Tara pride na oder, na glavi ima zavezano ruto, preprosto oblečena. Se pogovarja po telefonu.

Tončka, koj me te kličeš, saj vejš, da nimam cajta. Sn bla na nivi. Koj proviš, kejko jih pride? 20? Tončka, te pa grejm kuj rejzat kibflajš.

Gre k mizi.

Ki pa te mam furtuh, aja, tu sn ga pustila. Zaj pa še hitro letim po kiblo.

Ježeš, kak je teška, ko da bi bla cela svija niter. Ja, za nes še bo dasti, mam pa tak v soboto koline.

Začne rezati meso.

Titi naž pa sploh ne rejže, bom mogla drugega kupit. Tak, pa še molo zoseke in frišnega kruha. Sn ga vjutro spekla.

Gre po stopnicah do publike in ponudi nekomu narezek.

A bute molo probali?

Gre nazaj na oder. Vzame en košček kruha in mesa in misli jesti.

Tak sn ločna, bom še jaz molo južnala. Lubi Bog, kejko je že ura, zaj pa marm še vse drugo parajt naret.

Odide z odra.

JUGENDLICHE UND DIALEKT

Die Tage zu Ehren der Akademikerin Zinka Zorko wurden in Zusammenarbeit mit den umliegenden Grundschulen Selnica ob Dravi, Lovrenc na Pohorju, Janko Glazer Ruše sowie mit dem Gymnasium und der Mittelschule für Chemie und Pharmazie Ruše organisiert. Das Ziel war, bei jungem Publikum das Interesse und den Respekt für die Erforschung der Dialekte zu wecken und es gleichzeitig mit der Forschungstätigkeit und dem reichen wissenschaftlichen Erbe der Akademikerin Zinka Zorko bekannt zu machen. Schüler selbst stellten sich in Dialektaufritten vor und zeigten dadurch, dass der dialektale Sprachgebrauch weiterhin vital ist. Allerdings vermissten wir die Teilnahme der Schüler von der Grundschule Brezno-Podvelka, insbesondere gilt das für die Zweigstelle Kapla na Kozjaku, zumal Kapla Geburtsort von Zinka Zorko war. Die Tage zu Ehren der Akademikerin Zinka Zorko werden künftig alle zwei Jahre stattfinden; ebenso geplant ist die Mitwirkung umliegender Schulen. Wir freuen uns auf neue Begegnungen, denn solche Veranstaltungen wecken National- und Sprachstolz.

Povzetek

Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko

Marko Jesenšek (ur.)

V znanstveni monografiji *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko* so predstavljeni referati s simpozija Prvi Dnevi akademikinje Zinke Zorko (Selnica ob Dravi, 15. 10. 2022).

Akademikinja Zinka Zorko je svoje življenje posvetila znanstvenemu, raziskovalnemu in pedagoškemu delu. Študentom je posredovala znanje z izrazito osebno noto, kar jo je uveljavilo za najbolj priljubljeno predavateljico na mariborski slovenistiki. Raziskovala je koroške, štajerske in prekmurske govore, njeno znanstveno delo pa je spodbudilo nastanek mariborske dialektološke šole. V monografiji je predstavljena njena »jezikovna oporoka«, ki zavezuje in zahteva odgovorno nadaljevanje dela na področju dialektologije.

Zinka Zorko je četrta dialektologinja v vrsti članov SAZU. Njene dialektološke raziskovalne poti so večinoma potekale po krajih na območju koroških, štajerskih in panonskih narečij, raziskave govornega narečnega jezika pa je ob različnih priložnostih dopolnjevala s preučevanjem narečnih elementov v zgodovinskih dokumentih in leposlovju. V monografiji je posebna pozornost namenjena načinu predstavitve narečij in krajevnih govorov v njenih delih.

Monografija predstavlja področje slovenske narečne frazeologije. Prvič so prikazani in objavljeni narečni frazemi zbrani v podjunskega narečju. Na podlagi predlagane in predstavljene zasnove za nadgradnjo slovarskih

NASLOV UREDNIKA: Marko Jesenšek, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija; Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor, Slovenija, marko.jesensek@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023>

ISBN 978-961-286-694-5

gesel so vključeni v strokovni narečni slikovni slovar koroškega podjunskega narečja (Benko 2013). Zbrano in dokumentirano narečno gradivo pomembno prispeva k slovenski jezikovni in kulturni dediščini slovenskega govornega prostora ter delno zapolnjuje vrzel pri raziskovanju slovenske narečne frazeologije.

V monografiji so prikazana človekova čustva in občutenja, vedenjski vzorci in stanja, kot se zrcalijo v prekmurskih primerjalnih frazemih, ki imajo kot eno od sestavin poimenovanje za žival. Frazemi iz prekmurske gradivske zbirke, katerih struktura in pomen so preverjeni z ugotovitvami Ž. Fink Arsovski in E. Kržišnik, so predstavljeni primerjalno s knjižnimi frazemi po pomenskih skupinah, kakor so se (iz)oblikovale na osnovi zbrane narečnega gradiva, preverjenega tudi s slovarskimi viri.

Prikazane so razvojne značilnosti konzonantov, ki jih je v svojih razpravah za koroški, štajerski in panonski narečni prostor navedla dialektologinja Zinka Zorko. V primerjavi z vokali, ki so doživeli več razvojnih sprememb, je konzonantom praviloma odmerjenega manj prostora, kljub temu pa je v raziskavah Zinke Zorko zajeto bogato jezikoslovno gradivo, ki lahko služi za prikaz in ponazoritev tipičnih konzonantnih značilnosti izbranih narečnih skupin, obenem pa to gradivo lahko predstavlja tudi koristno izhodišče za primerjavo konzonantnih sestavov in iskanje mednarečnih vplivov.

V monografiji na podlagi besedja iz govora Malečnika, ki so ga ljubiteljsko zbrali krajani, in naše narečne kompetence izpostavljamo izbrane glagole ter opazujemo njihove značilnosti: kakšen je njihov izvor, kakšne so besedotvorne značilnosti, v katerih slovarskih virih jih še lahko srečujemo in kakšne morebitne kvalifikatorske oznake nosijo. Nekatere izmed njih tudi poskusno razvrščamo po pomenskih skupinah.

Predstavljene so tudi danes rabljene različice germanizmov v dveh govorih, ruškem, ki spada v štajersko narečno skupino, podrobneje k severnoštajerskim govorom (Ruše ležijo zahodno od Maribora), in govoru Malečnika, ki je umeščen v panonsko narečno skupino, in sicer med zahodne slovenskogoriške govore (leži vzhodno od Maribora). Predstavljenih je 60 samostalniških germanizmov, tematsko vezanih na hrano oziroma obroke, pijačo oziroma tekočine, pripomočke oziroma kuhinjsko posodo, ki jih večinoma uporabljajo v obeh govorih. Poudarek je na pojavnosti germanizmov v govoru Ruš.

V monografiji je predstavljeno tudi uvajanje osrednjeslovenskega jezika v prekmurske katoliške pridige prve polovice 20. stoletja, ki so poleg publicistike in Mohorjevih knjig predstavljale most med vzhodno- in osrednjeslovensko knjižno normo ter prekmurskim Slovencem lajšale usvajanje

knjižne slovenščine. Pokazano je, na katerih jezikovnih ravneh je bližanje slovenskemu knjižnemu jeziku potekalo najlažje in najbolj spontano in katere ravni so bile najmanj sprejemljive za novosti. Gre za analizo pridig dveh avtorjev – martjanskega župnika Jožefa Horvata (1880–1932) in črenšovskega župnika Ferdinanda Hermana (1896–1966).

Med pripravo *Dnevov akademikinje Zinke Zorko* smo se spraševali, ali je mogoče narečje tudi likovno upodobiti. Pri postavitvi razstave Antona in Janeza Repnika smo poskušali pokazati, da so narečja lahko tudi likovno upodobljena, in sicer kako vplivata rojstvo in življenje v ruralnem okolju in narečnem sporazumevanju na likovno ustvarjanje in povzemanje motivnih vsebin doživetega. Raziskava je utemeljila namen, dala obliko in barvo povedanemu, odprla pa je tudi novo vprašanje, kako v narečju interpretirati zvok in gibanje. Na novo sta zastavljeni raziskovalni vsebini pesem in ples našega območja – Kobanskega.

Dneve akademikinje Zinke Zorko smo dopolnili tako, da smo k sodelovanju povabili učence in dijake OŠ Selnica ob Dravi, OŠ Brezno – Podvelka, OŠ Janka Glazerja Ruše, OŠ Lovrenc na Pohorju in Gimnazijo in srednjo šolo za kemijo in farmacijo Ruše, saj smo s tem želeli pri mladih vzbuditi zanimanje in spoštovanje do narečij, hkrati pa smo jih seznanili z delom in dediščino akademikinje Zinke Zorko. Učenci in dijaki so se predstavili z narečnimi točkami in pokazali, da je narečje še kako živo.

Abstract

Dialectology at the Days of Academician Zinka Zorko

Marko Jesenšek (ed.)

The scientific monographs *Dialectology at the Days of Academician Zinka Zorko* presents the papers from the symposium First Days of Academician Zinka Zorko (Selnica ob Dravi, 15 October 2022).

Academician Zinka Zorko has dedicated her life to science, research, and teaching. She imparted knowledge to her students with a distinctly personal touch, which made her the most popular professor at the Department of Slavic Languages and Literatures at the University of Maribor. She researched the Carinthian, Styrian and Prekmurje dialects and founded the Maribor School of Dialectology. This article presents her “linguistic testament” that requires us to continue her work in the field of dialectology responsibly.

She is the fourth dialectologist in the line of SAZU members. Her dialectological research journeys mostly took place in the areas of the Carinthian, Styrian and Pannonian dialects. On various occasions, she supplemented her research of the spoken dialect by studying dialect elements in historical documents and literary texts. This paper pays special attention to the so-called Maribor dialectological school and how the dialects are represented in her works.

We present the area of Slovene dialect phraseology through existing research. For the first time, we show and publish dialect idioms collected in the field in four research points, which are included in the author’s technical

CORRESPONDENCE ADDRESS: Marko Jesenšek, The Slovenian Academy of Sciences and Arts, Ljubljana, Slovenia; University of Maribor, Faculty of Arts, Department of Slavic Languages and Literatures, Maribor, Slovenia, marko.jesensek@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2023>

ISBN 978-961-286-694-5

dialect picture dictionary of the Carinthian Podjuna dialect (Benko 2013), based on the proposed and presented design for upgrading dictionary entries. With the collected and documented dialect material, we contribute significantly to the Slovene linguistic and cultural heritage of the Slovene-speaking area and partially fill the gap in the research of Slovene dialect phraseology.

The monograph presents Prekmurje phrasemes, expressing human emotions and feelings, behavioral patterns and states as reflected in the comparative phrasemes, which have as a component the name of an animal. The structure and semantic aspects of these phrasemes are compared with the findings of Ž. Fink Arsovski and E. Kržišnik. They are compared to the phrasemes from Standard Slovene according to individual semantic groups. Dictionaries as additional reference sources will be used to verify the dialect data gathered.

The monograph also emphasizes the development characteristics of the consonants, which dialectologist Zinka Zorko has mentioned in her discussions of the Carinthian, Styrian and Pannonian dialect areas. Compared to vowels, which have undergone more developmental changes, consonants have been paid less attention. Still, Zinka Zorko's research covers rich linguistic material that reveals and illustrates the typical consonant features of selected dialect groups. At the same time, her material can also represent a convenient starting point for comparing consonant formations and searching for cross-dialect influences.

We examine selected verbs from the vocabulary of the speech of Malečnik, which was collected by the inhabitants of Malečnik themselves. Based on our knowledge of the dialect, the selected verbs are described in terms of their origin, word-formation characteristics, inclusion in dictionaries and potential dictionary style labels. Additionally, some verbs are classified into semantic groups.

We present Germanisms in two local speeches near Maribor. The one is the Ruše (west of Maribor) local speech, which belongs to the Styrian dialect group, specifically the North Styrian sub-dialect. The second is the Malečnik (east of Maribor) local speech, which belongs to the Pannonian dialect group, specifically the Western Slovenske gorice sub-dialect. The analysis includes nouns of German origin, which are thematically related to food and meals, beverages or liquids, utensils, or kitchenware, which appear in both local speeches. The emphasis is on the occurrence of Germanisms in the Ruše local speech.

We examine the introduction of the Central Slovene language into the Prekmurje Catholic sermons of the first half of the 20th century. In addition to journalism and the books of the Mohorjeva Publishing House, they represented a bridge between the Eastern and Central Slovene literary norms. At the same time, they ease the process of acceptance of literary Slovene by the Prekmurje Slovenes. We are interested in (1) which language levels were the easiest and most spontaneous to approach the Slovene literary language and (2) which levels were the least receptive to innovations. Our findings are based on the analysis of the sermons of two authors – pastor of Martjanci parish Jožef Horvat (1880–1932) and pastor of Črenšovci parish Ferdinand Herman (1896–1966).

While preparing the symposium dedicated to academician Zinka Zorko, *Dnevi akademikinje Zinke Zorko* (*The days of academician Zinka Zorko*), we wondered whether a dialect could also be depicted artistically. When creating the layout of the Anton and Janez Repnik exhibition, we tried to prove that dialects could indeed be artistic depictions. We analyzed the experience of being born, raised, living, and working in a rural environment with a dominant dialect. Furthermore, we have summarized the motive and content of the experience. The research substantiated the purpose, gave shape, and color to the topic, and opened up a new question – how sound and movement could be interpreted in a dialect. Therefore, the newly imposed research subjects are the song and dance of dialect area of Kobansko.

We planned a part of the symposium *Dnevi akademikinje Zinke Zorko* (*The days of academician Zinka Zorko*) by inviting young people to participate. Namely, pupils of Selnica ob Dravi Elementary School, Brezno-Podvelka Elementary School, Janko Glazer Ruše Elementary School, Lovrenc na Pohorju Elementary School, as well as students of the Grammar and Secondary School for Chemistry and Pharmacy Ruše responded. We wanted to arouse their interest and respect for dialects while also familiarizing them with the work and heritage of the academician Zinka Zorko. All participants presented the research of individual dialect points and proved that the dialects are still alive.

Zora 1998–2023

- 1 Jože Lipnik (ur.), *Volkmerjev zbornik*
- 2 Vida Jesenšek, *Okkasionalismen*
- 3 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), *Dajnkov zbornik*
- 4 Bernard Rajh (ur.), *Dajnkovo berilo*
- 5 Marko Jesenšek, *Deležniki in deležja na -č in -ši*
- 6 Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*
- 7 Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*
- 8 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Logarjev zbornik*
- 9 Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik*
- 10 Jože Lipnik (ur.), *Simoničev zbornik*
- 11 Matjaž Birk, „... vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung ...“
- 12 Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*
- 13 Jožica Čeh, *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*
- 14 Edvard Protner, *Herbartistična pedagogika na Slovenskem*
- 15 Suzana Cergol, *Als ich noch der Waldbauernbub war Petra Roseggerja in Solzice Prežihovega Voranca*
- 16 Jože Lipnik (ur.), *Kidričev zbornik*
- 17 Fedora Ferluga Petronio (ur.), *Plurilingvizem v Evropi 18. stoletja*
- 18 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*
- 19 Bernard Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*
- 20 Melanija Larisa Fabčič, *Der Text als existenziale Kategorie expliziert am Beispiel der Textsorte 'autobiographisches Notat'*
- 21 Dejan Kos, *Theoretische Grundlage der empirischen Literaturwissenschaft*
- 22 Darja Pavlič, *Funkcije podobja v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše*
- 23 Zinka Zorko (ur.), Miha Pauko (ur.), *Avgust Pavel*
- 24 Oskar Autor, *Paideia*
- 25 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*
- 26 Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*
- 27 Alja Lipavac Oštir, *Gramatikalizacija roditeljskega jezika v nemščini in slovenščini*

- 28 Marko Jesenšek, Zinka Zorko, Mihaela Koletnik, Drago Unuk, Irena Stramljič Breznik, Vida Jesenšek, Melanija Fabčič, Nada Šabec, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*
- 29 Elizabeta Bernjak, *Slovenščina in madžarščina v stiku*
- 30 Melita Zemljak, *Trajanje glasov štajerskega zabukovskega govora*
- 31 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*
- 32 Marko Jesenšek (ur.), *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*
- 33 Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 34 Branislava Vičar, *Izrazne skladenjske zgradbe v delih Antona Šerfa*
- 35 Mira Krajnc, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*
- 36 Alenka Valh Lopert, *Kultura govora na Radiu Maribor*
- 37 Marija Stanonik, *Hišna imena v Žireh*
- 38 Blanka Bošnjak, *Premiki v sodobni slovenski kratki prozi*
- 39 Anna Kolláth, *Magyarul a Muravidéken*
- 40 Martina Orožen (ur.), *Tinjska rokopisna pesmarica*
- 41 Mihaela Koletnik (ur.), Vera Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*
- 42 István Lukács, *Paralele. Slovensko-madžarska literarna srečanja*
- 43 Majda Schmidt, Branka Čagran, *Gluhi in naglušni učenci v integraciji/inkluziji*
- 44 Marko Jesenšek (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*
- 45 Simona Pulko, *Sporočanje v osnovni šoli*
- 46 Vida Struk, *Človek odtujen v množico*
- 47 Vida Jesenšek (ur.), Melanija Fabčič (ur.), *Phraseologie kontrastiv und didaktisch*
- 48 Darinka Verdonik, *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*
- 49 Marko Jesenšek (ur.), *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 50 Marko Jesenšek (ur.), *Besedje slovenskega jezika*
- 51 Marija Stanonik, *Slovenska narečna književnost*
- 52 Rudi Klanjšek, *Pogledi na družbeno spremembo*
- 53 Klementina Jurančič Petek, *The Pronunciation of English in Slovenia*
- 54 Katja Plemenitaš, *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini*
- 55 Marko Jesenšek (ur.), *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*
- 56 Marko Jesenšek (ur.), *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*
- 57 Nada Šabec (ur.), *English Language, Literature and Culture in a Global Context*
- 58 Brigita Kacjan, *Sprachelementspiele und Wortschatzerwerb im fremdsprachlichen Deutschunterricht mit Jugendlichen und jungen Erwachsenen*
- 59 Mirko Križman, *Jezikovne strukture v pesniškem opusu avstrijske pesnice Christine Lavant*

- 60 Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*
- 61 Vida Struk, *Filozofova sociološka avantura*
- 62 Johanna Hopfner (ur.), Edvard Protner (ur.), *Education from the Past to the Present. Pedagogical and Didactic Lessons from the History of Education*
- 63 Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*
- 64 Zinka Zorko, *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*
- 65 Dragica Haramija, *Slovensko-hrvaške vezi v sodobni mladinski prozi*
- 66 Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika. A–L*
- 67 Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*
- 68 Kolláth Anna (ur.), *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*
- 69 Jožica Čeh Steger, *Ekspressionistična stilna paradigma v kratki pripovedni prozi 1914–1923*
- 70 Bojan Musil, *Sociokulturna psihologija*
- 71 Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*
- 72 Karin Bakračevič Vukman, *Psihološki korelati učenja učenja*
- 73 Bernard Rajh, *Gúčati po antújoško*
- 74 Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*
- 75 Marko Jesenšek (ur.), *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*
- 76 Natalia Kaloh Vid, *Ideological Translations of Robert Burns's Poetry in Russia and in the Soviet Union*
- 77 Branislava Vičar, *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*
- 78 Darja Mazi - Leskovar, *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*
- 79 Matjaž Klemenčič, *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado*
- 80 Marko Jesenšek (ur.), *Globinska moč besede. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*
- 81 Mojca Tomišić, *Oprostite, zaspal sem se! Glagoli s se v slovenščini*
- 82 Mateja Pšunder, *Vodenje razreda*
- 83 Marko Jesenšek (ur.), *Večno mladi Htinj. Ob 80-letnici Janka Čara*
- 84 Vida Jesenšek (ur.), Alja Lipavic Oštir (ur.), Melanija Larisa Fabčič (ur.), *A svet je kroženje in povezava zagonetna ... Zbornik ob 80-letnici zaslužnega profesorja dr. Mirka Križmana. / Festschrift für Prof. em. Dr. Mirko Križman zum 80. Geburtstag*
- 85 Silvija Borovnik, *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*
- 86 Наталья Калох Вид, *Роль апокалиптического откровения в творчестве Михаила Булгакова*
- 87 Wojciech Tokarz, *The Faces of Inclusion. Historical Fiction in Post-Dictatorship Argentina*

- 88 Marija Švajncer, *Vpogled v azijsko duhovnost*
- 89 Karel Gržan, *Odreševanje niča s posebnim ozirom na vlogo duhovnika v dramatici Stanka Majcna*
- 90 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*
- 91 Grant H. Lundberg, *Dialect Leveling in Haloze, Slovenia*
- 92 Kolláth Anna, *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*
- 93 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*
- 94 Christine Konecny (ur.), Erla Hallsteinsdóttir (ur.), Brigita Kacjan (ur.), *Phraseologie im Sprachunterricht und in der Sprachendidaktik. / Phraseology in language teaching and in language didactics*
- 95 Melanija Fabčič (ur.), Sabine Fiedler (ur.), Joanna Szerszunowicz (ur.), *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt / Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*
- 96 Vida Jesenšek (ur.), Dmitrij Dobrovol'skij (ur.), *Phraseologie und Kultur / Phraseology and Culture*
- 97 Vida Jesenšek (ur.), Peter Grzybek (ur.), *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus / Phraseology in Dictionaries and Corpora*
- 98 Simona Štavbar, *Svetniška imena in njihovo prevajanje*
- 99 Dragan Potočnik, *Viri in pouk zgodovine*
- 100 Avgust Pavel, *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan*
- 101 Jernej Kovač, *Supervizija, stres in poklicna izgorelost šolskih svetovalnih delavcev*
- 102 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik na stičišču več kultur*
- 103 Alenka Jensterle-Doležal, *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavja iz slovenske moderne*
- 104 Kristina Kočan Šalomon, Natalia Kaloh Vid (ur.), *Sanje. Izbrano delo Lermontova*
- 105 Milan Ambrož, Lea-Marija Colarič-Jakše, *Pogled raziskovalca. Načela, metode in prakse*
- 106 Marko Jesenšek (ur.), *Leopold Volkmer. Prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*
- 107 Natalia Kaloh Vid (ur.), *Творчество М. Ю. Лермонтова: мотивы, темы, переводы*
- 108 Marjan Krašna, *Izobraževanje v digitalnem svetu*
- 109 Mihaela Koletnik, *Medjezikovni stiki v besedju iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju*
- 110 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*
- 111 Natalia Kaloh Vid, *Sovietisms in English Translations of M. Bulgakov's The Master and Margarita*
- 112 Melanija Larisa Fabčič, *Hybride Textsorten in Ernst Jüngers Werk – zwischen Essayistik, Diaristik und Fragment*

- 113 Irena Stramljič Breznik (ur.), *Manjšalnice v slovanskih jeziki: oblika in vloga / Деминутивы в славянских языках: форма и роль / Diminutives in Slavic Languages: Form and Role*
- 114 Marko Jesenšek (ur.), *Rojena v narečje. Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*
- 115 Marko Jesenšek (ur.), *Toporišičevo leto*
- 116 Mojca Štuhec, *Z železnico do modernejšega Maribora*
- 117 Marko Jesenšek, *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*
- 118 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, Tomaž Zupančič, *Likovna edukacija in okoljska trajnost*
- 119 Marko Jesenšek (ur.), *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo. Ob 80-letnici Jožeta Lipnika*
- 120 Marko Jesenšek (ur.), *Av gust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstriji*
- 121 Vida Jesenšek (ur.), *Germanistik in Maribor. Tradition und Perspektiven / Germanistika v Mariboru. Tradicija in perspektive / German Studies in Maribor. Tradition and perspectives*
- 122 Alenka Jensterle-Doležal, *Ključ i od labirinta*
- 123 Silvija Borovnik, *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*
- 124 Matjaž Klemenčič, Aleš Maver, *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes*
- 125 Eva Premk Bogataj, *Časovno v večnem in večnost v minljivem*
- 126 Jožica Čeh Steger (ur.), Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru. Ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*
- 127 Alenka Valh Lopert, Mihaela Koletnik, *Non-standard Features of the Slovene Language in Slovene Popular Culture*
- 128 Irena Stramljič Breznik, *Med besedo in besedno zvezo*
- 129 Marko Jesenšek, *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*
- 130 Marija Švajncer, *Slavko Grum – vztrajati ali pobegniti onkraj*
- 131 Vida Jesenšek, Horst Ehrhardt (ur.), *Sprache und Stil im Werk von Alma M. Karlin / Jezik in slog v delih Alme M. Karlin / Language and Style in the Work of Alma M. Karlin*
- 132 Matjaž Klemenčič, Tadej Šeruga, *Pregled zgodovine slovenske skupnosti v Elyju, Minnesota*
- 133 Mira Krajnc Ivič (ur.), Andreja Žele (ur.), *Pogled v jezik in iz jezika. Adi Vidovič Muha ob jubileju*
- 134 Andreja Žele, Mira Krajnc Ivič, *Sodobna slovenska skladnja: diskurzni in slovnični vidik*
- 135 Marko Jesenšek (ur.), *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine. Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*
- 136 Irena Stramljič Breznik, *Besedotvorje: teoretično, praktično in didaktično*

- 137 Natalia Kaloh Vid, *Re-translations to Paratexts to Children's Literature. The Diversity of Literary Translation*
- 138 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, *Likovna apreciacija v vzgoji in izobraževanju Primeri kvalitativnih raziskav*
- 139 Irena Orel (ur.), Martina Orožen (ur.), Marko Jesenšek (ur.), *Vodnikov katekizem. Kershanski navuk sa Illirske deshele vsét is Katehisma sa vse zerkve Franzoskiga Zesarstva*
- 140 Matjaž Klemenčič, Milan Mrdenović, Tadej Šeruga, *Politična participacija slovenskih etničnih skupnosti v ZDA. Študija primerov Clevelanda, Ohio, in Elyja, Minnesota*
- 141 Marko Jesenšek (ur.), *Deroči vrelec Antona Krempla*
- 142 Vida Jesenšek, *Beiträge zur deutschen und slowenischen Phraseologie und Parömiologie*
- 143 Tjaša Markežič, Irena Stramljič Breznik, *Feminativi v slovenskem jeziku*
- 144 Nada Šabec, *Slovene Immigrants and their Descendants in North America: Faces of Identity*
- 145 Marko Jesenšek, *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*
- 146 Marko Jesenšek (ur.), *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*
- 147 Silvija Borovnik, *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*
- 148 Marko Jesenšek (ur.), *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*
- 149 Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*

Zaradi lažjega sporazumevanja se danes ves svet uči angleščine. V otroškem in mladinskem žargonu mrgoli angleških besed, toda ko jih preštejmo, lahko ugotovimo, da jih je le okoli dvajset ali morda malo več. Že jezik običajne komunikacije premore dva ali tri tisoč besed. Mladostniški govor je tudi stvar mode, pa ne le otrok in mladine, tudi kakšna ženica reče »okej«, ker se ji to zdi bolj mladostno in fino. A ves ta »ful kul« ostaja le na površju. Ne, to ne ogroža slovenščine.

Na svetu je okoli sedem tisoč jezikov. Če Zemlja ne bo doživela katastrofe, jih bo preživelo le kakih dvesto. Slovenščina bo med njimi. Ne le zato, ker imamo svojo državo, ampak tudi zaradi tega, ker je narečno tako globoko ukoreninjena. Kjer so korenine, je tudi drevo. Ni jih mogoče zlahka izrjavati. Slovenščina se ne bo izgubila v globalizaciji, o tem sem prepričana. Knjižni jezik je v stalnem gibanju, nenehno se razvija in prilagaja stvarnemu in miselnemu svetu njegovih govorcev. Z narečjem je nekoliko drugače, čeprav se tudi v njem zaradi lažjega sporazumevanja vse bolj uporabljajo knjižne besede. Narečja so tista, ki nas bodo ohranila – če seveda, kot rečeno, prej ne pobere celega sveta.

Zinka Zorko, *Zvon*, 2016, 19/1, 32–39.

Sodobni slovenski jezik ni samo jezik knjig, temveč je tudi bogat jezik sporazumevanja. V Prelekiji in Prekmurju so naša narečja tako pestra, da ima vsaka vas ne samo svoj glas, ampak velja, da ima celo več glasov. Na to smo zelo ponosni, saj je to naše neizmerno bogastvo – po Vaši zaslugi, spoštovana gospa akademikinja Zinka Zorko, mladi ohranjajo in bogatijo narečja s posebnim veseljem.

Zvonko Kustec, ravnatelj
Gimnazije Franca Miklošiča v Ljutomeru

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru